





తీర్మానములు, ర.౨ వ భారతజాతీయమహాసభ-చెన్నపురి	...	...	3౧౧-3౧౭
,, సంఘసంస్కరణమహాసభ-చెన్నపురి	...	...	3౧౮-3౨౦
,, అఖిలభారత గానమహాసభ-చెన్నపురి	...	...	3౨౦-3౨౧
వానకోయిల—మిన్ని కంటి గురునాథశర్మగారు	...	...	3౨౨
ఆంధ్రభ్యదయము	...	...	3౨3-3౨౪
భారతీయ మహిళామండలి	...	...	3౨౫
మధుపైర్విరవిహారము—కలువలపల్లి రంగనాథశాస్త్రిగారు	...	...	3౨౬
కలగూరగింప—వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యము-ధర్మము, సాహిత్యము, వార్ధక్యప్రతీకారము, భారతదేశముయొక్క విద్య, చీనాదేశపు మహిళోద్యమము, ఒక టర్కీదేశపు స్త్రీనాయకులు, సింధుదేశ ప్రాచీననగరములు-౫౦౦౦ సంవత్సరములనాటి నాగరకళ, వివాహోచితములు, రష్యాలో సామ్యవాదము-కారాగారములు, పంచదండము, ప్రాచీనభారతీయచిత్రకళ-మొగలుచిత్రములు, రాజ్యచ్యుతులగు మహారాజు-అరబ్బీ కొత్త ప్రారంభపుకత్తెలు, స్త్రీవిద్య-ప్రస్తుతిధానము, సుప్రసిద్ధము, గూరూరు ఇరవైవేపురి అశ్వశాసనము, వ్యాదేశము-స్త్రీలు, స్త్రీలసత్తమున, వివరాలిలభాగత సంకీర్తనమహాసభ, అఖిలభారత హిందీ సాహిత్యసమ్మేళనము-పుద్రాసు	...	...	3౨౭-3౪౯
విమర్శనలు-గ్రంథములు, పత్రికలు	...	...	3౫౦-3౫౭
సాభిప్రాయవిశేషములు—	...	...	3౫౮-3౬౪

## చిత్రములు

త్రివర్ణ చిత్రములు:—చిత్రాంగి, నటరాగిణి.

సాధారణ చిత్రములు:—ర.౨ వ భారతజాతీయమహాసభ-చెన్నపురి, సభామండలి సింహద్వారము\*, నాయకుల సభామండలి గమనము\*, కాంగ్రెసునగరము-అభ్యుక్తులు మొదలగు వారు\*, మరికొందరు\*, జాతీయపతాకాస్థాపనము, నేనుగుప్తగారు, కీ. శే. హాకీం అబ్దుల్ ఖాను గారు; శ్రీమతి ఆచంట రక్తిణమ్మగారు\*, శ్రీమతి కమలాదేవి ఛటోపాధ్యాయ గారు\*, స్వచ్ఛందస్త్రీసేవాదళము, కే. నటరాజుగారు\*, డాక్టరు ప్రమోదనాథ బెనర్జీగారు\*, పండిత జవాహర్లాల్ నెహ్రూగారు, ఇబ్రహీం రహింతుల్లాగారు, పండిత మదనమోహనమాలవ్యా గారు, మహాత్మాగాంధీగారు, నేట్ జమ్నాలాల్ బజాజ్ గారు, కాంగ్రెసునగర దృశ్యము\*, పానశాలచిత్రములు ౨; ప్రాచీనభారతీయ చిత్రకళ-మొగలు చిత్రములు ౧౬, ఇతర చిత్రములును.

\* ఈగుర్తుల ౯ చిత్రములు, తీర్మానములలోనున్న 3 చిత్రములు, శ్రీ కే. పి. హెబ్బరుగారొసగినవి

† ఈకెందుచిత్రములు టైమ్స్ ఆఫ్ ఇండియా ౧౯౨౮ వ సంవత్సరపు సంవత్సరాది సంచికలోని త్రివర్ణ చిత్రములనుండి కైకొనబడినవి.



చెన్న పట్టణము, ఫిబ్రవరి ౧౯౨౮ 2/1928

సంపుటము ౫

ప్రథమ సంవత్సరము మాఘమాసము

సంఖ్య ౨

భరతమాత

జి. జామువ గారు

ప్ర

మహనాథుని నీరు ద్రావించిజాలిన నెర్రాలకొడుకుల బడిసినావు

నరకాధిపతిగొండ గరిగించిజాలిన నెరుడుచిన్న కుక్క బెట్టినావు

బ్రహ్మయంత్రటివాని నణగించిజాలిన పును మూపున పడి మాసినావు

అరిగినంత పాన మణగించిజాలిన తీర్థకోటలు ముట్ట పోలినావు

యన్వి పుట్టకముందే నీ పుటివేము-నకలశాస్త్రపురాణముల్ చదివినావు

గొనబుసిరిగొ భాగ్యశాలినివి నీవు-భారతాభిమనీ, నమస్కార మమ్మ!

నీ జురగబులాడించు చెలికత్తెగన నీకు గనకాబుబాధ్య గొగాధనాని

తలమీడుగుండు మల్లెలవంపిన నీకు నత్తన్న పోయి హిమాయంబు

పుత్రబాగారు సొమ్ములపెట్టగన నీకు సిరిపెరుడు చీరించు సింహాళిబు

ముష్టగారెడు పిగ్గుటద్దబుగన నీకు నిబాగు హిందూమహాకవిగారి

ఇట్టి నినుల పాచి బిచ్చులు బెట్టెమనుచు-నన్న దక్కలు ముచ్చించుచున్న నమ్మ,

వికమత్యులు గిల్లి పన్నునుభవించు-కొఱగె పురింపే మారు భరతమాత!



అంధకావ్యాభివృద్ధి సరిగ్గఁ జరిపూర్ణముగా నెఱుంగఁపఱసియున్నను, ఆంధ్రులచరిత్ర న్నత్యము సర్వాంగవిస్తృతిముగాఁ జెలియఁ గోరినను సంస్కృత నవవికణ్ణాటాది భాషాభివృద్ధియు, గణిగద్రవిక కణ్ణాటాటరాజ్యవృద్ధి ఖీణదశలును నుత్తరక కరిష్టభ కలుగి చేరను. కావున నాశ్రయేతి భాషావిషయములును, సదాశరణ్యతావిషయములును వివరింపఁ యుకారకమునా. కాళిశతభకవి యను పురూర్వనామ మిస్సరపూర్వమునను మున్నె ర్యము కాను. ఈవిధిగూర్చి యుక్తిప విమర్శము గాఁ రాను. ఇతఁడు సంస్కృతమున దోరసముద్రపురాణీశ్వరుఁడగు పీఠసోమేశ్వరుని చరిత్రమును గవ్యకావ్యముగా రచించెను. అయ్యది యపూర్ణముగా లభించినను జరిత్ర కును గావ్యచమత్కృతికిని విమర్శనీయగ్రంథ మని దానిఁగైకొనుచున్నారము.

పాశ్చాత్యచాతుర్యులలో ముఖ్యుఁడగు నాహనమ్ల త్రిభువనమ్లుని క్కాములలో ననేక సేనాధిపతులు స్వస్వస్థైర్యముతోఁ జాతుక్యచక్రవర్తుక్రియచరిచేరి యసమానమగు యుద్ధకౌశలము సాధించి వారియనుగ్రహము చేఁ బొందిన చిన్నభూభిషములకు నామంతి రాజులై వెలయుచుండెరి. భల్లూళికాకతీయులు

సఱివారే. క్రీ. శ. ౧౩౩౦ ప్రాంతములలో ద్వారసముద్రపు భల్లూళిరాజ్యము, కాకతీయ ప్రభుత్వము, తురకలచేఁబడఁగాఁ దత్తైస్సేనాధిపతులు చెనరిపోయి విజయనగరాది ప్రభుత్వావశ్రయించి; కాకున్న వెలమ కడ్డిరాజులనలె స్వత్రైరాజ్యములు స్థాపించుకొని క్కాముల సేపును సే. హఠాదాశేషత్రముఁగొప్ప సేను రాక్క- సాధారణముగా కేరాజునాఁడు ముగియఁ తలఁపఁ నున్నారముల విధముగా నేకస్థిత్రాణిశ్వము సహించియుండెను. రాజ్యములకును, జన్మస్వస్థైర్యములు జన్మపురుకునలెనే యనివార్యములై యుండును. విర్రుతిరము దగ్విజయముపమునను, జయలక్ష్మీ కరగ్రహణవ్యాజమునను బూర్వవైరనిర్వాస భావమునను రాజులు సరిస్పరము పోరాడుచు దత్కొలమున కొక్కఁడు ప్రగల్భుడైన మునినాఁడు మఃశియుక్కఁడని విజయోన్నతిచే జయస్థలభము నాటెను. మూడవనాఁడు మూల సహించియుండిన శేషాకరాజు సాహసికుడై జయనుక్తుఁగు ముగియఁ సులభముగా నోడిరిని జయఁ తాకతో యశిఃకర్పరమును దక్కులఁ జల్లుచుండెను.

“భుజుగ బిహ్వదల సృష్టియః”  
యన్నట్లు వీరప్రాభవము తీణభంగుర మగు

టయకాక యనుక్షణము శంకావహ మగు చుండును. ఈరాజులు తమ యశశ్చంద్రికలఁ గావ్యబంధములనైన నిలువఁగోరియో, కేవల రాజలాంఛనముగా గ్రహించియో కవిజనుల నాదరించి వారిచే దమతమవిజయప్రశస్తిచేరి తముల రచియింపించి కాని, దేవతాకథలఁ జెప్పించి, తమసంతాపముల నందు ముఖాలంకారములుగాఁ జొప్పించి కాని, తమజీవితములఁ గల్పాంతస్థాయిగా నెలకొల్పఁ గడంగిరి. పుణ్యమును; బుర్రపార్థమును గాని కేవలరాజ గాథల నెవ్వఁడు చదువును? సకల ధర్మాధర్మ విచారతీమంబగు భారతంబును, జన్మతారిక మగు భగవద్దత్త నిబంధనంబగు భాగవతరామాయణాదిప్రాథమికగ్రంథజాలంబును, యొక్కపురుషాయువునకుఁ జాలినంతయును నున్నంతిచ్చిత్ర పరంపరాత్మతీమాసమగు రాజగాథాపథిఁ దత్కాలమునఁదక్కఁ జదువువారు సాధారణముగా నుండరు. మఱియు వైరిరాజన్యలు ప్రబలిసఁచో దమచే విజితులైనవారి కథలు విని వాని స్థిరీకరింప నొల్లరు. కాళిదాసునంటి మహాకవియు విక్రమాదిత్యునియట్టి రాజేంద్రునికీర్తి వెలయుంఁ జేసిన కుంతలేశ్వరదాత్యమనుకావ్యము కేవల మనాదరముచే సదృశ్యమయ్యెగదా. రాజులు విద్యత్సభల సడపి పోషించుచున్నందున విద్యాసంచయముతో వారిప్రశస్తలును గాలసముద్రమున భగ్న నౌకాంగములవలె సచ్చటచ్చటఁ గొట్టకొని తీరాంతరముఁ జేరుచున్నవి. ఇట్టి రాజగాథా కావ్యములు ప్రాథికవిత్తామనోజ్ఞములు గాకుం

డనేని యొక్కపురుషాయుఃపరిమితకాలమైన నిలువవు. ప్రాథకావ్యములు నిలిచినను గేవల కావ్యవినోదులే చదివి కరుణాద్భుతశమాది మనోధర్మముల పీఠకాల ముద్రిక్తులై యానందంబును. కల్పనాకథారమణీయమగు కాదంబరివైఁ జదువునరుకాని హర్షనర్థముని కీర్తి విస్తారకమగు హర్షచరితమును గవితారసమున వైన సాధారణముగాఁ జదువరు. బిల్వముని కీర్తి వారశృంగారగాథాకావ్యమున వెలయుచున్నదొకాని యితని విక్రమాంక దేవచరిత మొకటి నసభరితమైనను జదువనొల్లరు. పరిమళ కాళిదాసుని బాంకతుని నవసాహ సౌందర్యచరితము ప్రసన్నకవితావల్లభమయ్యుం బఠించువారు లేరు. ఇంక శూద్రచరిత్ర, శాతకర్ణిహరణము, అశ్వకసంశము, దిలీపంశము మొదలగు కావ్యరత్నములు సహితము సప్తములగుట కేవల రాజగాథాప్రలాపములగుటచే నాత్మసంస్కారకములు, విశ్రాంత చింతావినోదనములు, దత్త్యవిచారకములుఁ గాకపోవుటచేతనే యని యాహింపఁదగును. అట్టి రాజగాథాశైల్యములు లభించునేని దేశ చరిత్రనిర్మాణశిల్పుల కత్యంతపరితోషకరములు గావచ్చునని యాకాశకళభిని వాగ్విస్తృతిఁ బ్రకటించుచున్నారము.

౧. కాళికళభఁ డెవ్వఁడు? ౨. వీరసోమేశ్వరుఁ డెవ్వఁడు? ౩. గ్రంథములోఁగల దేశకాల ప్రశంసయు, ౪. గావ్యచమత్కృతియు నేవి? యను నీయంశము లీవ్యాసమున సూత్రింపఁ బడును. పరమేశ్వరునికొలుపున నారదుఁ డీ

కథను జెప్పినట్లున్న తత్కథాప్రణాళికలో  
మం గవిగుఱించి,

“కాత్యాయనీచరణకేళిచేత కాళకళభనా  
హ్నా దిపిచక్రవర్తినా ప్రవర్తమానేన విర  
చితమనన్త్యగద్యసంకర్షణకనుపిప్రబంధ”  
మనియు, గ్రంథమున నొకప్రకరణాంతమున,  
“కవిరాజరా జాభినవభట్టవాణ దలికాల  
కాలిదాసు కాహళివిసాద్యభాను కాళకలి  
కళభ సులలిద్యాచక్రవర్తి విరచిత గద్య  
కన్ఠాన్ఠుతి”

మనియు నుటచేత చూడగా గాళకళభనా  
మనుకూడ బ్రహ్మకవియే అనిచున్నది.  
అదేదా, కాళహస్తి యనుటకు సర్వాధికదమై  
యుండునేమో! కాళిని యనియు, దిగుకాళిత్తి  
యనియు పేరులు గలవుకదా! ద్వైపయముద్ర  
వానియగు నితయ కాళహస్తిశ్చిర భక్తివ్యోత  
కమగు నీశుని జన్మకాలమునం బ్రాచీనాయను  
నగుచుండు కలుగును. లేక కాహళికవిసాద్య  
భాముల నుటచే నితనియే కాహళిని యను

చ్చునా? డిండిమాడంబరమునం గవితారాజ్యమే  
లిసకవులకు డిండిములని పేరు గలిగినట్లు వీనికి  
గాహళిమే సరకవిప్రకంసనమగు చిహ్నమై  
తన్నామమే పొరుషనామ మయ్యెనా? ఇతని  
కభినవభట్టవాణుడని బిరుదము కలదు. దోర  
సముద్రరాజులలో వీరసోమేశ్వరుని పితా  
మహునియొద్ద నుండిన జైసకన్ఠాటకవియగు  
సుమనోబాణు డీబిరుదము నహించెనట.  
కన్ఠాటకపుల కున్నంత బిరుదము లేభామా  
కవులకుం గానరావు. వారు తమగ్రంథములలో  
వానినెల్లం బ్రకటించుకొనుటయు నతివిచిత్ర  
ముగా నుండును. ఈకవికి విద్యాచక్రవర్తియని  
బిరుదము కలదు. కవులు తమబిరుదనామముల  
తోడనే గ్రంథరచన చేయుచును. ఉంజేక  
నాముడగు భద్రభూతియు, సగన్ద్యనాముడగు  
విద్యానాథుడను, పేకటరాయనామకుడగు  
బాలసరస్వతియు బిరుదనామముల తోడనే  
లోకులలో ఖ్యాతిచెందరి. విద్యాచక్రవర్తి  
యనువాని ముప్పైరు భల్లాళిరాజులన భలలో  
నుండిరి. వారిసంశస్పృతము నిచ్చెదను.

విద్యాచక్రవర్తి I

వైద్యనాథకవి

విద్యాచక్రవర్తి II

వాసుదేవకవి

(భార్య పట్టమాంబ)

వాసుదేవకవి

విద్యాచక్రవర్తి III

కీరభల్లాళుడు II 1181 నుండి 1206 క్రీ. శ.

(భార్య పద్మ) (పాండ్యకామదేవుని జయించె.)

ఇన్ముడి వీరనృసింహుడు II 1223 నుండి 1250 క్రీ. శ.

(చోళసాంఘ్యుల జయించెను.)

వీరసోమేశ్వరుడు 1250 నుండి 1259 క్రీ. శ.

(భార్యలు-దేవిల, సోమిల, విజ్జల)

ముమ్మడి నరసింహుడు III 1260-1200 (?) క్రీ. శ.

ముమ్మడి భల్లాళుడు III 1800-1830 క్రీ. శ.

పై పంశవృక్షములు సంబంధించి చదువ  
మువ్వరు విద్యాచక్రవర్తు లొకరొకరు పాత్రు  
లగుచు వీరభల్లాళ వీరసోమేశ్వర ముమ్మడి  
భల్లాళుల సభలు సలంకరించెట్లు విశద మగు  
ను. ముమ్మడివిద్యాచక్రవర్తి పై సాశాసలి  
లోని మంశక్రమనామము విసరముగూడ నను  
రుక్మిణీకల్యాణమను రమణీయకావ్యమును నను  
గ్రహించెను. ఇతఁడు కావ్యప్రకాశాలంకార  
సర్వస్వము లను మహాగ్రంథములకు సంతోషనీ  
నామము వ్యాఖ్యలు గూర్చెను.

“ఇతి సంచీవనీకారః”

యని సంకీర్తనయన లితనివ్యాఖ్యానమునే  
దూషించెను. అట్లు దూషింపఁడు తనను  
చదవ్యాఖ్య లభిరమశీలఁడు అనుటకు నుదే  
హము లేదు. సంకీర్తనాచార్యుడే గ్రవిహానుని  
దూషించబడిన యవ్యయోగి యులవారు ము  
కుట్ర ద్రోపు పగునారా? ప్రభాకరునిచే

“ఇద మజ్జానవిలిసిత”

మని నిరహసింపబడిన భట్టకుమారానిచే క్తి  
యనాదరణీయ మగునా? నిరహములు నిర  
స్వర మెట్లు నడచుకొన్నను మన కవి సింహ  
ములేకదా. ఇమ్మడివిద్యాచక్రవర్తి వీరసోమే  
శ్వరుని యాశ్రితుఁడు. దేవీసంచస్త్రివిలో బ్రసి  
ద్ధ మగు లఘుస్తుతికిని, విరూపాక్షసూర్యుని  
యను ప్రత్యభిజ్ఞాశాస్త్రసారస్యగ్రహము కును  
వ్యాఖ్యలు కూర్చె.

మొదటివిద్యాచక్రవర్తి గ్రంథరచనావిష  
యము తెలియరాదు. హాసలరాజుజయగౌళ

లు చారుశయ్యలలోఁ గూర్చి శిలోట్టంకితము  
లుగా సీకవిసంస్కలు చేసినట్లు రుక్మిణీకల్యాణ  
మునఁ జెప్పబడియె. ముమ్మడివిద్యాచక్రవర్తి

“తే నోసనీయావరజ్ఞ విసీతః

ప్రసిద్ధనామా కివిచక్రవర్తి;

భల్లాళభూషస్య మనోభిరామై

స్వాచాం పిలానై రతివల్లభోభూత్.

ఉన్మూలీతస్థాపితభూషపాల

చేకేము పద్వై రుపవర్ణ్య గీతాః;

ఉజ్జయింతా యేన మహాశిలాను

భల్లాళభూషస్య భుజప్రతాపాః,

ఉదాహృతిత్వేన న ధైర్విబధ్య

కావ్యస్మరాశాసము లక్షణేము;

నివేశితా యేన జగత్సమతుం

ఖ్యాతిం గతా హాసలరాజగౌళాః.

య శ్చత్రభద్రాసనచామరాద్యైః

స్ఫీతై ర్మహారాజపదై ర్భువన్త్రీః

సభాను రాజ్ఞాం చ వివశ్చితాం చ

సాహిత్యరాజ్యం కివిచక్రవర్తి.”

ఇట్టి మహేశ్వర్యము ననుభవించెననుట సంది  
యములేదు. మువ్వరు విద్యాచక్రవర్తులును  
దమశమకాలముల హాసలరాజులకు మత  
గురువులును, విద్యాగురువులు నైయుండిరి. వీ  
రెల్లరు కాశ్మీరశైవమను ప్రతీతిగల ప్రత్యభిజ్ఞా  
శైవావైత్తమతము ననుసరించి దీక్ష బొంది  
నవారు. మొదటి విద్యాచక్రవర్తి—

“విద్యాను నాహ్నా భువనత్రయేఽపి

య శ్చక్రవర్తి త్యుపగీతకీర్తిః;

అస్థానబద్ధప్రవరస్య తస్య  
 రాజ్ఞః ప్రశస్తిః ప్రథయాంబభూవ.  
 ఆయుర్నసంసిద్ధకులానుయాయీ  
 విద్యావతా ముగ్రతరై స్తప్తఃభిః;  
 ఉమాపతే ర్దక్షిణతో ముఖాద్య  
 స్సాక్షాత్ప్రేదే పరతత్త్వదీక్షామ్.  
 నిరగ్నిహోత్రాః పతిమండవాహో  
 స కేవల బ్రహ్మవిచారసూన్యాః;  
 ఆసన్నైః సర్గికిసిద్ధవిద్యా  
 ద్విజాః కులే యస్య తప్తఃభి ర్విచ్ఛేః.”

అని వర్ణించిందగిన జ్ఞానదీక్షాగురుండన నెగ  
 డుటయకాక వారివంశ్యులు సనూచానసం  
 తాను లైరనుట యతిశయోక్తి కాదు. కా  
 త్యాయనీచరణశేఖరాది విశేషణముల బట్టి  
 కాళకళభః యైవం విద్యాచక్రవర్తి కావచ్చు  
 నని తోచుచున్నది. ఒక్కరాజు నాస్థానమున  
 నిరువురు విద్యాచక్రవర్తులుండగలరా?  
 ఒక్కయింట నిద్దఱు సవతులైన నుండగలరు  
 కాని యొకగుహలో రెండుమగసింగములు  
 డుండజాలునా? కావున వీరసోమేశ్వరుని యాస్థాన  
 కవియగు విద్యాచక్రవర్తియే మనకాళకళభః  
 డని యిప్పటికి నిర్ణయింతము.

హోయ్యలరాజులు వీరసోమేశ్వరుని ము  
 త్రాతయగు వీరనరసింహుని కాలమువఱకును  
 శైవమహాకవులనే యధికముగా నాదరించు  
 చుండిరనియు, వీరభల్లాళుని (౧౧౭౨-౧౨౧౮  
 క్రీ. శ.) మొదలు శైవకవులే రాజాస్థానమున  
 నెక్కువండి రనియు నూహించవలసియున్నది.

బసవేశ్వరుని శైవమతోత్థాపనము దీనికి  
 గొంత కారణమై యుండవచ్చును. అయినను  
 శివాద్వైతము కుమారిల శంకరాచార్యులకు  
 బూర్వమే దక్షిణదేశమున సుప్రసిద్ధమై యుం  
 డెననుటకు నాచార్యసుందర పాండుడును,  
 భర్తృప్రపంచుడును సాక్షిభూతు లగుచు  
 న్నారు. పిదప బ్రహ్మభిజ్ఞాసిద్ధాంతము కాశ్మీ  
 రమునుండి ద్విగుణితశక్తిమంతమై మత్తమ  
 యూరశిష్యులగు విమలశివాచలచే బ్రహ్మనాం  
 తరముగా మారె. బసవేశ్వరుడు వేదప్రామా  
 ణ్యవేదకర్మ నుల్లంఘించి శివాద్వైతమున  
 నూతనశక్తి శాసించె. పండితరాఘవుడు  
 శైవముననే ద్వైతమును సంపూర్ణముగా సం  
 గీకరించి యద్వైతమును నిరసించి తనయభి  
 మతమును శివతత్త్వసారమునఁ బ్రకటించు  
 చున్నాడు. వీరసోమేశ్వరుని కాలమున నచ్చట  
 బ్రాచీనశివాద్వైతమే ప్రబలుచుండెను.

హోయ్యలరాజులు క్రీ. శ. ౧౦౮౦  
 నుండి ౧౩౩౦ వఱకును సుమారు పదునొకొం  
 డు మంది ప్రభుత్వము నేసిన. వీరలెల్లరు తమ  
 చుట్టునున్న రాజులతో నిరంతరము పోరు  
 చుండి తుట్టుతుదకు దురుష్కులచే నందఱును  
 గీర్తిశేషులై వంశనిశ్చేషు లైరి. ద్వారావతీ  
 పురము వీరలకు రాజధాని. దక్షిణమున  
 గాంగ బాణ పాండ్య చోళ చేర కేరళ  
 రాజ్యములును, దూర్వునఁ గలచురి పాశ్చా  
 త్య ప్రాచ్యచాళుక్య తెలుగు చోడరాజ్యము  
 లును, నుత్తరమునఁ గలచురి నేపథ కాకతీయ  
 వంగ గాంగ ఘూర్జర మాళవ త్రైపురరాజ్య

ములును వీరలకు నిరంతరము రణమృగయకు  
గహనభూములవలె నుండెను. వీరిలో మనకు  
ముఖ్యుడగు సోమేశ్వరుని తాత యగు (రెండవ)  
వీరభల్లాళుడు (౧౧౮౧-౧౨౦౬ క్రీ. శ.)  
మహారాష్ట్రసీమను జయించి,

“గంధద్విపై ర్యస్య విలోడ్యమానే  
పంకాకులే వారినిధిం ప్రపన్నే,  
గోదావరీవారిణి సేపుణానాం

(దేవగిరిరాజుల)

యయా యశోవారిణి రావిలత్పమ్”  
అన్నట్లు తూర్పునంక విజయభవజము సారిం  
చెను.

మఱియు బండ్లరాజగు కామదేవు  
నోడించి చోళరాజు దత్తిమి పాశ్చాత్య చాళు  
క్య రాజగు సోమేశ్వరుల బరాజితం జేసెను.  
మనసోమేశ్వరునితండ్రియగు (ఇమ్మడి) వీర  
నరసింహుడు (౧౨౨౦-౧౨౩౫) మకరరాజ్య  
మును జయించి,

“యః ప్రాప్య దుర్వారభుజప్రతాప  
శ్చోళం చ పాండ్యం చ రణే జిగాయ.”

యన్నట్లు దక్షిణదిక్కున నెక్కువగా దిరిగి  
చోళరాజ్యమున దనబావమఱచి నిల్చి చోళ  
రాజ్యస్థానకవిరుదము పొందె. మన కథానా  
యకుడగు వీరసోమేశ్వరుడు చుట్టనున్న  
రాజ్యముల నన్నిటితో బోరి జయాజయ  
ములు పొందుచుండెను. ఘూర్జరరాజుల  
జయించి దేవికయను తద్రాజకుమారి బెండ్లి  
యాడెను. నేపుణరాజులచే నోడి విదవ

నెల్లూరితెలుగుచోళుడగు తిక్కనృపాలుడే  
బరాభూతుడయ్యె. కేతన దీనినే

“కణ్ణాటవిభనహంకారంబు మాన్పించె”  
ననియు, చిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణ  
మున—

“కమలాస్త్రతిమానమూర్తి యగు నా  
కణ్ణాటసోమేశును  
ద్వమదోర్ధ్వము రూపు మాపి నిజద  
ర్పంబు బ్రతిష్ఠించి లీ  
లమెఱుు జోళుని భూమిపై నిలిపి చో  
ళస్థానాచార్యనా  
మము దక్కం గొని తిక్కభూవిభండు సా  
మర్థ్యంబు చెల్లించెడే.”

యనియు నర్థించిరి. ఇటు సోమేశ్వరుడు పరా  
జితుడగుటకు గారణము సంపురాయండు,  
శంభురాజు, సాంపరాయండు అను నామాం  
తరములుగల యొక తెలుగురాజుతో (తెలుం  
గాధీశసాళునరాజులకు బూర్వపురుషుడు)  
నెల్లూరితిక్కరాజు గలసి సోమేశ్వరు నోడించి  
కాంచీపురము తా గొని యొరియూరుపుర  
మున చోళరాజు నిలిపె గాని సుందరపాం  
డ్యుడు బల్లవరాజగు “కోపెరుంకింగదేవుడు”  
వేణ్వేట కంచిపై దండెత్తి తిక్కరాజు దత్తిమి  
వేయుచు వచ్చిరి.

కోపెరుంకింగదేవుడు (పెద్దరాజసింహ  
దేవుడని యటవడమను కర్థము) పల్లవవంశ  
స్థుడై యించుమించుగా జుట్టురాజులనెల్ల  
జయించి యుత్తరమున చాళురామమువఱకు

మృగయావిహారమున నరణ్యము సొచ్చి చని నట్లు దండెత్తి యచ్చట దనవిజయాంకశాసనము స్థాపించెను. ఇతఁడు వీరసోమేశ్వరునే కాక యతనితండ్రియగు వీరనరిసింహునికూడ నోడించి తుద కోడిపోయెను. ఇతఁడే చోళ రాజగు ముమ్మడి రాజేంద్రుని జయించి తత్ప్రింహానమునుండి వాని దొలగించినందున దిక్కరాజు కోమరుసింగదేవునితో యుద్ధము నేసి రాజేంద్రుని సింహాసనమున నిలిపెను. రాజేంద్రుఁడు వీరసోమేశ్వరునకు బానమజ్జించు కొడుకు. రాజ్యప్రవృత్తిలో బాంధవము ముఖ్యము కాదకదా! తిక్కరాజు శృంగారాజులతోఁ జేరెనని కాబోలు, వీరసోమేశుఁడు చోళరాజుతోఁ గలసివచ్చిన పాంధ్యరాజుతోఁ గాంచీపురమునకు నాగ్నేయమున నముద్రమున నుండు మహేంద్రమంగలమను సత్తణ ప్రాంతమున యుద్ధమునేసి నట్లు కాళికళభకవి కావ్యములోఁ బ్రధానాంశము. నారదుఁడు దాని సాక్షాత్తుగాఁ జూచి సరస్వతి వీణ వాయిచుచుండ నంతకంటె రుచికరముగాఁ బరమేశ్వరునితోఁ కైలాసమున బార్వతీసమక్షమున వర్ణించెనట. అంత బాంధ్యరాజు కూతురగు లక్ష్మీదేవి శంస వచ్చుస్థమున గ్రంథము నిలిపిపోయె. శాసనములచే సోమేశుఁడు సుందరవీరపాండులవలనను, రాజేంద్రునివలనను నోడింబడియెనని తేలుచుండెను. పాండుఁడు వీనికి గాలదండ మనుటచే సోమేశుఁడు చోళదేశయుద్ధభూమిలోఁ జచ్చెనని తలఁచెదను. ౧౨౧౩ క్రీ. శ. కాలములోనిత.

డు చనిపోయియుండును. మహేంద్రమంగల యుద్ధములో సోమేశుఁడు యాననములో నుండెననుటజేసియు, నితఁడు మువ్వరు భార్యల బరిణయమై వారియందు సంతానము వడయుటకు గాలానధి నలయుటజేసియు నిశనిపుత్రులగు రామనాథ న ర సిం హు లు ౧౨౧౪ ప్రాంతములకే యుద్ధక్రీడల నాడు శిలాశాసనములు స్థాపించెనందున మన కాళికళభకవి సూచించిన మహేంద్రమంగలయుద్ధము ౧౨౦౪ ప్రాంతములకుఁ దరువాత నుచు యుండును.

మహేంద్రమంగలము నిశ్చితముగా నెచ్చట నున్నదో తెలియరాదు. కాంచీపురసమీపమున దక్షిణసముద్రతీరమున నని కవి చెప్పుచున్నాడు. ఈ దేశ మనేకరాజులకు యుద్ధభూమియైయు నేటికి స్థానిశ్చయము సులభముగాఁ గానరాదు.

“చోళేశు మంగల మితి పృథితార్థనామ్ని గ్రామే వసన్ పితృగురో రభిధాం దధానః జ్ఞానోత్తమః కలదర్శనపారదృశ్యా వ్యాఖ్యామిమాం వితనుతేన్సుటిమప్తసిద్ధః.” అని జ్ఞానోత్తమఁడు తనవేదాంతవ్యాఖ్యాన గ్రంథములలో వ్రాయుచున్నాడు. ఈమంగళి నామకాగ్రహారములు ౧౦౦ చోళదేశమున గలవు. ఇది యేదియో యిప్పుడు నిర్ధారించవలనుకాదు.

గ్రంథరచనాక్రమము.— కైలాసమున బార్వతియు, బరమేశ్వరుండును విహరించు

# ౪౨వ భారత జాతీయ మహాసభ-చెన్నపురి



సభామంటప సింహద్వారము



నాయకుల సభామంటప గమనము



కాంగ్రెసు నగరమున



అధ్యక్షులు ముదలగున్నారు



మరికొందరు

చుండ, సాయంతనసమయంబున నారదుడు వారిసన్నిధానముఁ జొచ్చి యథావిధి నమస్కరించి, “దేవా, నాశిష్యులగు వ్యాసవాల్మీకులు భూలోకంబునఁ గాళకళభకవి రచించిన యొకకావ్యంబుఁ దెచ్చియున్నారు. దాని దేవరయవధరింపఁదగు”నని విన్నవించునంతలో దేవీ సఖయగు మంజుళిక యచ్చటికి వచ్చెను. మహేశ్వరుఁ డంత సంధ్యాసమయంబగుట మఱునాఁ డుదయమున దాని విందమని చెప్పి నారదునిఁబంపి, పార్వతీమంజుళికలతో నుద్యానవనవిహారము చేసి యిల్లుచేరి, మఱునాఁడు సభలోనుండి సరస్వతీదేవి యతిమనోజ్ఞముగా వీణ వాయింపఁగా విని గానము మెచ్చి ముక్తాహార మొకటి వాగ్దేవికిఁ బ్రీతిదాయక మొసఁగెను. అంతలో నారదుడు సభ కేతేర నుమావిభుఁ డేల సరస్వతీగానము వినుటకు రావైతివని. నారదు నడుగ నతండు “రాత్రి యాదవసోమేశ్వరునకును బాండ్యభూతికిని దక్షిణ సముద్రతీరమున యుద్ధము జరిగెను.” అనవుడు మహేశ్వరుఁ డాయుద్ధప్రకారము వర్ణింపుమన నట్టి యుద్ధరంగము తా నెప్పుడు చూచినది లేదని తద్వృత్తాంతమంతయు ద్వారసముద్రరాజవంశవర్ణనముతోఁ జెప్పుచున్నాఁడు. గ్రంథము పాండ్యరాజుకుమారికావివాహముతో ముగిసియుండును. ఈ గద్యకర్ణామృతములో శివుని సంధ్యావిహారఘట్టమును రచనామాధుర్యము గోచరించునట్లుదాహరించెదను.

“అత్రాంతరే వనలతాంతరితవిగ్రహా జేవీ పరిచారికాను కాచి త్పూర్ణత్రయకానామ కళ

మధురా మిమాం గాథా మగాథయత్.

“తమసి సఖి యూభి కే త్యజ  
గౌరీనిశ్చసితసౌరభస్పర్థామ్,  
కి మకృత సముచ్చస్వసంతీ  
సానూయం మాలతీవ లతా.”

అథ నిశీథనూచినీ మిమా మార్యా ముమాపతి రుమయాసహ శ్రుత్వా సమేరుతలా దుదతిష్ఠత్; ఉత్థాయచ నిజనికేతనాభి ముఖో వృషభ కేతనః కాంతయాసహ పరిణత సిమకరకిసలయితేన కైలాసనానువర్తనా జగామ. గౌరీ గచ్ఛతీ క్వచి త్కుతూహలా త్థలకమలదళశయనతలనిషణ్ణ మితరేతరాం గసంస్పర్శనుఃసమిలితలోచనమివ నిద్రాయ మాణం హంసమిధున మాశింజితనూపురేణ పడేన పస్పృశత్; తత స్తచ్చరణచాఽతమపి ముహుష్మిశీథనిద్రాంతరమంథరే ఓధమపి కృత కళగద్గదరవ మున్మీల్య లోచనే పునరపి నిమిమిల హంసయుగళమ్; అత్ర క్వచి త్సరస్తీర సీమ్న విరహవిధురా మధీరత(యా)విహితా రవ మాళిజనేన గ్రహయిత్వా చక్రవాకీం ప్రియసమిప మానినాయ సా; పున రాసీతా ప్రియతమ మంతికగతమ పృజానతీ విభివశా దస్యతో యాంతీ కరుణతర మాచక్రింద చక్రవాకీ; కుత్రచి త్కొంత మనుసారతీ మంతరా కాముదీ మదవిఘూర్ణమాసలోచనా మపథ పృష్ఠితాం నివార్య వర్తని చకార చకోరీం చకోరాక్షీ; క్వచి ద్భూపీరవస్థితమధుకరాను శోచితాం విరచిత వివిధప్రలాపాం స్వరుచి పంకజౌదరబంధనస్థాం మధుకరీం విభిద్య ము

కుశం విజయాకరేణ విమోచయామాస-ఇతి  
వివిధవిహారవ్యాపృతాం వినోదయన్తయితాం  
మదచపలచకోరలోచనపుటపాటలిమసల్లవితచం  
ద్రికాప్రసరేణ మందమారుతాంఘోళితశేషా  
లికావతిమథలహరీపరిస్థవమానపట్నదేన పదే  
న చంద్రకాంతదృశన్నిష్కంఢశ్వేతశిరస్తలే  
యసురభిశిలాతలేన నిశీథయాభికామోదవాసి  
తవనదేవతాకుండలేన (?) నిరస్తరవిస్మయరక్తై  
తకపరాగధూసరచకోరకామినీచరణేన రజతా

చలమేఖలాపథేన సవితాన మాలయ మాజ  
గామ సోక్తిః.

కథారచన లోకాతీతమగు భంగితోఁ  
గూర్వబడియు మృదమధురదవిన్యాసరమ  
ణీయమగు నర్థనాన్వయమింపుగొలుపుచుం  
డును. సాహిత్య ములఱుచుకొనువారల కిది  
యంతమకావ్యములలో నొకటి యని యంగీ  
కరింక తప్పదు.

## నిర్గుణోపాసన

బొమ్మరాజు జానకిరామశర్మ గారు

స్థిరమనస్కృత దురితవిచ్ఛిన్నైః గలుగ-నాశ్మనంతు లెవ్వని నేకాంతమందు  
ధి నెలమి ధ్యానితు రట్టి సర్వేశు నీశు-నాశ్రయించెద సప్తశ్రమింజలిసయి.

ప్రబలసంపదచేతఁ బ్రాభవముచేత-నిజుల భోగానుభూతిచే నేర్పుచేతఁ  
బహయఁగారాని పదము నేవాఁ డొసంగు-నస్థిరమిందనాఘ నే నాశ్రయింతు.

జాతి, మత, వర్ణ, గుణ, ధర్మ, సమితిలేక-నామరూపాభిమానభావములు లేక  
ద్వంద్వములులేక యెట్టి చందములులేక-యొమిమైనందు నా పరమేశుఁగొలుతు.

స్నాన, భోజన, పాన, ప్రసంగ, సంగ-సౌఖ్య, దుఃఖ, ప్రచార, విచార, భోగ  
యోగ, సంత్యాగ, వేష, భాషోయోగ-రహితపదదాయకునకు శీర్షంబువంతు.

భవనకల్యాణమయమయి పూజితమయి-యఖిలసూర్యభిలషితమై యనవధియయి  
యచ్ఛమై యనవద్యమై యాద్యమైన-తేజమును మానసమున స్తుతించువాఁడ.

నిస్తరంగనీరధివోలె, నిష్పవనగ్ధ-హృతదీపికవోలె నిరభ్రాశుభ్ర  
విష్ణుపదమట్లు వెలయు సంవిప్ర)కాశు-నీశుని నిర్విశేషు భజించువాఁడ.

చర్మచక్షుర దృశ్యప్రచారమగుచు-గలుప చిత్తానవోహ్యత్మ విహసనమయి  
నిర్మూంబయి సర్వత్ర నిండియుండు-నట్టి పరతత్త్వమూర్తికి సంజలి యిది.

చేతనమ్ములయందు నచేతనముల-ఖగములందు నగములందు మృగములందు  
బ్రహ్మమందున నొక గడ్డిపరకయందు-నేకరీతిగ నున్న పరేశుఁ డలతు.

# పిల్లలమజ్జిసినవీర భద్రుడు-జైమినిభారతము

తేకుమల్ల అచ్యుతరావుగారు

శృంగార శాసంతలము లేరువారే బినపీరభద్రుడు జైమినిభారతము రచించినట్లు కానిపించుచున్నది. వీలయిన జైమినిభాగవతుండు దానటకు బూర్వము రచించినగ్రంథముల సగ్గశింపక పోయినను శాసంతలమందు జేగ్గొనినగ్రంథములలో జైమినిభారతము లేక పోవుటయే యీ పౌర్వాపర్యరహిత నిర్ణయమునకు ముఖ్యధారము. కావున బినపీరభద్రుని గ్రంథములలో నిష్పక్షపాతము లభ్యమైనవా నియందు జైమినిభారతమే కడపటిది.

ఈజైమినిభారతము సాగుననరసింహ రాయల కంకితము చేయబడినది. గ్రంథాదియందలి కృతీసమర్పణభాగమును జదివినవా నొండు రంపవి శేషాంశములు గోచరించుచున్నవి.

1. వీరభద్రుడు నరసింహరాయల యాస్థానముం దొకకవి.

దీనికి గ్రంథమందే యాధారమున్నది. ఒకనాఁడు నృసింహరాయలు సభలో గూర్చుండి జైమినిభారతము నునుజేంచి వితర్కించుచు,

“లే. ఆపురాణంబు గనఁ దెనుఁగయ్యెనేనిఁ జెప్పనేర్చినకవియుఁ బ్రసిద్ధుడేనిఁ దెనుఁగునుడికారమున మించుగనియెనేనిఁ గుంపనము కమ్మలచిననంద మగును.”

అనిచెప్పి సభాసదులందఱ జూడ వారు నీయద్భుతపురాణమును దెనుఁగున నొక్కపినవీరభద్రుడే చేయనోపునని తమయోలికకు విన్నవించిన నృసింహరాయలు తనయెదుటనున్న పినవీరన్నను జూచి యిట్లు చెప్పెనట:

“క. అని విన్నపంబు చేసిన ననుఁ గనుఁగని యలరి నాధనంబు బుణముగాఁ దినక యుపార్జించె యశో దన మిటు గావలదె యాశ్రితత్వంబనుదున్.”

కావున నీకవి యాశ్రితుడైయుండి రాయలధనముదని బుణావిముక్తుడగుటకుఁ గృతీరూపకమును యశోధనము నిచ్చినట్లు తేలుచున్నది. ఇదియే యాశ్రితత్వవిధానము.

(2) ఈగ్రంథము రచించుటకుఁ గవికిమాత్రమే కోరిక యుండుటగాక నరసింహరాయలకుఁ గూడ నీగ్రంథము నెరిచేత్తనను వ్రాయించి కృతీనొందఁ గుతూహలము మిక్కిలముగా నుండెను.

ఉ. ఆదట సప్త సంతతుల  
యందును నొక్కొక కాలమందు వి  
చ్చేదము గల్గు నాటిటికి  
జెప్ప విపర్యయ మే యుగంబునన్  
లేదు కవిత్వ సంతతికి  
నిక్కము తత్త్వనితావిలాసమున్  
జూదులు నిష్టదైవము ప్ర  
సాదమునా హరి కీర్తనంబునన్.

క. నామది నిరతము భారత  
రామాయణ కథలఁ బ్రేమ గంజిలు నందున్  
జైమిని భారత మనగా  
ఘామి నపూర్వము పురాణముల గణియింపన్.

గీ. ఆ పురాణంబు గనఁ దెనుఁగయ్యెనేనిఁ  
జెప్పనేర్చిన కవియుఁ బ్రసిద్ధుడేనిఁ  
దెనుఁగు నుడికారమున మించు గనియెనేనిఁ  
గుంపనము కమ్మలచిన నంద మగును.

అని సభాసదుల మొగంబులు చూడ నవధరించిన వారా జసత్తము చిత్తం బెఱింగి వా రిట్లని విన్నవించిరి:

క. ఏ రీతి నెఱింగెనో పిన  
వీరన దేవర తలంపు విఖ్యాతముగాఁ  
జేరుచు బెట్టిదియును నవ  
పేరుగ రచియింపఁ బూనఁ జేసెఁఁఁగితిన్.

కావున నరసింహరాయలకును పినవీరభద్రునికినిఁ గూడ నీ పురాణముఁ దెనిఁగింప నుద్దేశము ప్రత్యేకముగఁ గలిగినట్లు విదిత మగుచున్నది. నరసింహరాయల తలం పెట్టిం గియే పినవీరన్న యీ గ్రంథమును దెనిఁగింపఁ బూనెనాయని సందేహ మవ్వొటి సభాసమలకే కాక యెల్లరకుఁ గలుగవచ్చును. పినవీరభద్రున కీ సంగతి యెట్లు తెలిసి యుండును? కేవలము మంత్రశక్తివలనను, తోటిమప్రభావమునను ప్రభువుయొక్క యంతరాలోచనఁ దెలిసికొనె నని చెప్ప సాహసింపలేము. బహుశః నరసింగరాయలయొద్ద చనూపతిగ నుంకిన పెదవీరభద్రుఁడు రాజు మనసెఱింగి తన తమ్ముఁ డైన పినవీరన్నకుఁ జెప్పి యుండవచ్చు. ఎట్లయినను బినవీరన్న జైమినిభారతమును దెనిఁగింప నుద్దేశించెను. నృసింహరాయల గ్రంథమును గృతి నొంద నిశ్చయించెను.

రాయల కీ గ్రంథముఁ బ్రత్యేకాభిమానము గలుగుటకుఁ గారణమేమి? అనేక పురాణము లింక నాంధ్రీకృతములు గాకుండెనుగాదా! జైమినిభారతమునే నృసింహరాయలు పఠించుటే?

దీనికి సమాధానము జైమినిభారతమున కథావిషయమువలనఁ దెలియఁగలదు. జైమిని భారతమందలి కథాభాగ మేమనః—

ధర్మరాజు చేయఁదలచిన యశ్వమేధ యాగము నిమిత్తము భీమాద్వులు సలిపిన భారతదేశద్విజయమీ గ్రంథమున వర్ణింపఁబడినది. ఈద్విజయము ముఖ్యముగాఁ బల్లవు దక్షిణభాగములందుఁ జరిగినది. అనఁగా సౌరాష్ట్రము, మహారాష్ట్రము, కొంకణము, కేరళము, పాండ్యము, ఇత్యాదిదేశములు జయింపఁబడినట్లు వర్ణింపఁబడినది.

ఈదేశములను జయించినవాఁ డర్జునుఁడు. విష్ణుస్వరూపుఁడైన శ్రీకృష్ణుని సహాయమున నీయర్జునుఁ డీ

\* గ్రంథాంతమునఁ బినవీరభద్రుఁడవి తన ప్రభువగు నృసింహరాయలను శ్రీకృష్ణుని డిల్లించెను. శ్రీకృష్ణుఁ డిట్లు చెప్పెనటః

క. అసమయంబున ధర్మజ, సేనోమకులంబునను జనించి కుటిలబన్

కాసించి ధరణిపాలన, ధేనుదఁ దగ పాశ్వకారసింహుఁడ నగుచున్.

దేశముల నన్నిటిని నీన యన్నగారికొఱకు జయించెను. అట్లే వైష్ణవమతస్థుఁడైన సాళువ నృసింహరాయల తన యేలిక యగు విజయనగరరాజ్య ప్రభువున కాదేశముల నన్నిటిని జయింపవలసి వచ్చెను.

అయితోమోధుఁడు తత్కారణమున దా నర్జునునితోఁ దుల్యుండని యూహించుకొని యుండవచ్చును. దానికి నిదర్శనముగఁ బినవీరన్న తన గ్రంథమున నృసింహరాయలఁగూర్చి యిట్లు నుడివెనః—

ఉ. భారతవంశ మండనుఁడు

పాండవ గాంధీవముక్త బాణసం

భారతతప్రభావమతి

పారగుఁ డంచిత గోమహిమలా

భారతదంగదాన పరి

పాక సమగ్రయశోవిలాస శో

భారతకాలి గుండ నర

పాల నృసింహుఁడు గహ్వరీ ధరిన్.

కావున నృసింహరాయ లర్జునునిపరాక్రమము చాటుచున్నగ్రంథమును గృతి నొందుటకు నిశ్చయించెనని చెప్పట సామంజస్యము నతిక్రమింపదు. \*

సాళువ నరసింహరాయ

సాళువనృసింహరాయలు విజయనగరరాజ్యము నేలిన సంగమవంశస్థులలోఁ గట్టకడపటివారైన రాజశేఖరరాయలు, విరూపాక్షరాయలు మున్నగు వారికి ముఖ్యదండనాధుఁడుగా నుండి యనేకదేశములు జయించి సామ్రాజ్యమును విస్తరించి, తుదకుఁ దనప్రభువులు దుర్బలులై యుండుటచేఁ గేంద్రప్రభుత్వము చెడకుండుటకుఁ దానే చక్రవర్తియయ్యెను. ఈమహామహాని వంశచారిత్రము సంస్కృతమున “సాళువాభ్యుదయ” మనెడు గ్రంథమున రాజనాథ డిండిముఁ డను నాస్థానకవి రచిం

చెను. కొంతవఱకు జైమిని భారతమునఁగూడ నీనృపాలుని వంశచారిత్ర మున్నది.

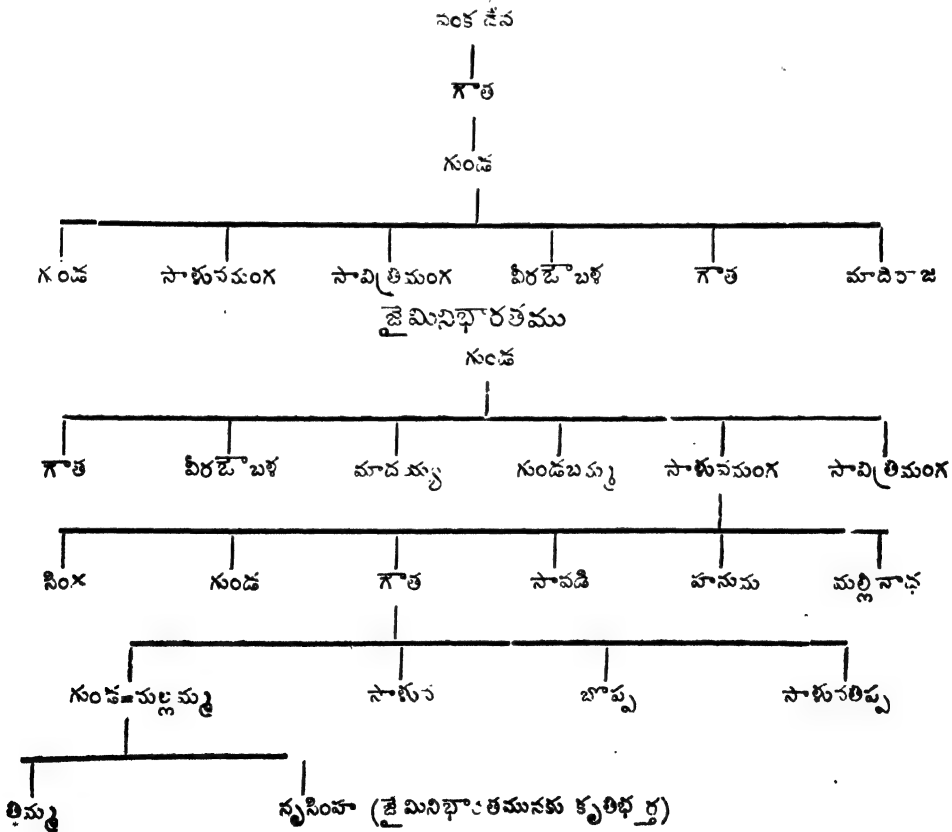
సాళువనృసింహరాజు వంశము చంద్రవంశము. ఈ వంశస్థులు చాలకాలమునుండి చితూరుపండులములోఁ జంద్రగిరిని ముఖ్యరాజ్యస్థానముఁ జేసికొని త్రత్రాంతదేశము నేలుచు వచ్చిరి. వీరికి మూలపురుషుఁడు సంకదేవుఁడు. అతనికొడుకు గౌతరాజు. గౌతరాజుకొడుకు గుండరాజు. గుండవిభుని కార్జునుపుత్రులు. వీరిజననక్రమము సాళువాభ్యుదయమున నొకరితిగాను, జైమినిభారతమున మఱియొకరితిగా నున్నది.\* వారిలో మంసురాజు బుక్కరాయలపుత్రుఁడైన కంఠపూపతికి సైన్యాధిపతిగనుండి దక్షిణదేశమును జయించి పరపక్షిసాళువుఁడుగుటచే సాళువ చిరుదమును బొందెను. ఆకారణమున నీవంశపువారికి సాళువనామము వంశనామముగ వచ్చెను. ఈవిషయము సాళువాభ్యుదయమునను, జైమినిభారతమునను ఏకరీతిగ

నుడువఁబడినది. సాళువమంగున కార్జునుకుమారులు గలిగిరి. వారిలోఁ దృతీయుఁడగు గౌతరాజునకు నలుగురుపుత్రులు జనించిరి. ఈనలుగురిలో నగ్రజుఁడగు గుండమహీపతికి తిమ్మరాజును, నృసింహరాజును జనించిరి. ఈ నృసింహరాజే జైమినిభారతమును గృతి నొందెను.

నృసింహరాజు పితృపితామహాగతంబగు చంద్రగిరి నేలుచుఁ దన భుజపరాక్రమమునఁ గలింగజపతుల వశమై యుండిన యువయగిరి రాజ్యభాగము నాక్రమించుకొని, తరువాత దక్షిణదిగ్గయమునకు బయలు దేతెను. చోళరాజు యుద్ధము చేయకయే లొంగిపోయెను. పెనుగొండ దుర్గమును స్వాధీనము చేసికొనిన తురుష్కులను బాఱఁచోలి, యారాజ్యమును వశముచేసికొనెను. ఇంకఁ బచ్చిమమున మఱికొన్ని రాజ్యములనుగూడ జయించెను.

ఈమహనీయుఁడు కలింగ భూపతులకును, దురుష్కులనులకును దుర్జయుఁడై విజయనగర రాజ్య

\* సాళువాభ్యుదయము



మును క్షీణింపకుండ గాపాడెను. తన బాహుబలము చేతను, బుద్ధికాశలము చేతను దక్కిన చమూనాయకుల ప్రేమాదరణంబుల కాస్పదమై వారి యంగీకారమున సామ్రాజ్యపదవిని క్రీ.వె.1487 స్వీకరించినవాడయ్యెను.

### జైమినికవి

జైమిని కవి యష్టమేధపర్వము క్తమగు భారత గ్రంథమును సంపూర్ణముగ వ్రాసెనో లేదో తెలియదు. ప్రొఫెసర్ పీబర్ అను జర్మనీ పండితుడు తన “సంస్కృతవాఙ్మయ చరిత్రము”న నీ గ్రంథము గురించి వ్రాయుచు నిట్లు నుడివెను: “అశ్వమేధకపర్వమును పేరు గల యీ గ్రంథము బొంబాయిలో క్రీ. వె. 1853 లో ముద్రితమైనది. గ్రంథాంతముందు వ్రాయబడిన యంశములను బట్టి గ్రంథమంతయు సమగ్రముగా విరచితమైనట్లు కాన్పించుచున్నది. కాని యిప్పటివఱకు నీ గ్రంథసంబంధమైనది యొక యశ్వమేధపర్వము తక్కువేటు భాగము దొరకలేదు. ఈపర్వమునకు గన్నడ భాషాంతికరణము క్రీ. వె. 18 వ శతాబ్దమునని తెలియవచ్చుచున్నది. ఆ గ్రంథమునే కిష్టెరు దొరగాగు తాము నాగవర్మ ఛందోగ్రంథమునకు వ్రాసిన యుపోద్ఘాతములో క్రీ. వె. 18 వ శతాబ్దమునకు త్రోసివేసిరి. ఈజైమిని గ్రంథమున శ్రీకృష్ణసంబంధమైన ప్రపత్తి ముఖ్యముగా గోచరించుచున్నది. కైప్రసూతసంబంధమైన పాశ్చాత్యసంస్కరములు నిశ్చయముగా గాన్పించుచున్నవి.”

ఈ పండితుడే వేటూకతాపున నిట్లు వ్రాసెను: ‘సుమంతు — జైమిని — వైశంపాయన — మేల — సూత్ర — భారత — మహాభారత — ధర్మావార్యః’ ఈవాక్యము ఇదేనని వారిదై యుండవచ్చును. దీనినిబట్టి జైమినిభారత మిప్పటి వ్యాసమహాభారతము వలె నుండెనని నిశ్చయించుటకు వీలు లేక పోయినను జైమినికవియు వ్యాసమునివలె భారతమును సమగ్రముగా రచించియుండెనని యూహింపవచ్చును. కాని యిప్పటి

జైమినికవి గ్రంథమునకును నిప్పుడు వాడుకలో నున్న జైమినిభారతమునకును పోలిక చాల తక్కువగా నుండునని చెప్పవచ్చును.”

ఇట్లు వీబరుపండితుడు మొదలగు గ్రంథకర్తలు భారతమును సమగ్రముగా జైమినికవి వ్రాసియుండవచ్చునని యూహించుచున్నారు. కాని యీక్రింది కారణములచే నాయభిప్రాయము వేటుగా నున్నది. జైమిని కవియని చెప్పబడిన మహాపురుషుడు భారతమందలి యశ్వమేధపర్వముతప్ప నిగపర్వములను వ్రాసియుండఁ డని నాకుఁ దోచుచున్నది.

(1) జైమినిభారతమున అశ్వమేధపర్వసంపలి యగ్నిశ్వాసాంతగన్యభాగములో “ఇతి మహాభారతే అశ్వమేధకపర్వణి జైమినీయే” అనియున్నది. జైమిని పూర్తిగా గ్రంథము వ్రాసియున్నయెడల “ఇతి మహాభారతే జైమినీయే అశ్వమేధకే పర్వణి” అని యుండవలసినది.

(2) గ్రంథస్వభావమునుబట్టి యశ్వమేధపర్వము దప్ప వేటుపర్వములను జైమినికవి వ్రాసియుండఁ డని యూహింపవచ్చును.

(i) గ్రంథం దెక్కడఁ జూచినను శ్రీకృష్ణుని మాహాత్మ్యమే కానఁబడుచున్నది. వ్యాస భారతమును శౌర్యపరాక్రమాది నుగగరిష్ఠులగు పాండవపిత్రులకు లంఘనము నింపు తమతమ స్వభావభేదజుల నడచు కొని శ్రీకృష్ణునికై స్తోత్రపాఠములఁజేయుచు దాసులవలె మెలఁగుచున్నారు. శత్రువుల నోడించునపుడు శ్రీకృష్ణుని బలములేనిదే లేశమాత్రము చేయలేనట్లు వర్ణించుటయే కాక దాని వెల్లడించుటయుఁ గాన్పించుచున్నది. ఇది యంతయు వ్యాసకృతికి విరుద్ధము.

కాపున జైమినిభారతము వైష్ణవమతప్రాబల్యము నొందినతరువాత శ్రీమహావిష్ణుని యవతారమైన శ్రీకృష్ణునిమాహాత్మ్యము నుగ్గడించుటకు వ్రాయబడినగ్రంథమని చెప్పవచ్చును. శ్రీమదాగవ్యము క్రీ. వె. 12 లేక 13-వ శతాబ్దమున \* బోపదేవుని వరకవిరచించిన

\* ఈ బోపదేవుడు మహారాష్ట్రప్రభువులగు దేవరీసంఘానాథుల మొదలగు వారిని. చుక్క: 15-వ శతాబ్దాంతమున నుండినట్లు తెలియుచున్నది.

పరిచయమును గలయున్నది. కావున నశ్వమేధపర్యము మాత్రమే జైమినికవి వ్రాసెననియు, నా జైమినికవి పశ్చిమహిందేశస్థుడనియు నే నూహించుచున్నాను.

2. వ్యాసకృతియం దట్లునుండు దక్షిణాసింహురాజ్యములకు పాండ్ర, ఆంధ్ర, ద్రవిడ, పాంశ్య, కేరళములను జయించినట్లు నూహించుచున్నాను. యారాజ్యముల నేలిన రాజవంశములనుగాని, యగ్నునితో బోరాడినరాజులనే గాని యుద్ధవర్ణనలుగాని కవి చెప్పియుండు లేదు. జైమినిభారతముం దట్లుగాక ముఖ్యముగా భారతవర్ణముగాని పశ్చిమదక్షిణభాగములను పింహూరాజ్యము లగ్నునాదిపాంశ్యదీప సమగ్రానిననుచుచేసి యలఘ పరాక్రమమున వారిని జిండుపడచి శ్రీకృష్ణభగవానులకు శరణాగతులగాఁ జేసిన క్రమచుత్తయు నభ్యర్థించఁబడినది. కావున వ్యాసకృతిలో సూరసమాక్రమన మును పరిచిన పశ్చిమదక్షిణ హిందూరాజ్యముల ప్రశంసను ప్రశ్నకముగాఁ బూనుకొని విపులముగా వ్రాసి యారాజ్యములకు వాసిదెచ్చుటయందుగాను, ఎవరోచుహాకవి యాగ్రంథమును వ్రాయసలకటైనని యూహింపవచ్చును. ఆరాజ్యముల ప్రధానీప్రతిష్ఠల నుగ్ధజించుటకు నాయా యాస్థానముల నాశ్రయించిన యొక మహాకవికిఁగాని వేటొకరికి నీయభిలాష కలుగనేరదుకదా! కావున జైమినికవి వర్ణకుడు పశ్చిమ హిందూదేశస్థుడో లేక దక్షిణాసింహదేశస్థుడో యాయుండుననెను. ఇంతియకాక దక్షిణాపశ్చిమహిందూరాజ్యముల యాన్నత్యము నర్జించుటకు నద్దానితో శ్రీకృష్ణుని యహింస బ్రకాశింపఁజేయుటకును నొక ఆశ్వమేధిపర్యమనఁ దప్ప వేటొండుపర్యమనం

దనకాశము లేదు. కావున నశ్వమేధపర్యము మాత్రమే జైమినికవి వ్రాసెననియు, నా జైమినికవి పశ్చిమహిందేశస్థుడనియు నే నూహించుచున్నాను.

3. మహాయోగ విచిత్రాంశమిగ్రంథమందుఁ గానఁబడుచున్నది. ఆశ్వమేధ దీక్షితుడైన యధిష్ఠికుడు సునార్హుడును సశ్వము భద్రావతీపురమున నున్నదని విని దానిని దెచ్చుటకు బరననందనుని బంపెను. ధీమండు తత్పురాధీశ్వరుఁ డగు యావనాశ్వని జయించి ఓటిని దెచ్చి ధర్మవంశమునికి సమర్పించెను. ఈ యుదంతము జైమినికవికల్పితమే కాని వ్యాసముని గ్రంథమందుఁ గల్గినదిగానము. ధీమని పరాక్రమచివయ మెట్లయినను తోప్పించి యభినర్జించుట కొకక కల్పితంబునని యుండునచ్చును. మధ్యాచార్య ప్రతిస్థాపితమైన వైష్ణవమతము నవలంబించినవారికి ధీమండు ముఖ్యప్రాణదేవరగదా! కావున నీ జైమినికవి పశ్చిమదేశస్థుడగు మాధ్వమతస్థుడేమో!

### ఆశ్వమేధపర్యము

ధర్మవంశముని ఆశ్వమేధయాగ మొనరింపుటని నేపవ్యాసండు పురోహితునియు, తత్క్రితు నిర్వహణాము వలయు ద్రవ్యసముపార్జనకై మరుద్దని కథనివే దించుచుయు, నిత్యాదిబ్రాహ్మభాగ మభయగ్రంథములయందును సమానము. యజ్ఞాశ్వమును దెచ్చుటయందుగాను ధీమని భద్రావతీపురమునకు బంపుట వ్యాసభారతమందు లేక జైమినిగ్రంథమున మాత్రమే యున్నదని యిదిభావక చెప్పితిని. సవనాశ్వసంగత్యమునకై వెనువెంట నగ్నుని బంపుట సుభయగ్రంథములయందును సమానము. అటు తర్వాత లెండు గ్రంథములు చాలనటకు భేదించుచున్నవి.

\* జైమినికవి మహారాష్ట్రదేశస్థుడనిచెప్పుటకు గ్రంథము దింకను చాలసాధారణము కాన్పించుచున్నది. అతఁ డొక్కచోట సింహబృహస్పతులుగూడినప్పుడు గోదావరీపుష్కరము యొక్కపాపహరణశక్తినిగూర్చి ప్రశంసించెను.

“సర్వతీర్థాని గగ్గంతి తానత్యపప్రణాశనే, యానన్దసింహగే శివే దృశ్యతే గాతవివాదీ.”

వేటొకచోట ధీమని నంటకముల నభినర్జించుచు పశ్చిమ హిందూదేశమందలి భోజ్య పదార్థముల నన్నిటిని పేర్కొనెను. ఇట్లనేకములు చిన్న చిన్న నిదర్శనములుగూడ కాన్పించుచున్నవి.

◆ ధీమని సూపకారకాశలముగూడ నప్రస్తుతాంశమైనను గ్రంథాంతమున వర్ణింపఁబడినది. ధీమని మహాత్యము నిరూపించుటకై ఓని నన్నిటిని కవి కల్పించి యుండునచ్చును.



ప్రాయశః యీ భేద ముద్భవని దిగ్విజయవిషయమునఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈదిగ్విజయము వర్ణించుటలో వ్యాసకవి వింధ్యోత్తర రాజ్యములకుఁ బ్రాముఖ్య మిచ్చుటయు, జైమినికవి వింధ్యమునకు దక్షిణభాగమున నున్న రాజ్యములకుఁ బ్రాముఖ్య మిచ్చుటయుఁ గాన్పించుచున్నది. వ్యాసముని త్రిగర్త, ప్రాగ్భౌతిక, సింధు దేశములతోఁ బ్రారంభించి తరువాత నర్జునునిమారుఁడగు బభ్రువాహనుఁ డేలుచున్న \*మణిపూరపురముఁ జెప్పెను. అటుతరువాత మగధ, చంగ, పుండ్ర, కోసలదేశములను, పంచపత్రి కాశి, శృంగ, కోసల, కిరాట, దాశార్ణములను చేర్చెను. ఈ దేశములన్నియు వింధ్యమున కుత్తర భాగమున నున్నవియే. వీని కన్నిటికిఁ గలిపి యుత్తర హిందూస్థానమని పేరిడఁబడుచున్నది. ఉత్తరదేశములను జయించినతర్వాత ఆర్జునుఁడు దక్షిణదిక్కునకు వెళ్లెనని వ్యాసభారతమున జెప్పఁబడినది. నిమగ్ధద్రవిడాంధ్రమహిషములును, దరువాతఁ బశ్చిమరాజ్యము లగు సౌరాష్ట్రము, గోకర్ణము, ద్వారక, గాంధారము మున్నగు నవియు నర్జునుఁడు గ్రుమ్మరించినట్లు వ్యాసకృతిలో రచించిన దిగ్విజయక్రమము.

ఇంక జైమినిభారతమునందు దిగ్విజయవర్ణన ప్రారంభమునకే—

మ. కదలెన్ దక్షురగోత్రుంబు నగర

గ్రామావశేభున్న దీ

నదవేళంతసరి త్రటాకతట నా

వాధూమి సీమాదురా

సవకాంతార కళోరమార్గము లన

ప్రంభంబునం దాటి యా

మృదికా పండలమండనం బయినయా

మాహిమ్మతిక్ జేరఁగఁ.

అర్జురాశ్వము నానాదేశములుఁ గ్రుమ్మటి దక్షిణ దిశనున్న మాహిమ్మతీపురముఁ జేరినవట. ఈ మాహిమ్మతీపురము నర్మదానదీతీరమున నున్నది. అనఁగా వింధ్య పర్వతములకు దక్షిణభాగమున నున్నది. కావున జైమినికవి వింధ్యపర్వతముల కుత్తరమున నున్న దేశములతోఁ బ్రసక్తిఁ బెట్టుకొనక, వానిచేళ్లయినను జెప్పకయే, దిక్షాత్రముగ నూచించి, దక్షిణహిందూస్థానముతోఁ బ్రారంభించి మొట్టమొదటఁ గనుపించెను మాహిమ్మతీపురముతో మొదలుపెట్టెను. వ్యాసభారతముందు దక్షిణహిందూ దేశములచేళ్లయినను జెప్పఁబడినవి. జైమిని భారతమున నుత్తరహిందూదేశముల చేళ్లుగూడ నూచింపఁబడలేదు. ఈవిషయము ముఖ్యముగ గుర్తింపఁదగినది.

మాహిమ్మతీపురము తరువాత మఖాశ్వము చంప కాపురముఁ జేరెను. అటుతరువాత స్త్రీమండలమునకుఁ బోవ నాదేశపురాణియగు ప్రచిల యర్జునునితోఁ బోరి యావీరుని శ్రేమాతీయమున కాస్పదమయ్యెను. స్త్రీమండలము తరువాత వృక్ష దేశమునకును, దానిని గడచి మణిపురమునకును యజ్ఞాశ్వ మరిగెను. మణిపురము నేరేడు ప్రభువగు బభ్రువాహనుఁ డర్జునునికిఁ జిత్రాంగదయందు జనించినవాఁడు. తండ్రికొడుకులకు ఘోరసంఘర్షము సంఘటిల్లెను. అందు గంగా కాపగ్రస్తుఁడైన యర్జునుఁడు బభ్రువాహనునిచేఁ దెగి, మున్ను కుశలపులతోఁ బోరి మూర్ఖిల్లిన శ్రీరామచంద్రుని నలె సంగ్రామశైలమున నీల్లెను. స్త్రీ ఈసంఘర్షమున శ్రీరామచరిత్రము సంగ్రహముగా వ్రాయఁబడినది. ఇది వ్యాసభారతమున లేదు.

\* వ్యాసకృతినిబట్టి యీమణిపూరపురము అస్సాం దేశములోనున్న మణిపురమని కొందరి యభిప్రాయము.

బభ్రువాహనుని రాజ్యమగు మణిపురము లేక మణిపూరపురము లెండుగ్రంథములలోను సమానముగ నున్నది. నిజముగ నర్జునుని దిగ్విజయవిషయములో నుభయగ్రంథములయందు సమానముగ నున్నది. ఈ మణిపురపు రాజగు బభ్రువాహనుని చరిత్రమే. ఐనను వ్యాసభారతము దొకచోట మణిపురము ఉత్తర హిందూస్థానమందలి అస్సాం లోనున్న మణిపురమనియు, ఆగ్రంథమందే వేటొకచోట దక్షిణ హిందూస్థానమందలి పాండ్యరాజ్యమందున్న మణిపూరపురమనియుఁ జెప్పబడినది. జైమినిభారతమునుబట్టి చూడఁగ నీమణిపురము మైసూరుదేశములో నున్నట్లు చెబుదొరగారు తమ “కన్నడవాన్మయచరిత్రము”నఁ జెప్పియున్నారు.

మణిపురము విడిచి మఖాశ్వము రత్నపురముఁ జేరి నది. ఆపైన సారస్వతపురమునకు, నటుతరువాతఁ గుంతల దేశమునకును బోయెను. కుంతల దేశమునఁ గృష్ణాక్షులు చంద్రహాసుఁ డనురాజుతో సఖ్యముచేసికొని, బకదాల్కుఁ డను వింశతిబ్రహ్మకల్పవంశుఁ డను సృష్టమహామునిఁ దోడ్పొంది యుత్తరదిశ కరిగి, సింధు దేశముఁ బ్రవేశించి, క్రమముగఁ గరిపురముఁ జేరిరి.

కావున పైనఁ జేర్చిన దేశములలో బభ్రువానా ననిరాజ్యమైన మణిపురమును, పైంగవునిరాజ్యమైన సింధు దేశమును పట్ట వ్యాసకృతిలోనున్న దేశములతో సరిపోవున నేవియు జైమినిగ్రంథమునఁ గానరావు.

(2) మఱియొక విషయము: వ్యాసభారతిమున లేని యద్భుతవిద్యలు, శ్రీకృష్ణధ్యానమాహాత్మ్యములు జైమిని భారతిమునఁ బ్రతికఁగయంగు నానరించి యున్నవి. సుధన్వఁడు తస్మత్తైల కటాహమునఁ ద్రోయఁబడినను నిం చుకైనఁ గ్రించుదనమునొంక సుఖముగ బయటకువచ్చెను. ఈయద్భుతకృత్తి యతనికి నేకపక్షీనైతత్వమునను, సంతత కృష్ణధ్యానమాసస్వమునను గలిగినట్లు.

బభ్రువాహనుం డెట్లును నిరంబు దిగవ్రేయ నాశిరంబును నాగమారు లపహరించి పాతాళంబున మఱుగు పెట్టిరి. అట్లును బ్రతికించుటకు సంకీర్తకరించి యిచ్చి యతని శిరస్సునకై వెదుకగ నెచ్చొను నాన్నిప లేను. అప్పుడు సమస్తజనులు జనార్దనుని వేడుకొనిరి. ఆహానుభావుఁడు ధ్యానపరమఁడై యట్లును ని యుత్తమాంగమును రమ్మని యాజాపించెనట. ఆయంగము గోదనీకుహరము వదలి త్కణములోఁ గృష్ణుని పాదములయొద్దఁ బడెనట. ఈనృతాంతము వ్యాసమహాభారతిములోఁ గానము. కేవలము జైమినికవి కల్పితము.

రత్నపురాధీశ్వరుఁడగు మయూరధ్వజుని కుమారులు దుర్జయులై కృష్ణాక్షుల నెదిరింప మామూరూపుఁ డగు శ్రీకృష్ణుఁడు బ్రాహ్మజేవమున బద్ధిధ్వజునికడ కేగి యారాజు మేనియందు సగ మిమ్మని వేడెను. ఆరాజుసత్తముఁ డట్ల కానిమ్మని తనమేని సగము గోయిం

చుకొని యదునందనున కొంకెను. ఇట్లనేకాద్యుత్కంఠులు గ్రంథమునఁ గానఁబడుచున్నవి.

కుంత లేకుండగు చంద్రహాసుని చరిత్రము జనరంజకముగ నుండి నిరంతర కాతూహలముఁ గలిగించుచుండును. ఈరాజుసత్తముని చరిత్రము సామాన్యముగాఁ జెలియనివా రుండురు. మంత్రియగు దుష్టబుధి కుంతత్రములును, విష్ణుభక్తి పూరితుఁడగు చంద్రహాసుని యవ్యాజసభుభక్తియు, మంత్రిమూరుఁ డగు మననుఁడు విషమునకు బగులుగ విషయ నిచ్చి వివాహము చేయుటయు నిత్యాదికథాంశములు సారస్వజనీనములు. ఈకథ యంతయు జైమినిగ్రంథమునకు నాయకమణియై విరాజిల్లుచున్నది. ఇతర కథలు సయిత మిట్లే లోకవ్యవహార చాతుర్యమునకు నిదర్శకములుగఁ గల్పింపఁబడిన గో నీగ్రంథ మెంతయో పృథ్వీయరంజకముగ నుండి వ్యాసభారతమున కంతమాత్రము నెనుదీసి యుండును.

(3) మఱియొక యంశము గుఱించి ముచ్చటించి యాభాగమును విరమించెద.

వ్యాసభారతిములో యుగ్ధానంతరమున సమస్త బాంధవుల మరణమునకు శోకించుచున్న ధర్మపుత్రుని యొద్దకుఁ గృష్ణుఁడై పాయనం డేతెంచి యనేక విధింబులగు చిత్తసాంత్వన వననంబులఁ జెప్పఁబోవంగి సత్త్వరజస్తమోగుణాదికములగు సృష్టితత్వ విషయములను, జననమరణాదికంబు లగు సంస్కృతి విషయములను, జ్ఞానకర్మయోగాదికములగు ముక్తిసాధన విషయములను, శీవయాత్రాప్రధానంబులగు ధర్మాగర్భ వివేచక విషయంబులను, ఇత్యాదిమహర్ష్యచింతంబులగు పారమార్మికశాశికప్రధానాంశములఁ బ్రబోధించుచుఁ జిత్తసమాశ్వాసనముఁ గావించెను. జైమినిభారతిమం దట్లుగాక వ్యాసభట్టారకులు వచ్చి చాతుర్వర్ణ్య ధర్మములు శాంత దర్శి నెంటనే జాగ్రత్తీ లక్షణంబు లుపదేశించుటకు మొదలిడిరి. జారిణుల లక్షణములు, వారిసాంకేతికములు, బంధ కీనధూటుల మామోపాయములు, అభినారికల కపటచేష్టితములు, ఇత్యాదిసులచేసేవిట. కోటుల కుటిల నటనలఁ బ్రకటించి బంధుభా

మరణ కోకవిహ్వలంజైన ధర్మనందనునకు మనశ్శాంతి గలుగజేయు యత్నించెను. ఈ రెండుగ్రంథములయందలి రసభావముల యాచిత్యవ్యత్యాసము దీనివలన విశేషము గాఁగలదు. వ్యాసభారతామ్నాన మందలి పరమార్థగౌరవమును, రసభావముచిత్ర సౌందర్యంబును జైమినిభారత మందుఁ జాలవలయు మృగ్యము. ఏతత్కారణంబునఁగూడ జైమిని గ్రంథ మర్వాచీనమనియే చెప్పవచ్చును.\*

### భాషాంతరీకరణము

ప్రాచీనాంధ్రకవులు భారతాది గీర్వాణగ్రంథముల నెట్లు దెనిఁగించిరో యాలాగుననే పినవీరభద్రకవి జైమినిభారతమును దెనిఁగించెను. పద్యమునకుఁ బ్రతిపద్యమును, శబ్దమునకుఁ బ్రతిశబ్దమునుఁ జెప్పక, నాడు గ్రంథములను స్థూలవృష్టిని బరికించి కథాభాగము దప్పకుండ రస పోషణకొఱకు కొంత పెంచెడియు, కొంత తగ్గించెడియు, కొంతకల్పించెడియు, కొంతయుజుగించెడియు నిట్లు స్వతంత్రముగ మార్చి సంస్కృతగ్రంథముల నాంధ్రీకరించిరి. వీరభద్రకవియు నామార్గమునే యనుసరించి యేతద్గ్రంథము ననువదించెను. రీతి

మాతృకయందలి గూఢోపములు, అనుచితపరిహాసోక్తులు, స్వభావవిరుద్ధాలంకారములు, యథామాలముగా గ్రహింపఁ బడినవి. కావున నీతనిగ్రంథముం దేలోపములు నిర్ణయించినను, ఆలోపములు ప్రాయశముగా మూలమున నున్నవనియే నిశ్చయింప వచ్చును.

\* జైమినిభారతము (మూలము) సమగ్రముగాఁ జదివినయెడల నాగ్రంథము భారతరామాయణాది ప్రాచీన గ్రంథములతో సమానమైన పురాణగ్రంథము కాదనియు, హిందూదేశమున రాజకీయవిప్లవములు గలిగి హిందూజనసంఘములు తొంటిశీలమును, గులాచారములను బరిత్యజించి వర్ణసంక్రమము పొందినతర్వాతను, తైవవైష్ణవమతముల యనోన్యవ్య సంఘటనము ప్రారంభించినవెనుకను వ్రాయఁబడిన గ్రంథమనియు తెలియకమానదు. కవిత్వము ప్రాచీనకవులమాదిరిగ నుండదు. సంస్కృతవాద్యయ మవసానదశకు వచ్చినతర్వాతములానున్న బడినట్లు గోచరమగుచుండును. గ్రంథ మేవిషయమందును మిక్కిలిశ్లాఘనీయము కాదు.

రీతి గ్రంథవిస్తరభీతిచేఁ గాఁబోలు, మూలమందున్న కథారసంధు సమాగు సంభాషణాదికములు సామాన్యముగా విడువఁబడినవి.

† తక్కిన పురాణములయందువలె కేవలము ఆదర్శప్రాయములగు నీతికథలను కల్పించుటయేకాక, ఆనాటి హిందూసంఘమును యథార్థముగా నిరూపించెడు ప్రయత్నము చేయఁబడినది. పాపము! అప్పటి హిందూసంఘము చాలాపీనస్థితిలో నుండుటచేత అవినీతివర్ణనము లెక్కువగా నున్నవి.

కథాభాగములనుగాని, కథాసందర్భములనుగాని యెచ్చోట నతిక్రమింపలేదు. రసపుష్టికొఱకుఁ బైనఁ జెప్పినట్లు కొలఁదిమార్పులుచేసినను గ్రంథము కేవలము మూలానుసరణముగా నున్నదనియే చెప్పవచ్చును.

శకుంతలాపరిణయము, జైమినిభారతము-ఈరెండు గ్రంథముల రచనాపద్ధతులయందుఁ గొంతభేదము కాన్పించుచున్నది. శకుంతలాపరిణయమునఁ గొంతవఱకు భారతములోని కథను, గొంతవఱకు కాళిదాసుని నాటకములోని కథను జేర్చి యొకవిధమైన స్వతంత్రగ్రంథముగా వ్రాసెనని యిదివఱలోఁ జెప్పితిని. జైమినిభారతమునం దట్లుగాక కేవలము మూలానుసరణముగఁ బోయినట్లు తోచుచున్నది.

జైమినిభారత మంతయుత్కృష్టగ్రంథమని చెప్పట కసకాశములేదు. నృసింహరాయలు దీనికిఁ బురాణములలో నపూర్వమని నొప్పవ్రతస్థితియిచ్చుటకుఁ దగినకారణములు గనఁబడవు. శ్రీకృష్ణభగవానుల మహిమ యెల్లడల నావహించియుండుటదక్క వేఱుకారణములు గాన్పింపవు. కవి స్వవిషయమునఁ గాని, గాథాసంప్రదాయమనోహరత్వమునఁగాని, నీతికథా నిర్మాణ చాతుర్యమునఁగాని భారత భాగవతాది పురాణముల కీగ్రంథము సరిరాదు. రసనిరూపణ విషయమందు నిస్సర్వభావస్వారస్యములేమిని రసాభిజ్ఞుల కచ్చటచ్చట హృదయక్షోభము గావింపుచుండును.† ఇట్టి దోషసంకీర్ణమయిన

గ్రంథమును భాషాంతరీకరణముజేయుట క్రిష్టమగు సుద్యమము. మఱియొకవిధతప్పులను దాను నెత్తిమీఁదను బెట్టికొని మోయుటయో, లేదా యాకవీశ్వరుని దారిని విడిచిపెట్టి తాను స్వతంత్రముగా బోవుటయో—యీ రెండుపదతలలో నేదో యొకదాని నవలంబింపవలసియుండును. పాపము, పినవీరభద్రుఁడు మూలకవి తప్పుల నన్నిటిని తనతలపై నిడికొని భరించుటయే యాత్మగౌరవ మని యోచించినట్లు కానిపించుచున్నది.

ఈజైమిని గ్రంథమును లక్ష్మీసుండును కన్నడ కవి కన్నడభాషయందు నుదవదించెను. ఆ యనువాదము పినవీరభద్రుని కాలమునకుఁ దరువాత జరిగియుండునని తోచుచున్నది. వైఠిప్పిన జైమినిభారతభాషాంతరీకరణ సమస్య లక్ష్మీసుండు రెండవ విధముగాఁ బరిష్కరించెను. అనఁగా రసభాష గోషము లున్నచోట్లఁ దాను విడిచి పెట్టుటయో, లేక చాలవఱకు మార్చినే యుటయో చేసినవాఁడయ్యెను. ఈమహాకవి భాషాంతరీకరణ మెంతయు ముద్దులు మూట గట్టుచున్నది. మూలగ్రంథము నన్నివిధముల మించినదిగా నున్నది. భావవైరస్య మెచ్చటను గాన్పించదు. వర్ణనలు బహు మనోహరములు. భావనిరూపణము అనుభవసిద్ధము. ఏయే విషయములలో నేయేరసము స్వాభావికమో యాయారీతిని నభినర్ణింపఁబడినది. పాత్రపోషణము సర్వదా శ్లాఘనీయము. కావున నన్ని విషయములలోను బినవీర న కృతికంటె లక్ష్మీసునిగ్రంథము సర్వాంగసుందర మని నాకుఁ దోచుచున్నది. ఇట్టి మనోజ్ఞుఁడగు గ్రంథమును సమయోచితముగా నాంధ్రవాఙ్మయ విద్యార్థులకు నిరూపించుట యుత్తమమార్గ ప్రదర్శకమని భావించి యీ క్రింద నుదాహరించిన సందర్భములను మూలగ్రంథమున నుంచియుం, బినవీర లక్ష్మీసుల గ్రంథములనుంచియు సమానభాగముల నుద్ధరించుచున్నాను.

(1) ద్వారకాపురవాసులఁ దోడ్కొని శ్రీకృష్ణుఁడును, భీముఁడును హస్తీపురమునకుఁ బోవుచు దారిలోఁదమలోఁ దామిట్లు బాపముఁడుల పరిహాసముఁ జేసికొనిరట. ఈసల్లాప మెంత విరసముగాను, అట్ల

ముగాను నున్నదో చూడుఁడు.—ప్రయాణికులలోనున్న యొక వేళ్యదూతికనుజూచి శ్రీకృష్ణుఁ డిట్లుచెప్పినటఁ—  
శ్లో. స్థూలోదరం భీమనేనం వరం వరయ శోభనే!  
త్వంతు శంభలింగచ్ఛాశు భీమం దంతవిశ్జితమ్.

అని. పిదపఁ—

శ్లో. భీమస్తుప్రతుగ్వాచేపం రాక్షసీ మేగృహేప్రియా,  
వారయిష్యతి మాయాతుభక్షయిష్యతిత్వాంహిసా;  
తస్మాత్ కృష్ణగతాఃసంతు సర్వాః దంతవివరితాః,  
కృష్ణాభీషక్తచిత్రానాం సర్వత్ర సుఖమేవహి.

ఈభాగమును బినవీరభద్రుఁ డిట్లునవదించెనుఁ—

గీ. కలయఁబడి మూపు మూపునఁ దలఁగఁగ్రోయ  
రాని సంపడి నడచు పౌరవ్రజంబు  
నరయుచును వచ్చు వృన్దవేళ్యాజనంబుఁ  
జూపి నవును హరి వాయుసుతున కనియె.

ఉ. వీరిఁ బరిగ్రహింపు మిది

వేళ సమానలు నీకు భీషణా

కారకకోరమన్మగ్ధవి

కారగుణంబుల నన్ననవ్వియ

మ్యూరుతి పల్కె నిట్టికొఱ

మాలినజంతలఁ జక్కఁబెట్టనీ

భారము వన్నెకెక్కుదుర

వసలు నీకరలాలనంబునన్.

కాని లక్ష్మీశకవి దీనిని స్పృశించుటయేలేదు.

(2) శ్రీకృష్ణుఁడు పురజనసహితముగా మార్గముం దొక కాసారతీరమున విడిఁ సంధ్యాసమయ మగుటచే నా సరోవరము దర్శింపఁగోరి రుక్మిణీసమేతుఁడై మలయానిల సంచలితారవిందబృందంబుల వీక్షించుచుఁ గనఁజేయనితో నిట్లు సంభాషించెనట.

(పద్మినీలత నుద్దేశించి)

శ్లో. ఇమాం త్వం పశ్య సుభగే,  
రవిభార్యా మనిందితామ్,  
గజైర్గృహీతాం మక్తాంచ  
మరాశై ర్విదరీకృతామ్.

చంచరీక ద్వయవృతాం

శృణాం చి త్తంతు చంచలమ్,

నిజం నాథం వంచయిత్వ

రమయంతి పరం జనమ్.

అవిలోక్య పరం కాంతం

హ్లాయంతి చ నిశాగమే,

హృదయే కలుషం గృహ్య

వట్పనం ప్రస్తుతంతి చ.

\*

\*

\*

ఇట్లు శ్రీకృష్ణుడు శ్రీశిలమును నిర్జేతుకము  
గాఁ దెగవెత్తుక రుక్మిణీదేవి తననల్లభునితో  
నిట్లనియె:

శ్లో. హరిం జానాతి నాథం వై

పద్మినీ పద్మలోచన,

స్వసుతా నాగతాన్ మత్వ

పుష్పాల్వేషా గృహగతాన్,

పుత్రపౌత్రాదికాన్ నాథ

వట్పదాదీన్ జనార్దన!

\*

\*

\*

\*

ధర్మపత్నియు, సాక్ష్యచుత్తిలియు, పతివ్రతాశిరో  
మణియునగు రుక్మిణితో నున్నతఁడె, బవిత్రుడు సంధ్య  
సమయమున, భూమ్యాకాశములు శాంతమార్పులై తేజరిల్లు  
చుండఁ, బ్రకృతియెఱవ సరోవరవాఃపూరవిసీలకాంతు  
లతో ప్రకాశించుచుఁ, బుండరీక మండమండనోద్దండంబు  
న విలసిల్లుచుఁ, బుష్పంధయనినాదగానమాధుర్యంబునఁ  
దైవిలోక్యనాథుని నేవించుచున్న సమయంబున, శ్రీ  
హరిచిత్తంబున నాయత్తంబులగు భావంబు లివియా?  
అట్టిసమయమున సకలభువన జననీజనకులగు లక్ష్మీనారా  
యణు లన్యోన్యత్మానుభవము లిట్లా వెలిపుచ్చుకొని  
యుందురు? ఈసల్లాపము నాకెంతయు విరసముగా నగ  
పడుచున్నది.

ఈభాగము పినవీరన యీక్రిందివిధముగా  
భాషాంతరికరించెను:

గ. కమలదళాత్మకఁ డంత నిజ

కామిని రుక్మిణితోడ నిట్లనున్

గమలినఁ జూచితే ప్రియుఁడు

గన్గొనరామి మరాళసామజ

భ్రమర కులంబు పైఁ బడఁ గ

రంగు సుఖించెడుఁ గామ మెప్పుడున్

రమణానికం టెనెన్నిది గు

ఁంబులుగాదె లతాంగి కారయన్.

క. అన విని రుక్మిణి విభుతో

ననుఁ దనయునివాహనంబు హంసము పనఁ

హం మేనుఁగు దేలులయెడఁ

డనుజాభావముఁ గానఁ దెగ నటలు పల్కున్.

లక్ష్మీకవి దీనిని గొంత సుకుమారముగను గవ  
నంతముగను మార్చి భాషాంతరికరించెను.

రాజముఖి నోడి సరోవరద పద్మనిగ

రాజహంస క్రీడపున్నాగ కేళివి

భ్రౌతిమధుపగోష్ఠి సంపపుమరలిగె

తనరసి యాదపళదంతో.

శ్రీజనక సహజమిదుమేలె కర్ణమజాతె

మాజువళేదెయొలిగ్గ కృష్ణ తెయె నిదుజగ క

సోతిగలె చందలె యాలాపలియనెణె

సుంకీపేళెం దొడితెందళు

దేవనీంపద్మనిగె పలివనాగోపిసుపు

దావసంచుతె రాజహంస పున్నాగమధు

పావళియనోవలాగద మాతె మక్కళొడ

గూడ్లిదొడం ధరయెళు

జీవనంబిది డాదు దుమంకమిల్లితా

నావిర్భవిసిదొడెం కృష్ణహృదయకెదోష

మాపుదాణ్ణంకె నడనరుగిదొడె చందలెయె

నాపరియె విదనెందళు

పురుషనోర్వంకె నారియరుంటుపలబలి

ధరయెళంగ నగపలి యోర్వనే గలియెంబ

పరివిడియనరుహిసువడా వీర్యరిల్లదో

ర్వరు మిల్లమిన్ను బరిడ

సరసియెళగణ పద్మినియ దూషిసలుచేడ  
పరమపావనయందు శివమక్తమాంగ గీ  
శరసివనెనల్పప్రతే యల్ల సహశే పే  
శేందు రుక్మిణి నుడివరు.

ఆకొలనిగట్టున శ్రీకృష్ణుడు విడిది దిగియున్న  
కాలముననే చుట్టుపట్ల నివసించియున్న గొల్లలు శ్రీప్ర  
రుషులు గోపాలశిరోమణిని దర్శించుటకై వనస్థలందు  
ల నుపాయనములుగాఁగైకొని ఆయాదనసంహునిఁ జూట్టు  
కొనిరి. ఈసన్నివేశము మూలగ్రంథమున సామాన్యముగ  
వర్ణింపఁబడినది. కాని పినపీఠభద్రుడు దానిని వ్రాస్తే  
కల్పనలతోఁ బరిపూరించి చాలరసవంతముగను, చునోహర  
ముగ నుండునట్లు చేసెను. గ్రంథివస్తరశీతిచే దానినంతయు  
నిట నుద్ధరించుటకు వీలులేక, ఒండు రెండు పద్యముల  
మాత్ర ముదాహరించెదను.

సీ. కోరగించెడు కొంఠగోగుఁబువ్వులచాయ  
దీవన్మెగోర్పడం బెట్టు గలిగ  
మెఱుంగుఁజుక్కలచాయ మిందు నీ తెల్లని  
గరువిందపే రెండుఁ గూర్చుకొంటి  
నిగుఱు గప్పనిపండ్లనిప్పు కైవడి నున్న  
దీక్షాద్విపూస నీకవ్వఁడిచ్చెఁ  
జూలినగబ్బు కంపులు సోడుముట్టెను  
నీసల్ల తిరునామ మెఱుట దొరక  
జడలు మెడమీద వ్రేలేడు జల్లితోఁక  
నేడ సరించుకొంటివి బోడ కోడె  
యనుచు నాడెడు మాధవాకృముల కలరి  
శ్రీధరుడు వారిఁ గృప నాదరించె నపుడు.

సీ. తెఱవయొక్కతె జొంటితేనె కానుకచేసి  
తలఁపించె నధరామృతంబు చవులు  
తరుశీయొక్కతె పూవుదండ నూడిదఁ బెట్టి  
పేలాపరీరంభ మెచ్చరించెఁ  
బడఁదియొక్కతె బిల్వఫల ముపాయనమిచ్చి  
పరరించె ఘనకుచస్పర్శనంబు  
నువినయొక్కతె పింఛ ముపదగా నర్పించి  
రూపించెఁ గుంతలాక్షేపణంబు  
నెమ్మి నీరీతిఁ జేదరసమ్ము లాసగి

ప్రియులసన్నిధి మర్మగర్భితముగాఁగఁ  
బ్రాథగోపాంగనలు తమ ప్రాంతవలపు  
వెల్లివిరిఁజేసి రిందిరావల్లభునకు.

లక్ష్మీశకవి దీనినంతయు నేలాకోచల్లగ జూటివిడి  
చెను. ఈజైమినిభారతమందు భారతపీఠులును, దదితరయో  
ధులును సాహసకార్యములను జేయఁగడంగినప్పు డెల్లను  
ఘోరమైన ప్రతిష్ఠలనుజేయుచుండుట తఱచు గాన్పించు  
చున్నది. ఇట్టివైపరీత్యము వ్యాసభారతమందు కానము.  
వ్యాసభారతమందుఁ జేసిన ప్రతిష్ఠలు మహాపురుషుల  
కుచితమైన భావములతో నలరారియున్నవి. జైమిని  
భారతమందట్లుగాక ప్రతిష్ఠలు నీచమైనవి; ఆట్టిలమైన  
పురుషార్థులతో మాడి యున్నవి.

దీని నన్నిటిని పినపీఠభద్రుడవలయు యథావిధిగా  
ననుచుండెను. లక్ష్మీశకవి యట్లు చేయక యచ్చటచ్చట  
స్వతంత్రముగా మార్చివేసెను.

పినపీఠభద్రుని భాసాంతరీకరణమునందు మఱి  
యొక విశేషము గోచరమగుచున్నది. మూలమందున్న  
కథాసందర్భములలో రసప్రత్యాఘాతముగా నాయానా  
యకులును, నాయకులను జరిపిన సంభాషణాదులను సా  
మాన్యముగఁ బినపీఠభద్రుఁడ యనుచుంపలేదు. కథాసరణి  
మనోహరముగా నుండుటకు కొన్ని కొన్ని క్రొత్తకల్పనలు,  
క్రొత్తవర్ణనములు జేర్చియుండెనుగాని సంభాషణములను  
మాత్రము తఱచు విడిచి పెట్టెను. బహుశః గ్రంథసంగ్ర  
హముకొఱ కిట్లు చేసియుండెనని యూహింపవలసియు  
న్నది. సీతావనవాసకళలో సీతాదేవిని వనమునకుఁ  
బంపకపూర్వము లక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులు తమ యన్న  
గారి మనసు మరలించి కృతనిశ్చయమును దొలగించుట  
కాయనతో జరిపిన వాదప్రతివాదములను బొత్తిగా విడి  
చి పెట్టెను. ఇట్లే యితరసందర్భములయందును సంభా  
షణములను జాలవఱకు భాసాంతరీకరించుట మాను  
కొనెను.

శిల్పము, శైలి

పీఠభద్రుడు జైమినిగుఱించి కొంతవఱకు శృంగార  
కాకుంతుల విమర్శనమున వచించితిని. అతని శైలియందు

ముఖ్యముగా మృదులశబ్దఫణితి గాననయ్యెడిది. శృంగా రకాకుంఠలమునఁ దన్నుఁ గూర్చి చెప్పికొనుటలోఁ దాను నన్నయభట్టు, తిక్కనసోమయాజి, నాచనసోముడు, శ్రీనాథునివలెను పదముల మార్పు చేయఁగలనని చెప్పి తొనెను. ఈవిధమైన నుతికి నీయన కొంతవఱ కద్దుఁ దనియే నాతలంపు. తాను కేర్పొనిన యాంధ్రమహా కవులవలెఁ గాకపోయినను సామాన్యకవులకంటె నెక్కువవాక్పాఠి మాపెనని చెప్పవచ్చు. “నృత్యతి యద్ర సనాయాం వేదోముఖరంగలాసికా వాణీ”యని వామన భట్టబాణుఁడు చెప్పిన ట్లేకవియు వాగ్విలాసములు సువి శేషముగఁ జూపఁగలిగిన సమర్థుఁడు. ఆకారణముచేతనే కాఁబోలు మనవా రీతనిని గుఱించి పెక్కులు పుక్కిటి పురాణములను గల్పించిరి. సరస్వతీదేవి స్వయముగ నీజైమినిభారతము నొకనాఁటిరేయి వ్రాసెననియు, ఈ కవి “వాణి నారాణి” యని తన వైదుష్యపారంగతత్వ ప్రభావమును నెఱపుకొనుచుండె ననియు-ఇత్యాదికథలు మనదేశమందున అవిమర్యక పండితావధి చెప్పికొను చుండిరి.

ఎట్లైనను శ్రీనాథునివలె నీకవియు సరస్వత్యుపా సకుఁ డని తోచుచున్నది. ఇతనికి కారదాదేవి కృపా సమృద్ధి ననన్యసామాన్య పాండిత్యగరిమ లబ్ధమైనది. “విద్యా దదాతి విషయం” అను నాలోక్తి ప్రకారము వైదుష్యవిశేషము విషయసౌఖ్యమును వృద్ధి నొందింప వలసినదే కాని యీ కవిమర్యాదయందల్లు జరుగలేదు. ఈతనికి పాండిత్యముకంటె నహంభావము, నాధర్మము చాల హెచ్చు. కవిసారస్వశౌముఁ డగు శ్రీనాథుఁడు ముదిమియందైనను విసమప్రభావమును కనుపఱుపఁ గలి గను. ఈ కవిమర్యాద డట్టి భావపరిణాతి నెన్నడును బొందిన ట్లగపడదు. జైమినిభారతగ్రంథాంతమున \*“కుకవిమల్లకహేలసత్కులీకహస్తపల్లవుఁ” యని తన్నుఁ గూర్చి చెప్పికొనెను. ఈయనచే జంపపుగోత్ర నొందిన మల్లన కుకవి యెవరో తెలిసికొనఁ దగినవిషయమే.

\* పాశాంతరము :—కుకవిమూర్ధవిలుంతన కులీకహస్తపల్లవుఁడు.

గీ ఇవియే పూజార్హము లైన సాల్మగ్రామములు. వీనియందు కువర్ణము గర్భితముగా నుండునని పలువు రజీరిగిన విషయమే.

జైమినిభారతగ్రంథాదిని నృసింహరాయలు తాను గృతినొంద నిచ్చగించిన గ్రంథ మెట్లుండవలెనో నిరూ పించుటకు,

“అల్లన విచ్చు చెంగలువ

లందు రజంబును గప్పురంబు వైఁ

జల్లగఁ జల్లనై వలచు

సారభముల్ వెదనల్లుభావముల్

పల్లముస్త చన్నుగన

పయ్యెద జీబుగఁ దోచుభాతిగాఁ

బిల్లలమట్టి వీరన య

భిజ్జుఁడు చెప్పఁగనేర్పుఁ గబ్బముల్.”

అని కవిత్వరసభావముల నుగ్గశించి వీరభద్రకవివంకఁ దిరిగి, “మామకమనోరథంబెట్లేగి కృతిచెప్ప నుద్యోగించి తివి” అని తన్నుఁగూర్చి యనినట్లు కవి చెప్పికొనెను. తనకవిత్వమునందు రసభావములు బహుమృదువుగాను, సుకుశారముగాను, సారభభరితములుగాను నుండునని యాతని యాశయము. కాని అస్మదాదుల యభిప్రాయము వేఱుగా నున్నది. ఉభయగ్రంథములు జాగ్రత్తగాఁ బరిశీలించి చూచితినీ గాని భావములయందెక్కువ విశేషములు కనుపించలేదు.

శబ్దచాతుర్యము ప్రసిద్ధము. కవితాప్రభావ మన గ్గళము. రసవికాసము ప్రకీర్ణము. ఈదృశంబులగు సుక వితాలక్షణములు చాలవఱకు గోచరించుచున్నను భావ సమృద్ధి మృగ్యము. స్వతంత్రత తక్కువ. పూర్వకవుల యనుకరణమో లేక మాతృకానుసరణమో—యివియే ముఖ్యమైన భాగములలోఁ గాన్పించుచుండును. శ్రీ నాథునియందు సహితము ప్రాచీనమహాకవుల ప్రయో గములు ప్రాచుర్యముగ కావ్యప్రవాహమున ర్విగంఢకీ శిలవలె దొరలుచుండును గాని యా మహానుభావుని యప్రతిమప్రతిభాగౌరవమున కవి పరిచిత ప్రయోగ ములకును నొకవిధమైన నూతనవికాసము కలుగుచుండును.

కావున పంశిత కవిమర్యాదగు శ్రీనాథుడు స్వతంత్రకవి వలె పరిభవించుట తజ్జాలలో ననేకుల యభిప్రాయము.

పినవీరన కవిత్వముం దలంకారములు చాల క్షుణ్ణము. శబ్దాలంకారములూత్వాసాంతపద్యములలోమాత్రమువాడఁ బడినది: తక్కిన కథాభాగములలోఁ గావ్యచిత్తముగ నున్నవి. చదువరుల పుణ్యవశమున ఈకవి తన జైమిని పురాణమును శ్లేషము, అనుప్రాసములు, యమకాదులతో నింపక సరళమైన మృదువననరచనతో మేళవించి కఠిన పాకము గాకుండఁ జేసెను. శబ్దాలంకారముల సైముఖ్యముఁ గనుపఱచినను ఉపమాద్యర్థాలంకారములు వాడి యుండవలసినదే. ముఖ్యముగ కాలిదాసమహాకవిసాటిక రాజమును తెనిగించిన మహాకవి ఉపమాన్విర్థాలంకారపు శోభను చేహుర్చియుండఁచగినది; కాని అట్టి యలంకార సాభాగ్యము ఈతనివలన పలుకులసాలఁగి గడించియుండ లేదు. గద్యశైలి పద్యశైలివలెనే మృదుమధురముగ నుండును. గద్యభాగములందు ముఖ్యముగ అనుప్రాసాది శబ్దాలంకారములు తప్పక వాడఁబడినవి. స్వాభావికశైలిని గద్యములు వ్రాయుటలేదు. ఇట్లు గద్యరచనయందు శబ్దన మత్కృతికనుపర్చుటలో ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ, నాచనసోముడు,

జక్కన మున్నగు మహాకవులు దారిమాపిరి. ఆదారిసే యీకవియు అనుసరించెను.

కవిసారస్వశౌముడుగు శ్రీనాథుడు రెడ్డిమాపాలూర యాస్థానమున అనన్య సామాన్య కేజీరాశియై మార్తాం డునిపగిది ప్రజ్వలించి యస్తంగతుండగుచుండ సహజప్రతి భాకాలియగు పినవీరభద్రుడు ఈ మహామహుని కిరణ స్ఫురణ కొంతవఱకుసోఁక రాకాసుధాకరునిపగిది మనోజ్ఞ కవితాచంద్రికలు చెనజల్లి యానాటి కవిలోకమునకు వందనీయు డిద్వేను తరువాతి మహాకవులగు పెద్దనాదు లు శ్రీనాథుని వాక్పయమరీచిపంక్తులఁ గ్రోలియు, వీర భద్రుని మనోజ్ఞమరందసుధారసములఁ గ్రోలియు కవిత్వ సత్త్వమును పోషించుకొనిరి. కావున శ్రీనాథుని కాల ములో నాకవిసారస్వశౌముని తరువాత పేర్కొనఁదగిన కవిమర్యాద డీపినవీరభద్రుఁడే యని చెప్ప సాహసించుచు న్నాను. \* మఱియు ఆంధ్రకావ్యరచనా ప్రణాళిక యం దలి నృద్ధిక్షయములను, పరిసర్తన పరిణామములను నిఘా ముగాఁ బరిశీలించు విమర్శకులపృష్టిలో శ్రీనాథపెద్దనల నమరుఁగుల వాక్పయభివృద్ధిభాగము పినవీరుని కావ్యపరి చయము లేకున్నఁ గొంతవఱకీ ఆంధ్రవాక్పయచరిత్ర మసంపూర్ణమగునని నాయాశయము.

\* జైమినిభారతమును వచనకావ్యముగా సముఖము వెంకటకృష్ణప్ప నాయకుఁడు రచించెను. ఈతఁడు మధుర రాజ్యమును పరిపాలించిన తెలుగునాయక ప్రభువుల యాస్థానమున 18 వ శతాబ్ది నుండెనని తెలియుచున్నది. వీరి గ్రంథమును సమగ్రముగా నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారు ప్రచురించిరి. వెంకటకృష్ణప్ప నాయకుఁడు చాలవఱకు పినవీరభద్రుని కావ్యమందలి కథాక్రమమును, భాషాక్రమమును ననుకరించి ఆ కవీశ్వరుని పద్యములను అచ్చటచ్చట నుపయోగించుకొనెను.



బలకులఁ గాంచె నిద్దఱఁ బ్రకృతిమాత-పుణ్యపాపాహ్వయంబులఁ బాలుచువారి  
వారిలోఁబెద్ద బంగారుసారువాఁడు-సర్వశుభలక్షణాధ్యండు సౌమ్యమూర్తి.

బుడికొంచెనతో బాంధవంబు నెఱపు-మేనివాఁడు; జగుచ్చితంఁజైనమోము  
నాఁడు; సర్వసలక్షణప్రాభవండు-ఆకస్మికుండు దగు విరూపాంగకములు.

జాతకంబులు వ్రాసిరి శాస్త్రవినులు-పాలుచుఁ బ్రభముండు పురుషోత్తముఁడుగ ననుచు  
చౌడవకుమారుఁ డధమాధముండు మఱియు-సన్నఁబాటంగదోలుఁ బెద్దయిన ననుచు.

అంచెనో లేదో న్యాయం తిగ్గఁ సంప్రాప్తతారుణ్యుడై  
వినుమార్గంబున నెల్లలోకములకుఁ విచ్చేసె బంగారుతే  
రునఁ గూర్చుండి తోయకాంతివికళి రోదన్సు మిర్మిట్టలం  
గొనఁగాఁ బర్వంగఁ గమ్మసంఘంబునుఁ గ్రొత్తాపులుఁ గుప్పెసన్.

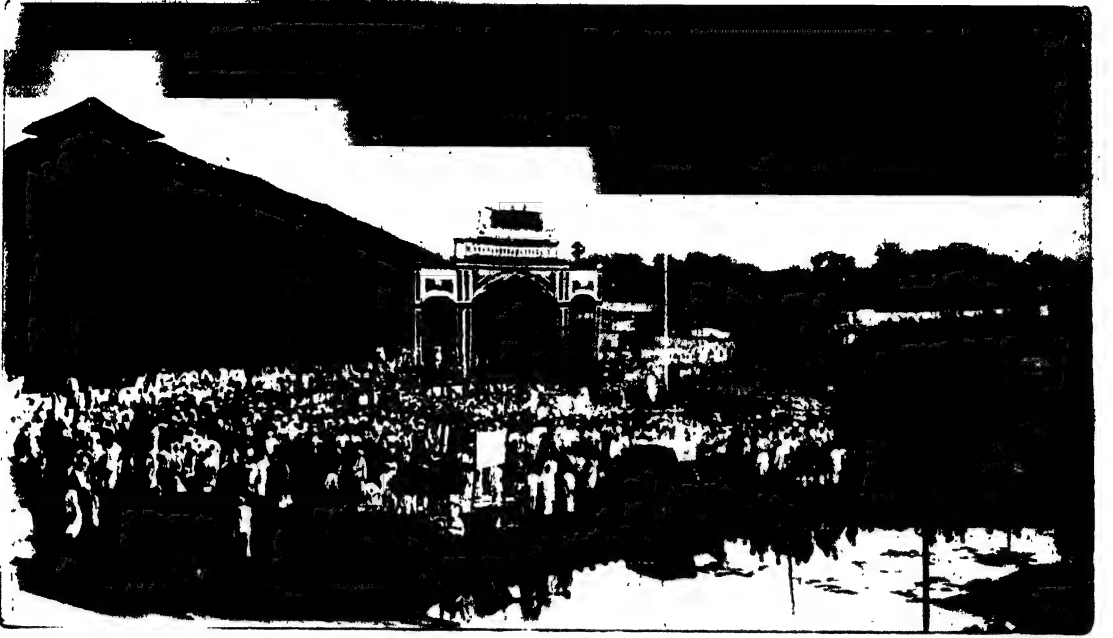
ఘనకాండంబులు వ్యోమసీమనవలెఁ ట్మోమండలంబెల్ల నా  
తని చారిత్రము వానిదివ్యమహిమల్ తత్కీర్తలుం బ్రాకె; నీ  
యన దైవాంశము; వీనికొల్వు శుభదంబంచుం బ్రజల్ రాజ్య మా  
తని కర్పించిరి వానియేలుబడికిఁ దాన్యంబుఁ గావించుచున్.

బాలారిష్ట పరంపరల్ కలుగుటఁ బ్రాణావశిష్టండునై  
కాళుల్చేతులు నీచఁబోగ నిలువంగాలేక పారాడలే  
కోలిఁ మృత్యుముఖంబునం బడుచుఁ దా నొక్కొక్కమా; రీగతిఁ  
బాలుం డొప్పె ద్వితీయుఁ డట్లు విషవం దజ్జీవితాశం బ్రజల్.

మంహమాకులు లేకయు మాననీయ-ప్రకృతిమాతయొసంగిన పాలు ద్రావి  
నేలకొని యొల్లనేసి విద్వేములునేసి-యడుగిడఁగనేర్చి పెద్దవాడయ్యె నతఁడు.

అల్పలోకంబులెల్ల లోఁగొన్నవాఁ; డ-తండు గీసినగీతను దాటదు ప్రజ;  
నిలువ నీడయు నాకుఁ గాన్పించనుచు-నతఁడు గుములుచు దృఢనిశ్చయమునఁ దనకు.

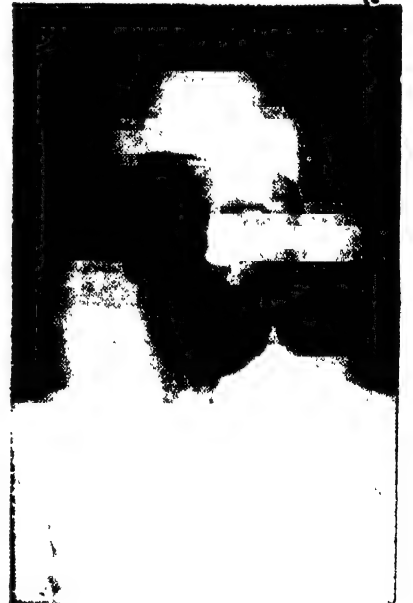
# కాంగ్రెసు నగరము



జాతీయపతాకాస్థానము



జే. యం. నన్నుగారు  
జాతీయపతాకాస్థానము



కీ. వే. హక్కిం అబ్దుల్ ఖానుగారు

# కలవ భారత జాతీయమహాసభ-చెన్నై పురి



శ్రీమతి ఆచంట రత్నమ్మగారు, బి. ఏ.

నాయకురాలు

స్వచ్ఛంద సేవాదళము

ఉపనాయకురాలు

శ్రీమతి కమలాదేవి శబ్దోపాధ్యాయగారు, బి. ఏ.



త్రాగుంబోతులు జారవోరులును ధూర్జవ్రాతముల్ కుత్సితుల్  
రాగిద్వేషులు మత్సిరుల్ తనకు మిత్రశ్రేణి కాఁగా మహా  
భాగుండై తగు జ్యేష్ఠసోదరునితోఁ బల్కారు పోరాడఁగన్  
వీఁగుం బైఁబడి చూపుమాఁదలఁచున్ జిత్తంబునం దాతనిన్.

తమ్ముని దుష్టవర్తన కతండు గడుంగడు నుమ్మలించి చి  
త్తమ్మున, వానిమిత్రులను ధర్మము నీతియుఁ దెల్పి చెడ్డనూ  
ర్గమ్ముననుండి త్రిష్వట కఖండప్రయత్నముఁ జేసెఁగాని హా  
స్యమ్మునరించి వా రపు డసహ్యపుఁ గూతలు కూసి రుద్ధతిన్.

ఇట్లు జ్యేష్ఠనిహితబోధ లేవగించి-వాఁడు గూడుపుటాణిమై వారితోడ  
బలిమి నేమఱుపాటునఁ బైఁబడంగఁ-దలఁచె; మౌత్రాంగ మీరీతి నలిపి తఱిసి.

తనసిబ్బందిని వెంటఁబెట్టుకొని యాతమ్ముండు రౌద్రదంబుతోఁ  
గనులన్ నిష్ఠలు గ్రక్కఁచున్ బామముడిం గల్పించుచున్ మోమునం  
దనఁ గావించుచు సింహనాదములు తోడ్తోఁ బండులం గీటుచున్  
దనుమన్ గత్తిని నెత్తె సోదరునిపై దుర్గాంతకోపంబునన్.

తమ్ముడా! యేల నాదుప్రాణమ్ముఁ దీసె-దేది నానుండి కోరెదో యిత్తు ననుడు  
నన్న; తమ్ముండు సర్వరాజ్యం బొసంగి-యడవులకుఁ బొమ్ము! తల్ యణం బనుచుఁ బలికె.

ఆతని వాలకంబునకు నన్న యలందరి బుజ్జగించుచున్  
భ్రాత కొసంగి రాజ్యమున నాలవభాగముఁ, బంపఁ, బోయి పి  
న్నాతఁడు క్రమ్మఱం గలహమాడఁగఁ బాతికపా లొసంగె, నీ  
రీతిగఁ బాపుపాపుగ హరించెను రాజ్యమునెల్ల మెల్లగన్.

ఆకనిష్ఠుండు సకలరాజ్యమును బొంది-తనదుమిత్రులు రాజ్యతంత్రమును నడప  
శత్రుఁడు మున్నూలించి జరుపుచుండె-బాలనంబు నేకాతఃపారణముగ.

శ్రీతరుణీమనోహరునిఁ జిన్మయసూపుని సంస్మరించుచున్  
భ్రాత హరింప రాజ్యము సర్వముఁ జొచ్చెను జ్యేష్ఠుఁ; డా ముని  
వ్రాతము భక్తితో నెదురువచ్చియు స్వాగతమిచ్చి కొల్పి సం  
ప్రీతునిఁ జేసి; రిష్టులకుఁ బేరిమి గ్గదె కాన కేగినన్.?

# నందితిమ్మన్న - పారిజాతాపహరణము-కొన్ని విశేషములు

ఆడవి శంకరరావు గారు

౧

అల్లసాని పెద్దన్న మనుచరిత్రములో కృష్ణ దేవరాయల విజయ దంసుభల గర్జనముల వలెనే, నంది తిమ్మన్న పారిజాతాపహరణములో అనాటి సమరసంరంభముకూడ పాఠకులకు గోచరించుచునే యుండును. కుమారధూర్జటి తన 'కృష్ణరాయవిజయము'లో కృష్ణరాయలకును, బీజపూరు, అహమ్మదు నగరు, గోలకొండ సవాలులకును కృష్ణానది యొడ్డున జరిగిన యుద్ధమును, ఆయుద్ధములో కృష్ణ దేవరాయల విజయమును వర్ణించుచు, యుద్ధానంతరము—

తే. అటుల జయలక్ష్మి గైకొని హరులఁ గరులఁ  
బరుల ధనపంక్తులను దనవశము చేసి  
వెలయు శ్రీకృష్ణరాయల విభవగరియఁ  
గాంచి కన్నులపండువుగాఁగ నపుడు.

తే. సరససాహిత్యరచన విస్మరణ మెనయ  
సాకమధురోక్తి మాదయఁగారిపల్ల  
నార్యుఁ డలయలసని పెద్దనార్యుఁడు  
ముక్కుతిమ్మన్న మొదలైన ముఖ్యకవులు.

క. వినుతించ్చి రిపుడు.....

అని పేర్కొనియున్నాఁడు.

అల్లసాని పెద్దన్న తరువాత కృష్ణ దేవరాయలు నంది తిమ్మన్న నే చాల గౌరవించుచుండినట్లు

వీరేశలింగముగారు తమ కవులచరిత్రలో వ్రాసియున్నారు. ఈకారణముచేత తిమ్మన కృష్ణ దేవరాయల వైస్యములసెంటఁ జనుచు, చాల దుఃఖయాత్రలలో ననుభవము నొపాదించియుండుననుట నిస్సంశయము. దుఃఖయాత్రలకై సమకూర్చుండు వైవికబృందములను విజయనగరము వీధులలో తిమ్మన్న పెక్కుసారులు చూచి వారి మనోభావముల గుర్తించియుండుటచేతనే పారిజాతాపహరణములో నీనర్ణనలఁ జొప్పించి యుండును.

౧. యుద్ధప్రకటన

శ్రీకృష్ణుండు పారిజాతాపహరణముఁ గావించినాఁడని విని దేవేంద్రుండు గోపించెగా—

ఉ.....

.....

..... మొదల

వైచేనోగో యన మ్రోసె నంత ని

స్వామి పాకశాసనహ

జారమనం గదనాభీశంసి యై.

దేవేంద్రుని 'హజారమున' రణదండభి

మ్రోగింపఁబడినతోడనే—

మ. అపు డాబద్ధఖలీనకాశ్వరయ మై

యంమాపరిభ్రంశిత

ద్విపమై దివ్యరథాగ్రకేతుపటనం

ధత్వామిశతాన్నతమై

యపరాధాతథుజావశేపభటరీ

రాలాప మై, జంభవై

రిపుగం బంతయు.....

ఘోరాన్తి లైన్లట!

కట్టబడిన గుట్టములకు కట్టెములు విగ్ని  
చువాసను, ఏనుగుల గొలుసులు విప్పవా  
రును, రథాగ్రములకు కేరణములు గట్టవా  
రును, పరిభవ మొలుగమిచే గిర్వింది పీఠా  
లాము లాపనామిను పురుబురతును గను  
పట్టిరట!

అర్హతే చ త్రాణంబునం చ త్తైపులం బల్లింపకయ  
నెప్పశంబున నెక్కంబోవువారును,.....బహువిధ  
ప్రసారణావిధానములను శత్రుత్వకాలాంతరంబునం గల  
హించువారును, ..గన్తు లంకించువారును, రిత్త జంకించు  
వారును, సంగడిలం బీరువారును, సంగరభేరులం బీరువా  
రును, వాహనంబులం చటుమువారును, సాహసంబుల  
నటుమువారు పై వీరావేశంబున రాజద్వారంబునం  
దొట్టిరి.

గమరోత్సాహము విజృంభించినది. కాని—

తే. గతితశ్యంబుల లయ్యు నకాలనిద్ర

గనుగనలం గ్రాలం చమయంతం గదలనయ్యె

దారుణాధోరణప్రయత్నమునం గాని

నముచిహ్నునిపీట పండాలులు.

అమరానిఖిలో గూడ నేనుగులకు  
నిద్ర వచ్చును గాబోలు!

క. సారిఁ జొరి నెగయుచు మ్రొగ్గును

ధగఱిసల్లిఁ జొరలం బడుచుఁ దలకొని శిక్షం

జొరసిన నయ్య హయంబులు

భరియింపవు కొంతతడవు పూర్వంబున.

యుద్ధవార్త క్రకటింపఁబడిన తోడనే తేనినూజ్ఞ భిరసావహించి గృహములు పైసె  
పయిచిహ్నములు నగర మెల్లెడలం గప్పట్టికవి. కులు వీడుచుండగా—

౨. యుద్ధస్వయత్నము

పెక్కు నేల పైనికులు సమావేశమగు  
సంసారమును వారిలో నన్ని సోగలవా రుం  
దురు. కృష్ణరాయలనాడేమి, జర్మనీయుద్ధము,  
పై నాయుద్ధము జరిగిన నేడేమి—పైస్యములు  
పైస్యములే. త్రాగుబోతులు, ఆవేశపూరితులు,  
స్వగృహముల వీడలేక వీడలేక వచ్చువారు  
మున్నగు వివిధరకములవా రుండురకదా!  
ఇందు కొన్ని రకములవారిని తిమ్మన్న నర్జిం  
చినాడు—

ఉ. డాసి పునోహరిన్మణి

టంకమునం దనమేనినీడ ను

ల్కానసుదృష్టిఁ జూచి కిను

కం “బ్రతిపిరుడ!” యంచు వ్రేసి బా

హాసివిభిన్న మై సడల ద

దగ్ధముఁ జేకొని వచ్చెఁ గల్పవృ

క్షాసవపానమునం దుచ్చ

తాంధసుఁ బొక్కెను జన్యకేలికన్.

త్రాగుడుచే పరవశ మైనవాడను పయిన  
నర్జింపఁబడిన పైనికుడు. కాని రణావేశము  
చేతనే పరవశు లైనవారిలో—

తే. కారణము లేక యూరకె వారి దెస

విశిచిపెట్టక రణరసావేశ మొదనం

బట్టి కోదండపండంబు పరిభు గాఁగ

విసరుచును వచ్చె వేటాండు వేల్పుజోడు.

క. గొనయంబు నెక్కఁ గ్రోచిన

గనయంబున కెక్కనున్న గ్రమ్మిన తమకం

బున విల్లు విశిచి వేటాక

యనిమిషభటుఁ డనికి వెడలె నశివముఁ గొనుచున్.

రణమందుభినిన్నన మాలకించి నంతనే

తేనినూజ్ఞ భిరసావహించి గృహములు పైసె

కులు వీడుచుండగా—

ఉ. పట్టఁ దలంచెనేని పద

పద్మయుగంబు వశంబు"గాక, లోఁ  
బుట్టినబాష్పగద్గదికఁ  
"బోకు" మనం బలు కత్తలేక, పైఁ  
జాట్టిననెయ్యపుంబవను  
చూపులచే సతి వెంట నంటి త  
నృట్టక పట్టఁగా నొకసు  
పద్మంబు వచ్చె రణాభిలాషియై.

ఈపైనికుండు కృష్ణరాయలఁ గొల్పుచు  
నిజదేశసంరక్షణార్థము పోదుటకై నేఁగుచున్న  
విజయనగర పైనికుండే. కొన్ని సంవత్సరముల  
క్రితము జరిగిన గొప్పమూరపు సంగ్రామము  
లో ఇంగ్లీషు పైనికులు లండను నగరములో  
వివిధ పైనికీకాసములనుండి బయలుదేలి రణ  
భూమి కేఁగుటకై రయిలునెక్కుచుండఁగా వారి  
భార్యలు, బంధువులు వారిని పీడుకొల్పుట లనేక  
పత్రికలలో చిత్రముల రూపమునఁ బ్రకటింపఁ  
బడినవి. ఈచిత్రములు చూచుట కెంతయుఁ  
గరుణముగ నుండును. అట్లే పయిషద్యములో  
వర్ణింపఁబడిన పైనికుని భార్య యవస్థయు  
నున్నది. దేశసంరక్షణోత్సాహ పరవశుడై  
త్యరితముగ నేఁగుచున్న తన ప్రాణనాథునిపా  
దములఁ బట్టి యాపుట కామెకు శక్తి చా  
లదు. "రణమున కేగవల"దని చెప్పటకుఁ  
గూడ కంతము స్తంభించుటచే నోట మాట  
రాదు. ఇది యెంత కరుణముగ నున్నది!

క. మరవీరుఁ డొకఁడు సతిచే

దురమునకు ననుజ్ఞ వేడి తొల్లిటి యలుకం  
జరకాలదుర్లభం బగు  
పరిరంభముఁ గాంచి వెడలఁ బ్రబుధం బెసఁగన్.

చ. "నను ననిసేయఁ బంపు ఖగ

నాథుని సోగపసిండి తెక్కలు  
క్కునఁ గొని కర్ణ పూరమున  
కుకారభసంబునఁ దెత్తు నేను నీ"  
కని తన కడ్డమై నిలుచు  
నచ్చరలొయ్యలి నూఱించి, పో  
రున కరుదెంచు వేల్పుఁ గొను  
రుం డొకరుం డురుండుహస్తుఁడై.

ఈయుద్వేగములు జనసామన్యము  
లోఁగల్గిన సంరంభమును సూచించుచున్నవి.  
ఇక నాయకుల ప్రయత్నములో?—

సీ. గతి మ్రుచ్చిలఁగ వేచుగాలిఁ ద్రావఁగఁ బాము  
నిడినకై వడిఁ గాలికడియ మమర  
నలదేవమణికఁ గావలి యిడ్డ ప్రహరి నా  
గళమున ఘంటికావళులు మెలియఁ  
బన్నగాకి నెదుర్పడ వెండితెక్కలు  
ధరియించె ననఁగఁ బక్కెర నెలంగఁ  
బారిజాతాహృతి ప్రభవోప మనంగ  
గతిరోధజనితపూర్వపులు నిగుడ

.....  
.....రేపంతుఁ డమర

వల్లభునిమాల నువై చ్చిశ్రవంబు నిలిపె.

కాలికడియముతోను, గళమున ఘంటికావళులతోను, పక్కెరతోను, పూర్వపులులతోను నిలిపిన యీరణఘోటకము మనుచరిత్రలో స్వరోచి వేటకుఁ బోవుటకై తేఱబడిన "మహాసైంధవంబును" బోలియున్నది. ఇది విజయనగరరణఘోటకమే! ఈయుచ్చైశ్రవంబువెనుక విరావతము "సంగరరమాశుద్ధాంతసాధంబు" వలె వచ్చినది. దిక్పాలకులు వచ్చినారు. వీరితో దేవేంద్రుండు బయలుదేఱఁగానే—

కా. అర్వాగోహణచాతురీవిలసనా

హంకారదుర్వారతక్  
సర్వాంగీణము లై నమైచులుపులక్  
శ్రీకృష్ణసాణంబులక్  
గర్వాలాపవిడంబులక్ మెఱయ జో  
కం జిత్రసేనాదిగం  
గర్వతో వల్లికి దోడునూపిరి పుర  
ద్వారప్రదేశంబునన్.

కొంత సేన రాజద్వారమువద్దనుండి బయలుదేఱగా, మిగిలిన సేన వారికై పురద్వారమువద్ద వేచియుండి, రాజసరివారము సమీపింపగానే వారిని గల్గిసినది. ఇట్టి యోధులు పెద్దసైన్యములనడక జూచినవానికి మాత్రమే స్ఫురించును. ఇట్లు సైన్యము లన్నియుఁ గలిసినవెంటనే—

ఉ. “వారుఃభంగి నొండొకటిఁ

దాఁకెడు నస్త్రముఖంబులక్ ఘణా  
త్కారము లుల్లసిల్లి, బెడి  
దంబుగఁ బుట్టినసందడిఁ బుర  
ద్వారము నిగ్గమించె సుర  
వల్లభు సేనలు—”

ఈయుద్ధఘోష కృష్ణదేవరాయల సైన్యముబది కాదా?

### 3. యుద్ధరంగము

తిమ్మన్న వర్ణించిన యుద్ధరంగ మమరావతియో లేక ఉదయగిరి, కొండవీడు, కటకము, రాయచూరులలో నొకటియో, యుద్ధములో విజేత శ్రీకృష్ణుడో లేక శ్రీకృష్ణదేవరాయలో యీక్రింది వచనమునుబట్టి విమర్శనదృష్టితో పాఠకులే నిర్ణయించుకొందురుగాక!

వ.....గవాక్షిత వక్షులగు యక్షులును,.....

బరిచ్చిన్న కర్ణనాసాధరు లగు విద్యాధరులును, .....  
జూర్తికృతశిరోమధ్యులగుసాధ్యులును,.....బ్రత్యచయ  
సశిథిలీతానువిదులగు సినులును,..... జర్జరులగు నిగ్గరు  
లును,.....సాధ్యసోద్రేకంబున భద్రదంతావళంబులశిగ్గ  
నుజీకి మేరుశిఖరంబులు వ్రాఁకియు,..... జోఱుచులు  
లెఱుంగక మాతంగశంబులక్రింద నీగియు, భగ్గుచరణంబు  
లై తల కెడవుగం ద్రెల్లినతురంగకశేబరంబులం గాఁగి  
లించుకొని నిర్జీవులును జోలె గ్రుక్కుమిక్కునక పక్క  
రంబులు పైఁద్రోచుకొనియును.....మూర్ఖ పరవకు  
లగు ...చిత్రసేనాదులం ..... పానీయముల సేదఁ  
దేర్చి ఫలకగర్భంబులకుం దార్చి నిజనివాసములకుం జేర్చి  
కొనునాప్తసేక చర్గంబులవలనను.....గవనరంగం బభి  
రాచుం బయ్యె.

ఈవర్ణన నేటి యుద్ధరంగములకుఁగూడ సరిపోవును. మూర్ఖ నొందినవారిని ఫలకముల మీఁద నివాసములకుఁ దీసికొనుపోవుపద్ధతి సమరావతిలో నంది తిమ్మన్న తన యనుభవమునుబట్టి చొప్పించినాఁడు.

యుద్ధము ముగిసినవెనుక శ్రీకృష్ణుడు “గోపురసంస్థితపౌరభామినీజనములు... సేనలు సల్లంగ నుల్లసితాంతరంగుడై, పురబహిర్ద్వారములు దాటి రాజమార్గంబున” నిజనగరిఁ బ్రవేశించెను.

యుద్ధఘోష ధ్వనించు పద్యములఁ గొన్నిటి నీక్రింద చూపుచున్నాను:-

చ. తనువున సంధకారపు మ

దం బా మిన్నను భద్రదంతిన్  
మొనసినఁ జిందరేగి తప  
నండను మావుకుఁ గ్రుంకుమెట్టాలో  
య నురల వైచిన న్నొగిలి  
యపుట నెత్తురు గ్రక్కెనో యడం



.....  
కట్టె సముజ్జ్వలసాంస్కర్యముతో.

(ఆ. ౨, ప. ౩౨.)

నీ. ....

అలమక్క-లనియెడి కలరాజు గెలుపు వ్రాత  
దెలియఁబూనినమీదే ప మనఁగ

.....

సంకారము జగ మెల్ల నాక్రమించె.

(ఆ. ౨, ప. ౩౩.)

గే. తామరల వ్రేటులాడు చోర పరూ దెస్తు

కరకుహాంకితబాహువల్లరులు వొలిచె

బిరువనల్లఁపఁపరిస్ఫురిత మైన

పల్లవాస్త్రజయస్తంభపటలి యనఁగ.

శాసనములఁ జనువుఁ ధృతియు, కృష్ణదేవ  
రాయల జయస్తంభములును బయి నెడ్యము  
లలో నుదాహరింపఁబడినవి.

చ. ఆరదము నెక్కి కేతనప

టాంచలంకల మైనతాల్మితో

.....

.....

దిరిగెడుబంశికండ్లపగి

దిక్ భ్రమియించు పవనబాహుతోడ నా

హరి ననుదెంచె.....

(ఆ. ౧, ప. ౧౧౪.)

ఆనాటి విజయనగర వైభవమును సూ  
చించువర్ణన లనేకములు మనుచరిత్రములో  
వలెనే పారిజాతాః హరణమునను గొలుపు.  
వానిలోఁ గొన్నిటి నుదాహరించు చున్నాను.  
చ. సగనాలాపములక

.....

.....నండ, ఘటికా

పర్యాప్తి ఘంటారవాం

తరనిస్తము లై వివంగబడియెన్

మధ్యాహ్న శంఖస్వముతో.

(ఆ. ౨, ప. ౩.)

ఘటికాః ర్యాస్తని కెలుపుచు గంటలు  
వాయించుచుండఁగా మధ్యాహ్న శంఖము  
పూరించె శ్రీకృష్ణుని మోచ్చరించె. గంటలు  
కొట్టెట ఆస్థానమర్యాద.

మ. ఆనలి నాయతాశ్లాగి

యారమునం దిభేసారికాః పూం

సానిరత్నప్రసూంశర

చాపనుభవ్యములో యనంగ సుం

టానినదంబు లయ్యెడ వి

నంబడియెం.....

.....బ్ర

మప్రపారాపగ ప్రశంసలై.

(ఆ. ౨, ప. ౪౧.)

మొదటి జామయిదోయిని దప్పి కొట్టఁబడిన  
గంటలు విగ్రహబడిన వంట!

నీ. ....

.....

ప రునిమంహు బరా బరిసేయు కంఠకి

కులముచేతుల నెంకినదె లనంగ

.....

.....

గ్రహముతో శీతకర పయూఖములు.. ..

.....శ్రావణదెంచె.

ఈ“పొడి బెల్లిమును కంచుకి కులము”  
స్వలోచి వివాహమునకై నేఁగుచుండఁగా నకి  
బాలుగా నున్నవారే. ఇది ఆస్థానమర్యాద.

నీ. చెంద్రకల్పావన్న జిలుగుదుర్వలుచను

దడి యొత్తె నొక్కకాంతాలవాను.

చంద్రకావి రంగుబట్ట లాగాఁడు చూల  
వాడఁబడుచుండీనట్లు మనుచరిత్రమహోగ్ గూ  
డఁ గన్పట్టుచున్నది.

మ. దరమాలన్నయనంబులై గృహబహి

ద్వారము లున్ యాపకుం  
జరమత్ గంపపదభ్రమచ్చిపరికా  
స్థుంకారసంగీత వి

స్ఫురణతో సూపునుఁ గన్గతాశనివసం  
గత్ మింక నీహగిధో

త్సగముం బోలునుఁ జూడ నొప్పె నివహ  
ప్రవ్యాసముతో మోహగన్.

(ఆ. ౨, ప. ౬౧.)

విజయనగరములో ప్రతిజామున గన్తీ  
తిరిగు ననుంగులు పయిపద్యములో ఉపమా  
నముకొని కుహహరింపఁబడినవి. ఉదయపు  
జామున తిరిగు గన్తీయేనుంగుచట్టను చేయి  
తుమ్మెదలు నంగీకమును, వానిని తోలుకొనుచు  
చెప్పుటతో నాయేనుంగు వేయతాళమును ను  
దిమాగధుల మేల్కొల్పుల సంగీతతాళములు  
నలె నున్ననట!

లే. రాజు వీడెత్తిననఁ దారకభూతి  
యంబరాధోగ నిజశివరాంగ భువం  
గాలుకొల్పిన పావకజ్వాల లవఁగఁ  
బ్రాచిఁ గనుపట్టె నవసాంస్యరాగ రునులు.

(ఆ. ౨, ప. ౬౫.)

పయిపద్యములో విజయనగరరాజుల రా  
ష్ట్రాంతరవర్తనసంధితి సూచింపఁబడినది.

చ. ... ..

.....య

వృషభములోఁబనుండు దగు

వారి సహజ్జన బంధుకోటి రాఁ

బనిచి, నిజప్రయాణమును

బహురక్షయఁ జెప్పి వారిచే  
ననుచుతి గాంచి యోగ విహ

గాధపు.....

(ఆ. ౨, ప. ౬౫.)

శ్రీకృష్ణుఁ డమరావతి కేఁగుచు .. తనప  
ట్టణరీతినిముగను తగిన కట్టు బొట్టులఁ జేసి  
నాడు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు దండయాత్ర  
కై వెళ్ళుచు—

ఉ. ....

.....నిజ

బంధు రతిం బిలిపించి మేటిసం  
భావనఁ జేయుచున్.....

మ. పురసంగక్షణ చక్షు భాజనులసన్

బానిసితో నన్ని.....

సప్తశ్రీకృష్ణరాయవిజయము"న కుమారధూర్జటి  
వ్రాసినాడు. తాను జూచుచున్న యాచార  
ముచే తిమ్మన్న పారిజాతాపహరణములోఁ  
జొచ్చిచినాడు.

ఆస్థానపు టాచారిముని సూచించు పద్య  
ముల ముత్యకొన్నిటిని చూపుచున్నాను.

చ. అపరవిభంకు దూరమున

నంగాజనాభునిఁ గాంచి సంత్రమో

ద్గమమునఁ జేతియంకుశము

ఖంబునఁ గుంభము లూచి కుంచితా

గ్రహురణంబునొ ముక

రికా కిని యంసవిలంబికల్పచే

లము నడుమకొ బిగించుచు ని

లానిసితాత్మశిరఃకిరీటుండె.

(ఆ. ౩, ప. ౪.)

ఇంద్రుఁ డేనుఁగు దిగినవిగమును, చేలము  
నడుమునకుఁ గట్టుటయు గమనింపఁ దగినవి.  
దిశాధినాథులు, కృష్ణుఁడు వాహనముల నెక్కఁ  
గా “హుడుక్కాఁథ్ క్కాఁటహధ్యానము” లెనఁ  
గినవి. “శతమన్యుఁడు సందడివో బరాబరులే  
యఁగ” వై హయసవీధిని శ్రీకృష్ణుఁడేగినాఁడు.

.....

.....దరస్మితం బాలకు  
వెన్నుడు రాజపంబు దాటి య  
య్యనివిషవాధుగేహబహి  
రంగగూఢాశ్రి డిగ్గ వైసరే  
యుని మణిచిత్రవేత్తకర  
హాశక్తి దిక్కులు పిక్కటిల్లఁగన్.  
(ఆ. 3, ప. ౨౨.)  
ఇదికూడ నాస్థానమర్యాదయే.

3

కృష్ణదేవరాయలనాటి సాహిత్యవిజ్ఞం  
భణము తిమ్మన్న కొంతవఱకు సూచించి

నాఁడు. శ్రీకృష్ణుఁడును, సత్యభామయు నమ  
రావతి కేగుచుండగా మేరువర్వత మగవడి  
నది. అందు వారికి “ఖచరగణగోష్ఠీస్థానంబులం  
బఱచినరత్నకంబళంబులవిధంబున విశాలశిలా  
తలంబుల నిద్రించు శాద్దూలంబు” లగుపించి  
నవి. కిన్నరు “లింగద్రవిహిఁది గీతముల్” పలి  
కించుచున్నట్లును, గంధర్వులు “పంకజాసన గేహి  
న్యఃపిప్లగీతరచనా సర్వంకషప్రజ్ఞులు” గాను  
గన్నట్టిరి. “మేళముగూడి పాడుచుండు” యక్షు  
లు, “హాస్యరసాధినాయకు” లైన గుహ్యకులు,  
“విచిత్రకథేతిహాసజ్ఞ లఖలలోకాధ్వనీను” లగు  
చారణులు, “వివిధోపయోగ్య కళల  
నెఱుఁడు నుబుసు” పుచ్చువారు పొడఁగట్టినా  
రు. ఈవర్ణనలో విద్యానగర మనిపించుకొనిన  
విజయనగర మొత్తవఱకు ధ్వనించుచున్నదో  
ప్రాజ్ఞులగు విమర్శకులు నిర్ణయింతురుగాక!

## సందేశము

ప్రణయసంజనితోష్ణ బాష్పాంబుధారల సంతృప్తిగాగ మజ్జనమొనర్చి  
బాహుద్వయమృణాళపరికల్పితంబైన హారము గంతమ్మునందు జుట్టి  
ఉదితంబు లౌ కటాక్షోత్పలపుష్ప స్రవంబులతో గిరీటుంబు వెట్టి  
స్వర్ణసీమాధుర్యసంవాహకములైన వాక్సంతతులను గైవార మొసగి  
చెలియరొ! మదురునామక సింహపీఠ-సీమ నివసింపజేయుచు జిరవియోగ  
సంక్షుభితమైన హృదయరాజ్యంబు నీకు-నప్పగించెద తాళు మీ వంతవరకు.  
“సవాసి”



హైదరాబాద్ శ్రీ సేవాశ్రమం, నల్గొండలోని బాలికల విద్యార్థులతో సహా, చెన్నపురి



శ్రీ కే. నటరాజను గారు, అధ్యక్షులు  
అఖిలభారతసంఘసంస్కరణమహాసభ, చెన్నపురి



శ్రీ డాక్టరు ప్రమోదనాథ బెనర్జీగారు, అధ్యక్షులు  
అఖిలభారత గ్రంథాలయమహాసభ, చెన్నపురి



శ్రీ పండిత జవాహర్ లాల్  
నెహ్రూగారు, అధ్యక్షులు

అఖిలభారత ప్రజాస్వామ్యవాదిమహాసభ,  
చెన్నై పురి



శ్రీ సర్ డబ్ల్యు హిం రహితుల్లాగారు,  
అధ్యక్షులు  
అఖిలభారత వారిశ్రామికమహాసభ, చెన్నై పురి



శ్రీ పండిత  
మదనమోహన మాలవ్యగారు,  
అధ్యక్షులు  
అఖిలభారత హిందూమహాసభ, చెన్నై పురి

[ఏకాంక వచనరూపకము]

(వెనుకటిసంస్కృత ప్రభువంశము)

పంచమ రంగము

వీరబలుడు

[ప్రదేశము : వీరబలుని గృహము]

సతి

నాథా, ఇంతరాత్రి వేళ వచ్చితి కే? మహారాజుచే పోషింపబడుచున్న మనము మహారాజు రక్షణయంద ప్రమత్తులమై యుండువలయునుగదా?

వీరబలుడు

సతీ, ప్రమత్తుడనై యుండలేదు. జాగరూకుడనై యే యుంటిని. మహారాజును రక్షించు నుద్యోగముననే యిటుకు వచ్చితిని.

కుమారుడు

నాన్నా, రాజరక్షణకార్యముమీద వచ్చితిరా! ఏమి, శత్రువులవలెన బారంబుచొచ్చుచున్నట్లు తెలిసెదా? ఆయుధము చాలలేదా? బాణ తూణీరములవనర మయ్యెనా? ఒక్కరే వెళ్లగలరా? నన్ను గూడ సాయము రమ్మనెదరా?

వీరబలుడు

కుమారా, నీసాయమే ముఖ్యముగా కావలెను.

కూతురు

నాన్నా! తమ్ముడే కాదు; నేనుగూడ వచ్చెదను. శరసంధానమునందు నాకుగూడ నైపుణ్యము గలదుకదా! మనచక్రవర్తిని రక్షించుటకంటె మహోత్సాహముగ కార్యమున్నదా?

పుత్రీ పుత్రులారా, మహారాజురక్షణకు గావలసినది సమరకౌశలము గాదు, ప్రాణసమర్పణము.

బాలుడు

తండ్రి, నాప్రాణ మొసగెదను.

బాలిక

నాన్నా, నాప్రాణ మొసగెదను.

సతి

నాథా, పసినిసుగులు, వారిమాటల కేమి? మహారాజును రక్షించుటకు నాప్రాణ మర్పించెదను.

వీరబలుడు

దేవీ, మన చక్రవర్తిని రక్షించుటకు మనయనువు లర్హములు గావు.

సతి

మఱి ఎట్టిప్రాణము గావలెను?

వీరబలుడు

దేవీ, ఉదయ మగుననికి మహారాజు నిర్భవుడగును. ఆతని రక్షించదలచినచో తలిదండ్రులును, తోబుట్టువులు గల యొక రాకుమారుని కార్యాయనికి బలియియవలె నని సామ్రాజ్యలక్ష్మీ మానవ స్త్రీరూపమున నాకు గన్పడి చెప్పినది. మనచక్రవర్తి నిత్యసహస్ర నిష్కభృతిచే మనల బోషించుచున్నాడు.

అయినయాదర మనుషమానము. అట్టిసార్వ  
భౌమునకు నేడు మహావిషత్తు సంభవించినది.  
ప్రజల కాతడు కన్న తండ్రి. శత్రువుల కాతడు  
ఘోరకృష్ణము. అట్టి సత్ప్రభువును రక్షించుట  
యిహాపరసాధనము. మనీయు మనము స్వామి  
ఋణమును దీర్చుకొను మార్గము గూడ  
నదియే. నీ వే మందువు?

నతి

మన మనోధనప్రాణములలో నెవ్వయైన నర్పించి  
మహారాజును రక్షించుటయే కర్తవ్యము.

వీరబలుడు

అట్టిబాలు డొకడు దొరకవలెనుగదా !

బాలుడు

నాన్నా, బలి కర్తవ్యములగు శుభలక్షణము లన్ని  
యు గలిగి మీసామ్మగు నే నుండ ఇంకను  
బాలు డెక్కడ నని శంకించెద రేల? నన్ను  
దేవి కర్పించి మహారాజును రక్షింపుడు.

వీరబలుడు

కుమారా, బ్రతుకపలె ననెడి యిచ్చ ప్రాణి  
సహజము. నీవు బాలుడవు. ఆటలముచ్చటైన  
దీరనివాడవు; ప్రాణ సమర్పణమునకు మనః  
పూర్వకముగ సంకీర్ణింతువో లేదో అని నా  
శంక. బలియగు కుమారునియందు మృత్యు  
భయముగాని, విచారముగాని లేశమాత్రమైన  
నుండరాదట. ఉన్న నో మహారాజుజీవింపడట.

బాలుడు

తండ్రి, దేహిని ఉత్పత్తితోడనే మృత్యు వను  
రించియున్నది. వేయేండ్లు జీవించినను ప్రాణికి

మరణము దప్పదు. కావున దేహధారి మృత్యు  
భయము జెందరాదు. నాన్నా, నేడు తమ  
స్వధర్మము నెఱవేర్చుకొనుటకు మంచి యవ  
కాశము లభించినది. నే నీ కార్యమునకు దోడ్ప  
డుటకు మూడువిధములుగ సంతోషము గలు  
గుటచే వాంఛించుచున్నాను. మొదటిది తండ్రి  
యైన తమయాజ్ఞ; రెండవది స్వామికార్యము;  
మూడవది ఈశుచ్ఛదేహము జరారుజాది  
బాధలచే నవని చావకుండ దేవీ ప్రీత్యర్థమై  
వినియోగపడుట. ఇంకెకంటె శ్రేష్ఠమైన కార్య  
మెది? తండ్రి, జాగునేయక యీ మహత్కా  
ర్యము నిర్వహించి నన్ను ధన్యుని చేయుడు.

వీరబలుడు

కుమారా, నీనంటి యుత్తమపుత్రుని బడయు  
టచే నేను ధన్యుడనైతిని. శంకాకులిత మగు  
నా చిత్తమును వైరాగ్య ప్రబోధ మగు  
వాక్కులచే దేర్చితివి. సుపుత్రుడ వనిన నీవే!  
దేవీ, నీవేమందువు? నీవు ప్రసన్నచిత్తవై యుం  
డనిచో బలి నిరూపయోగ మగును సుమా!

నాథా, ఈనాశరీరము మీది; ఈవిడ్డలు మీ  
వారు. మీసాంతధనమును మీరు వినియో  
గించుకొనుటకు నాయనువతి యేల? సతికి పతి  
తోడి సంబంధము ఇహాపరము దెగనిది.  
కాన నాసర్వస్వము మీకే; మీకంటె నితర  
వైవము లేదు. స్త్రీకి దానమువలన గాని,  
ధర్మమువలనగాని, నైతములవలనగాని యెట్టి  
ఫలము లేదు. పాత్రిత్యత్యమువలననే సమస్త  
ఫలములు చేకూరును. ఏస్త్రీ భర్తయాజ్ఞను తిర

స్కరించునో ఆ స్త్రీకి నిరయము సిద్ధించునని ధర్మశాస్త్రము లుద్ఘోషించు చున్నవి. కాన, జీవితేశ్వరా, కుమారుని దేవి కర్పించి మీస్వధర్మమును నెఱవేర్చుడు. నాకు లేత మైన జింత లేదు. మీధర్మమే నాధర్మము; మీకర్తవ్యమే నాకర్తవ్యము; మీయానందమే నాయానందము.

వీరబలుడు

దేవీ, సహధర్మిణీ వనుపించుకొంటివి. కుమారి, నీ నేమందుచు? తమ్మునికొఱకు నీ నేమాత్రము దుఃఖింపగూడదు సుమా!

కుమారి

జనకా, సార్వభౌమునిచే బోషింపబడుచున్న మనము సార్వభౌముని రక్షించుటకై వెనుదీసినచో సార్వభౌమునిబాణ మెట్లు దీర్చుకొనగలము? ఇహమున కీర్తియు, పరమున కైశ్వర్యమును మన కెట్లు లభించును? తమ్మునిప్రాణమే కాదు, నాప్రాణముగూడ నర్పించెదను. మనము పోయిన విచారించువారు ఒకరిద్దఱే కాని సార్వభౌముడు గొరించిన సామ్రాజ్యమంతయు ఊర్భిల్లునుగదా! ఇంతమంది ప్రాణులను సంతోషచిత్తులను గావించుటకు ఒక్క మనజీవమర్పించుట, తండ్రి. ఎంత సంతోషకరము!

వీరబలుడు

మీవంటి సతీసంతానము లభ్యమగుట నా బహుజన్మతపఃఫలంబుగాని వేలుగాదు.

సతీ

ఇందు స్తుతింపవలసిన దెద్దియు లేదు. మనస్వధర్మమే.

వీరబలుడు

(వినుట నభినయించి) సతీ! అదిగో జాము కోడి కూయుచున్నది. నేగుజుక్కగూడ పొడిచినది. తూర్పు కెనను తెలిచాయలుగూడ గాన్పించుచున్నవి. మన మిచట జాగుచేసిన బలివిధికి విఘ్నము సంభవించును. మహారాజును మృత్యువు సహింపించును. మనము వేగిరముగ కాత్యాయనీ మందిరమున కేగుదము, రండు.

అందఱు

ఇదిగో వచ్చుచుంటిమి.

[అందఱు నిష్క్రమింతురు.]

షష్ఠరంగము

[ప్రదేశము: కాత్యాయనీమందిరము.]

రాజు

వీరబలుడేకాక యతని సతీసంతానముగూడ ధర్మనిరతులగుట యత్యద్భుతముగ నున్నది. అదిగో! అప్పుడే వీరబలుడు బలివిధి నిర్వర్తించుటకై సకుటుంబముగ శీఘ్రగమనముతో నేతెంచుచున్నాడు. నేనిందుండుట దెలిసినేని ప్రమాదమగును. కాన తొల్లిటివలెనే దాగియుండి, వీరి ధర్మనిష్ఠ నింకను బరికించెదను.

(రాజు నిష్క్రమించును.)

వీరబలుడు

(సతీ సంతాన సహితముగ బ్రవేశించి ఖడ్గ సహితముగ చేతులు జోడించి) హే జగన్మాతా, ఆదిత్య క్షీ, లోకకల్యాణదాయినీ, ఈ



సమస్తవిశాలవిశ్వమునకు సధిపురాలవైన నీకు బలిదాన మర్పింప నెంతవారము? అయినను చంద్రుని కొకనూలుపో గన్న చందమున నీ చీన్నికొమారుని కానుకగా గైకొని మా మహారాజును చిరంజీవిని జేయుము.

(అని సాష్టాంగజడి, లేచి, కుమారుని జూచి)  
కుమారా! దేవి కభిముఖముగ వచ్చి నిలిచి సమస్కరింపుము.

బాలుడు

హే జననీ, కాత్యాయనీ, సమస్కారము. నా ఊద్రజీవము! గొని మా ప్రభావు చిరంజీవి యగునట్లనుగ్రహింపుము.

(అని బాలుడు నిమిలితనయనడై, చేతులు మోడ్చి భక్తిభావముతో నిలువబడియుండ, వీరబలుడు కత్తితో బాలునికంఠముపై వ్రేయును. బాలుడు నేలపైబడును.)

బాలిక

తండ్రి, మహాభాగ్యము! నేనుగూడ దేవికి బలి యగుదును. అనుగ్రహింపుము.

(అని తండ్రికి సమస్కరించును.)

వీరబలుడు

రాజు సజీవి యగుటకు కాత్యాయనికి తమ్ముని కానుక చాలును. కుమారీ, నీవుగూడ నేల? వలదు.

కుమారి

నాన్నా, దేవీసన్నిధి కేగుటచే తమ్ముడక్కడ బంటరి; నేనిక్కడ బంటరిని. నేనుగూడ వెళ్లి నచో తమ్ముడును, నేనును గలిసి దేవి యంక

మాన నాడుకొందుము. మఱియు నేను వెళ్లక పోయినచో నిత్యము మేము కాత్యాయనికి గ్రచ్చెడి పూలమాలలు తమ్ముడొక్కడే ఎట్లు తయారుచేయగలడు? చెట్టుపై కెక్కి, తమ్ముడు పూవులు రాల్చి నే నేరుదును. తమ్ముడు తొడిమలదీయ నేను మాల గట్టెదును. ఆశని నిష్పడొక్కొక్కరమే చేయ నాలస్య మగునుగదా! దేవి కోపించదా! తమ్మునికి శ్రమకాదా. కాన నన్ను నేగిరముగ బంపుడు.

వీరబలుడు

(సవ్వచు) అది నాశని గాదు.

కుమారి

అజ్ఞ దయచేయుడు: నేనే బలియగుదును.

వీరబలుడు

ఇదిగో ఖడ్గము! నీయభీష్టముకొలది దేవికి వినియోగ మగుము.

కుమారి

మహాప్రసాదము.

(అని కత్తి నందుకొని కంఠముపై కొట్టుకొని నేలబడును.)

సతి

నాథా, ఎవరు మనకు ప్రాణముకంటె ప్రియ తములో, ఎవరు మన జీవితస్రవంతి యందు ఆనందపీచికలో, అట్టి పుత్రీపుత్రులు మరణించిరి. ఇక నే నీపుడమిని మనుట యెందులకు? అనుగ్రహించినచో నేను గూడ వారిని జేరబోదును.

వీరబలుడు

దేవీ, నీయిష్టము.

నా

మహాప్రసాదము. దేవరయన్త్రహనునకు  
ధన్యురాలను.

(అని కత్తియందకొని మెడపైగొట్టకొని నేల  
పై న్నొనును.)

వీరబలుడు

ఎవరినలన నాకు సంతోషమో, ఎవరిపోషణ  
నాకు ధర్మమో, ఎవరికొఱకు నే నీభృత్య  
కర్మము నెఱపుచుంటిను, అట్టి నాగూర్తొన  
సంతానము మడిసెను. ఇంక నే నెవరికొఱ  
కీపుడమి జీవింపలెను? ఎవరికొఱ కుద్యో  
గము నేయవలెను? ఏమియు లేదు. కాన  
సార్వభౌమునకు దీర్ఘాయువు గలుగునట్లు ప్రా  
ర్థించి, నాయసువునుగూడ నీదేవినన్నిధినే  
విడిచెదను. జగన్మాతా, నమస్కారము. నా  
స్వామి చిరంజీవి యగునట్లునుగ్రహింపుము.  
(అని వీరబలుడుగూడ ప్రాణముల బెయును.)

రాజు

(ప్రవేశించి) అకటా! ఎంతవని జరిగినది! ఏరా  
జ్యమువాచో, ఏపురమువాచో, ఈరాజపుత్రు  
డు! తలవనితలంపుగ నాకొలుపున జేరి నాకొ  
ఱకై నకుటుంబముగ గతించెను! ఆహా! ఏమి  
భృత్యనీతి! ఆహా! ఏమిక్షాత్రధర్మము! ఆహా!  
ఏమిధర్మనిష్ఠ! ఏమి అపురూపపుత్యాగము!  
ఆహా! నిత్యమీలోకమున నెందఱు పుట్టుచు  
న్నారు! ఎందరు నమయుచున్నారు! కాని

వీరిబోలిన ధర్మనిష్ఠులుమాత్రము జనించు  
టగదా! అయ్యో! నాతుచ్ఛప్రాణమునకై  
వీరందఱును బాసిరే! కనులార గాంచు  
చుండియు, కాదనుటకు నాకు నోరు రాదా  
యినే! ఇట్టి పాపనచరితులను, ధర్మనిష్ఠులను  
బలిచేసి, నే నేమని రాజ్య మేలుదును? ఏమని  
రాజ్యభోగము లనుభవింతును? ఇట్టి ధర్మా  
త్ములశోణితముచే బానిత్యమైన యీపుడమిని  
బలింపటకు నా కర్హత గలదా? లేదు;  
ముమ్మాటికి లేదు. ఏమైన సరియే, యీధర్మ  
శూన్యమైన ననిని జేయజాలను. ఈకాకిబ్రతు  
కు బ్రతుకజాలను. ఏవవిత్తకృపాణముచే నీ  
ధర్మచరితులు ప్రాణములు త్యజించిరో, ఆ  
ఖిడ్లముచేతనే నాకుత్తుక నుత్తరించుకొని యీ  
పాపనచరితుల ననుగమించెదను. శ్రీమాదుఃఖ  
భాజనమగు నీవిశాలసామ్రాజ్యము నేలుట  
కంటె యీ యాత్మార్పణమువలననే నాకు  
ముక్తి లభించగలదు; సౌఖ్యము చేకూరగలదు;  
యశ మతిశయింపగలదు.

(అని వీరబలుని మెడపైనున్న కత్తినందుకొని)  
కాత్యాయనీ, ఈధక్తుని అనుగ్రహింపుము:

(అని కంఠము తెగవేసికొనబోవును.)

[ఇంతలో కాత్యాయని ప్రత్యక్షమై రాజు  
చేయిపట్టకొనును.]

కాత్యాయని

రాజా, సాహసింపకుము, సాహసింపకుము. నీ  
భృత్యవాత్సల్యమునకు సంతసించితిని. నీమెడ  
బ్రనన్నరాల వైతిని. నీకోరినవరము లొసగ  
దను; మృతి ప్రయత్నము విరమింపుము.

రాజు

తల్లీ, నీసందర్శనముచే నాజన్మము ధన్యమైనది. నాపాపములు ఊళితములైనవి. నాకోర్కూలు ఫలించినవి. కాని, తల్లీ, నా కష్టరాకుము. నాభృత్యుని నేననుసరింపవలెను. జననీ, లేగవెంట ఆవుచనుట న్యాయము గదా!

కాత్యాయని

రాజా, నీవు మరణించుటచే నీభృత్యుని ధర్మనిష్ఠనే వమ్ముచేసినవాడ వగుదువు.

రాజు

ఏల?

కాత్యాయని

నీవు చిరంజీవి వగుటకేకదా ఈ రాజసుమారుడు సకుటుంబముగ ననువుల బాసినది? నీవు మరణించినచో నతని త్యాగ మెల్ల వ్యర్థనే కదా!

రాజు

దేవీ, ఊమింపుము. ఇట్టి భృత్యుని బోగొట్టుకొని నే నీపుడమిని మనలేను; ఈ సామ్రాజ్యమును బాలింపలేను. నే నాతని ననుగమించుటవలననే నాకు వీరస్వర్గము లభించును.

కాత్యాయని

రాజేంద్రా, నీభృత్యవాత్సల్యమున కెంతయు సంతసమును జెందితిని. ఏదేని ఒక్కవరము వేడుము; ఒసగెదను.

రాజు

నాకై యనువు లర్పించిన యీ వీరబల రాజకుమారుడు సకుటుంబముగ పునర్జీవితమండగుట

దక్క యీదాసునకు వేటొకవర ముక్కలు లేదు.

కాత్యాయని

మంచిది. అట్లే యగును. నీవు నీమందిరమున కేగుము.

రాజు

మహాస్ర సాదము, తల్లీ.

[అని రాజు నమస్కరించి నిష్క్రమించును.]

వీరబలుడు

(సతీసంతాన సహితముగ లబ్ధజీవుడై, ఆతురతతో) దేవీ, ఏమిచిత్రము! మనము నృతులము కాలేదు? బలివిధానమునం దపచారము కలెనో, కాత్యాయని ఆగ్రహించెనో! అయ్యో, మహారాజేమయ్యెనో! మహావిపాదముగలుగుచున్నదిగదా? ఏది త్రోవ? మరల కుమారుని ఖండింతునా? ఏదీ ఖడ్గము? ఏదీ ఖడ్గము? (అని కలయ పరికించి, ఎదుట ప్రత్యక్షమైయున్న కాత్యాయనిం గాంచి) ఆహా! సహస్రసూర్య ప్రభా భాసమానద్యుతులతో విరాజిల్లుచు, మందస్మిత వదనారవిందయు, కృపాంగాలలోకయు నైన యీదేవీమూర్తి యెవరు? నా తల్లి కాత్యాయనియేనా?

(అనికరములు జోడించి నిలువబడిపోవును.)

కాత్యాయని

(వీరబలుని శిరము నిమురుచు) కుమారా! నీయం దపచార మెద్దియు గలుగలేదు. నీస్వామి భక్తికి మెచ్చి నేనే మిమ్ము పురర్జివితమనుగావించితిని. మీచక్రవర్తి సుఖమైయున్నాడు.

నీభార్యబిడ్డలను దోడ్కొని నీ గృహమున  
కేగి సుఖమున నుడుము.

వీరబలుడు

మహాప్రసాదము. తల్లీ, ఈదాసుడు సర్వదా  
భక్తితత్పరుడును, ధర్మశీవియు నగునట్లనుగ్ర  
హింపుము.

(అని సకుటుంబముగ నిష్క్రమించును.)

సప్తమరంగము

[ప్రదేశము: మహారాజు శయనాగారము.]

రాజు

ఎవ రక్కడ?

వీరబలుడు

అయ్యా వీరబలుడను ఏమి సెప్పు?

రాజు

ఆస్త్రీ యెవరో, ఏడ్చుటకు కారణ మెద్దియో  
విచారించి వచ్చితివా?

వీరబలుడు

చిత్తము. విచారించి, యామెను తగువిధమున  
నోదార్చి వచ్చితిని. దేవర సుఖముగ నిద్రింప  
వచ్చును.

రాజు

(తనలో) ఇంతటి మహాత్మాగము చేసియు  
నినుమొత్తయైన వివరింపడు. ఆహా! వీరబలు  
డెంతటి యుదారచరితుడు! ఈసజ్జనశేఖరుని  
ఋణ మెట్లు దీర్చుకొందుమో!

[తెరవడును.]

అష్టమరంగము

[ప్రదేశము: రాజసభ. మంత్రిసాహంతకరివార  
సహితముగ సార్వభౌముడు కొలువుతీర్చి యుం  
డును.]

రాజు

అమాత్యవర్యా, వీరబలుని విలువ నంపితివా?

అమాత్యుడు

చిత్తము! విలువనంపితిని. వీరబలుని సాహస  
కృత్యములు వినినకొలది విన గుహాహల మగు  
చున్నది. తరతరమునుండి దేవర కొలువు  
సేయుచున్నను మాకు సాధ్యమకాని స్వామి  
భక్తిని ఆగంతుకుడగు వీరబలుడు చూపి కృత  
కృత్యుడయ్యెను. ఆహా! ఏమి యతనిభాగ్యము!

రాజు

వీరబలుని ధర్మనిష్ఠకంటె అతని చిన్ని కుమా  
రుని పితృభక్తి, వైవధక్తి, స్వామిభక్తి నిరుప  
మానమై పొడకట్టినది.

అమాత్యుడు

పులికడుపున లేశిల్లి పుట్టినా! ఆచిటుత  
కూన తండ్రికి దగిన తనయుడు!

రాజు

నిశ్చయము. (వినుట సభినయించి) అమాత్య  
వర్యా! ఆమంగళవాద్యములు మ్రోగు  
టెక్కడ?

అమాత్యుడు

సార్వభౌములకు మరణాపద తప్పినందులకు  
సంతోషసూచకముగ సగరమంతట నుత్సవ

ములు సలుపవలెననియు, స్వామిభక్తితత్పరుడగు వీరబలుని సగౌరవముగ నుత్సవముతో దర్శారునకు దోడ్కొనిరావలెననియు శాసించితిని. అవియే ఆముగళవాద్యములై యుండును.

రాజు

వీరబలుని కర్తవ్యమైన సత్కారము జరిపించితివి; సంతోషకరము. అదుగో, వీరబలుడు సమీపించుచున్నాడు. అమాత్యవార్యా, అతని కెదురేగి తోడ్కొని-కాదుకాదు నేనే తోడ్కొనివచ్చెదను.

(అని సింహాసనమునుండి దిగి యెదురేగును.)

వీరబలుడు

సార్వభౌముల కభివాదనము. ఈ దాసు నెందుకు విలిపించితిరి.

రాజు

(వీరబలుని చేయి బట్టుకొని) వీరబలా! నీవు దాసుడవు కావు; సాటి సార్వభౌముడవు. ఇదిగో, ఈసింహాసన మధిరోహించి, ఈకిరీటము శిరమున ధరించి, ఈ కృపాణమును చేబూని, మాయర్ధరాజ్యమున కధిపతివై, మహారాజు బిరుదమునందుము.

(అని సింహాసనముపై గూర్చుండబెట్టి, కిరీటమును శిరముపై నుంచి, కృపాణము చేతికిచ్చును.)

సభ్యులు

రాజభక్తి తత్పరుడగు వీరబల మహారాజుకు జయ! భృత్యవత్సలుడగు శూద్రకమహారాజుకు జయ! (అని పుష్పవర్షము గురిపింతురు.) [తెర పడును.]

మూ ర లి

అనంతసంతుల రామలింగస్వామి గారు

మురళీ, నిర్గుని సంతసించెగ, సుధగృహ్, తానసోత్తంసముల్

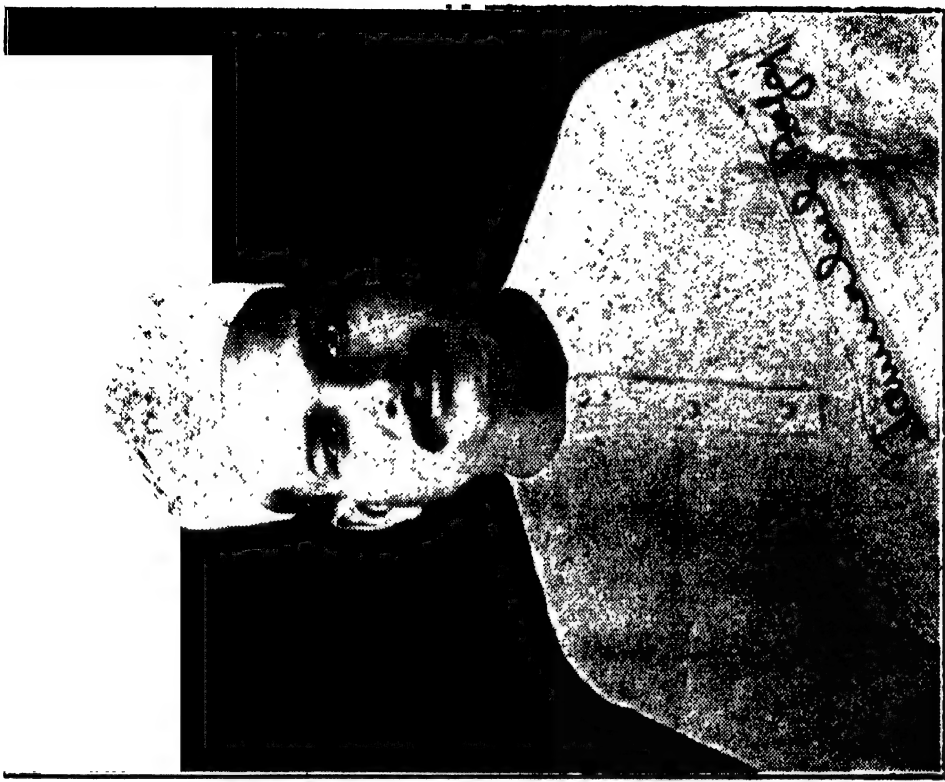
సరసీజాక్షుని దర్శనార్థము విస్తారం బహోవాత్రముల్ గురిగా నత్తెఱి మోచరించెను గోక్కుల్వొంద, రీసన్ననో హరిహస్తద్యము నాడిపాడెనపు నిత్యానందకందంబవై.

బాహుశాఖలు, కరఁజ్జలములు గలిగి-యబ్జనాభుఁడు సురసాలమగుచుఁ దనర నీవు తద్ధనతరు నాశ్రయించినావు-మురళి, కలకంఠివగుచు నీవున్నెమేమొ!

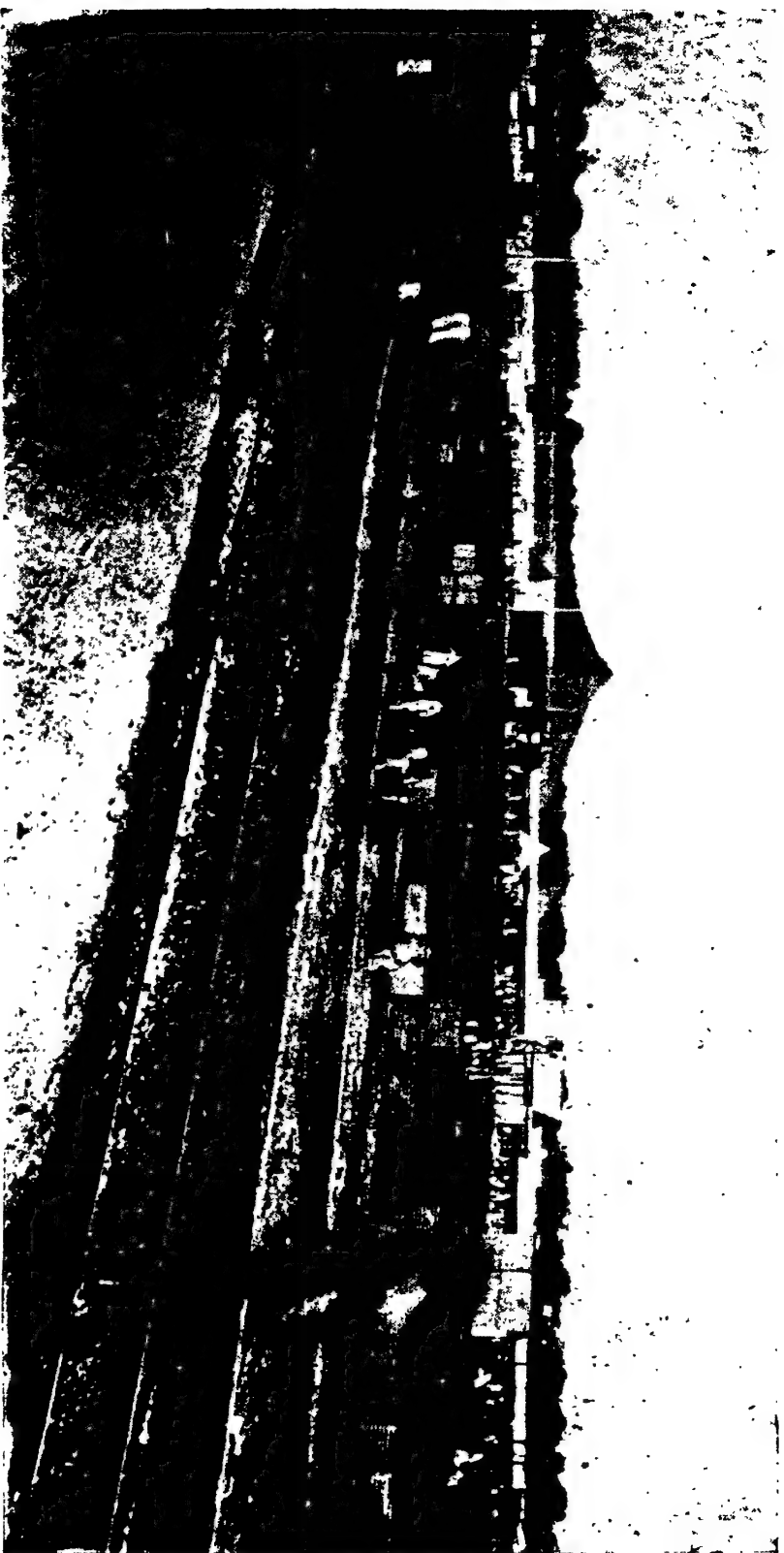
ధన్యవు, నిన్నుఁ దైకొనుచుఁ దామగసాక్షుఁడు హర్ష మొంది, సౌ జన్యముమీఱి గీతముల సారరహస్యమదెల్ల నీకసా



మహాత్మాగాంధీగారు  
ఖివాపూర్, ప్రాంతం, చెన్నపురి



నేట్ జమ్నాలాల్ బజాజ్ గారు, అధ్యక్షులు  
అఖిలభారత అర్య వైశ్య మహాసభ, చెన్నపురి



కాంగ్రెసు నిరక్షుల్యము

రత్న భారత జాతీయ మహాసభ, మైసూరు

మాన్యముగాఁగ వాకొనఁగ మాద్రకి మోటుచు నీవు వానిని  
మాన్యము మెచ్చు బాడి భవహృదయము వాపెద నెల్లరంగున్.

నీహృదము, నీనగళము- నీరసములునైనను నానీలోచనుఁ డిం  
పారఁగ నీను వీడఁడు, వి-స్ఫూర్తతరప్రేమపాశబద్ధుఁడగుచున్.

ఉగ్రమున నిరి, భజనీమను-భగవంతు, నీల యగతలమున నున్న  
హరి ముద్దుల కరనగు, దోమగులీ, నీభాగ్య మున్నఁబోలె నివరిచున్.

నీయమృతాభవాద మపనిన్ వినునంత నె నోగలములున్  
మేయుట మాని నీనగళ మేకొని మెచ్చుట, చంద్రాక్షరమున్  
బాయుచు నిల్ల వీనతులు నెచ్చుట మున్నగునట్టి కృత్యముల్  
ధ్యేయము లయ్యె నాకు మొరళీ, భవదచ్చితనాదసంస్మృతిన్.

ఆ యమునాతరంగిణియు, నాపులిసంగులు, నాతిమాలభూ  
జాయితనీమ, లాసురభిశానిలముల్, శరదించుచుండ్రకా  
ప్రాయము, సిద్ధిభాద్యలశలశిత ముజులకుఁజపుజముల్  
ధ్యేయము లయ్యె నాకు మొరళీ, భవదచ్చితనాదసంస్మృతిన్.

ఆయమలాబ్ధ నీలరూచిరాగిండు, విశ్వమనోహరగుడు, నా  
రాయఁడు ఉన్యయ కృతి రాధకతో నొప్పి యొక్కటి  
క్షేయఁడు నాచు సగుతుమము దేవియుఁ దానును బాడుచుండుటల్  
ధ్యేయము లయ్యె నాకు మొరళీ, భవదచ్చితనాదసంస్మృతిన్.

మొరళీ, నీదగువంశమందు జననగులున్బాంధి, నిన్నోలె శ్రీ  
హరిసాయుజ్యలంబు నొందుటకు నూహన్జేతు, నేతన్క్రియా  
వరమున్నాకిడునట్లు శ్రీశుభవిలో వాకొంటుకున్ దక్షుల  
వద్ద లే, రీవె సమీపనర్తనివి, నిన్బాధిగతు వాంఛాపిత్తె.



౧

**సరస్వతి** చక్కనిచుక్క కాదు; కాని, అనాకారీ కాదు. సాధారణమైన రూపవతి. ఆమెకు పద్దనిమి దేండ్లుంటుంది. ఆయిడుకు తగ్గిపోతున్నా, ఆసాడుకు తగ్గలావు, ఆలావుకు తగ్గ అంగసాష్టనమూ కలిసివుండేది. దేహకాంతి 'పదియార్వన్నై పసింశి' చాయ కాదు. కాని 'కడిగిన నిప్పుకుండ' మాత్రము కాదు. చామన చాయ. ఆకండ్లఅంచము, ఆముక్కుతీరు, ఆనుదుటిసారు- ఆన్ని అవయవములు దిద్ది తీర్చిన ట్లుండేవి. సర్వాంగమూ పుష్టి కలిగి వుండేది. ఆమెను చూచినవాళ్లందరూ ఈమె పట్టణాక్షి అని తెలిసికొందురు. అట్లని యేనాసిగా వుండేదికాదు సుమండీ. పట్టణవాసులతో ఆమెకు బాంధవ్యం కలిగినప్పటికీ, ఆమె కొంతకాలంనుంచి అత్తగారి యింట్లో - గుంటూరులో - కాపరం చేస్తూవున్నప్పటికీ, పట్టణవాసుల నవనాగరీక మామె కింకా పట్టుపడలేదు. అచ్చపు ఆర్యయువతీ లక్షణా లామెయందు వాసం చేస్తున్నది. తెలుగు బాగా నడుపుకొన్నది.

ఈమె పతిప్రాలు. ఆ ప్రమాదులకు తప్పునారిక. మొత్తముమీద వినయవిధేయతలతో ప్రవర్తించే సగ్గుణ రాశి అనవచ్చు.

ఈమె భర్త వసంతరావు చెన్నపట్టణంలో 'లాకా రేజి'లో చదువుతున్నాడు. ఈయన తల్లిదండ్రులు గుంటూరులో నున్నారు. కొన్నాళ్లకోసమని వసంతం భార్యను చెన్నపట్టణం తీసుకపోలేదు. సరస్వతి గుంటూరులో అత్తగారి యింట్లోనూ, చేబ్రోల్లో పుట్టింట్లోనూ వుంటూవుండేది. వసంతమే శిలవలు చొరికినప్పుడెల్ల యింటికి వచ్చి శిలవలు ముగిసిన తర్వాత వెళ్లిపోయేవాడు.

దీపావళి పండుగ సమీపిస్తుంది. దీపావళి అల్లుళ్ల పండగకాదా! వసంతం మామగారు లక్ష్మీనారాయణ

పంతులుగారు అల్లుణ్ణి పండుక్కు- చేబ్రోలు రావలసిందని ఆహ్వానం పంపాడు. వసంత మందుకు సంతోషంతో పండుక్కు- మందునాడు బయలుదేరి మరుసటినాటి ప్రదయం చేబ్రోలు చేరుకున్నాడు.

వసంతం బండ్లి గటంతోటే మామగారు మందహాసంతో యోదురుగావచ్చి కుశలప్రశ్న లడుగుతూ ఇంట్లోకి తీసుకపోయినాడు. చిన్న బావమరది నరసింహం బావ గారిపెట్టెను తీసుకపోయి గదిలో చేర్చాడు. వంట యింట్లో పనిసందర్భోవున్న అత్తగారు నిమిషంతీరికేచేసుకుని బయటికి వచ్చి అల్లుణ్ణి కుశలప్రశ్న లడిగింది. అనంతరం "అమ్మాయి, నీవుతలంటుతావా- నే నంటనా?" అని 'అమ్మాయి' ని-సరస్వతిని- అడిగింది.

వసంతం "ఎవరూవద్దు. కాస్తేపుంశి మంగలాడి చేత అంటించుకుంటాను. గంటనేపు నిద్రపోవాలె" నన్నాడు.

"నాయనా, ప్రయాణం బహుళిక తీరుతుంది. రాత్రికంతా నిద్రలేదు కాబోలు! అయినా స్నానం చేస్తే మంచిదే. బహుళిక తీరుతుంది. నీయిష్టం. ఆనకే చేద్దవులే" అన్నది అత్తగారు.

బావ చేతులు పట్టుకుని నరసింహం గదిలోకి తీసుకపోయినాడు. అమాటా యీమాటా మాటాడి పిలవాడు బయటికి వెళ్లి పోయినాడు.

వసంతం డ్రెస్సుతీసి 'ఈజీ' చేర్లోపడి వక 'సిజర్న్' సిగరెట్టు కాలుస్తూ, కండ్లుమూసుకుని వున్నాడు. అంతలో సరస్వతి వకపల్లెరంలో ఫలాహారపుదినుసులూ, కాఫీ తెచ్చి చిన్నబల్లమీద పెట్టింది. మగని కేసి చూచింది. అతడు కండ్లు మూసుకుని వున్నాడు.

సరస్వతి నిద్రాభంగం చేయడానికి చెయ్యూన్న దానివలెనూ, మగడు ఫలాహారమేమీ పుచ్చుకోక నిద్ర పోతున్నాడే అని జాలిపడుతున్నదానివలెనూ, అయి మృదువుగా "నిద్రా!" అన్నది.

వసంత ముల్కిపడి కండ్లు తెరచి చూచాడు. ఇద్దరూ చిరునవ్వు నవ్వుకున్నారు. ఇద్దరికంట్లా ప్రేమలూ పాలకు సాగినవి. నిమిష మూరకున్నా రిద్దరూ.

“ఒకనా! దయచేశారే రాజీగారు! ఇంతసేపటి వరకూ కనబడక పోవడంవల్ల చాలా బెంగపడ్డాను.” అని వసంతం మందహాసంతో న న్నాడు.

“ఆ! అట్లాగా? నిజమే? ఒక్కో! ఎంత బెంగ పడ్డారో! అంతప్రేమ యెప్పుడు పుట్టింది? దశరా శలకు లకు వస్తామన్న వారు కాదా? పోనీ లెండి - దీపావళికి నా దయచేశారు - జ్ఞాపకమండి. అదే పదివేలు! మాయందు పరిపూర్ణానుగ్రహ మున్నదన్న మాటే!” అని అన్నది సరస్వతి ప్రేమతో.

“దశరాసు వస్తానన్నమాట నిజమే - కాని, వీలు కలిగింది కాదు -”

“కలగదు - కలగదు. ఉన్నది మహాపుష్కరాదు -” అని సరస్వతి అంటూవుండగా నానాము సిగరెట్టు పిల్చి పోగి ఆమెపై పువ్వుపడినాడు. సరస్వతి కింకిలోకంపంతో - పొగ తో సేసుకుంటూ, “ఈక్రాంతివిద్య పట్టం లో నేర్చు కున్నారు కాబోలు?” నన్నది.

“ఏమి? ఇదేనా?” అని వసంతం సిగరెట్ పిల్చి మళ్ళీ వకసారి ఆమెపై పువ్వు పొగ విడుస్తూ అన్నాడు.

“ఇదేనా? అని అంటున్నారు. ఇంకాయేదైనా నేర్చినారా యేమిటి?” అని సందేహిస్తూ అడిగింది సరస్వతి.

“అంతకొందర యెందుకూ? మందుమందు నీకే తెలుస్తుందికదా!”

సరస్వతి మొహం విచగ్గమయింది. హృదయం సంకోచావృతమయింది. ఆయనా స్వార్థం తెచ్చుకుని నవ్వు ఆరుపు తెచ్చుకుంది. “ఎట్లాగైతే నేమి - మహా అదే -” అని అంటూవుండగా వసంతం “ఆంధ్రులచిహ్నా గాని ఆరమ్యమనోమోహన సుందర -” అనబోయినాడు.

సరస్వతి మొహం చిక్కించుకున్నట్లాసం - ఎప్పటి ఫలాహారం - కాఫీ చల్లారుకుంది” అన్నది కళాకాంతులూ

“కాఫీ యివ్వడం మొహం చిక్కించుకునేనా? కోప మెందుకు వచ్చింది?”

“ఎవరిక కోపం వచ్చింది? ఆరమ్యమనోమోహన సుందరమోహనాని నవలిగానడం కష్టమయి పుంటుంది. కాని, యేమిచేయగలం? రాక తప్పింది కాదు -” అని సరస్వతి మగిసి పైని వాక్యం పూర్తిచేసింది. ఆ నంబడే గల నేలకు వచ్చింది.

వసంతం తిలాలని లేచి ఆమెను చెంతకు లాక్కు న్నాడు. మంచంమీద కూర్చుని ఆమె నీరచెరగుతోతే ఆమె కన్నీరు కుడిచాడు. “పిచ్చిపిల్లా, నీవు పడుకున్న అనుమాన మేమిటి? ఈకన్నీళ్లెందుకు? ఎట్టే! ఇదేనా నీ తెలివీ? ఏమియింకో చెప్పమా!” అని ప్రేమాద్రౌ స్యరం తో ఆమె నూరశించి సాగినాడు. కాని, సరస్వతి అతని కన్నీటిలో తలమూర్చి అట్లే చిన్న బోయిన ముఖంతో వుండి. ఏమీ మాట్లాడలేదు.

“పలక నందుకు, సరసా? ఎందుకీలాగిన్న బోయినా? నవ్వుకపోతే నవ్వు -”

“నవ్వు - ఒట్టునవ్వు.” అని అంటూ సరస్వతి యిందుకన్నెర్యం తెచ్చుకుని, “మందుగా ఫలాహారంపుచ్చు కుందురా. కాఫీ వస్తూ చల్లారపోతుంది” అని అన్నది.

“నాకిప్పుడు ఫలాహార మేమీ నవ్వు. వట్టి కాఫీ చాలును” అని వసంతం కాఫీపాత్ర తీసుకుని గట్టుగట్టి తాగేశాడు

తిరిగి వక సిగరెట్ వెలిగించి వసంతం “ఆ, ఇంక చెప్పు” నున్నాడు.

సరస్వతి అట్లా ప్రోద్బుధమౌత వచ్చింది.

“నేను లేవను. తారను లేవమను.”

“పిచ్చిచేష్టలు చేయకు. నీవు లేవడంలోనూ, తార లేవడంలోనూ భేదం లేదటే? పో-పోయి, నిద్ర లేపి, చెంబుతో నీళ్ళిచ్చిరా మందుగా-ఫలాహారం పట్లం తీసుకపోయివుగాని -”

“అమ్మా, యెరగవటే నీమదొరలు. కాళ్ళూచేతు లూ కడుక్కోవడం కూడానా? పక్కమీదున్నప్పుడే

“ఆరమ్యమనోమోహనసుందర విగ్రహాన్ని—  
అని అంటారేమో ననుకున్నాను. మరి, దశరా శిల  
వులు పడేనురోజులు. అప్పు డిక్కడికి వస్తే పది పడేను



రోజులుండి పోవలసి వస్తుంది. దీనివల్లనే రెండురోజు  
లేకదా. ఎట్లాగో వుండి వెంటనే ఆరమ్యమనోమోహన—

“నా, నా, అదికాదు. దశరాకు రావడానికి పీలు  
చిక్కిందికాదు. కారణం సావకాశంగా చెబుతాను.  
కాని, యిప్పుడుమాత్రం రెండురోజులేమి? శని ఆదివా  
రాలు కలిసి నాలుగు రోజులుంటానుగాదా?”

“అబ్బా! ఎంతటి చౌదార్యం! ఎంతటి మహా  
భకారం?”

అంతలో ‘అమ్మాయి’ అన్న కేక వివబద్ధది.  
గుంటూరులో నున్నారు. కొన్నాళ్లకొసమనొంచేవు  
భార్యను చెన్నపట్నం తీసుకపోలేదు. సరస్వతి గుంటూ  
రులో అత్తగారి యింట్లోనూ, చేబ్రోల్లో పుట్టింట్లోనూ  
వుంటూవుండేది. వసంతమే శిలవలు దొరికినప్పుడెల్లా  
యింటికి వచ్చి శిలవలు ముగిసిన తర్వాత చెల్లి సో  
ద్యోగాదు.

దీపావళి పండుగ సమీపిస్తుంది. దీపావళి అల్లు  
ళ్ల పండగకాదా! వసంతం మామగారు లక్ష్మీనారాయణ

రెండుజాములవేళకు మరదలు తార యితన్ని  
నిద్రలేపింది. తలంటడానికి మంగలి వచ్చాడని చెప్పింది.  
వసంత మధ్యంగ స్నానానికి తయారయినాడు. అంత  
లో పెద్దబావనుజుడి కృష్ణుడు “ఈవేళమాడా మంగలి  
చేత తలంటించుకోవలెనా? నేనంటుతాను బావా” అని  
అన్నాడు. సరస్వతి మగనిసంక వకవిధంగా చూసింది.  
ఆమోపు కథం వసంతం తెలుసుకున్నాడు. “ఎవరైతే  
నేమి? నీస్తనా నీతమ్ముడనా యింకా నీచెల్లి తార  
అయినా నాకు సమానమే. ఇష్టంచచ్చినవాళ్లంటున్న  
నాకు నిద్ర వస్తున్నది. త్వరలో కానియ్యండి” అని  
అన్నాడు.

సరస్వతి స్నానాలగదిలో పీటవేసి నూనె గిన్నె  
చేతపట్టుకుని నిలిచింది. కృష్ణుడు “అక్కయ్యా, నేనంటు  
తానే” అన్నాడు.

“అమ్మాయి, సో ద్దక్కిం చంటున్నారు. నీస్తలే  
ఆలస్యంచేస్తావు. ఈవేళకు నేనంటునాను. అయినా మగ  
పిల్లవాడి కిలాంటివను లెండున్నో తోటిమగవాళ్లెవరు  
కుంటారు?” అని సరస్వతి నవ్వుతూ అన్నది.

వసంతం నవ్వుతూ నే “ఏమనుకుంటారు? బావ  
మరదీ భార్యతో సమానమేగా?” అనిఅన్నాడు.

సరస్వతి “అయిందీ? ఈలాటిమాట లనిపించుకో  
వలెనా?” అనిఅంటూ నూనె వసంతం తలపైపెట్టి అంటు  
కున్నది. అంతలో తార దుగ్గెక్కినవచ్చి, “అక్క-  
య్యా, బావకు నే తలంటాలె ననుకున్నానే” అని  
కొంగు చిన్నపుచ్చుకొని నేల కూలబడ్డది.

“కానీలే చెల్లీ, ఇంక కనుంచీ నీవుటపాక యీశ  
సంపట్లో వుండిపోయినావు. సోదైక్కలేదా? అందుకే  
త్వరగా అంటుదామని వచ్చాను.”

మూల, “ఆనెప్పుడూ నీవే అంటుతావు. ఒక్కసారై  
కేసి చూద్దా నీవు—” అని గట్టిగా అని తార యేడ్పు  
గిది. లోపలినుంచి తల్లి “బావను నువ్వు  
సరస్వతి దానివలెనూ, మగ అప్పు పంటవచ్చులే!” అన్నది.

పోతున్నాడే అని చెబుకో నీబావను. బావాబావా  
మృనువుగా “నిద్రా?

“తారనుపట్టుక తన్నేరు.” అని వసంతం నెంటనే అందుకున్నాడు.

“తన్నడానికై తే తయ్యార్!” అన్నది తార.

“అక్క నెల్లెండ్రు సగం సవతులే” అన్నాడు కృష్ణుడు.

“ఎక్కడా చిక్కకపోతే అక్కచుగడే చిక్కు” అన్నాడు వసంతం.

అందరూ నవ్వారు. తారకు కోపం వచ్చింది. పాదాలు నేలకు టపాటపా కొట్టుతూ పోయి గదిలో బోన వంచంమీద పడుకుంది.

వసంతం అభ్యంగ మయింది. భోజనాలప్పుడు మామగా రుచిగోస్త్రలకు జవాబుల్లో యిట్లా బావ మరదలు చేసిన పరిహాసాల కోర్పుకుని యెట్లెట్లో భోజన మయింది చూడచూడ. ప్రయాణం బహిరీక. ఆమీద నిద్ర చాలదు. అందువైపు తలనొప్పి! ఎవరితోనూ ఎక్కువగా మాట్లాడటంకా వున్నాడు. చేతులు కడుక్కోవడమే తడవుగా మించుమీదపడే సరైన పోయినాడు. భోజన మ్మందర అంతగా నేమీ తినలేదు. ఇతని తల్లిగారూ, మానం చూచి అర్థమామలు అల్లుడలసివున్నా డని అనుకున్నారు. సరస్వతిమాత్ర మస్యతా భావించుకుంది. ప్రాద్దున కాఫీయిచ్చి వచ్చింది మొదల అమెహనసు మనసులో లేదు. ఏదో పరధ్యానంతోనే వుంది; కారణ మామెకే తెలియాలి.

కొంచెం నేపటికి సరస్వతి పనిలోపనిగా సంగు చేసుకుని గదిలోకివచ్చి చూచింది. బల్లమీద తాను చుట్టి పెట్టిన తమలపాకులకిల్లి! అక్కడే వుంది. మంచంమీద భర్త గాఢనిద్రలో వున్నాడు. సగంకాలి ఆరిపోయిన సిగరెట్ ముక్క తలాడదగ్గర పడివుంది. దాన్ని తీసి పారేళింది. అతణ్ణి లేపుదామనుకున్నది. మంచి నిద్దరలో వున్నాడు. లేపడానికి ధైర్యం కలగ లేదు. నిలిచిచూచింది. వెనక్కు తిరిగి వెళ్లిపోయింది.

సరస్వతి యెవోపనులు చేస్తూన్నది. ఏమిచేస్తున్నదో తెలుసుకోవడం లేదు. ఎప్పటివుల్లాసం- ఎప్పటి సంతోషం- లేదు. ముహూన యెప్పటి కళాకాంతులూ

లేవు. కారణం? తల్లిదండ్రులు భోజనమప్పు డడిగిన ప్రశ్నలకు భర్త సరిగా జవాబులు చెప్పలేదు. ‘టాలా టోణీ’ గా మాట్లాడినాడు. ఎట్లాగోవున్నాడు. భర్త ఎప్పటి ఆనందం- ఎప్పటివుల్లాసం- కనపగ్గులేదు. ఎప్పుడూ ఊరికి రావడంతో పే గంటలకొద్దీ తనతో ముచ్చట అడుతూ వుండేవాడు. ఈనాడు పనినిమిషాల్లోనా సరిగా మాట్లాడలేదు. మాట్లాడిన ఆ రెండుమూడు మాటలూ అసంబద్ధంగా- అర్థహీనంగా-ఉన్నవి. నిజంగా నేదో కారణ ముండాలెనని అనుకున్నది. ఇంట్లో పనిపాటలు తోచలేదు. ఇంక భోజన మెట్లాచేసిందో ఆమెకే తెలియాలి! ఆమెహృదయం నానావిధాలోననలకు గురి అయింది. చెండుమాడుసాగ్గు గదిలోకి వెళ్లిచూచింది. భర్త నిద్రపోతూనే వున్నాడు. లేచబాడ కనబడలేదు- విసికింది!

“అమ్మయీ, 2 వనస్తాను రాత్రి-ప్రాద్దు కూక వచ్చింది.” అని అన్నది తల్లి సరస్వతిని.

“చూపుట నాకు చివర్కొర లేదులే.”

“ఎందుకే? తలకు పోసుకున్న తల. నెంట్టుకులు చిక్కుపడివుంటాయి; రా” అని తల్లి బలవంతాన సరస్వతికి జుడివేసింది. గులాబి పూచొక్కటి పెట్టింది. సరస్వతి ‘వివోలియా వైట్ రోజ్’ సూబ్బబిళ్లతో ముఖంకడిగి చక్కని గుండ్రని కుంకుమబొట్టు పెట్టింది.

“ప్రాద్దు మాకవచ్చిందే-కాఫీ, ఫలాహారం ఈయ నాయేమిటి?” అని తల్లి అన్నది.

సరస్వతి వినుగుతో “పంభకర్ణుడిలాగ నిద్రపోతూవుంటే తీసుకెళ్లియెవరికి పెట్టను?” అని అన్నది.

“నిద్రలేపు-ప్రాద్దుమాక వచ్చింది.”

“నేను లేపను. తారను లేపనును.”

“పిచ్చిచేష్టలు చేయకు. నీవు లేపడంలోనూ, తార లేపడంలోనూ భేదం లేదటే? పో-పోయి, నిద్రలేపి, చెంబుతో నీళ్లిచ్చిరా మందుగా-ఫలాహారం పట్లం తీసుకపోయివుగాని-”

“అమ్మ, యెరగనటే-నీమదొరలు. కాళ్ళూచేతులూ కడుక్కోవడం కూడానా? పక్కమీదున్నప్పుడే

కట్ల తెరచి తెరవకముందే 'కాఫీకప్' చేతి కందియాలే. కొంతమందికి ప్రాణాలు పోతూవున్నా 'కాఫీ' యిగుగో అనటంతోనే ప్రాణాలు లేచి నస్తాయి."

సరస్వతి కాఫీని గలాహారప్పల్లెం తీసుకుని గదిలో పోయింది. సాయంత్రం నాలుగున్నర అయింది.

"ఏమిటిద్రో! ప్రాణమిది పచ్చింది. ఇంకవై నా లేవంచూ?" అని అంటూ సరస్వతి మిగని చేతిమీద తట్టింది.

వసంత మురికిపడి కండ్లు తెరిచి చూచాడు. "ఓ! నీవేనా?" అని అన్నాడు నవ్వుతూ.

"అ. నేనే. పాపం! స్వర్గలోకంనుంచి భూలోకానికి దింపినాను కాబోలు; విమచేయను? పోనీండి. ఇంత కాఫీ పుచ్చునుని కావలసివుంటే చివరి ఆస్పర్శమూ పునుభవించవచ్చు."

వసంతం నీగి కి మట్టింటినాడు.



"ఫలాహారం పుచ్చుకుని ఆనక ఆపాడునిగలెట్ కాబురాదా?"

"పోనీ, గాని, యిప్పుడు ప్రాణైంతయింది?"

"అయిదు కావచ్చింది. ప్రాణమూడా తెలిలేదు. ఇ దేవులో అదై నా తెలుసుకో తెలియదో!"

"నిజమేమిట! నేనింకా ఆ—"

"నేను వెనుకాను. ఫలాహారం పుచ్చుకుని కాఫీ—"

వసంత మామెను పోనియ్యక పట్టుకున్నాడు. "ఓ! సాహేబా, తమరు దగ్గర లేనిదే నేను కాఫీ పుచ్చుకోవడం ఈజన్మంలోనేనా? ఈలాంటి దేలోకంలో జరుగుతుంది?" అని అంటూ ఆమెను కాగిట్లా ఆదిమి పట్టుకున్నాడు వసంతం.

కొద్దిగ మంహాం—కొద్దిగ కోపం—(ప్రణయకోపం కాబోలు.) ప్రవర్తిస్తూ సరస్వతి "అ. ప్రాణుటి నుంచీలేని ఈ—" అంటూ తప్పించుకోవడానికి ప్రయత్నిస్తూవుంది.

గదిలోనుంచి పప్పుపయింది. "వసంతం" అని పిలుపు వినబడ్డది. రామారావుక్క అడుగు గదిలో పెట్టాడు. వెంటనే వెనక్కు తగ్గాడు.

"yes, yes, come in (రా లోపలికి)" అని అన్నాడు వసంతం.

సరస్వతి ప్రక్కను తొలిగింది.

"Excuse my intrusion—(నడుమనేను పచ్చి నందుకు తుమించు.) I thought you were alone. (నీ వొక్కడనే వున్నావని అనుకున్నాను.)" అంటూలోనికి వచ్చాడు రామారావు.

సరస్వతి సిగ్గుపడి చెప్పిన బయటికి వెళ్లిపోయింది.

### 3

రామారావు సరస్వతికి వేలు విడిచిన పెల్లెండ్రీ కొడుకు. రామారావు వసంతమా గంటూరుకాలేజిలో సహాధ్యాయులు. అక్కడినుంచి యిద్దరూ బంపరునోల్ కళాశాలలో బి. ఏ.లో కడలేరినారు. అక్కడినుంచి యిద్దరూ చెరీవకతోప పట్టారు. వసంతం చెన్నపట్నం వెళ్లి

‘లూకారేజి’లో చేరాడు. రామారావు రాజమండ్రి “ట్రేయినింగుకాలేజిలో చేరి యల్.టి.లో సెగ్గి యిప్పుడు గుంటూరుకాలేజిలో ‘ప్రాఫెసర్’ అయినాడు. దీపావళిపండుగ సెలవులకు స్వగ్రామం చేబ్రోలుకు వెళ్లి నాడు. సాధారణంగా సెలవుదినాలు వసంతరామా రావు లక్కడే గడిపేవారు. అదేమాదిరిగా యీసారి కలుసు కున్నారు.

రామారావు గదిలోకి వెళ్లి కూర్చున్నాడు. కుశల ప్రశ్న అయినవి. తరువాత రామారావు “ఏమోయ్ నసంతం, దశరా సెలవులకు వస్తావని చాలా అనకున్నాం. మన వాళ్ళూ చాల ఆదుర్దాగావున్నారు. వస్తావని రాకే రాక పోయినావేమిరా?” అని అడిగినాడు.

“చెబుతాను, గాని నాక్కొక్క పకారం చేయాలే నువ్వు.”

“ఏమిటిదా వుపకారం?”

“చేస్తానంటే చెబుతాను.”

“ఏమిటి బలంత మామన్నానో? చేస్తారే - చెబుమా!”

“Then help me in emptying this Plate” (ఈపళ్లెం ఖాళీ చేయడంలో నువ్వు నాకు సాయం చేయాలి.)”

“ఇదేనా? అహ్లాహ్లా! ఏదో బ్రహ్మాండం మని గిండుకున్నాను. మీయిద్దరూ తగువు చేచ్చిందేమో, అది నన్ను నిద్దరిని అంటావేమో ననుకున్నాను.” అని అంటూ రామారావు పకోడిమక్క నోటి నోట్లో తురుము కొన్నాడు అది నమలుతూ, “Now tell me what made you stay in Madras for Dasara. (ఆ, దశరాకు చెన్నపట్టణంలోనే నిన్నా పిన కారణ మేమిటో చెబుమా.)” అని అన్నాడు.

ఇద్దరూ బల్లదగ్గర కుర్చీలమీద కూర్చుని ఖుషారం చేయసాగారు.

“నాన్నే హితుల్లో పద్మనాథరావు, రాధాకృష్ణ అని అన్నదమ్ములున్నారు. వాళ్లలో పెద్దపద్మనాథుడు. మేము చాలాపరిచయంగా వుండేవాళ్లము. We used to call him Padma and the younger Radha. (వాణ్ణి పద్మా అనిన్నీ చిన్నవాణ్ణి రాధా అనిన్నీ పిలిచే

వాళ్లం.) ఇద్దరూ female actors (స్త్రీపాత్రధారులు.) పద్మనా class-mate (తోడి విద్యార్థి). రాధా is studying in the Christian College (క్రిస్టియన్ కాలేజీలో చదువుకున్నాను). వాళ్ల యింట్లో దేవీ పూజ మా grand గా (ప్రభవంగా) జరిపారు. ఆంగు కోసమని నన్ను బలంతా పన్ను ఆపాగు.” అని వసుంతం చెప్పినాడు.

“I see- అట్లాగా! అదా బంగారం! పోనీగాని అత్తగారి యింటకన్నా ఇంట్లో భార్యగా ఉన్నద బోయే?” అని రామారావు అడిగినాడు.

“You wouldn't have laughed thus, if you had seen the grand festival (నీవా పూజామహోత్సవం చూచివుంటే యిట్లు విస్మయించుమా!) అక్కడి ఆసంతోష, ఆచూకీలు, ఆ arrangements ఏదీలేవు.) వర్ణించడం చాలా కష్టం. వాళ్లయిల్లు ఇల్లేమిటి? భవంశం నీ ‘సుందరీ mansion (భవనం)’”.

అంతలో గదిలోనున్న తోసమని నువ్వులిలో పనికిరాని పూజాద్రాక్షలలో నింపివున్న మరొక్కపళ్లెం బల్లమీదిపైకి, బుచ్చు ముంగుసు తోసుకుని బయటికి వచ్చింది. మిథునిద్దరూ కేమి మాట్లాడుకుంటున్నాడో ఆమె వి: లేను. గదిలోకి వచ్చిటప్పుడు ‘శేరు సుందరీ’ అని నసంతం అంటావున్నది విన్నది. వనసులో అనుమానం తోచింది. “ఏమిటో సుందరీ అంటున్నారు. ఈసుందరి యెవరో తెలుసుకోవాలి. ఈచాటుండి వింటా” ననుకున్నది.

వసంతం తనక్క పూర్తిచేయసాగినాడు. “అహో! దాని చక్కదనం ఎంతని వర్ణించవచ్చును!” అని అంటూ గతమక్క నోట్లో వుండడంపట్ల అరనిమిష మూరకున్నాడు.

“దాని చక్కదనం వర్ణించడానికి పీజ్లేపట్ట! ఎవరి చక్కదనం? సుందరీ చక్కదనమేనా? నేను రావడం తోటే మాట లాశేతారు. అట్లా చూచారెందుకు? నే నడ్డం పోయానని కాదు? ఏదో రహస్యం మాట్లాడు

కుంటున్నాను. ఏమి రహస్యం? సుందరి. రహస్యం! ఇంకా యేమేమి ఈ త్యాలు రాలుతాయో వినాలె” నని ఆలోచించుకుంటూ చెని తలుపుకు ఆనించి నిలబడ్డది, సరస్వతి.

“అబ్బబ్బ! మహానందం! బ్రహ్మానందం! ఆపది గోజులూ పదినిమిషాల్లాగా గడ్డివిపోయినాయి” అని వసంత మన్నాడు.

“కాస్త తీరికచేసుకుని సవిస్తరంగా చెబునూ. నీవు చూచినవాడవు. మేము విని అయినా సంతోషిద్దాం” అని రామారావు వన్నాడు.

“అన్నిటి కేమిగాని కొన్నిటిని మాత్రమే చెబుతాను. ఆరోజున, అనగా ఆఖరు గోజున, చాలామందిని invite (ఆహ్వానం) చేశారు. నేను వాళ్లను కాచిన లేక వుండిపోయినానుగా. అక్కడికి వల్లేసరికి elder (వృద్ధ) వాక్టర్లు వుండి నన్ను తీసుకెళ్లాడు. Front hall (ముందరిచావడి) చేరేసరికి రాధ ముమ్మల్ని కలుసుకుని, అందరందరి ఒక గదిలో చేరాము. ఈగదిలో చిత్రపటాలూ, ఎలెక్ట్రిక్ లైట్లు fans (వీచనలు), పడకలూ, సోఫాలు చూచినేను, సుంత అయిపోయినాను. ఆ pictures లో (పటాలలో) నకటి రాధాసోఫాలో! in femal eattire (స్త్రీవేషంలో) నేను పోల్చుకోలేకపోయాను. అవిశాలసేతాలూ, ఆకమబోమల్లు దిద్దు - ఆ ఆరగండ్రాకారపు నుదురు ఆగుండ్రని మోహం - అబ్బ - మహాశుగళుంది. చూడ రెండు కండ్లు చాలవు—”

“అబ్బబ్బ! నాకళ్లుపూడా తీసుకునిపోకపోయినావా బావా?” అన్నాడు రామారావు నవ్వుతూ!

“ఇంక బాగుపడ్డటే - నన్నడిగివుంటే నాకళ్లు కూడా యిచ్చివుండునే పాపం!” అని అనుకున్నది సరస్వతి.

వసంతం చెప్ప ప్రారంభించాడు: “బనార్సు ఆకు పచ్చని చీరకట్టి, గమ్మత్తయిన బాకెట్టుతోడిగి, ఇంట్లో వున్న నగలన్నీ అలంకరించుకుని తీసుకున్న ఫోటో అది. గంటసేపటికి పోల్చుకున్నాను. మా ఆశ్చర్యమేసింది నాకు. అప్పుడు నా కేమయిందోగాని, దగ్గరున్న రాగసు చటాలని కొగిలించుకున్నాను—”

“ఫీఫీ! పాడు-అసహ్యం! ఒక్క తెకాదే-సుందరి, రాధా, పద్మా—పద్మా—అంటే ‘పద్మాచతి’ కాబోలు! ముద్దుపేరేమో-నన్ను ‘సరసూ, సరూ’ అని పిలుస్తూండే లేదా-అంటే అయివుంటుంది. బాగున్నాయి కేర్లు! పట్టం లో వుండి సరిచేయవచ్చు ఇది—” అని సరస్వతి అనుకున్నది.

“అంతలో పన్నెదలైలు-ఆరేండ్ల పిల్ల-గా నేను బనానానిగవ తెచ్చియిచ్చింది. తాగేశాను-నూబాగావుంది.”

“అయ్యయ్యో! తాను పూడా నా? అదేమిటి? సోదా రెమనేడ్ గుంటోనిది కాదుకదా? అదేమి కర్మమో! చెడుతాగుడే అయివుంటుంది. ఇంకేమి కావాలే? తాగటం-తినటం-తిరగటం—”

“అక్కడినుంచి దీపాలు పెట్టేసరికి-పండువెన్నెల-అందుకుతోడుగా ఎలెక్ట్రిక్ లైట్లు-బంగళాలోని తోటలోకి వెళ్లాము. కొన్నికొన్ని తనూ-సాలయనతర్వాత రాధాపద్మలు ఫిడేలు మద్దలసహాయంతో సంగీతం ప్రారంభించారు. I told you both Padma and Radha are renowned actors and excellent dancers (పద్మారాధలు ప్రఖ్యాత నటకులనినీ, పుచ్చిన రత్నాలనినీ చెప్పానుగా.) ఇప్పుడు మొదట సంగీతం; తర్వాత నాట్యం.”

“ఇద్దరూ మంచి చక్కని శైలీ ననుకుంటాను!” అన్నాడు రామారావు.

“ఆ, నోయూరుకున్నదేమో పాపం అన్నయ్యో” అని సరస్వతి తనలో ననుకున్నది. విన్న కొద్ది మగని నడవడిక లామెకు బాగా తెలుస్తున్నది. దేహం కంపమెత్త సాగింది. కోపం పట్టలేకున్నది.

“ఆ-చక్కనివాళ్లా, చక్కని వాళ్లున్నారా! ఇద్దరూ ఇద్దరే! చక్కని మించి మరొకరు! ఎందుకు? ఫోటో చూడు- నీవే నిర్ణయించుకో—” అంటూ వసంతం పెట్టె తెరచి వకపటం తీసి రామారావుకు ఇచ్చాడు. సరస్వతి అంతకంటే ఆత్రుతో తలుపుసందులో నుంచి చూచింది. పటం స్త్రీది! ఇంకేమి కావాలే? తన అనుమానం రూఢి అయింది! పండ్లు కరుదుకపోయినవి, దేహం చెప్పుట

పట్టింది. సర్వాంగమూ గజగజా వహిపోతుంది! నిలవలేక పోయింది. ఒక్కకుసున గదిలోకి పోయి ఆఫాటోను లాసుకొనిపోయి సాయిలో పడేసి తగలెట్టాలె ననుకున్నది. కాని, యిది సమయంకావని అంతలో పూరుకుంది.

అంతలో రామరావు— “Beauty Certainly (నిజమే)—దేవతాస్త్రిలకై నా మించిపోతుంది ఈచక్క-ననం” అని అన్నాడు.

“దేవేంద్రుని ఊర్వశీరంభామేనకా తిలోత్తమాదు లేమిపనికివస్తానో చెప్పు.” అని ననంత పన్నాడు.

“ఆ—ననం మాచామా యేమిటివాళ్లను! ఆయినా వాళ్లు ఇంకెకంటే చక్కనివాళ్లు కారనే నా opinion (అభిప్రాయం) ఆ, తర్వాత?” అని అన్నాడు రామరావు.

“తర్వాత నేమంది? సంగీతం—నాట్యం—అయినవి. నాట్యంలోపద్మాసాటలో రాగ—మేటి. అసలే వాళ్లనూ నాకూ అపరిమితస్నేహం. ఈసంసర్గంలో ఆస్నేహం మరింత దృఢమయింది. నిజంగానే సుమ. వాళ్లిద్దరిలోనూ మంచి ఆకర్షణకలిగివుంది. ఆకర్షికి నేను సరిఅయిపోయినాను. అక్కడినుంచి, అన్నీ అయిన తర్వాత అందరూ వెళ్లిపోయినారు. నన్ను మాత్రం పోనీయలేదు. ఆరాత్రి అంతా అక్కడే గడప నిశ్చయించుకున్నాను. అందుమీదట వాళ్ల బలవంతం! భూహారాలు తెప్పించారు. ఆరాత్రి యింకేమి? మహానందం! ఆలాంటి స్నేహితులను ఎవరి యెల్లారమ్మన్నావో చెప్ప! నిజంగా వాళ్ల నొక్కనిమిషం కూడా ఎవరివుండడం కష్టం—”

“కష్టం—కష్టం—మహాకష్టం! సిగ్గేనా లేదేమో చెప్పుకోవడానికి? ఆయన చెప్పమని మురియడానికి—ఈ అన్నయ్య విని సంతోషించడానికి సరిపోయింది. అవుతుంది ఈరాత్రికి—ఆ ఆనందం—ఆసంతోషం—యేలాటిదో తెలుస్తుంది—” అని సరస్వతి తనలో ననుకున్నది.

“మరి యిప్పు డెట్లా వచ్చావు?” అన్నాడు రామరావు.

“ఏమిచేయను? తప్పనిసరి అయింది. ఆప్పుడే భారేడుకదా యిప్పునూ రాకపోలే బాగుండదని

నచ్చాను. నాచదువు పూర్తికాగానే నేనక్కడే వుండి ప్రాక్టీస్ చేస్తాను” అని అన్నాడు ననంతరావు.

“అబ్బో! కొంప మునిగిందే! ఇంకేముంది? వడ్డీరు ప్లాగ్! కన్నూ మిన్నూ తెలియడంలేదు. అక్కడేవుండిపోతారుగా? అడ్లూగో—మాతాము. బాగానే సాగనిస్తా నీ ఆటలు!” అని అనుకుంది సరస్వతి.

“ఉంటావా నాలుగు రోజులు? మళ్లీ కేపుకస్తా” నన్నాడు రామరావు.

“ఆ, ఆదివారం సాయంత్రం వెళ్లిపోవాలె” నన్నాడు ననంతం.

కృష్ణుడు గదిలోకి రానడం చూచింది సరస్వతి.

“ఇంక చాలునుతిన్నది.” అని అనుకుని రాద్రాకారంతో వెళ్లిపోయింది.

స్నేహితులు మరికొన్ని నిమిషాలు మాట్లాడినారు. రామరావు ఇంటికి పోయినాడు. ఎసంతం, కృష్ణుడూ, సరసింహం—బజారుకు పోకారు వెళ్లారు.

## ౪

సరస్వతి యెట్లాగో వున్నది. ఆమె మనసు మనమనసులోనేలేదు. తల్లి మకికెట్టుకుని రాత్రి వంట చేస్తున్నది. సరస్వతి ఆమె కదీ యిదీ అందిస్తున్నది. మొత్తమ్మీగ పనిచేస్తూవున్నది: కాని, చేసేపనులేమిటో ఆమెకు తెలియడంలేదు. తల్లి యేదైనా చకపని చెప్పవలసివుంటే చూడునాగ్లో నాలుగుసాగ్లో చెప్పవలసినట్టేది. అన్నిసార్లు పిలవ్వలసినట్టేది. చెవుడా? దూరంగా యెక్కడనోవుందా? లేదులేదు. పరధ్యానం. తల్లికి జిలకర కావలసినట్టింది. సరస్వతిని తెచ్చుని చెప్పింది. సరస్వతి పికికెడు మెంతులు తెచ్చిపెట్టింది. “ఏమిటే అమ్మయ్యా, జిలకర తెచ్చుంటే మెంతులు తెచ్చావేమే?” అని తల్లి అన్నది. అందుకు విసుగుతో సరస్వతి “పోనీలేద్దా—ఏదోవకటి—” అన్నది. “ఎందుకమ్మా యీపూట యెట్లాగో వున్నావు? ఒంట్లో స్పష్టీగావుందా?” అని తల్లి అడిగింది. సరస్వతి తినినసమాధానం చెప్పక, “నీకెందుకు?” అని చూలన తొలిగిపోయి మైటకొంగు కండ్లకడ్డుకొంది, తల్లికి కనబడకుండా.



రాత్రి యెనిమిది గంటలయింది. భోజనాలవేళ కానచ్చింది. తల్లి నంబుపనూ ముంచుకుని అల్లుడికోసం మగనికోసం కనిపెట్టుకునివుంది. తల్లి వంటపని పూర్తి అయ్యేసరికి సరస్వతి భోజనకాల తుపిచి పీటలువేసి విస్తళ్లు, కంచాలూ వేసి వుండేది. కాని, యాపూట ఆపసులేమీ చేయలేదు. ఏమూలనో వొడిగివుంది సరస్వతి. “అమ్మయీ” అని పిలిచింది తల్లి — జబాబులేదు. మూడుసార్లు పిలిచింది. సరస్వతి వచ్చి నిలిచింది. “పీటలు వేయలేదేమి?” అని అన్నది తల్లి. ఎటు తిప్పిలే అటు తిరిగే మరబొమ్మలాగ సరస్వతి పీటలు వేసింది. అనంతర మేమి చేయాలనో తోచక అట్టే నిలిచింది. తిరిగి తల్లి “చెంబు పంచలూపాత్రలూ పెట్టావా?” అని అనేవరకూ పెట్టలేదు.

తొమ్మిది తొమ్మిదిన్నర అయింది. ఇంట్లో అందరి భోజనాలూ అయినవి. సాధారణంగా భోజనం పూర్తయిన సరస్వతి నెయ్యి, పెరుకూ వడ్డించడం ముఖ్యం. ఈపూటామెకు తలనొప్పి వచ్చింది. కాబట్టి ఆమె భోజనం పూర్తయిన నానావారికి కనబడలేదు. చాటుగా పోయి కూర్చున్నది. చెల్లెలు తార “అక్కయ్యా, బావయ్యాకు కిక్కిచుట్టి పెట్టేటప్పుడు నామ్మాడా చకటి పెట్టు” మని చెప్పింది. కాబట్టి ‘అక్కయ్యా తలపాకులకు సున్నం రాచి కిక్కిలు చుట్టింది. చకటి గదిలో బల్బు వూడ పెట్టింది. ఆపూట సరస్వతి కదియెందుకోగాని ఆకలి కాలేదు. తల్లి యెంతో బరమానిలే యెట్లాగో భోజనం చేసినట్లు అభివ్రుతమయింది. ఆతర్వాతిపనుల్లో తల్లికి తోడయింది.

చాలా క్రొద్దుపోయింది. ఎక్కడివారక్కడ పరుండి నిద్రపోయినారు. తల్లి అలిసివుండడం చేత పెండ్లూడే నిద్రపోయింది. పిల్లలు పడుకొండు గంటలవరకూ టపాకాయలు మతానీలు, కాలేసంధల్లోవుండివుచ్చి పడుకున్నారు. వసంతం వీశిలో బాజాసంచులు కాలే వేడుకలు చూస్తూవుండి గదిలోకి వచ్చి పరున్నాడు. ఎంతసేపైనా సరస్వతి గదిలోకి రాలేదు. వంటయింట్లో నుంచి బయటికి కదలదు. చేసినపనే చేస్తున్నది. తొలిదిన పాత్రే తొలుస్తున్నది. అరికినచోటే అలుకుతున్నది.

ఇట్లా కాలక్షేపం చేసింది తల్లి నిద్రపోయే వరకు. ఆనాడు క చిలుక్కొయ్యమీ గున్న చకచీర తీసుకుని అక్కడే పరుచుకుని పడుకుంది.

సరస్వతికి హృదయంలో నానావిధాలోచనలు పుట్టుకున్నవి-అంతరిస్తూన్నవి. మగడు చెన్నపట్టణంలో వుండి చదువుకొంకగా-చేస్తున్న పనులన్నీ - ఆయనాభ్యాసం అతనినోటివీధుగా చెప్పినమాటన్నీ తలచుకుని, తలచుకుని ఆలోచించసాగింది. మధ్యమధ్య ఆ “ఎంగిలిపీచుముక్కలేమిటో?” తాను వినకూడని మాటలు-కాబోలు నన్నది. తాను విన్న తెనుగు మాట కంటే “యికా పచ్చిగా వున్నవికాబోలు ఆముక్కలు?” అని భావించుకుంది. తనమగని ప్రవర్తనాన్ని దూషించింది. ఇందుకే తన్ను చెన్నపట్టణం తీసుకెళ్ల లేదని సంశయించింది. ఇంకా నా నావిధాలగ తన్ను, తన అప్రవృత్తిని నిందించుకున్నది. ఆరాత్రి ఆదిపావని అమావాస్యసాటి రాత్రి బబూరు లో ఎక్కడచూచినా ప్రమిదల్లో దీపావళులు లుంచినారు. సీమటపాకాయలు, తాటాకు టపాకాయలు టపాటపా ధ్వనిస్తున్నవి. ఎక్కడ చూచినా మతాలు వెలుతురే-ఎక్కడ చూచినా తూటాలు కాల్చడమే! ఊహించి యంత పట్టపగలుగా వుంది. చీకటి తలదాచుకోడానికి ఊహించి సందెక్కడా దొరకలేదు. దిక్కుదిక్కుల చీకట్లూ వక్కచోట పోగై ‘మిటింగ్’ చేసినవి. ‘రణోల్లూవన్న, (శివపాదనలు) చేసినవి. కొన్ని అమెండ్ మెంట్లు (సమరాలు) బయలుదేరినవి. అన్నీ వీగిపోయినవి. అలు ‘రణోల్లూవన్’ ప్యాసయింది. దాని ప్రకారంగా చీకటి అంతా చకటి అయి సరస్వతిహృదయంలో దాక్కున్నది!

సరస్వతి నానావిధ పరస్పరవిరుద్ధవిచారపూర్ణ భారహృదయంతో వంటయింట్లోనుంచి కదలి రాలేదు. అక్కడే మునుగుతూ తేలుతూ వున్నది.

... ..

అక్కడ వసంతం పడకింట్లో భార్యకోసం మెదురుచూస్తున్నాడు. ఎంతసేపైనా రాదు. ఏమేమో-ఎంతెంతో-ఆమెతో మాట్లాడాలె ననుకున్నాడు. ప్రాద్దుటినుంచి వీలు చిక్కిందీకాదు. ప్రాద్దున్న తనకు బడలిక-

ఇంట్లో పనిపాటలావిడకు. మధ్యాహ్నం తనకు నిద్రతో సరిపోయింది. కాఫీ ఫలాహారం వేళకు రామారావు వచ్చాడు. అతనితో సరిపోయింది. సాయంత్రం సికారు. రాత్రి భోజనాలూ, బావపరదులతో తూటాలు కాల్చడం, చురం ద్రీలు కాల్చడం, తరను చెయ్యిపట్టుకుని కాకరలు పట్టుటూ, మతాబాలు కాల్చినడం మొదలగు వాటితో సరిపోయింది. అన్నీ అయినవి, అందుకే నిద్రపోయాడు. తానూ చుంపిచ పడుకున్నాడు. ఇంకా చుంపిచ సరస్వతి తనకు కనబడలేదు. “ఇంకా యేమి పని చేస్తున్నా?” అని అనుకున్నాడు. చుంపిచ విశేషాలు చాలా చెప్పాలి ననుకున్నాడు. నిమిషం ముగంగా గతవుతున్నాడు. చుంపిచ చిటుక్కునంటే గిదిను మృంకేసి చూస్తున్నాడు. సరస్వతి కాక చుంపిచే విడుకుంటూ హతాశుడై యేమో గొణుకుంటూ పడుకుంటాడు. సిగరెట్ కాలుస్తున్నాడు. నానావిధాల బాధ పడుతున్నాడు. సిగరెట్ వెంటనే సిగరెట్ కాలుస్తుంటే చేతిని కట్టుకున్న చిన్న పిల్లలాంటి చూచాడు: పన్నెండుగంటలైనట్లు కనబడింది. గుండెలవరిపోయినవి. ఇంతనే పతివ్రత సరస్వతి యింట్లోనే చుంపిచే చేస్తున్నది? ఇంకా పనులు కాలేదా? వసంతం మంచం మీదనుంచి లేచి పడకకుర్చీలో వాలాడు. ఆలోచించసాగాడు. కొంచెం సేపటికి తలుపు తెరిచిన వప్పుడు కొద్దిగా అయింది. వసంతం దగ్గన లేచాడు. గుమ్మంకేసి చూచాడు. సరస్వతి వచ్చిందని సంతోష పడ్డాడు. ఒక్క గంతుతో గుమ్మం సమీపించాడు. పట్టరాని కోపం వచ్చింది. తలుపు పొరగా తోడుకుని లోనికి వచ్చిందెరు? సరస్వతికాదు! సరస్వతి పెంచుకుంటున్న పెంపుకు పిల్లకూన. ‘మృత్’ అన్న ధీయన్ని చూచి! అంత మహాగ్రుడ్డ పోయినాడు. “ఎంతో! ఆ పిల్లకూన నొక్కతెన్ను తన్నినాడు. చుట్టెలు పొరగా తోడుకుని చుంపిచి పడ్డాడు. తన కాశాభంగం గావించిన ఆ పిల్లనీ ఇంతవరకూ గదిలోకి రాని సరస్వతినినీ అప్పట్లో తిట్టుకున్నాడు. కొంచెం సేపైన తర్వాత గదిలో వుండడం అస్సూంగా లోచించుచుంటోంది. వల్ల భార్యను పిలిచి వద్దాడునున్నాడు. కాని,

“అత్తగారక్కడ వుంటారేమో? నీదై నా పని సంపూర్ణం వున్నారేమో?” అని అనుకున్నాడు. పిలుచుండ వుండలేదు. పిలవడానికి సిగ్గు. ఎంతసేపైనా ఆమె తనం రాదు? ఇంకెట్లా? ఆనేకవిధాల ఆలోచించుకున్నాడు. అప్రయత్నంగా ‘ఇంక వుండలేనున్నా’ నన్నమాట అర్థస్వగతం గాను, అగ్గప్రకారంగాను అనుకున్నాడు. రెంటున లేచా



డు. చూచేసరికి మంచానికి దగ్గరగా సరస్వతి స్థానివు వలె నిలిచివుంది!

౫

“అంత యిష్టం లేనివాళ్లు ఇక్కడ వుండలేని వాళ్లు అనలేంనుంరావారే? చుంపిచ అక్కడనేచులి నట్టిరోహాన్ని మాత్ర మిక్కడికెందును? నేవాలి? పోనీంకి వాళ్లవారు వెళ్లనే వెళ్లారు గాని బ్రహ్మలినా వుంటారా? అయినా చుంపిచియివేళ యెక్కడికైతారు? తెల్లవారి నాక వెళ్లవచ్చునుజెంకి” అని కండ్లవెంట కడవకునీళ్లు కారుస్తూ సరస్వతి అన్నది.

వసంతం భార్యను కనీతీర గట్టిగా కాసి అదిమి పట్టి, “ఏమి ఆగడం? నన్నింత ఆయాసపెట్టడం మెంచుకు?

చిక్కావు. ఇంక తప్పించుకుని పోలేవు. ఇంతసేపటి కైనా తీరిదికాబోలు!" అని అన్నాడు.

"నే నక్కకి న్నాను? మీరే ఈసడిరేయే వెళ్లవని లేచారు. ఇక్కడుండలేరుగా పాపం! నేనందుకడ్డం వస్తాను?" అనిఅంటూ సరస్వతి కాగిట్లోనుంచి విడిపించు కోవడానికి ప్రయత్నిస్తూ అన్నది.

"ఎక్కడికి న్నానన్నాను?"

"ఎక్కడికైతే నేమిలెంకి! ఈవూరిలో నేమి లోచదు. పాపం! అక్కడికి న్నెత్తే బాగా లోచుతుంది! అనైథం- ఆలసం! ఆతాగడం! ఇక్కడెచరున్నారు? అవన్నీ యెట్లా దొరుకుతాయి? చీవవాళ్ల యిల్లు; నల్లని భార్య. వాళ్లని విడిచివుండడం కష్టమే—"

"ఎవర్ని?"

"పాపం! ఏమైనా తెలుసునా? న్నెరివేపం వేస్తే మాత్రం నాకు తెలివనుకున్నారా? నా కన్నీ తెలుసును. అయినా నేనేమి చేయగలను?"

"ఏమి తెలుసును నీకు?"

"ఏమి తెలిలేదు నీకు? అని అడిగితే బాగుంటుంది." అని మొహం చిట్టించుకుని అన్నది సరస్వతి.

"నీతో నెవరేమి చెప్పినారు?"

"ఎవరెందుకు చెబుతారు? మీరు చెప్పవలసిందం తా ఉప్పుకారం పట్టించి చెబుతూవుంటే, రామరా వన్నయ్యకు సోరూరుతూవుంటే—"

"ఏమిచెప్పారరామరావన్నయ్యలో? నయమే, రామరావులో చెప్పానన్నావు-నీతోకాదు కదా—"

"ఇంకా నాలోనూ చెప్పాలే? అంత సాహసమా? నాలోచెప్పుకుంటే నెమ్మదిగా-ఇంపుగా- ఊ-గొట్టడానికి నేను రామరావన్నయ్యను గాదు—"

"ఏమిటిదీ ఆగడం? నాకేమీ అర్థం కావడంలేదు? నీకోపమేమిటో బాగా చెప్పరాదు?"

"ఔను-ఆగడమేమరి-అడిగితే ఆగడం-అర్థంకాక పోవడానికేముంది? తెలివని వేపంవేస్తే సరిపోయిందా?"

"రామరావు నీతో నేమిచెప్పాడు?"

"నయమే-రామరావన్నయ్య నాతోనేమీ చెప్పలేదు- వృథాగా ఆయనపేరెందుకు? నేనే అన్నీ విన్నాను."

"పోనీ- నీవు విన్నదేమిటో చెప్పి—"

"చెప్పక దాచుతానా?" అని సరస్వతి ప్రోద్బుదం తాను మగనికి కాఫీయిచ్చుపోయినప్పుడు అతడన్న మాటలూ, అతనిమానము, రామరావులో అతడు అన్న మాటలూ- అన్నీ- ఇంగ్లీషులో మాట్లాడుకున్నమాటలు తప్ప- అన్నీ చెప్పింది. తన అనుమానం కక్కింది. ఆగ్రహం వెళ్ల గక్కింది!

ఆంతా విన్నాడు వసంతం. ఆశ్చర్యమైంది! భార్య కోపకారణ మిప్పుడు తెలిసింది! వకచంక కోపం- వకచంక బాలి- కలిసింది.

"నీఅనుమానకారణం ఇప్పుడు తెలిసింది. నుండరి యెవరన్నావు? 'నుండరిభవనం' అని ఆయింటి పేరు. మధ్యమధ్య మే మింగ్లీషులో మాట్లాడుకున్నమాటలు నీకు తెలికపోవడంచేత నీకంత అనుమానం కలిసింది! ఇంత అనర్థంచేతావు—"

"అయితే పద్మా, రాధా—"

"పద్మనాథరా నని నాలోటి విద్యార్థిపేరు. అతని తమ్ముడు రాధాకృష్ణ. మాకున్న గాథన్నీ హాన్ని బట్టి మే మందరమూ వాళ్లను పద్మా, రాధా అని పిలిచే వాళ్లము. అది స్త్రీలక్షణంగా నీకు లోచి వుంటుంది—"

"ఇంకా తాగుడో?"

"ఏమి తాగినాను? 'బనానాసిరప్' అన్నాను గదా. అది అరబిందొడ్లరసం—చునసోడా, లెమనెడ్, మోస్తరుది—" అని సకలమూ ఉన్నది ఉన్నట్లు చెప్పాడు. వినగావినగా సరస్వతికి సిగ్గు కలగసాగింది. పచ్చాత్తాప పడసాగింది. ఏమీ మాట్లాడలేదు.

"ఇప్పటికైనా నాయందు నమ్మకం కలిగిందా? పిచ్చిపిల్లా, ఎంతఅనర్థంచేతా వీమాత్రానికి! ఇంతకూ నీ కింగ్లీషురానిదేకదా కారణం? ఇంకనైనా నేర్చుకుంటావా?" అని బుజ్జగిస్తూ వసంత మన్నాడు.



“అదికాదు కారణం-” అని సరస్వతి ఊడ కున్నది.

“ఊడ-మరేమిటిది?”

“చాటుమాటున వుండి ఇక్కడ చూటులు వినడం-” అని సరస్వతి ధైర్యంతో చెప్పి అతని విశాలవక్షస్థలం లో తలయార్చి యేడ్వసాగింది.

నవంబరు “బాగా చెప్పావు-ఇకనైనా నన్ను నమ్ము. ఇంకా, మాడునాలుగునెలలు. ఆతర్వాత మనం వొకరి నొకరు చదువుకుంటే వుండవచ్చును. ఇంక లే-ఇదుగో నీవు నన్ను తెమ్మనికోరిన “కరాచీచీర.” అని పెట్టెతీసి యిచ్చాడు.

సరస్వతికి పట్టరాని సంతోషం కలిగింది. పగలు పడిన ఆయాసంతో-అనమానమంతో తీరిపోయింది.

## వింతబేరము

మద్దిపట్ల వేంకటరమణయ్య గారు

అబ్దుల్లాబీ మనునరబ్బియ్యగారు - సర్వసృజనలక్షణంబుల జాతిహయము దంబుమీఁతఁడు సునిశితవర్ణంబుదాని-సమ్మృతకుల బాదఁమా దివాణమ్ముకడకు

నుడుటిసొంపును గమనంపు నువఁడుఁ జూపి-కలఁక బొటని వాలుఁగన్నులను జూపి మెల్లనై నునుపారునెమ్మెనుఁ జూపి - “పాదఁమావారి కిది తగువార్వ” మనియె

పడును దక్కునవెల కని పాదుషాయుఁ - దగినకిమ్మతు రాఁబట్టఁ దలఁచి యరచి బేరమును దెగినీయక పెనఁగులాడి - రరుణుఁ డపరాఁడవై పున కొరగువటకు

కానియు దిగని యయరబ్బిని గాంచి - విసుగుసెంది తేఁడు, పరాఁబు బిల్చి, “తెక్క పెట్టుకొనఁగోయి సీరెండువేలు నివిగొ - పొమ్ము గుట్టుము విడిచి ఖాయమ్ముమాకు

నక్కఁద్రొక్కివచ్చి యెక్కునహయమాను - రెట్టిక్రయము గొల్లగొట్టినావు; ముసలిమానురూఁముఁ దస్కరునిచేత - మోసపోయినాము పూర్తిగాను

డబ్బె పావనమొక్కొ - యరబ్బి కకట! - ఎందు సీయట్టి పినినారి నెఱుంగ మేము; మూటకట్టుకో నీదు దోపుపసెమ్ము” - ననుచుఁ దూలనాడె నతని నాగ్రహమున





చిథి తురంగ మచే జహాఁ జంగ తహాఁ ఘమసాయకే ఖడ్గ బజావే | ముండ కటే ఆరురుండ నచే జారి జోగిని ఖప్పుర స్తోత్ర  
పురావే | హాథనమేఁ సమనేరసచే వీరఘటి రసవీర జగావే | యావిధ భేరురాగినిహై నట జాకో భయానక రూఁ  
[లఖావే |

[జయపుర చిత్రము : దివాన్ బహమార్ చక్రుభజదాసు గోవిందదాసుగారి యనుమతిని]



వగా ఇటులందును — కాలమూ, కర్మమూ  
ఇటులు ఒకనొకటి నవి!

రాధ ఇంక చెప్పివైచెద ననుకొనెను. తీయ  
మావిపై ఒకకోయి కుహుకుహు మనెను.  
రాధా! తొందరపడకు మనియూ, గోపాలా!  
తొందరపడకు మనియూ ఆ పలుకు? ఉహు  
ఉహు మని తననే సంబోధించుచున్నటులు  
గోపాలుడు అనుకొనెను.

రాధ దీర్ఘముగా నిట్టూర్చెను. ఆమె పట్టుడు  
యంతయు ఆవిరిగా ఎగిరిపోవుచున్నదని గోపా  
లుడు తెలుచెను. వైవము హాస్యరసక మని  
రాధ అనుకొనెను. ఆమె సలిసప్పుడు కాకుండు  
లేచి కూర్చుండెను; ఓరికనులతో చూచెను.  
చంద్రుడా! నీతో నిక పనిలేదు.

గోపాలుడు ఇది యంతయు చెప్పుకోవడనే  
చూచుచుండెను. అతఁ డించుకయు కదలలేదు.  
అతని యుచ్చాస్య స నిశ్వాసములు తాళిమా  
నము తప్పలేదు.

వంచన తొంగిచూచుచుండెను.

రాధ గోపాలునిపై చేయి వైచెను. పులకలచే  
ఆమె చేయి పూవ్రదొడంగెను. ఎఱుంగనటులు  
గోపాలుడు కనులెత్తెను. రాధ చేతిని మెత్త  
గా ఆవలికి త్రోసెను. అది వేయి ఆఘాత  
ములు పెట్టు.

ప్రణయ దుఃఖిత కంఠమున పాపురమును, కన్ను  
లలో కాటుమబ్బులును కలవు.

రాధ లోలోపల తెలుచెను — 'నర్వధర్మా  
పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ' అని.

ఆమె గద్గదికతో ననెను: 'నీయాజ్ఞ శిరసా  
వహించెదను. కాని తమరుమాత్రము నా  
వేషము చూడ రారాదు.'

గోపాలుడు హఠాత్తుగా నవ్వి నిమిషమాత్ర  
మాలోచించెను. పిదప 'రాధా నాహృదయ  
మాఱిపోయినది' అని ఆమెను బాహువులతో  
గ్రుచ్చి యెత్తి 'నీవు నాకు భూషణమవు'  
అనెను.

ఆకసముపై మబ్బుపట్టకయే అతని బాహు  
వులపై ముద్దెములుంటి రెండు బిందువులు  
రాలెను. కొఱిలి వీడి అతఁడు మిన్నులు  
చూచుచుండగా రాధ కను లొత్తుకొనెను.

### 3

మనస్సెంతి సంగ్రామక్షేత్రము! దొడ్డది కురు  
క్షేత్రసంగ్రామమాలక్ష్మనమనస్సంగ్రామమా?  
క్రమక్రమముగా రాధ నాటకభాగములు  
కొన్ని పఠించెను. ఆమె తొలుత ప్రియంవదా  
పాత్రమును, అనసూయాపాత్రమును ధరించెను.  
రసోపాసక బృందమువారు ఐ. సి. యస్.  
గోపాలుని సాహసమునకు జయపెట్టిరి. రాధ  
ను మిగుల గౌరవముగా చూచుచుండిరి. ఆమె  
యెన్నఁడును రిహార్స వెయ్యలేదు.

లోకము తొలుదొలుత ఆమెను దూషించె  
ను; తరువాతఁ దరువాత భూషించెను. రాధ  
దూషణమునే భూషించెను. పురుషులందఱు  
అనుకొనిరి— 'స్త్రీకి పవిత్రపీఠ మీయఁగా  
ఆమె తన పవిత్రపీఠమును కాపాడుకొనిన  
పుణ్యకాలము.'



రాధ ఉత్తరచరితమున నీతాపాత్రము ధరించెను. లోకులు 'అచ్చసీత అచ్చసీత' అని అనిరి. ఆమె అనుకొనెను—'నాకు ఈపాత్ర మొత్తమును పాత్రము.'

ఒకనాఁడు ఇంటికడ గోపాలుఁడు రాధతో ఇటు లనెను—'చూచితివా మన కలహబీజము పెద్దవృక్షమై తియ్యఁజుండు ఫలించినది.'

రాధ—ఏమిటి ఆ తియ్యఁజుండు? ఇవి చివరకు చేదెక్కును.

గోపాలుఁడు—అది వట్టి పిచ్చి మూఱా.

రాధ—కొందఱకు తమయిష్టమే ప్రేమ; కొందఱకు ప్రేమయే ఇష్టము. కొందఱకు ఇష్టమే స్వాతంత్ర్యము; మరికొందఱకు స్వాతంత్ర్యమే ఇష్టము.

అంత గోపాలుఁడు ఆలోచించుచు ఊరకుండును.

అప్పుడు రాధ యిటు లనెను—మఱచి నావేషము చూడవత్తురేమో! అటు లెన్నఁడు కాఁగూడదు. ఇది ఊర్వశి చేసిన సమయము. మీరు మాత్రము రాఁగూడదు.

గోపాలుఁడు దీర్ఘముగా ఆలోచించెను. అతఁడు ఆమెను ఏకాగ్రదృష్టితో చూచెను.

'ఈరేయి నా ధరింపబోవు వసంతసేనాపాత్రమును ఇప్పుడే చూచెదరా యేమి?' అని రాధ యనెను.

'వసంతసేనా? వసంతసేన? నీవే నావసంతసేనవు. నావసంతసేనను నేనిప్పుడే చూచికొం

దును. నేనే చారుదత్తుఁడనునీనువర్ణభాండము దాచెదను. నిన్ను మీయింటికడ దింపివచ్చెదను. వర్షమున వచ్చిన నిన్ను కౌగిలించి కొందును.....

ఆ ఏమి? శకారుని నీమెడ తాళనీయక నెట్టివైచెదను. ఏదీ, నాముందు నిలుకడగా నిలుపుము! వసంతసేనా! నిన్ను చూపులతోత్రావివైచెదను' అని గోపాలుఁడు రాధను వక్షమునఁబెట్టికొని దాపులకుఁ బోయెను.

'ఇక్కడే నాటకము చేయకుండుని రాధ వెనుక వెనుకకు బదిగెను.

'ఒక్కసారి దాపున నిలుపుమని గోపాలుఁడు బతిమాలుకొనెను.

'నే నిక పాత్రధారణమునకు పోవలయు'నని రాధ యనెను.

గోపాలుఁడు ముందులకు నడిచెను.

మోటారు డ్రైవరు 'అమ్మా' యని ముంగిట కేకవైచెను.

౪

గోపాలుఁడు మంచముపై పడుకొనెను. అతనికి కూర్చిరాలేదు. నిదుర పట్టినచో ఒకటి రెండుకలలు; నిదురపట్టనిచో ఒకపిర్లుస్వప్నము. ఆకలలో నాందిలేదు; నాటక మారంభమయినది. వసంతసేన వచ్చెను. చారుదత్తుఁడు తత్తరీయమిచ్చెను, దానిని తీసికొన్న వసంతసేనకు పుకలెత్తెను.

స్వప్నములో గోపాలుఁడు జలదరించెను.

చారుదత్తుడు వెన్నెలలో వసంతనేనను మేడ దాకఁ బంపెను.

కలలో మఱొకకవులు: బ్రాహ్మమఃము పున ర్జన్మ మంగీకరింపకుండుట లెస్సకాదు. చూచు చుండఁగనే రాధ వసంతనేనయై తనను విడిచి చారుదత్తు నభిసరించుచున్నది.

గోపాలుడు 'అఅఅ' యని పలవరించెను.

అతఁడు కలలో 'మీరుమాత్రము చూడ రాఁగూడదు' అని వినెను.

అతఁడు గభాలున లేచెను. కురుటఁబడి కలు యంతయు గుఱుతు దెచ్చికొని గడియారము చూచెను. పదకొండు ఏగ్గడైండుల నడుమ. గోపాలుడు దుస్తులు వేసికొనియెను. మోటారు డ్రైవరును పిలిచెను. అతనిని నాటక మునకు మోటారు తోలుమనెను. 'అమ్మ గారి ఆజ్ఞ లేదు' అని అతఁడు నిరాకరించెను. నవ్వుకొని గోపాలుడే మోటారు నడిపించు కొని పోయెను.

గీ

చారుదత్తుడును విదూషకుడును రంగమున నున్నారు. అది వానాకాలము. జలయంత్రము రంగమున వర్షించుచున్నది. జనులు అక్కజడడి చూచుచున్నారు.

ఉజ్జ్వలాభిసారికావేషముతో ముత్యాలగొడుగు వైచికొని 'కములము కేలలేని సిరి', 'కాముని చేతి మృదప్రహేతి', 'శోకము మగ నొడ్డ కందఱకు', 'కంజశరాగమపుష్పము',

వసంతనేన "సిగ్గు పోడిమిగల కూర్మితో" చారుదత్తు నభిసరింప వచ్చుచున్నది.

మబ్బులు తిమివ.

'గీ. ఉఱుముఁగాక! యోదముల్ కురియుఁగాక! పిడుగు పడుఁగాక! యగుఁగాక పుడమి కడలి! చలియు వేడియుఁ జూడరు లలస లకట! రమణసాన్నిధ్యమున కేఁగు సమయమందు.'

అని అన్నది వసంతనేన.

విటఁడు వర్షమును వర్ణించి వర్ణించి

గీ. అలిగితివనోని లేకు సౌఖ్యంబు కోప- గొంతున్నను మదనుండు కీర్తితేడు లుగు మలిగింపు మొకవేళ నతనిఁగూడ కరుణజూపుము! పడయు మాఘునునికరుణ.

అనెను.

సభ్యు లందఱూ రెప్పి వాల్చక చూచు చున్నారు. 'వర్షవర్ణన చాలు. ఇది ప్రబంధము కాదు. నాటకము చుమీ. వసంతనేనా, వడిగానడు వడిగానడు' అని యువకు లనుచున్నారు.

గోపాలుడు లేవబోయి కూర్చుండెను.

వసంతనేన కూర్చుండి పువ్వులు రువ్వుచు— 'జూదగాఁడా! ప్రదోషకాలము సుఖకరముగా నున్నదా?' అని చారుదత్తునితో అనెను.

గోపాలుని హృదయము స్వస్థానమున లేదు. అది కన్నులలో నున్నది. చూపునుండి దాని విడఁచియఁజాలము. మన మొకవేళ అందు ప్రవే

శింశుగలిగితిమేని చిమ్మనగ్రోవిలోని నీటివలె  
వసంత సేనలో పోయి పడుదుము.

చారుదత్తుడు—

గీ. కలికి చెవిమీద నిడుకొన్న కడిమిపూవు  
నుండి జాతెడు వర్ష బిందువులచేత  
దడువబడుచున్న దీ పయోధరము రాచ-  
బిడ్డ యభిషేక మొనరింపబడ్డ రీతి.  
అని విమాపకునకుఁ జూపెను.

ఐ. సి. యస్. గోపాలుడు లేచి బలవంతముగా  
మఱల కూరుచుండెను.

వసంత సేన చారుదత్తుని కౌగిలించుకొనబోవ  
సన్నాహపడుచుండెను. చారుదత్తుడు ప్రత్యా  
లింగసమున కాయత్తుఁ డగుచుండెను.

వారి యిరువురినడుమకు గోపాలుఁ డొక్క  
పెట్ట ఉచితకెను.

## బిచ్చగాడు

నాళము కృష్ణరావు గారు

ఒకచేత జోలయు, నొకచేత కోల - పుచ్చక తిరుగాడ బిచ్చగాఁ డొకఁడు  
నాడవాడలమెట పాడుచు నిట్లు :

‘అవనితలంబున నాదిభిక్షుకుని - యపరావతారమై యవతరించితిని;  
పృథివిలోఁ గలయట్టి వృత్తులలోన - బిచ్చపువృత్తియే హెచ్చైనవృత్తి;  
చెట్టునీడలె నాకు పట్టెమంచములు - చినుఁగుబట్టలె నాకు చీనాంబరములు  
పుట్టగోచియె నాకు పట్టుపుట్టుంబు - భిక్షొన్న మే నాకు పిండివంటకము  
బూదిపూతయె నాకు పునుఁగు జవ్వాది - పూరికొంపయె నాకు భూరిసాధంబు;  
రాజ్య మెవ్వరి దైన, రా జెవ్వ రైన - నా కేమిలక్ష్యంబు? నా కేమికొడువ ?  
రాజశాసనములు రాజ్యాంగవిధులు - ఎన్ని మాత్రెన యేని న న్నేమి నేయు?  
కఱపుపై కఱపులు కలుగుఁ గా కేమి - పెట్టెడే యెవఁ డైన పట్టెఁడోగిరము ?  
సంతత మీశ్వరస్మరణమే కాని - యితరచింతలు నాకు నెవ్వియు లేవు;  
అన్యులపదవుల నాసింపబోవ - పరులు నాపదవికి వాంఛింపబోరు;  
లక్షాధికారి యా భిక్షాధికారి - భిక్షాధికారి తా భేదంబు గనఁడు;  
భిక్షుకవృత్తియే విశ్వేశ! నాకు - జన్మజన్మముల ప్రసాదింపు మయ్య,  
పాడిపంటలు గల్గి భాగ్యంబు గల్గి - ఎల్లవారలు సుఖియితురు గాక!’

చీకటి పడబోతున్నది. పొలమున చూసు

కొని అప్పుడే నాగేశ్వరరావు ఇంటికివచ్చి వసారాలో కూర్చున్నాడు. తల్లి గౌరమ్మ దగ్గరకు వచ్చి కూర్చున్నది. ఆమెకు నొబ్బై సంవత్సరముల వయస్సు ఉంటుంది. ముసలి దన్న మాట. ఏమో చెప్పవలెనని ప్రయత్నము చేస్తుంది. కాని చెప్పలేకుండా ఉంది. చివరకు ఎట్లాగైతే నేమి గొంతుచేసుకొని “ఏమిరా నాయనా, ఎల్లుండి దశమి; మంచి రోజు; ప్రయాణానికి బాగా ఉందిట” అన్నది. “అయితే ఏమంటావు?” అన్నాడు నాగేశ్వరరావు.

“ఏమీలేదు. మళ్ళీ ఒకసారి పొన్నూరు వెళ్లి వస్తావేమో నని.”

“ఎందుకమ్మా, లాభము లేదు. నాప్రాణము విసుగెత్తి పోయింది. ఆయనవచ్చి ఆ ఊల్లో ఉండమంటాడు. ఎంతనేపు చెప్పినా. నీ పిచ్చి కాని ఆయన కూతురును ఎంతమాత్రమూ పంపించడు.”

“ఏదో సలహా ఆయన ఇస్తాడు. కాని ఎందుకు పంపించడు కూతుర్ని? ఎల్ల కాలమూ ఆయన ఇంట్లో ఉంటుందా కూతురు? ఆయనకు మటు కాసంగతి తెలియదా?”

“నీకు తెలియదులే. సంగతి చెప్పినా వినవు. ఏం చేసేది?”

“నీవు గట్టిగా ట్టుబడితే ఆయన పంపించక పంపేస్తావా?”

“ఏం చేస్తా డేమిటమ్మా; ఏదో నాకు చెపుతాడు. పోనీ, దానితో రమ్మని చెపుదామా అంటే ఆసలు కంటికి కనబడితేగా! కనబడ్డా మాట్లాడదుగా! ఏది చెప్పినా తలకాయ వంచుకొని ఊరుకొంటుంది.”

“పాపము దానికేమి తెలుస్తుందిరా; నీవు ఆయనతో మాట్లాడవలెను; కాని, దానితో చెబితే ఏం లాభము? అది అభము శుభము ఎరగనిది. సిగ్గో ఏమో! కాబట్టి నీతో మాట్లాడదు.”

“అబ్బ, నాకు తెలియదు. పోనీ నీవుపోయి తీసుకొనిరా.”

“బాగా ఉంది. నీభార్యను పంపించమంటూ మీమామగారి దగ్గరకు పోవలసింది నేనా? నీవు వెళ్లి తీసుకొనిరారా నాయనా!”

“నన్ను చంపకు. నాకు తెలియదు.”

“నీకు తెలిసింది ఏమిటిరా మరి?”

“ఏమో నాకు అదంతా తెలియదు. నేను పోను.”

“అయితే ఇట్లా ఒంటరిగానే ఉంటావా ఏమిటి?”

“ఆ..”

“అయితే నేను జీవించిఉండగా నీకు సంసారముచేయడానికి ఇష్టము లేదన్నమాట. ఇది

నాకర్మము కామూర్ము. పోనీలేనాయనా నేను చచ్చిపోయినతర్వాతనే నీఇష్టము వచ్చినట్టు నీపూ నీభార్య ఊరేగండి." అని ఆమెకండ్ల నీళ్లు పెట్టుకోసాగింది.

"సరే. గోలగా ఉంది. మరి ఇప్పుడు నన్నేమి చేయమంటావో చెప్పు చూదాము."

"గోల ఏమిటిరా. నీవు ఈరాత్రికి బయలుదేరి పొన్నూరు వెళ్లి మీమామగారితోగట్టిగాచెప్పి నీభార్యను వెంటబెట్టుకొనిరా. ఆయన ఏవో సాకులుచెపితే నీవు ఏవోసాకులు చెప్పు. అంతగా అయితే నాకేదోపెద్దరోగము వచ్చిందనీ, అందుకోసరమయినా భార్యను పంపించమనీ గట్టిగా పట్టుబట్టు..... నీవు వెళ్ళకపోతే బాగుండదు. నిషేకము అయి రెండు సంవత్సరములు కావడమేమిటి? పట్టమని పదిరోజులయినా అది మన ఇంట్లో ఉండకపోవడమేమిటి? విన్నవాళ్ళా చూసేవాళ్ళా ఏమిమి కొంటారో తెలుసునా?"

"సరే. అయితే ఈరాత్రికే ఆఖరు పర్యాయము వాళ్ళింటికి వెళ్ళుతాను. ఆయనపంపిస్తానన్నా సరే; లేక అది వస్తానన్నాసరే. ఇట్లాజరగక పొయ్యేట్లయితే ఇక ఈజన్మకు ఈభార్యప్రస్తావన నీవు తీసుకొనిరానని వాగ్దానము చేసేట్లయితే వెళుతాను. లేకపోతే లేదు."

"సరే. అట్లాగే. ఇక రాకపోదు, నీవు ఇంత గట్టిపట్టు పడితే."

"అది కాదు. నేను కోరినట్టు వాగ్దానము చేస్తనే వెళ్లేది. లేకపోతే వెళ్ళను."

"అట్లాగేరా నాయనా."

"సరే" నంటే "సరే" ననుకొన్నా రుభయులు. తెల్లవారుజామునే నాగేశ్వరరావు భార్యను తీసుకొని రావడము కోసరము అత్తవారి ఊరు బయలుదేరినాడు.

౨

వెంకయ్య సంపన్నగృహస్థు స్వాస్థ్యతము అనేది ఆటలేదు. ఆస్తిఅంతా పితృపితామహుర్జితమే. ఒక్కతే కూతురు. ఇంక పిల్లలు లేరు. కూతురు పుట్టిన నాలుగుసంవత్సరములకే తల్లి చనిపోయింది. అతనికి ఆప్పటిలో వయస్సు ముదరకపోయినప్పటికినీ మువ్వను విడిగి పోయినందువల్ల తిరిగి వివాహముచేసుకోలేదు. ఇక అతనికి జీవితములో ఆలంబనము కూతురే అయింది. ఇంత కాచిపోయడానికి ఇంట్లో ఒక ముసలమ్మ దూరపు బంధువు ఉంది..

లోకము ఏమంటుందో అనేభయమువల్ల స్త్రీదానికి యుక్తవయస్సు రాగానే వెంకయ్య నాగేశ్వరరావు కిచ్చి వివాహము చేసినాడు. కాని కూతురు అల్లుడితో మరొకచోట జీకప్పుడు ఉండవలసి వస్తుంది అనే సంగతి తోచేసరికి అతని గుండె నీరై పొయ్యేది; పట్టరాని ఆవేదన కలిగేది. ఈసంగతి గుర్తించేకాబోలు భాగ్యవంతులతో సంబంధము చేయక సామాన్యవనిగల నాగేశ్వరరావును కుర్రదాన్ని ఇచ్చి వివాహము చేసినాడు.

నాగేశ్వరరావు తండ్రి బెజవాడ సమీపము లోఉన్న రామవరప్పాడుగ్రామములో వ్యవ

సాయము చేసుకొని జీవనముచేసే సామాన్య గృహస్థు. విశేషభూషణతి లేకపోయినా భూగర్భముచీల్చి భూదేవిదాచిపెట్టుకొన్న అమృతాన్ని పైకిలేవనెత్తి సస్యముల కా అమృతాన్ని పండిపెట్టి జీవనముచేస్తూ ఉండేవాడు. నాగేశ్వరరావు అతని పెద్దతరగతులలోకి రాక పూర్వమే వివాహమూ అయినది; తండ్రిమరణించడమూ తలస్థించినది.

సాధారణముగా పెద్దానూ, చిన్నానూ, అందరినీ వ్యామోహపెడుతూ ఎందుకూ కొరమాలిన వాళ్లనుగా చేస్తున్న గుమాస్తా గిరివైపుకు అతనిమనస్సు పోలేదు. చేనికి కరగా చేసి ఎప్పుడో వాటి చిన్నప్పుడు తనతండ్రి ఇన్ని నీళ్లుపోసిన విశ్వాసముచేత కబ్బితరువులయిన కొబ్బరిచెట్లు యేటికి యేడాది ఎప్పుడు బడితే అప్పుడు అతను కావలెననుకొన్నప్పుడల్లా వదిలూపాయలు ఇస్తూ వచ్చినవి. ఇంక వల్ల అతను వ్యవసాయమే వృత్తిగా పెట్టుకొన్నాడు.

అతనికి ఇరవై సంవత్సరములు వచ్చేసరికి నీతమ్మ రజస్వల అయినది. లోకాచారము ననుసరించి కొంతకాలమయిన తరువాత వెంకయ్య కుర్రదానికి నిషేకముహూర్తము పెట్టించినాడు. నిషేకము జరిగింది. అయితే మొదట నుంచీ కూడా వెంకయ్యకు అల్లుడూ వియ్యపురాలూ వచ్చి తనఇంట్లో ఉండవలెనని సంకల్పము. నాగేశ్వరరావుకు ఇది ఎంతమాత్రమూ ఇష్టము లేదు. పోనీ వెంకయ్యే కూతురుతో సహా వెళ్లి అల్లుడిదగ్గర ఉండకూడదా

అంటే అతను ఇల్లూ వాకిలీ వదిలిపెట్టలేడు. పైగా ఆ ఊరికి అతను కరణము కూడాను. ఒకవేళ ఇల్లూ వాకిలీ భూమి పుట్ర వదిలిపెట్టి వెళ్లి కూతురుదగ్గర ఉండవలెననుకొన్నా ఆకరిణీకము వదిలిపెట్టి వెళ్లవలెనంటే మాత్రము మనస్సు ఒప్పుకొనేది కాదు. అది కరిణీకములో ఉన్న మజా.

నీతమ్మకు నిషేకమయి రెండుసంవత్సరములు అయినప్పటికిన్ని కాముడు గుడ్డివాడు అయినందువల్లనో, మరి కొంతుతనమువల్లనో ఆమె హృదయకవాటాన్ని తెరవలేదు; దగ్గరకు అయినా పోలేదు; దూరమునుంచి అయినా చూడలేదు. ఆమె ముద్దగా వెరిగిన ముద్ద. ముద్ద ఏమిటి? వయస్సువల్ల అవయవములలో మార్పు కలిగింది కాని హృదయములో మార్పు కలగలేదు.

నాగేశ్వరరావు హృదయకవాటాన్ని తెరవడమే కాకుండా మరిభిరంగులతో కాల్చివేయసాగినాడు మదనుడు. పోనీ నాగేశ్వరరావు హృదయము అన్యథా పోయినా ఎట్లా ఉండేదో? అట్లా ఎందుకు జరుగుతుంది? అట్లా జరిగితే పోకు ఏముంటుంది? అతను కూర్చున్నా, నిలుచున్నా, పడుకొన్నా, ఏమిచేసినా నీతే ఆతని హృదయాన్ని ఆకర్షించేది. ఆహారము, ఆమృదమధుర కంఠస్వరము, ఆ అమాయకత్వము తప్ప మరొక రూపము, మరొక కంఠస్వరము అతని హృదయానికి ఉచ్చులు పెట్టలేకపోయినవి. ఒకప్పుడు అత్తవారింటిలో ఉందామని నిశ్చయించినా తన

ములో, వెరిత్రాత్రమువచ్చి ఊహలను పాడు చేసేది. ఒకవేళ త్రాత్రమును చంపుకొంటే అప్పటికి వ్యవసాయమువచ్చి అడ్డుపడేది.

## 3

ఆతెల్లవారుజామున బయలుదేరి ఉదయానికి నాగేశ్వరరావు అస్తవారిఇంటికి వెళ్ళినాడు. ఉదితరీతిని మామగారు అల్లుణ్ణి సత్కరించి నాడు. మామగారి ఇంటివాకిలి సమీపించే వరకు ఉన్న పట్టుదల నాగేశ్వరరావుకు మామగారిని చూడగానే కొంచెము సన్న గిలింది. అందులో ఆయన సత్కారములను అందుకొన్న తరువాత సంగతిచెప్పవలసిన పనే లేదు. అయితే ఈదశా మాత్రము అల్లుడి లాగా ప్రవర్తించడానికి కొంచెము ప్రయత్నము చేయసాగినాడు.

ఆడగలు భార్యతో ఏకాంతముగా మాట్లాడడానికి అనకాశము లేకపోయింది.

సాయంత్ర ముప్పుడు మామగారితో వీలుచూసుకొని మెల్లిగా తినునచ్చిన పని చెప్పినాడు. ఆయన మామూలు పద్ధతిలో “సరే చెప్పకుండా పంపిస్తాను. ఇకవస్తున్నది శ్రావణమాసము. అమ్మాయికి శ్రావణ మంగళవారమున నోము ఈ సంవత్సరముతో అయిపోతుంది. ఈమాసము వెళ్లిపోయిన తరువాత నేనే స్వయముగా అమ్మాయిని వెంటబెట్టి కొనివచ్చి సీఇంట్లో దిగవిడుస్తాను. నాఇంట్లో ఎల్ల కాలమూ ఉంచుకోవడానికి వీలవుతుందా నాయనా మరి? నేను మటుకు అంత అవ్యక్తుణ్ణి! ఇదివరకెప్పుడయినా

పంపనన్నానా? ఏదో సందర్భపడలేదు కాని .....” అంటూ ఉండగానే “నాకదంతా తెలియదు. రేపు మీరు పంపిస్తేగాని వీలులేదు. నోములు అక్కడే నోచుకోవచ్చును” అన్నాడు నాగేశ్వరరావు.

“అట్లా కాదోయి, కోపపడకు. అక్కడ నోచుకోకూడదని అంటానా? ఏదో తల్లి లేనిపిల్ల కాబట్టి ఇక్కడే నోచుకొని వస్తుందని అంటున్నాను కాని; నేను పంపించనని ఎప్పుడన్నా అన్నానా? అట్లాంటి ఉద్దేశ్యమయినా లేదే! అట్లా అన్నా చెల్లుతుందా?”

“మీరు రేపుమధ్యాహ్నము రైలుకు మీ అమ్మాయిని ప్రయాణముచేసి పంపించితీరవలెను.”

“సరే అట్లాగే. కాని నీవే సలహా ఇయ్యి. నాకు ఆడదిక్కు పమీ లేదన్న సంగతి నీకు తెలిసిందే కదా. ఇప్పుడు కుర్రదాని వెంట వచ్చేనారు ఎవరూ లేరు. ఒకనెల ఆయన తరువాత వైతే దాని పినతల్లిని బ్రతిమాలి వెంట పంపిస్తే ఆమె ఒకవారము రోజులు ఉండి వస్తుంది. అప్పుడు బాగుంటుందని నా అభిప్రాయము.”

“అయితే వెంట మరొకరు ఎందుకు?”

“కాదోయి. అది కొత్తగా నీ ఇంటికి వస్తూ ఉండే మరి. అంతా కొత్త. వెంట ఎవరయినా ఉండవద్దటోయి?”

“కొత్త ఏమిటి. ఇప్పటికి.....రెండు సంవత్సరములయితే?—మీరు రేపు పంపించి తీరవలెను.”

“నారే నీ ఇష్టము; నీ భార్య ఇష్టము. నేను ఎంత చెప్పినా నీవు వింటానుకోలేదు. నారే, దానిలో చెప్పి ఉట్టేనే తీసుకొంటాను.”

ఉభయలూ భీష్మకర్ణులకొని ఊహించుకొన్నవి. అతనికి నెంకయ్యమీనాన పట్టాను కోపము పెచ్చింద. ఇక భార్యకు పెచ్చిచ్చి బుచ్చింది. ఎట్లాగైనా తీసుకొంటానన్నాయి జేనాడు.

బట్టినా నా పక్క-గా పుచ్చుకుంటున్నాను నేను అన్ని స్థానాల్లో ప్రసాదము అందుకుంటాను. కాదు. నీ పట్టాపక్కన నా పట్టా పుచ్చుకోలేదు. ఎప్పుడయినా పట్టా పుచ్చుకొంటాను నా ముఠా ముఠా అయినా అందులో హామీలు ఉంటే హామీపై భాగములు పుచ్చుకొంటాను. అందు వెళ్లి నా గేడ్వరంగా ప్రాంతానికి ఆమెకేసుకు పెచ్చి నెంకయ్యకాదా అని నా ముఠా పుచ్చుకుంటుంది.

ప్రేతాత్ముగములో అనాదులైనా పాప, బ్రాహ్మణ యుగములో పట్టానుడి పక్కనకు పుచ్చుకుంటాను, కలియుగములో ప్రాంతానికి పుచ్చుకుంటాను. కిరసనాయిలో పెచ్చుమీనానము, కుచ్చునాయిలో పేస్తూఉన్న కోటా దేవుడు వారి భయపెట్టు.

బహుశః ఆహనుమంతుడే నామను మేటికొని కూర్చున్న మనన జేర్చుకుంటాను కూడా అన లిస్తూ ఉండినానెను. కాకపోతే నానయ్య పిరిగి వివాహము చేసుకోకుండాను, నీ నా గేడ్వర రావుకు స్వయంగా హామీ నెంకయ్యకుంటాను ఉండి డము ఎట్లా సంభవిస్తుంది.

సీతమ్మ మానముద్ర ధరించింది. అతను ఏమేమో చెప్పినాడు. బెదిరించినాడు, బెదిరిపోయాడు.

ప్రగల్భాలు కొట్టడము మొదలుపెట్టినాడు. ఆమెను ముఠాలోపెట్టి ముఠాచేస్తానన్నాడు. నా పాటికి దేవతగా అందుకొంటానన్నాడు. పొంగిపూటముమకు స్వర్గధామముగా ఉండే లాగు చేస్తానన్నాడు. ఏమేమో అన్నాడు. ఏమి చెప్పినా అభిమాన పోవోయింది. ఆమె ముఠా ముఠాలోనే ఉంది.

అంతలోనే ఆమెనేర అక్కడ పుచ్చు పట్టాను పెచ్చునుకొన్నాడు. ఎంత ప్రయత్నము చేసి నాడు. పొంగిపూటముమకుంటాను. ఇది ఆమె పట్టాకు పట్టా పట్టా పుచ్చుకుంటాను పెచ్చింది. ఇక ముఠాకు ముఠా పుచ్చునాడు. నీ చెప్పుకొట్టా కొని పట్టాలో పుచ్చుకొని “నామీనాద నామ పేరా? నామీనా ఇంతకో? ముఠాకు? నా ఇంకితా నా? నానా?” అని ప్రశ్నించి నాడు. ఆమె ముఠానుకొనే “నస్తాను” అన్నది. అందు పుచ్చుకుంటాను అవుతున్నాడు. అతను కని పెట్టి “ఇంతలో పుచ్చుకుంటాను నామీనా? నస్తాను,” అన్నాడు. అతను నామీనా పుచ్చుకో “ఇంతలో నామీనా? నానా?” అన్నాడు.

“కనుక నేను ముఠాను దగిలు పెట్టాను.” అన్నాడు.

“అయితే ముఠాను పెచ్చుకుంటానా? పాపము పాటానుకొన్నాడు!” కోపముగా ఒక్క పక్షము ఊహించి “నీవు గేవు పెదిగంటల టైలుకు కాక అప్పుడు సుమా! పట్టికట్టి అయినా తీసుకొనిపోతాను తెలుసునా?” అన్నాడు.

\* \* \*



తెల్ల వారింది. వెంకయ్య ఉదయమే నాగేశ్వర రావు నిద్రలేవక పూర్వమే ఎక్కడికో వెళ్లి పోయినాడు. ఎనిమిదిగంట లయింది; తొమ్మిది గంట లయింది; తొమ్మిదిన్నర లయింది; పదిగంటలు కావస్తున్నది; ఆయన ఇంటికి వచ్చేజాడ కనిపించలేదు. ఎదుముప్పాపుకు రైలు బయలుదేరుతుంది. తణతణముకు ఎండు ఎక్కువయినట్టుగానే నాగేశ్వరరావు కోసమూ ఎక్కువయి పోతున్నది. ఇంట్లో ముసలమ్మను ఎటుకానీయమని తొందర పెడుతున్నాడు. సీతను సామాను సెట్టికోమని తొందర పెడుతున్నాడు. మామగారిని వెళ్లికి పిల్చుకొని రావడానికి ఇంట్లో ఉన్న జీతగాండ్లను తోలినాడు.

పదిగంట లంపుడు ఒకజీతగాడు తిరిగివచ్చి ఆయన ఒంటిగుంటదాకా రావడానికి వీలులే నట్టున్నా అల్లుణ్ణి భోజనము చేయమని చెప్పి నట్టున్నా చెప్పినాడు.

అతనిబట్ల భగ్గన మండిపోయింది. ఒక చెంగ ముసలమ్మ “నాయనా, అబ్బాయి సచ్చెసరు వాత పోదువుగానిలే నాయనా” అంటుంది. భార్య ఏమీ మాట్లాడదు. భోజనము చేసినాడు. ఒకబండిని తీసుకొనివచ్చి ఇంటినిగుంట నిలువోబెట్టినాడు. భార్యనురమ్మని ఆజ్ఞించినాడు. ఆమె యథాక్రమము పూసముద్ర వహించింది. ఇటూఅటూ కదలవైనా లేదు, మెదలవైనా లేదు.

ముసలమ్మమూత్రము “నాయనా రాత్రిరైలు కు అబ్బయితో చెప్పి సీతను పంపిస్తాను.

ఉండునాయనా, తొందరపడకు” అంటూ బ్రతి మొలపెము మొదలుపెట్టింది. అనానూటలు విసురుచుకోలేదు. ఆఖరు చక్కయ ము భార్యను సమీపించి అశ్రుతానరముతోనూ, కోసము తోసినూ, “చావా, చావా,” అన్నాడు. కొంచెము నిద్రదూడలో “నాన్న ఇంటికి రానీ యాడో” అన్నదామె. “కానీ ఇప్పుడే రావా లే. ఆమె ఊరుకొన్నది; జనాలు చెప్పలేదు. ఆమెను చూడమనిగా చూస్తూ “చావా?” అన్నాడు. జవాబు ఆమె నోటినుంచిరాలేదు. కానీ ఆమెకన్న పెట నీర్లు కరిసాగినవి.

నాగేశ్వరరావు బుడి ఎక్కినాడు; స్టేషన్ కు వచ్చినాడు; జెజవాడబండిలో కూర్చున్నాడు. అనిమిషము పోయినామీము అయిపోయింది. కోసమూ, పాన అనమర్థాకు విచారముగా ఎక్కువయిపోయింది. ఏదో ఒక విధముగా ఎవనెన్ను సరిపెట్టి కోసడానికి సాగినంత మనోదార్థ్యము లేకపోయింది. ఇకన్నేహితుల నెదిరినైనా సాహస అడగవలెననుకొన్నాడు. ఎవరకోసరము సాహస అడగవలెనో అనినకే తెలియదు. అతని మనస్సంతా అయోమయ మయిపోయింది.

జెజవాడలో వైలుదిగిగానే అసలన్ననాటి సహాధ్యాయున్నీ మిత్రులన్నూ అయిన ఒక లాయరుపద్ధకు వెళ్లినాడు. తనదరనస్థలంతా చెప్పకొన్నాడు. ఇక నేమిచేయవలెనో చెప్పమని అన్నీ సలహా అడిగినాడు. నాగేశ్వర రావుకు సలహా ఇవ్వడానికి తిరిగి ఒకసారి హిందూలలో వివాహమిట్టమంతా చదివి-

అందుకు సంబంధించిన మరెన్ని గ్రంథములు కూడా చూసి చదివినకు Restitution of conjugal rights కోసరము దావా తీసుకొని వస్తే భార్యను కోర్టువారు స్వాధీనము చేస్తారని చెప్పినాడు. అది భార్యను రద్దీక్షణముగా అనే విషయం అతని హృదయమును చాలా బిగించింది. ఇంకొక సన్నిధి లేదా అది ప్రశ్నించే సరికి ఆలయం ఆలోచించి ఇంకొక భార్యను Immoral and illegal purposes కోసరము ఇట్టో అట్టి పెట్టకొన్నట్లు మామగారి మీద దావా చేయవచ్చునన్నాడు. అతనికి ఈ రెండు సన్నిధులూ నచ్చలేదు.

౫

సాయంత్రముకు భార్యక చేరినాడు. భార్యక వెళ్లిగానే ఇల్లి “కూతురి ఇంకా ఎందుకే నటరా” అని ప్రశ్నించింది. అతి కష్టముతో “ఇకముందు ఆస్తి ప్రాప్తి నావద్దే లేవద్దు ఏ” అన్నాడు. జరిగిన సంగతి ఏదో తరువాత విదానముగా చెబుతామని ఆమె ఊరుకొన్నది.

రాత్రి భోజనముచేసి పడుకొన్నాడు. నిద్ర పట్టలేదు. ఏమేమో యోచనలు చేయసాగినాడు. భార్యనుకానీ మామగారినికానీ రద్దీక్షణము పెద్ద తప్పుద మనుకొన్నాడు. అట్లా చేయడానికి ఏకామూరము ఇష్టము లేక పోయింది. ఇక మార్గ మేదో అతనికి గోచరించలేదు. ఒక వేళ బలమతిముగా భార్యను తీసుకొనివచ్చినా అందువల్ల మరింత

దూఖమే కాని సంతోషము ఆనగంజ అంత అయినా ఉండదని గుర్తించినాడు. ఆలోచించి ఆలోచించి హృదయము శూన్యమయిపోయింది. ముష్టిగాపముకు మల్లె అయిపోయినాడు. కొంతసేపు అయినారువాత ఊరికి వెళ్ళుకొన్నాడు. నిద్రపోవలెనని ప్రయత్నముచేయసాగినాడు. నిద్రరాదు. ఏమైనాపుస్తకము చదివితే నిద్రనెక్కువదేమో ననుకొన్నాడు. పుస్తకము కోసరము అర్జునితో వెతికడము మొదలుపెట్టినాడు. ‘భిల్లపారి’ తీసినాడు. ఇక చేతుట్టచు చదువుదామనేది ప్రశ్న. పుటలు చదివిన కొంతసేపు అక్షరాక్షరాతిరగవేసి చదివినకు “ఉత్సాహ నిహానము” ఘట్టముతీసి పద్యము చదివినకు మొదలుపెట్టినాడు.

“అశ్రువంశిక భయహరిమైన గంగ వారియొద్దైన యువమనోహరి యగుచు హరియగు కల్కి కుల్కుమితారి చన్ను నోయియొద్దైన వాసంబు నెయవలయు.”

ఈపద్యము అతనికి బ్రహ్మసందము కలుగజేసింది. ఆపద్యాన్నే తీరిగి తిరిగి చదివినాడు. ఏంకసేపు చదివినా ఆపద్యమే. మరికొంతసేపటికి పైపద్యములు చదువవలె ననే సంకల్పము కలిగింది.

“కుమహబహుభిన్నై కైర్యక్షిరూవై యీ స్రలాపైః ద్వయమిహపురుషాణాం సర్వదాసేవనీయమ్; ఆభినవమదలీలా లాలసం సుద్ధరీణాన్తస్యభరపరిఖన్నం యోవనంవా వనంవా.”

ఈ పద్యముతో “భర్తృహరి”ని మూసి అవతల పెట్టినాడు. ఇక యోజన ప్రారంభించినాడు. “యోజనంవా నసంవా” అనేది తప్ప మరొకటి తోచకపోయింది.

ఇదివరకంతా యోజనాన్ని గురించి ఊహగానము చేస్తూ ఎన్నెన్నో సౌభమును భాస వీధిలో కనుకూ నచ్చినాడు. ఇప్పుడు సౌభము అన్నీ విచ్చేద మయిపోయింది. ఇక “నసం” విషయమయి ఊహగానముచేయ మొదలు పెట్టినాడు. ఇక మరొక తలుపు తెరిచి తలుపు జొరబడికుండా నచ్చింది. చిత్తశుద్ధ్యము లేనివాడి కీలోకములో గతి న్నహితులూ పుస్తకాలు. ఈ రెండు వారివారి పరిస్థితులను గిమనించకుండానే తల్లికిందులు చేస్తవి.

ఇక నాగేశ్వరరావుకు ‘యోజనంవా నసంవా’ రామనామస్మరణ అయిపోయింది. యోజనంపు ఊహలేదు. అది అలభ్యమయిపోయి దని నిశ్చయించినాడు ఇక నెన్నడూ భర్తృ ప్రస్తావన ఎవరితోనూ చేయలేదు; అతనిలో అతనైనా చేయలేదు. ఎవరయినా ఆ ప్రస్తావన చేయవచ్చినా అనకాశమిచ్చేవాడు కాదు. తల్లి అయినా తరువాత ఆవిషయము అడగలేక పోయింది. అడిగినా చిరునవ్వుతో ఊరుకొనేవాడు.

రోజురోజుకు వైరాగ్యము ముదర సాగింది. భర్తృహరి అతనికి సుదరకాండ- భగవద్గీత అయిపోయింది. కేవలము పారాయణే చేస్తూ ఉండివాడు. మామగారి దగ్గరనుంచి మూడు

నాలుకెత్తరములు వచ్చినవి. వైన దస్తూరి మూసి కలారావారిని గ్రహించి విప్పి అయినా చూడలేదు. ఆవి విప్పబడివి తే నడకటాహ ఏవిధముగా మారిపోతుందోనని భయము. మూడు మాసములు అయింది; నాలుగింజము అయింది. భాష్య అతని ఇంటికి రానులేదు; అతని కా గొడవ పెట్టినూలేదు. వైరాగ్యములో ముగిసేయకున్నాడు. తల్లికీ అతనివిషయము కొంతగొడవగానే ఉంది.

### ౬

అతనికి తీర్థ సంగ్రహణం కలిగింది. అది నగకు న్యూ సాయము చాలామందికు మర్త్య రహితేనాడు. స్వయం భూషణున్న మత్తాకు ఇచ్చి పోయాడు. కొంత ధనము అదనముగా పుచ్చుకొన్నాడు. ఇంకా మరికొంత ధనము తీసుకొని ఒక శుభములు అర్చిములో తీర్థ యాత్రకు తల్లితోనూ బయలుదేరినాడు.

చేత దీక్షములా తల్లితో తిరిగినాడు. చిట్టచివరికు నీరాశియు చేరినాడు. అప్పటి కతని ప్రకృతిలో మరొకమార్పు కలిగింది. వైరాగ్యముకుతోడుగా భగవద్భక్తి ఎక్కువయింది. అందులో ఉత్తర. హిందూస్థానములో తిరుగుతున్న రోజులలో రాధాకృష్ణ తత్త్వము కొంచెం కొంచెము తలకెక్కింది. జగన్నాథము వచ్చేసరికి ఒకవిధముగా ఉన్మత్తావస్థలో ఉన్నాడనే చెప్పవచ్చును. అసలతని తలుపు ఒక కొంతకాలము జగన్నాథములో ఉండిపోయి శ్రీ కృష్ణచైతన్యలవారు ప్రతిపాదించిన రాధాకృష్ణభావము సవగాహన చేసుకొనవలెననే.

ఈ మార్పు తల్లి కనిపెడుతూనే వచ్చింది. కాని ఆమె ఏమిచేయగలదు. తొందరగా ఇంటికి కుమారుణ్ణి చేర్చినలె సనుకొని ప్రయాణము తొందర చేయసాగింది. నీలచలము వారు వచ్చేసరికి ఆక్కడ కూడా అతి తీవ్రముగా ఉంది. గ్రహచారవశమున ఇంట్లోకి కలుగరా వగిలింది. ఆమె కవిప్రభువనే ఆశ పోయింది. తుద కామ మరణించింది. ఆమె కత్త నెంకో ఉపచారము చేసినాడు. కాని లాభము లేకపోయింది. యథావిధిగా ఆమె అపరకర్మనీని నెరవేర్చినాడు. ఇక మిగిలి పిల్లలెలెననే ఆతని కొకవోట ఇల్లు ఉన్నదనే విషయమే జ్ఞాపకము పాలేదు. నీలచలములోనే నిబడిపోయినాడు.

వంగవైష్ణవమఠములలో వైష్ణవసన్న్యాసులు వద్ద నిద్రాహారములు లేకుండు కాలక్షేపము చేయడము మొదలుపెట్టినాడు. భక్తిగ్రంథములు చదవడానికోసరము ఉరిగూ, బంగ్లా భాషలు నేరించినాడు. అతనికి శ్రీకృష్ణచైతన్యవారు అత్యుపయోగపడినారు. ఆ మహామహానికి మల్లనే తానూ రాధాదేవి కృష్ణకోసరము అనుభవించిన విరహబంధ అనుభవించసాగినాడు. అతనే రాధ అయిపోయినాడు. రాత్రింబవళ్లు అదే ధోరణి.

కృష్ణాష్టమినా ఉదయము స్నానము చేసి ప్రాతఃసంధ్యావందనము ఆచరించి శ్రీకృష్ణధ్యానము చేసుకొంటూ కూర్చున్నాడు. అతని కప్పుడు

“ఒంటిదిరుగుచు గోరిక లుజ్జగించి  
శాంతిజేకొని పాణిభాజనుడనై ది  
గంబరుడనై సమస్తకర్మంబు లెపుడు  
మొదలు చెడగ్రంతు ఁరమేశ, సదయ  
[హృదయ!”

అనే ఁద్యరాజము చుప్పుల్లో గింగురెత్తిడము మొదలుపెట్టింది. లేచినిలుచున్నాడు. ఁద్యము మరల నొక్కఁర్యాయము స్మరించి చూసినాడు. హుటాహుటి వైష్ణవస్వామి దగ్గిరకు వెళ్లి నాడు. ఆశ్రమము ఇవ్వమన్నాడు. అంత చిన్నవాడికి ఆశ్రమము ఇవ్వడాని కాయన శిరిగిలి కొంతకాల మయినతరువాత ఇస్తానన్నాడు.

హృదయము ఆమాటకు వికలమయిపోయింది. భూమి పుట్రాలంతా ఆనీలచలములో ఉన్న శ్రీకృష్ణమఠముకువ్రాసి రిజిస్టరు చేయించినాడు. ఒక్కసారి నిశ్చయముగా యోజించినాడు. ఒకరు ఆశ్రమముఇచ్చేదేమి టన్నాడు. మూడవము చేయించుకొన్నాడు. వంగవైష్ణవసాంప్రదాయము ప్రకారము ధౌత వస్త్రము ధరించినాడు. శ్రీ ప్రతన్యాయముకు వెళ్లి నాడు. సాష్టాంగ దండప్రణామము చేసినాడు. బయటకు వచ్చినాడు. “ఏడీ శ్రీకృష్ణు డేడి? ముద్దుకృష్ణు డేడి?” అన్నాడు. ఎక్కడికో బయలుదేరినాడు. ఎక్కడికి వెళ్లుతున్నాడో అతనికే తెలియదు. వెళ్లిపోయినాడు. ఏమయినాడో!

2

అల్లుడు ఏమిటాడ విడి చేస్తున్నాడో ననుకొంటూ ఆరోజు మధ్యాహ్నము నన్నెండు గంటుప్పుడు వెంకయ్య ఇంటికి వచ్చినాడు. సంగతి సందర్భాలు తెలిపినవి.

రెండురోజు లయినతరువాత తన్ను తీసుచు మంటూనూ, నెలరోజులలో తప్పకూడా కూతుర్ని తీసుకొని వెళ్లేటట్లున్నూ ఉత్తరము వ్రాసినాడు. ఉత్తరముకు జవాబు వచ్చి తీగుతుంది అనుకొన్నాడు. అయితే రాలేదు. కొంత ఆనందాన్ని ప్రారంభమయింది. ఒక వారమురోజులు ఆనందానికి తిరిగి మరొక ఉత్తరము వ్రాసినాడు. నాల్గు ఉత్తరములు వ్రాసినాడవాడు లేకపోయింది. కారణము తెలుసుకోలేకపోయినాడు. పరిహర్షముగా కోపమువచ్చింది. తనూ తీసుచుమంటూ ఆనేకసార్లు వ్రాయడము నుంచి అల్లుడికి పొగరక్కమువోయిందనుకొన్నాడు. తనంటే అయినట్లుపోయిందనుకొన్నాడు. భీష్మకరించుకొని ఊరుకొన్నాడు. వాడి అవసరమువచ్చి వాడు దారికి వచ్చినప్పుడే అవిషయము ఆలోచించవచ్చునని మెదలకుండా ఊరుకొన్నాడు వెంకయ్య.

అయితే అతని స్నేహితులు మూత్రమూ ఊరుకోవడము మంచిది కాదని వెంటనే కూతుర్ని తీసుకొనివెళ్లి దిగజెట్టి రమ్మని సలహా చెబుతూ వచ్చినాడు. వెంకయ్యయ్యము ఏమిటంటే తీరల్లా కూతురూ, తనూ వెళ్లితే ఇంట్లోకి రానీయకుండా వెళ్లిగొట్టి సరాభవ

ము చేస్తాడేమోనని. తను అడిగినప్పుడు కొమార్తెను సంకపోవడము అతనికి సరాభవము అనే సంగతిమటుకు జ్ఞానము లేకపోయింది. పోనీ ఏదీ ఎట్లా అయితే అట్లా అవుతుందని ఊరుకోనూ లేకపోయినాడు. ఏమీచేయనూ లేకపోయినాడు. ఆలోచించి ఆలోచించి అల్లుడి సంగతి సందర్భములు కనుక్కొనినన్నే కూతుర్ని తీసుకొని వెళ్లివచ్చు ననుకొని ఒక స్నేహితుణ్ణి ఆ ఊరు పంపించినాడు. ఆ స్నేహితుడు తిరిగివచ్చి అల్లుడూ, అమ్మగార్లీ తీర్థస్థానాలకు వెళ్లిపోయినట్లు చెప్పినాడు. ఇక చేసేది ఏముంది? అయితే ఊర్లో వాళ్లమటుకు ఇది ఏదో కీడుకే వచ్చింది అన్నాను. కాని వెంకయ్యకు మూత్రము ధైర్యమే! వారు తీర్థస్థానాలనుంచి తిరిగిరాగానే కూతుర్ని తీసుకొనివెళ్లి దిగజెట్టి వచ్చు ననుకొని నిశ్చింతగా ఊరుకొన్నాడు.

ఇంతకూ మస్కండు ఉత్తరకొంటువాడు. కాకపోతే ఇన్నాళ్లీ ఊరుకొన్నావాడు ఈ సమయములో నీతమీద విసురువుచ్చుకొని పూలు వేసినాడు. ఆమె కుక సరైత్తిపోయింది. నీత కిప్పుడు అహోరాత్రములు పెనిమిటిని గురించిన చింత తప్ప మరొకచింత లేకపోయింది. పెనిమిటిదగ్గరకు ఎప్పుడెప్పుడు వెళుదామా అని ఉవ్విళ్లూరడము మొదలుపెట్టింది. కొద్దిరోజు లయినతరువాత అసలు పెట్టలేకపోయింది. తొండ్రితో ప్రస్తావనచేయవలె ననుకొంటుంది : అయితే సిగ్గు. ఏమని మాట్లాడవలెనో తెలియక గిజాటువడడము మొదలు

పెట్టింది. ఎరివైనా సరిహా అడగడానికైనా మిత్రులు లేరు. పోనీ పెరిమిటికి నన్ను తీసుకొని వెళ్లిమంటూ ఉత్తరము వ్రాతామని అనుకొన్నది. ఈ ఊహ మరింత బలహీనమయింద ఆమెకు. చివరకు ఒకనాడు పట్టావైతే నేమీ తెలియదగ్గరకు చేరింది. ఏదో మార్పునవలె నని గ్రహించి ముత్యముతో చేపట్టెను. కాని ఏమీ మార్పునవలెకపోయింది. తెగ్రా ఆట కనిపెట్టి “ఏమమ్మో, ఏమిటి” అన్నది.

“అయితే నాన్నా, రామసరిచ్చునును ఇది ఉత్తరమేమీ ధాతేనకదూ.”

“అవును. అయితేవాళ్లు-మీ ఉత్తరాల మీద ఆయనా ఊళ్లో లేరుట. తగ్గి మార్పునకు వెళ్లిపోయినారుట.”

“అట్లాగా; ఎన్నెన్ని యిది?”

“అదేమో తెలియదు. మున్న మునెయ్యను ఎందుకై వాడు కనుక్కొనినట్టి చెప్పనాను.”

“మరెప్పుడు నస్తారో?”

“మనకెల్లా తెలుస్తుంది.”

“తెలియదూ?”

“తెలిసేమార్గమేమి లేదు.”

“ఎందుకువెళ్లారో తీర్థమార్తెకు?”

“అందరూ ఎందుకు వెళ్తుతారో వాళ్లూ అందుకే వెళ్లిఉంటారు.”

“కాదు నాన్నా, వారికి మునుపాద విగ్రహపుట్టి వెళ్లిపోయినారేమో, ఇక రారేమో; ఎట్లాగా?”

“నీకేం తెల్లరా? తీర్థమార్తెకు వెళ్లినవాళ్ల మళ్లీ రాకుండా ఆక్కడే కూర్చుంటారా? ఏమంటారు? నస్తారులే.”

“అట్లాకాదు నాన్నా, వారికేదోచాలాకోసము నచ్చి వెళ్లిపోయి ఉంటారు. ఆనేళ్ళ వారికెంతో కోరికలువచ్చినవి. నీవు మూడునాళ్లు ఉత్తరమువ్రాసినా జవాబు వ్రాయలేదు కదూ.”

“అయితే అది నాతప్ప. నీవు వెళ్లిపోకపోయినావు ఆహ్వానే ఇప్పటికీ దినుసుండేదానివి.”

“నీవు ఆహ్వాని ఎందుకు ముఖము తిప్పించావు?”

“నాకేదో ఇదికొనిపోయినాను. ఎన్ను నీపెని ముడిదగ్గరకు వెళ్లివద్దని నేను చెప్పినానా?”

“అమ్మగూర్చి ఎంతావశించాన్నా! ఎంతమాట అంటున్నావు. విదముచెప్ప, నేనువెళ్లడము నీ కష్టము ఇప్పుడేమనా?”

“నాఇల్లు నదిలోపట్టడము నా కష్టములేకపోయినా నీవు నీపెనిమిటిదగ్గరకు వెళ్లనలెనాఆక్కరలేదా?”

“అప్పుడు మాట మార్తము ఈ విషయము చెప్పనానాన్నా? నన్ను అన్యాయం చేశావు. ఇప్పుడు వారికెంతో కోరికలువచ్చి ఉంటుంది. నేనుపోతే ఇక నా ముఖము చూస్తారా? అయ్యో నాకొంతిదినావు నాన్నా. ఇప్పుడు నేను వెళ్లిపోతాను. నీవు ఇంతమాట అన్న తరువాత నీఇంట్లో నేను ఉంటానా? నేను వెళ్లిపోతాను. సాయంత్రమునుంచి వెళ్లిపోతాను. నీలోకగాణ్ణి అయినా వెంట ఇస్తావా? పోనీ నీలోకగా చెందుకు? నాపెనిమిటిదగ్గరికి నేనే వెళ్తుతాను.

సాయంత్రమున; ఉదయమున; బుధి గడ్డితిన్న దుంటును; ఇక ఉంటును. వెళ్లిపోతాను.

“మీ ఆయన ఇప్పుడు గామవరప్పాచులో లేడు తెలుసునా? ఎక్కడున్నాడో తెలియదు మరి. అంత తొందరపడకు.”

“తొందరేమిటి ఎక్కడుంటే అక్కడికే వెళ్తు తాను. ఏతీర్థములోనైనా కలసుకోలేక పోతా నా! చూస్తాను.”

“అటే తొందరపడకు. కాస్త నిదానించు.”

౮

తన్నా పెనిమిటిని త్వరగా కూర్చుమని హను మంతుణ్ణి ఇప్పుడు ప్రార్థించడము మొదలు పెట్టింది. పూర్వము అంటే ఎనిమిదిమాసములు కిందట పెనిమిటి తన్ను తీసుకొనిపోకుండా చేయమని హనుమంతుణ్ణి ప్రార్థించింది. ఇప్పు డేమో ఇట్లా ప్రార్థిస్తున్నది. హనుమంతు డేమి ఆమె బంధువోతా?

ఇప్పు డామె తహతహ లాడడము మొదలు పెట్టింది. తండ్రిమీద ఉగ్రద్రవ్యమున కోపము వచ్చింది. తండ్రిని చూసినకొద్దీ కోపము ఎక్కువ కావడము మొదలుపెట్టింది. తండ్రికి ఆపుడయిన శివయ్య అనే బ్రాహ్మణుడితో ఊభపెట్ట సాగింది. పెనిమిటిజాడ కనుక్కొని తమ్మని ఆ బ్రాహ్మణుడిని ఎంతో తొందర చేయసాగింది. ఆ బ్రాహ్మణుడు వెంకయ్యతో చెప్పి గామవరప్పాడు వెళ్లినాడు నాగేశ్వర రావుజాడ కనుక్కొనడానికి. ఆయన అతి ప్రయాసమీద సంగతి సందర్భములు విచారించి తిరిగివచ్చి, నాగేశ్వరరావు జగన్నాథ డేత్రము చేరినట్టున్నా, అక్కడ తల్లి మర

ణించినట్టున్నా, అతను ఆస్థినంతా ఏదో వైష్ణవమతముకు రిజప్టరు చేయించి ఉంటాడనీ ఎంచువల్లనంటే భూములపట్టా ట్రాన్సుఫరుకు ఆడారికరణముగారి దగ్గరకు వచ్చినట్టున్నా చెప్పినాడు.

ఈవిషయము వినేసరికి సీతకు మరింత పిచ్చి ఎత్తింది. తాను నీలాలలుము వెళ్లి భర్తను చూడనలెనని పట్టపట్టింది. ఆచూటభోజనము మానివేసింది. తండ్రిని శన యుక్తకాలములో బాధ్యతను బోధించలేదని దైగదూషించడము మొదలుపెట్టింది. ఆసాయంత్రము రైలుకే బయలుదేరింది. తండ్రికూడా ప్రయాణములు నాడు. తండ్రి తనవెంట రాకూడదని శాసించ డగ మొదలుపెట్టింది. తండ్రికి కూడా విసు గెత్తిపోయింది. చిట్టచివరకు ఆ శివయ్య అనే బ్రాహ్మణుడినే వెంటిఇచ్చి కూతురును జగ న్నాథము పెంపొందినాడు.

\* \* \*

వారమురోజులయింది. పదిరోజులయింది. పది హేనురోజులయింది. కూతురుక్షేమ సమాచారముపమిలేదు. కూతురువెళ్లిన మూడో రోజునే వెంకయ్య మంచము పట్టినాడు. అయితే జబ్బేమీ లేదు. అయితే పదహారవనాడుమాత్రము హఠాత్తుగా మరణించినాడు.

\* \* \*

నెలరోజులకు సీతమ్మ వచ్చింది. తమ ఇల్లూ, వాకిలీ, భూమి, గీమి అంతా ఔరసుల స్వాధీనమయి ఉన్నవి.

పాసశాల







II

౨౬

విరహారహస్యనేదనలు వీమ దమంతన రేపా మాపా; నిక  
మఱన దన్యప్తరేఖ; మధుమాసము కాలముఁ గూడివచ్చె; ను  
దరి హృదయానుసారినీ వనంబున నీకయి వేచియుండ నీ  
తరుమునక సుఖంపక వృథా పరచింతన లేల మర్చుకా?

౨౭

మనప్రియజీవితంబు కుసుమంబులపోలికఁ జరిచుంబు గా  
పునఁ బువ్వులట్లు కాలమును బుత్తిము నెవ్వని నాటపాటలకా;  
గొనగొనఁ బాటుకాలువలకోవలఁ దియ్యనిపాన మాని నీ  
సనభరణఁగూన మొక్కక్కకు రువ్వుద మోసి ప్రేయసీ!

౨౮

కమ్మని ప్రియశ్రేష్ఠురంబు కంగిళ్ళుం బులకించి వాసిసల్  
చిమ్ము గులాబి; బాల్కులీ హాసాదు సుమాంబు రామశీయకం  
విమ్ములఁ గ్రోలి మైమఱచు; నేల విబంబము? పాత్ర నింప రా  
రమ్ము లతొంగి, ముద్దటము రాలకపూర్వమె పూలుపోలికకా.

౨౯

ముదిరిన కెంపునన్నె మధుపూరముదప్ప మఱ్ఱేసుగాని యీ  
యదనున సంతకబోకుడని హాయిగ బాల్కులీ పాపం; బూదూదల్  
మృదుల సుమాధరంబులను మెల్లగ విచ్చి వచించు “రంజి, మా  
సదనముండు విందలయి నంతిన మొందఁడు మూడపనా” శ్లోనకా.

30

నెలపుఁ బొలంతి, యాత్రికృతి నెన్యోధంబులఁ బూలపండువుం  
జలుప నుపక్రమించె; విరసంబగు శుక్కువిరక్తిమార్గముల్

శలుకకు ; మూడునాళ్ల మురిపంబుగదా మనజీవితంబు! పా  
యలువడి పాటు నిర్భరము నంటిన పూచూదరిండ్ల జూచితే!

30

ఆనవపూర్ణహా కలశ, మామిషఖండము, వెన్నరొట్టె, ది  
వ్యాసమనూప యౌవనగుణాలయ వీణీయమీటుచున్ దినా  
యాసముఁ దీర్చ నిర్జనవనాంతరసీమల నబ్బేనేని వ  
హ్వ! సులతానుభోగ విభవంబులఁ గోరెడి మూఁగుఁ డుండునే?

31

తలఁచు తొకికకార్యకల్పనల గంతవ్యంబు శూన్యశ్వ; మీ  
పు లయంబొందిన నట్లే యోదా; వసువుల్ నోనాటకున్ మున్నె మా  
జులనల్లి నిలయంబులం జెలులమోజుల్ దీర్చి ఖయ్యూమ, త  
ల్లనామండల భుక్తశేషరసమున్ ధన్యుండవై క్రోలుమా.

32

వాదులు మాని నాసరస వారుణి నానుము, దానితో మహా  
మ్మాదు సమస్తరాజ్యరమ పోలదు! వేణువినోదగీతి దా  
వీడు గళస్వనంబటుల విశ్వరసోదయహేతు వయ్యె శా  
తోదరి, నేటి సమ్ముదము నోడకు రేసను జూదపాటలోన్.

33

చెలియరొ, నిన్ను నన్ను విరచించినయప్పుడు సృష్టికర్త ముం  
దల లిఖించెనేమొ సురఁ ద్రావి సుఖంఁగ నాకు; హృత్తటం  
బులు దెగిపాటు ప్రేమరసపూరము గిన్నెల వింప నీకు; నా  
శలు ఫలియింప మద్యకలశంబును, నీవుఁ జిరంబు వెల్లుత్త.

33 పద్యము:—మహమ్మాదు=మహమ్మదు గజ్జవి. ఈతఁడు హిందూదేశముపై పదునేడుమాఱులు దండెత్తి  
వచ్చి పట్టణములు కొల్లగొట్టెను. దావీదు=ఈతఁడు సాలూమనుతండ్రి. తన మృదుమధుర కంఠస్వనముచే దేవుని  
మైతఁడు మెప్పించెను.

3౫

కొనరు నిర్భరంబు సురకాంతలు నాకమునందు నుండు రం  
చానడంగ నేల చెలియా, తొలిసంజల నీవు వోయు ద్రా  
తొనవ మానజలము సంతటికన్నను నీవుగాదె ! నీ  
దాసులు పాదుషా లనునదంతియె చాలదె రూపుఁ దెల్పుఁగఁ.

3౬

అమృతరసాయనోష్ఠి, స్ఫటికానవపాత్రము నాకు మూఱు నీ  
సుమరదన చ్ఛదంబున ససూయ రగుల్కొన ముద్దువెట్టెఁ ; బం  
తముమము దానినెత్తును ద్రావకయుండెన నన్ను ఉమ్రఖ  
య్యమయని ప్రియబోకు ; తగవౌనె సరాంగున మోవి ముట్టఁగఁ .

3౭

చెలియ, మనోహరస్రణయశీతలత్వ సుఖించు నామనం  
బుమటతోఁ నప్పించు నకటా ! భవనీయవియోగకీలత్వఁ ;  
దెలియదా, సాఖి యూర్జుంకుఁ దయ్యనిమిదని ; ప్రాణముల్ త్వదిం  
ఘ్రుల విడిపింతు ; రమ్ము, బ్రదుకున్ నిలఁబట్టెద నిట్టియాసలన్.

3౮

వలపులదివ్వె, నీమృదులపాదలతాంతము ముద్దగొందు ; న  
న్యల మధురాధరంబు లయినం దుండూఁగవు దానితోడ ; రా  
త్రుల సహవాసకామినయి రోసియు నిన్ గనలేక భగ్నవాం  
ఛలఁ జెప్పరించు లజ్జపెలుచు బనల్లెను బుత్తు నీనత్వఁ.

3౯

లలనా, కోమలమైన నీతనువు నేలన్ లీనమైపోయి య .  
న్యల నానావిధ భాంశభాంజికల రూపబెత్తుఁ ; దత్తవృక్ష లీ  
చలవృత్తంబును నమ్మబోరు ; నిరయ స్వర్గానుసంధాన క  
శృలచిత్తంబుఁ బురాతనాసవమునన్ స్నానంబు గావించుమా.

3౫ పద్యము:—కొనరు=స్వర్గమునందు ప్రవహించు తేనె నాక.

౪౦

అంతములేని యీ భావనమంత పురాతనపాంథశాల; వి  
శ్రాంతిగృహంబు; నంపు నిరుసంజలు రంగువాకిటల్; ధరా  
క్రూతులు పాదుషాలు బహురాంజమిషీషులు వేనవేలుగాఁ  
గొంత సుఖించిపోయి రెటకో పెరువారికిఁ జోగొనంగుచున్.

౪౧

అంబరం నాక చిత్రం నంబు; రవియు-పింపుకొనెమ్మో; లోకంబు తెరవటంబు;  
సేపం మృదు మనుజులు; నిజమునకు - గాలచక్రంబు నిగ్గేత; గతి యనాది.

౪౨

ఆదిమధ్యాంతరహితమై యలరుచుండు-కాలయవనిక భేదంఁ గలమె మనము!  
ఇటకు నెందుంజివచ్చె నొకటకుఁగోపుఁ-బ్రాణియనునైన కన్వాడుబడులు నెప్పు?

౪౩

సతముఁ దత్త్వవిచారంబు సలిపినలిపి-మూలసూత్రంబు నెన్నరైన ముట్టినారె?  
నేడు నిన్నట్లు; లేవును నేటియట్లు!-అందనికలంబు చేజూఁ నంపటెట్లు?

౪౪

అఖిలశాస్త్రపురాణ తత్త్వాన్ని లీది-పరమ విజ్ఞానవివక్షా పండితుండు  
కాళరాత్రిని మార్గంబు గానలేక-యల్లమామూలుకథ జెప్పె యంతరించు!

౪౫

జీవితంబెల్ల బహుశాస్త్ర సేవలందు-గడపితి; రహస్యములుకొన్ని గ్రాహ్యమయ్యె;  
నిప్పుడు వివేక నేత్రంబు విప్పిచూడఁ-జెలిసికొంటి నాకేమియుఁ దెలియదంచు.

౪౬

పూవుఁ జెక్కిళ్లు లందంబు దావిరంగు-నిక్కు నీటును గలదు వర్ణింపనేల?  
భావిభూగర్భ విశ్రాంతిభవనమందు-మృత్యువెట్లు నన్ను నలంకరింపఁగలదొ!

౪౧ పద్యము:—చిత్రదీపము=మాజికులొందరు.

౪౭

ఏమిదో యోజనంబు గన నిష్ఠములేనిదే నన్నుఁ దెచ్చె; ని  
కేమి యశంబు గౌరవము హెచ్చును నన్ సమయిం ? దైవలీ  
లా మహిమోన్నతిన్ మదఁ దలంప ససాధ్యము; రాకపోక లే  
లా, మనజీవితంబునకు లాభము కేసలజీవితంబేకా !

౪౮

లలనరొ, మున్ను సస్థితి జలంబున “ నే ” నను విత్తు నాటి, య  
న్వలం బరివేదనాగ్నిశిఖఁ బ్రాణమునోసెను; గాలిపోల్కి ని  
య్యిలు సకలంబుల గ్రుమ్మరుదు; నెచ్చటిమ్మత్తికతోడఁ జేసెఁ గ్రం  
తల కిర్రనైన యూరినుప్పు, దాకినఁ దప్పె మన్న దుమ్మగున్.

౪౯

అయయో ! మూలధనంబు హస్తగల్గితం బొచుండ నానాటికిన్;  
న్యాయమైపోయిరి మాంబుల్ మరణశయ్యాసుపులై; లోమృతా  
లయన్మృత్యుని మోటుగఁగోరి నయ సెల్లెన్ నేచుటకాని యా  
రయలేనైతి దినంబునకు డిటకు మృత్యుల్ నేయు దేశాటులన్.

౫౦

తన చేజేత నొనర్చినట్టి యొకపాత్రన్ భగ్నముంజేయ నే  
మనుజుండైనఁ దలంప; డింగిములు నిర్మాణంబు గావించి మో  
హనరూపంబులు, మోవిదేనె, యెదలో నత్యంతరాగంబు గూ  
ర్చిన దేవుడు మతేల యిట్లు నిజస్పష్టి గూర్చు నున్నట్లుండై.

౫౧

ధారుణినుండి యుచ్చశని దాఁకఁ గల్గి కడింది చిక్కులం  
బూరితిగా నడల్పితిని; మోసపుండక్కుల బందెగాను; దు  
ర్వారనిరోధముల్ గడచినచ్చితి; నయ్యను, సాయశక్తులం  
బోరి నదల్పకే విసిగిపోయితి మృత్యురహస్యబంధమున్.

౧౨

అనునిమిషంబు భిన్నమగునంబుధి యీభవనంబు; వాయుతా  
డనహతి రేగి నూగు కెరటాలు మనుష్యులు; వింతగాదె, యీ  
మనుగడ పందెముం బటచు మానవకోటి పరస్పరంబు బై  
కొనుచు సహాయహీనతను గూలమునక విరమింతు భగ్నులై.

౧౩

మానవులైనవా రెపుడో మ్రోగుట నిశ్చితమాట బాగదా  
దైనను బుద్ధిమైన సమకాను; సితాసితమధ్యమ  
త్రానియేతి శరంబుగ సుధాకరుడు మనమట్టిమీఁద ము  
గ్ధానన, సంచరించు; మధువానుము; మానుము తక్కుచింతలక.

౧౪

సమయాపుఁ బ్రత లోతుఁ గన శక్యముగాద; జగంబు దర్జన  
త్వమునయి నూనియుండు, మగునా, నగ పేసో మధ్య ముండగక;  
గుములకు వెల్లఁబోకు విషకుండిక మృత్యువు దెచ్చి యీయఁ గా  
లముబడి నీవు నేను సకలప్రజ యారుచి జూడఁగావలె.

౧౫

మరణభయంబు నాకు నణుమాత్రము లేద; మదీయజీవ సం  
భరణభయంబె మిక్కుటము; ప్రాణము దైవమునొద్ద వడ్డి బే  
హరమున కప్పగొంటి; ఋణమంతయు నిమ్మని తల్పు దట్టినక  
సరసర హేమనిష్కముల సంచులు ముందర విప్పిపోసెదక.

౧౬

కాలము రోషసంకులవికారముఁ జూడక పూర్వమే సుహృ  
త్సఖులఁ గూడిమాడి జరుపందగు వెన్నెల పానగోష్ఠి; చం  
డాలుముండు ద్వారముకడక నిలుచుండిన యట్లు తెప్పపా  
టాలుమునేయునే, గుటికెడైన జుంబును ద్రావనిచ్చునే?

౫౭

ఇరమొ గిరమొ దానిశలపై నొకదోసెడు మన్నుజల్లి నుం  
దరి లవలీకపోలములు దాచినముద్దులు దొంగిలించి, సం  
బరముగ కీధు వానుము; సమీపాలు బూజులు జేయనే? యె  
వ్వరయిన వచ్చినారె మృతివాటిక కేగిన పూర్వమూత్రికుల్ ?

౫౮

మాటికి మాటికి తెలివిమాలి తలఁతువు స్వర్గమంచు; స  
చ్చోట నిలిపి కామినులు జొక్కపుటానము గులాబిపూ  
దోటలు నుంపనన్న భ్రమలో మనకేమో యివ్వ యిచ్చెనె  
నీటిల; జేపివెన్నవిడి నేలికబోనగు మూఢమూనవుల్.

౫౯

కొందఱు దేవకన్యకలకూటమి కంపగ యెగ్రాగి నే  
నెంచు మనుష్యులభ్యమగు నానవమే ప్రయమంచు; నన్యమిం  
కెంగకు మూగు చేరి గ్రహియింపును రొక్కము; దూర్యరాన మా  
నందము గొల్పు దప్పు విసాబడియు; దహేల మిత్రమా.

౬౦

ఎవడో భగ్నమనోరథుం హిమమునే హేయంగా నెంచి భా  
నవిందంగా నందనంబు, డవి, రంభాభంగ మూహించుకొ  
న్న విధానం బగుట్టు; బ్రతులయ్యునాదంబు, ప్రత్యుపవై  
భవముల్ సంస్కలర క్షీకన్న గలదే స్వర్గంబు యొచింపగల్గె.

౬౧

అలవడ దస్తినాస్త్రుల యథార్థ; నాకము సత్యమన్న పె  
ద్దలనుడి యెప్పుకొన్నను, బదంపడి నమ్మక మేమి యందఁతా  
స్థలమున కేగువారలని? చచ్చిన నెవ్వరి కెవ్వరో! వృథా  
పలుకు లికేల భూతలము స్వర్గ మొనర్చుమసాని, పాత్రిక.

[సకేషము]



## మహమ్మదీయకాలచరిత్రము

[క్రీ. త. ౧౨౦౦ మొదలు ౧౭౫౦ వరకు]

ఈ కాలమునందు వ్యవసాయము వృద్ధిక్షయములను, “జ్యోతిస్మిర” న్యాయము నొక్కొక్కప్పుడు సాం దునుండెను. సాంఘిక మరియు రాజకీయములలో భారతీ యులకును, తురుష్కులకును ఘర్షణలు సోన్నగుచునేరిను ప్రాచీనపర్థకు లకుగంటెను; నవీనములు రాసాసను. ఇందుమీం చీయాలుశతబ్దములలోను సత్పీఠపులకు ఫిరోజుషా షర్నా, అక్బర్, షహాద్దుల్ముగ్లా, ప్రతా పరుద్రుడు, కృష్ణ దేవరాయలు మొదలగునారు వ్యవసాయాభివృద్ధికి మిగుల సాటుపడిరి. చరిత్రముబట్టిమాత్ర మొక్కొక్క రాజకాలమున వ్యవసాయాభివృద్ధిచే నుత్పత్తి మును మఱి యొకకాలమున మహాక్షయమును సంభవించు చుండెను. “మహమ్మదు ఓన్ లోగ్గాసు” కాలమున మహా షయము సంభవించెను. తన్ను తెచ్చుగా చేయుటచే రైతులు పన్ను లిచ్చుకొనలేక పాతపాతగా, దుర్మార్గు, డిగు లోగ్గాసు రైతులు దాగొనిన యడవులకుఁ జోరు మనుష్యులను వేటాడి యపఖ్యాతి నొందును. వాని యనంతరమునఁ బరిపాలించిన “ఫిరోజు షాహా” వ్యవసాయాభివృద్ధికి విశేషముగఁ జెలుపులఁ ద్రవ్వించి, నరులకు నేఁబది (50) యానకట్టలం గట్టించెను. నేఁటివఱకు చెడి పోకుండఁగనుంపిన “యమునా, జీలం, చీనాబు” కాలు మలఁద్రవ్వించెను. “అక్బరు” కాలమున నేర్పడిన వ్యవసాయాభివృద్ధికరములగు నేగ్నాటులే నేఁటి యింగ్లీషు వారి “తెరంవానీ”కి మూలమని కొంతయు తెలంచుచు న్నారు. (కాని నేనిదివరలో వ్రాసిన “శుక్రనీతిసార”ము లోని పద్ధతులను “షర్నా” యు, “అక్బరు” ననుసరించి వృద్ధిజేసియుండురు.) అక్బరు నను సరించి యే సాజ హాన్ సూడ వ్యవసాయాభివృద్ధికర మార్గముల నవలంబించి యుండును. ఔరంగజేబుయొక్క పేరాస, మతద్వే

షము వైపస్థల నమగంటించి రాష్ట్రమునకును, వ్యవ సాయమునకును మహా విచ్చియుండును. ప్రతాపరుద్రుడు మొదలగు కాకతీయులు ఆంధ్రదేశమునందు ముప్పదివేల చెలువులఁ ద్రవ్వించినయు, మైసూరురాజు బాబాజ్య మునందు పరుసనిమిది వేల చెలువులం ద్రవ్వించినయు వైశిష్ట్యము కలగు. ఇదియంగయు వ్యవసాయాభివృద్ధికి నివర్తనము కాదా? ప్రతాపరుద్రుని యనంతరమున జరిగిన యాంగ్లదేశ విప్లవసాయమునను, మైసూరాల్ టిప్పుసూత్రముల నిరంకుశపరిపాలనాసాయమునను ఆ దేశ ములయందు వ్యవసాయాభివృద్ధి నొట్లు జరుగును? కృష్ణ దేవరాయలకాలమున తుంగభద్రదాననికి ‘కొట్టెగట్టు’కడ నానకట్టు కట్టెబడి కాలములు త్రవ్వబడినను, కంభంచె టువు, సింగవల చెలువు, ధగ్గరరము చెలువు, మిక్కి సాగరము మొదలగు చెలువులు విజయనగర సామ్రాజ్య మున నిర్మింపఁబడినను, తాళికోటయుగ్ధానంతరము జరి గిన యస్పష్టతచే నాఁటినుండి నేఁటివఱకు సత్ప్రయోజలము లలో ట్టుము పోనేలేదు. ఈకాలమున వ్యవసాయకుఁ డొక్కొక్కప్పుడు బాగుగఁ బంపించుకొని సంతోషించు టయు, మఱియొకప్పుడేశమ్రరాజులో దండయాత్రకు వచ్చి చేలను దండునంపలి నుట్టుములకు, నెద్దులకు మేలికు గాను గోసవేసినయెడల దుఃఖించుటయు, రాజకీయసం ధిలోఁ బన్ను నీయగుండఁగఁ దప్పించుకొని సంతరించు టయు, దుర్మార్గుడగు రాజు వచ్చినపుడు పది రెట్లుపన్ను గట్టినయెడల దట్ట నెత్తిపై నుంచుకొని పెండ్లాముబిడ్డ లతోఁ బాటిపోవుటయు, గ్రామమునందుండినయెడల బండ రాతిని వీపుపైఁ బెట్టుకొని, చేతులకుఁ గార్లకు బొండ్ కొయ్య వేయఁబడుటయు తటస్థించుచుండెడిది. పన్ను నీయనియెడల నెటుల బాధించిరో శ్రీనాథమహాకవి

# ప్రాచీనభారతీయచిత్రకళ-మొగలుచిత్రములు



౧. గజెల్ వ సంవత్సరమున రంగభోరుకోటలోనికి ఆకబరుచక్రవర్తి ప్రవేశము



౧. గగైం వ సంవత్సరమున గాగ్గోనుగవర్షరు కోటతాళపుచెన్నును ఆక్రమించి, కవ రికిచుట

యిట్లు స్యాన్తభవమునే చెప్పుచున్నాడు: ఇది యథా  
ర్థమై యుండవచ్చును:—

సీ. కవిరాజకంఠంబు గొంగిలించెనుగదా

పురవీధి నెదురెంచి సొగడవండు

సార్యభోమని భుజాస్తంభ మెక్కినగదా

నగరి వాకిటనుండు నల్లగుండు

ఆంధ్రవైషమ్యగర్త యంభోయుగ్మంబునఁ

దగిలియుండెనుగదా నిగళయుగము

వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుముంజేత

వియ్యంబు చుండను గదా నెదురుకొనియ

కృష్ణవేదాన్ని కొనిపోయె నింతభలము

బిలబిలాక్షులు తినిపోయెఁ గలలుండెను

కొద్దుపట్టెను గొడ్డలి మోసపోలి

నట్లు చెల్లింతుండంకంబు లేకున్నాడు.

“వీరభద్రారెడ్డి” అంటే సత్సత్తాధునికావడం నుండునపు డెట్లు దేశము సుఖక్షేమమైయుండెనో, నేతమెట్లు సన్యాభ్యమైయుండెనో ప్రవాసకృతి భిన్నభింపమునందలి “సితాపుర, దామోదము” వర్ణనములం బాసిన విశేషమగును. ఇంచుమించుకాలముననే రాజ్యాపహ్లావముచే బాధపడుచుండి “సల్మాటిసీను” యెంతటి ముగ్ధుని ననుభవించుచుండెనో, యాక్రింది ప్రవాసాని చాటుధార నలనం దెలియనగును:

ఉ. ఆంగడి యూరలేదు గరి

యన్నము లేదు శునిత్వమేమిలే

• దంగనలింపుగారు ప్రియ

మైన ననంబులులేవు నీటికై

భంగపడంగఁ దోడ్పడు కృపా

పరు లెవ్వరు లేరు, దాత లే

న్నంగను సున్న, గానఁ బు

నాటికి మాటికిఁ బోవనేటికిన్.

ఒక్కొక్కప్రదేశమునందు సరసక్రభయమున జనులు గ్రామములను వదిలిపోవుటచే సుక్షేత్రములుపూడి నీడుపడుటయు, విరక్తిచేతను బొలములకు “మరమస్తు” చేసికొనకపోవుటయుఁ దటసింపుచుండెను. ఆంధ్రదేశమునం దీకాలప్రారంభమునుండి వ్యవసాయము ద్వితీయ

నుండి తొలగి చెడ్డిరాజులు మొదలగుపార. పాలనమునల ననో యేకారణమునలనో ద్వితీతరులపాలనము. కాని యెపుడును మితపునను రానివిధముగా బ్రాహ్మణు లీకాలముననే పన్ను లేకుండఁగ వ్యవసాయముం జేసికొని టకుండుగాను ఈనామధేయములను సంపాదించుకొనియుండిరి. కాని యిట్లుండెనుటలోని యాక్రిందివ్యవస్థమును గోదావరీ ప్రాంత ప్రాహ్మణులు చూపినవి చెప్పవలసియున్నది.

సీ. భరియింప నేర్చిరి పర. పెట్టెత్తివేళ్ల

కీల నూనెకొంగులీయకమాలు

కల్పింపనేర్చిరి గంగపట్టయమీయఁ

గమ్మారికాపుండ్ల కములునొసలు

సంపాదించి నేర్చిరి జన్నింబులు మ్రోగ

దానకాళములు ముత్యాలగురులు

చెరుంగ నేర్చిరి శిఖరెన్నుముములఁ

గమ్మలి క్రొత్త చెంగల్వచిరులు

గామముల సంపాదించియుఁ దడవబడంగ

బ్రాహ్మణోత్తము గ్రహరములయందు

వేదధూనికలం దనుజన్మ వీరభద్రు

గ్రామి నేలించ గౌతమీతంతువునందు.

విశాఖపట్టణపు పంపాములో బొబ్బిలి, విజయ నగరము, సత్యవరము సంస్థానములలోను, గోదావరీమండలములోని పెద్దాపురము, సితాపురము సంస్థానములలోను, కృష్ణాపండువులలోని మొగలిఖిల్లు, నూజివీడు, మొదలగు సంస్థానములలోను బ్రాహ్మణు లీనామధేయములను సంపాదించుకొని బ్రీషుప్రభుత్వమునందును స్వల్పముగ పన్ను నిచ్చియే వ్యవసాయముం జేసికొని విశేషలాభము నొందుచున్నారు. బ్రీషుప్రభుత్వము వారామర్యాదను నిలిపి విఖ్యాతి నొందియున్నారు. మహమ్మదీయ ప్రభువులును మతద్వేషమును పొందియుండినను, రామరామ దామును భారతీయులమే యను తలంపుతో హిందువులకును దళవారితో సమానముగా విశేషముగ జాగీరుల నిచ్చి ఖ్యాతికొందియుండిరి. ఈకాలమున దున్నుట మొదలగువానిలో మార్చేమియుండ గలుగలేదుకాని ఆపద్ధువులు లేకుండిన మే మెట్లు బ్రదుకఁగల మనునట్టి కొన్ని చిత్తనము లీదేశమునఁ బ్రవేశ

పెట్టబడి విరివిగ వ్యవసాయము జేయబడుచు, నేడవి విదేశపులిత్తనము లనిపించుకొనక దేశీయములుగాఁ దలంపబడుచున్నవి. వానిలో గొన్నిటి వృత్తాంతముమాత్రము వ్రాసెదను.

(1) పొగాకు:—ఇది పాఠశిక దేశమునుండి వచ్చెనని కొందఱును, పోర్చుగీసువారిచే దక్షిణపుటమెరికానుండి తీసికొని రాబడెనని మఱి కొందఱును దలంచుచున్నారు. “గురునానక్” 15 వ శతాబ్దమున నుండెను. అతఁ డొకసారిసాగతోటంగని యాయపవిత్రపుమొక్కలగాలికూడ సోఁకనంతమారముగాఁ దొలగిపోవనని తోట కలిమారముగాఁ బోయెనను కృ. జనశ్రుతిగా నున్నది. పోర్చుగీసునా రీదేశమునకు 16 వ శతాబ్దమునఁ గాని రాలేదు. అంతకుఁ బూర్వమునందుండిన పొగాకు పోర్చుగీసువారిచే నెట్లు రాబడెను? “ఎలిజబెత్తు” కాలమున నింగ్లాండునకు న మెరికా నుండి పొగాకు తీసికొనిరాబడియుండునని మనకుమాత్ర మిది పాఠశికమునుండి తేఱబడిన మహద్దాగ్ధమై యున్నదని నాతలంపు. ఎట్లులైన నేమి, ఇది మన దేశపుఁబంటయై, గోదావరి, కష్ట మొదలగు పవిత్రనదీ ప్రవాహముగల్గి ములందలి లంకలలోఁ దెరిగి దేశమునందు వ్యాపించి వర్తకులచే వర్తకపుసరకుగాను, వ్యవసాయకులచే వ్యవసాయపుసరకుగాను దలంపబడుచున్నది. పూర్వము త్రికాలగ్నిహోత్రములం జేయు శుద్ధశ్రోత్రియకుటుంబములవారు పూర్వాగ్నిహోత్రములను మానివేసినలోటు లేకుండఁగఁ దత్సంతతివారు దీనిచే సదాగ్నిహోత్రులగుచున్నారు. నాసికాచూర్ణాదిచుహిష జగద్వినితమే.

(2) నల్ల మందు:—మన దేశమునందు 12 వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వమునందుండిన రసాయనగ్రంథకర్తలగు “నాగార్జునుఁడు, భామశ్రుఁడు” మొదలగువారు తమ రసాయనతంత్రములలో “అహిఁశన” మనబడు మత్స్య విశేషముయొక్క విషమును వాడియున్నారు. ఈయహిఁశనము పాదరసమును ఘటికగాఁజేయుట కుపయోగించునట్లు, “పాదరసఘటికాసిద్ధాంతము” కామోద్దీపక

మగునదియని “యలసాని పెద్దన” మనుచున్నది. రిచయశ్వాసము 25 వ పద్యమున సూచించియున్నాఁడు. తురుష్కదండయాత్రోపద్రవకాలములందు మనరసాయనతంత్రము లడుగఁబెను. కాని “అహిఁశన” మయొక్క సానమునందు అరబ్బీదేశములచే వారిభాషయందు “అఫ్ఠియోక్” అనబడు విషము మనకు దిగుచుతిచ్చేయఁబడెను. “అఫ్ఠియోక్” శబ్దమునకు నాంగ్లేయభాషలో “టెసియం” అనియు, తెనుగుభాషలో “అభిని” యనియు, నల్లనిచుండుగాన నల్ల మందునియు వికృతసామములు గదా? అహిఁశనము విషము; దానిని చునమిపుడెఱుంగము గాని యభినియొక్క విషము మనకు ననుభవసిద్ధముగా నున్నది. ఇది లేకుంకినయెఱుఁపలనిలువలేము; అన్నముపైన మానెదము. అనువాద పెక్కులకు లీభరతఖండమునఁ గలదు. ఈయభినికి “మాల్వా”దేశమిపుడు పుట్టినిల్లు. ఇది మనదేశీయలకాహళముగాను, గుర్తు మెంటునకు రివిన్యాగాను, 1840 నెల్ల జరిగిన చైనాయుద్ధాంతగముముదలు అంగ్లేయగ్రకులకు చైనాలో దిగుచుతిచ్చేయు వర్తకద్రవ్యముగాను వృద్ధిగొందినది. చైనావారిని నల్ల మందు భాయిలను జేయుచున్నారనియు, విషవర్తకముం జేయుచున్నారనియు, బ్రిటనువారిపై నాగరికదేశీయు లాత్మేషణముం జేయుటచే నిండినూ గవర్నమెంటునకుఁ బ్రతివత్సరము 10 కోట్ల రూప్యములు నష్టమునచ్చినను సహించి యావర్తకమును నేడు బ్రిటిషువర్తకులు తగ్గించుకొనిరి. కాని భరతఖండమున మాత్రము నల్ల మందులను గవర్నమెంటున కాదాయము పెరుఁగుచున్నదని వాడుక. ఇట్లు, ఒట్లు గుల్ల చేయు నీపంట యెంతనశించిన నంత సంతసింపఁదగినది. నవీన వైద్యశాస్త్రగ్రంథములగు “బసవరాజ్” యాదులలో నీ “నల్ల మందు” అతిసారాదిరోగముల కుపయోగపడునని వ్రాయఁబడుట ప్రశంసనీయుము.

(3) మిరెపకాయ:—ఇదియును, విదేశమునుండి దిగుచుతిచ్చేయఁబడినదే. 16, 17 వ శతాబ్దములలో పోర్చుగీసువారు దక్షిణపుటమెరికాలోనిదగు “చిలీ” దేశమునుండి దీనిని తెచ్చిరట. అందువలననే దీనికి నింగ్లీ

పున “విలీన్” అని పేరు. మన ప్రాచీనులు కారమునకు మిరియములు, ఇంగువ మొదలగువానినే వాడుచుండెడి. ఈమిరెవకాయ దిగునుత్తియైన పిచ్చుకును వాటి ప్రాయము ఖ్య మగుగంటి, వీని 1కి 0-6-0 అమ్మనని గూ-1-12-0 అమ్మనను దీనిని నడలలేక దీనినే యాబాలగోపాలను కొనుచున్నాము.

(4) ఫరంగిగూంఁ:—ఇది ప్రాంతముదేశపువని దీని నానుమే చెప్పుచున్నది. ప్రాంతముదేశయును “సుఖగోగములు” మొదలు. వాగీదేశమునకు వచ్చినపుడు వసుగోగనిష్ఠుత్తికిగాను ప్రాంతమునకి దీనిని దనుతో దమ్మ కొనిరి. అది మనదేశమున నిషకనేలగోల క్షయంబు చున్నది. దీనిని తెనుగువర్ణములు “ఫరంగిచక్క” యనెదరు. మన వైద్యులు దీని గుణాతిశయము నని పెట్టి పైత్తివ్యాధుల కుపయోగించుచున్నది.

(5) గులానిపుష్ప:— ఇది మనదేశమునకి తురుష్కులచే గాని రాబడెను. “గులాంగీరు” ఘానుమ దీనిపన్నీటితో నొక చిన్నచెరువును నింపి “నూర్జహాను” తో గానిలో పడపడి కారువానియందు. గులాబీయ పురుపు విదేశీయమని గాని నానుమే చెప్పుచున్నది. ఇంకను, కట్టపెండలము, బత్తాయిపండ్లు, సుఖానా మొదలగు ననేక విత్తనము నీకాలమున విదేశీయులచే దీనికొని రాబడి, మన భారతీయులమొక్క పేలుననునది, వీని నగునుగూడ నీదేశమున బ్రవేశపెట్టబడినవి. “నీల” అను శబ్దముతో నుచ్చరింపబడునది, అనగా నీలమింపి, నీచకేగు, నీచమింప మొదలగున నన్నియు విదేశీయము లని తలంపవలసియున్నది. విదేశపు విత్తనములేవి? స్వదేశపువిత్తనము లేవి? అని విచారించి యానెత్తువుల చరిత్రమును వ్రాయుటకు బ్రత్యేక మొక గ్రంథమునని తలంతును.

### పశుపాలనము

బుద్ధకాలము మొదలు పౌరాణిక కాలంత మువఱకునే “గోమే” ధాది స్వల్పయజ్ఞములలోనో, యే వనిష్ఠనివంటి మాంసప్రియుడగు బ్రహ్మర్షి వచ్చినపుడో తప్పగోవధ విశేషముగ లేదు. సంస్కృత సుహృదారతము

యొక్క యువ్యోగపర్వములోని “నహుషుని” చరిత్రముం జూడ గోవధ కూడదని తాత్రకాలమునందే కొంత సర్వ బయలుగోరినదని విశదమగును. బౌద్ధకాలమున నది పూర్తిగ నిషేధింపబడినది. అందువలన బౌద్ధ పౌరాణిక కాలములలో గోవు లింతింతరాని యభివృద్ధికొనినవి. భారతీయుల దుగన్వృష్టచేయున భారతీయుల ధనము విదేశముల పాలగుటయే కాక, రాజ్యములు పోవుటయేకాక, భాగతీయులు తల్లితో సమానముగను, పవిత్రస్థులలో మిక్కిలి పవిత్రస్థులగునై యున్ననడి “గోవు” యాహ్వానియకాలమున నమిత్తుగ నాశమున జేయబడెను. దీనిని విధించిన మనము సుహృద్భవముని తొంతుమా దానిని సుహృద్భియులు తమ మనీషులలో విధించిన మిక్కిలి పుణ్యమని తలంచిరి. ఇది దేశగుర ద్వ్యసేవ కువుకొందా? హిందువులకు గోవునకు దమతాభిమానమని గుర్తించిన “శివాజీ మహారాజు” తురుష్కులపై దండయాత్రకు బోవునపుడు, హిందువులకు గోవులు కలుగుటకుగాను నేను గోవులను విధించి తురుష్కులపై దండయాత్రం జేయుచున్నానని చెప్పువాడట. కాని యాకాలమున “అమృతచహులు, వంగోలు, ఘంగినుగు” మొదలగు పోతులను గోవులు, పృషభములు ప్రసిద్ధి కెక్కి ప్రపంచమున నింతటిజాతి పశువులు లేనందుకొనినవి. “టిప్పునల్తాను” దండయాత్రల నతి త్వరితముగా జేయుటకు మైసూరు రాజ్యమునందలి యెద్దులే కారణమనియు, నవి రస్తుసామగ్రి నతివేగముగా దీసికొనిపోవుటచేతనే యతిడు చుటుసుగా నెన్యముల నడచింపబడినందు బ్రఖ్యాతికలదు. ఎటులైనను మహామృదీయకాలమున లోకవిఖ్యాతి నొందిన మన గోబృందముచాలావఱకు తురుష్కుల పట్టుబట్టిన నశించినదని తలంపవలసియున్నది. స్వదేశప్రభువులు మాత్రము గోసంరక్షణము కొరకు వాడెను విశేషముగ పాటుపడుచుండెరి.

ప్రకృతిశాస్త్రము లంతగా నభివృద్ధి నొందినట్లు గాన్పింపగు కాని, విశేషానుభవముచే నీసంవత్సరమిట్లు ఒరుగును; ఈసంవత్సర మిట్టికష్టములు కలుగును’ అని యనుభవముచే గొన్నిగ్రంథము లీకాలమున వ్రాయబడెనని తలంపవలసియున్నది. గర్భాదులు కొన్నిగ్రంథ

ములు వ్రాసియున్నారని యిదిగఱలో వ్రాసితిని. అది నాకు లభింపలేదు. ప్రతిపత్నీరము గాత్యాదిపరీక్షలను పుష్కల, మాఖి, ఫాల్గున పుష్యార్దిపంజాంగి జేయించి దేశీయప్రభువులు ప్రాచీనకాలమునఁ బంచాంగములను వ్రాయించుచుండువారు. ఆంధ్రదేశమున “పితృపత్రి” వారు “పిల్లలచుట్టి” వారు, “నూతలపురి” వారు మొదలగువారు గాతుపరీక్షలంజేసి, పంచాంగములను వ్రాసి, మహమ్మదీయకాలమునఁ బ్రఖ్యాతినొందిరి. నేడును తత్సంతతి వారు పంచాంగముల జేయుచున్నారు కాని ప్రశస్తి మానాదికము లేనందున గాతుపరీక్షయేమో తెలిపెట్టునైనఁ దలపెట్టక, త్రాసునూసమునకే ముద్రాయంత్రమునకు పంచాంగమియ్యబడుచున్నది. ఇట్టి నూనూత్ర సిద్ధాంతము మన తెలుగుదేశమున 40 మందివలకు పంచాంగముల జేయించువారు. నేటికి 15 సంవత్సరముల క్రితము “య్యలకవి, భీష్మరకవి” యనువారలు కన్నడభాషలోని “రెట్టెయితము” ననుసరించి “రెట్టెయిత శాస్త్రము” ను నైదాశ్వాసముల గ్రంథమును, “ఇంచువిం చాకాలముననే ‘కోనయామాత్యకవి’ “సన్యాసంబ” మను నాలుగాశ్వాసముల గ్రంథమును, తెనుగున ననువాదించిరి. ఈగ్రంథములుయందు వ్యసాయదారున కనుహలించు భవిష్యత్తులు వ్రాయఁబడియున్నవి. దెనినినుజించి యీ గ్రంథము వ్రాయఁబడెనో! రెట్టెయితమునం దిట్లు కలదు:

“ఈ ప్రబంధమునకు ననుక్రమణిక యెట్టిదనిన, నష్టాదిహేతువులను భూజాతపుష్పపరీక్షయు, గోప్ర జార్చనాశకునంబును, మాతలక్షణంబును, పక్షిశకునంబు ను, గర్భర్తులక్షణంబును, మేఘులక్షణంబును, విద్యులక్షణంబును, గర్జితలక్షణంబును, ఇంద్రహాపలక్షణంబును, పరివేషలక్షణంబును, ప్రతిసార్యాతపనాయులక్షణంబును గ్రహయుద్ధలక్షణంబును, బీజావాపంబును, ఆర్ధలక్షణంబును, గ్రహలక్షణంబును, ఆకస్మికలక్షణంబును, గ్రహచారాస్తవయోదయలక్షణంబును గ్రహబలఫలక్షణంబులును, గురూపద్యుబ్ధసంవత్సర ఫలక్షణంబులును, సంవత్సరాది ఫలంబును వివరించుచుండు వండు” ప్రమాశ్వాసము. ఈగ్రంథమును “రెట్టె” డే యేమతానుసారముగ వ్రాసెనో యీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పబడెను:—

సీ. సరుసగర్గాచార్యచర్యుని మతమున  
మతిశాలి హరిభట్ట మతమునందు  
ధర కీర్తి ఘనుడైన ధమ్మని మతమునఁ  
బ్రతిభఁ జెన్నొందు శ్రీపతి మతమున  
మేటి యైన వరాహమహిరార్యులతమున  
సన్మేళనమాలికా శాస్త్రమునను  
ఉచిత కీర్త్యుచ్చిత నొనరు నారాయణ  
భట్టహరింబునఁ బ్రాజ్ఞులన  
జనుల యుక్తిని శీఘ్రముసారమునను  
శంసవయమునఁగల యగ్ర యము తెలిసి  
కృత యొనర్చిన రట్టెని మతము నేను  
నేనొక నుండెంచెను మీకు వేంకటేంద్ర!

—ప్రమాశ్వాసము.

సన్యాసంబకారుడను నొక గ్రంథమును గార్వ్య, వం హమిహిర లల్లాసుల మతము ననుసరించి వ్రాసిననియు, “ప్రార్థన నివర్ణణంబులు” తెలియఁజేతుననియుఁ జెప్పియున్నాఁడు. గ్రంథము పెరుగునని దానిని విశించి ప్రాచీనుల యనుభూ మెంతవఱకు మనసి సరిపడునో నిమగ్నముకొలుప గతసత్సరము, ఈశ్వరము, రాజోవు సంవత్సరముల ఫలితమును ఘట్టమతశాస్త్రమునండి వ్రాసెదను.

క. చరుస నికాబింగళ సంస

ర్నిగమున కర్మములు గలవు జనులు మునుముగాఁ  
బరగునురు సస్యవికతులు  
పరివిగ ఫలియించునంద్రు వేంకటనృపతి.

గీ. కాశీయుక్తిసత్సరమునఁ గలుగ దరయ  
మునుపు వానలు కొంచెంబు వెనుక నృప్తి  
వైరులకు నీతిబా ధాకపాటి వెలయు  
వీనుము కొండ్రాజు తిమ్మయ వేంకటేంద్ర.

గీ. రాజులకు పోరు లొదవు వర్షంబు గురియు  
ప్రహరజనులచేఁ బంజులు గొళ్ళబోవు  
వచ్చు యేమంబు సిద్ధారివత్సరమున  
ననియె రెట్టెడు సకల విద్యావిదుండు.

కడచిన రెండువత్సరముల పరిత్రము మనకు ననుభవసిద్ధముగానే యున్నది. భవిష్యత్తు ఎట్లు జరుగునో తెలియదు. ఈకాలమున వ్రాయబడిన “కాలాన్యాయము”, “ముహూర్తమార్తాంశము”, “ముహూర్తకంఠాధరణము” మొదలగు గ్రంథములలో “సాలసక్రము, వీరనాపనము” మొదలగు న్యవసాయసంస్థల కనుసూలించు వానికేకాక న్యవసాయదారున కనుసూలించు వానికేకములగు నెన్నచిన్న పనులకుఁగూడ ముహూర్తనియమములు వ్రాయబడి యున్నవి. వానినిబట్టి సుదూరాలింపుట చాలవలయుగా నుండునని వ్రాయలేదు. ఈకాలమున నిర్వహించుట వట్లు కృషి, ఉన్నికృషి ప్రసిద్ధియొందు. 18-9 శతాబ్దమున బంగాళాదేశమున పట్టు విశేషముగ న్యవసాయనివారెండు జేరి, నీరురు పోవలయు నాత్మాచ్యులు ప్రావియున్నారు. ముహూర్తముకాలమున వికారముచేసియు, కాశ్మీరకాలునలు, బంగారునీరునలు, బనారసపట్టు బట్టు ప్రసిద్ధికెక్కి ముహూర్తములను బట్టి యగుచుండెనని ప్రఖ్యాతము. అందుకావలయునట్టి గొన్నితప్ప ధాన్యాదులను అప్పుడు నీరులేదని నాటి రాజరాసన మంటుచుండెనట్లు, 1750 సంవత్సరాంతమున బంగాళాదేశమున పైసకు శేరునియ్యము నమ్ము

చుండెరట. అట్టి నవుకధర లొకప్పు డిచ్చటఁ గలవనిన నేరబీదవారు విచారించుటతప్ప మఱియొకలాభము లేనందున నాప్రశంసను విడువదు. కోల్లను మహారాజులు పెంచి, భోజనమున కుపయోగించుటయేకాక, వినోదము కొరకు పంచములను వేయుచుండిరి. కోడిపంచములచే గలహాలులు ముదిరి సంస్థానాధీశులు కొందఱుచురణించిరి. పెద్దాపురసంస్థానపరిశ్రమనఁ గోడిపంచము జేసికొని “ప్రాసపోతించు, నిర్వహించు” నెట్లు కలహమును బెంచుచునిగో విద్ధింపబడియున్నది. తెనుగు దేశమునట్లేకాక, యగుదేశమునందును గోడిపంచముల జేయించుండిరి. కాంచీపురవాసియను “అమృతాచార్యుఁ” డను మాగు పేరుగల “మరదరాజు” కవికృత వసంతతిలక భాణమునుండి కోడిపంచపుర బద్ధము నొకదానిని సార్థకముగ వ్రాసెను.

\* మరదరాజుకవి యెందుగ మెడలను సాడి గంచి, యందును బాట్టులు కలవై, ప్రకాశించుచున్న యెన్ని నికన్నులు కలవై, కోపము కలవై, కోడిపుంజులు యిక్కువోడ బాసించుచునైన కాల్పవంశి రక్తము కారు పట్టును, చెక్కలొప్పుడు కలుగునట్లును, నెగురుచు, గాల్గవెక్కుడు కన్నులతో శోభించుచున్నవి—(ఇది డింకి పంచముకాదు).

## అమృత మెక్కడ లభించునయ్య చెవుమ

పండిత పురాణం సూర్యనారాయణతీర్థలుగారు

గగనమధ్యమునందుఁ గల మెక్కడను బావి దానియొద్దను నున్నదారి గలదు విద్రావనీలములచే నట చేయబడి మూలమునగుచున్నట్లై బ్రాకిపోవు నది పట్టి పోఁ జందనాచ్ఛాదములై గోచరించును రెండుకొండ లెదుట గొప్పపుణ్యము చేసికొన్న ధన్యులుమాత్రమే చాల సుఖపుగా నెక్కఁగలరు ముందు బావిలోన మునిగి యెట్లెక్కి చూచారె బట్టి యందుఁ జేరవలయు, నచట నున్నవారి కమృతము లభించును-జిందగతుండు చేతి కందుఁగనుక.

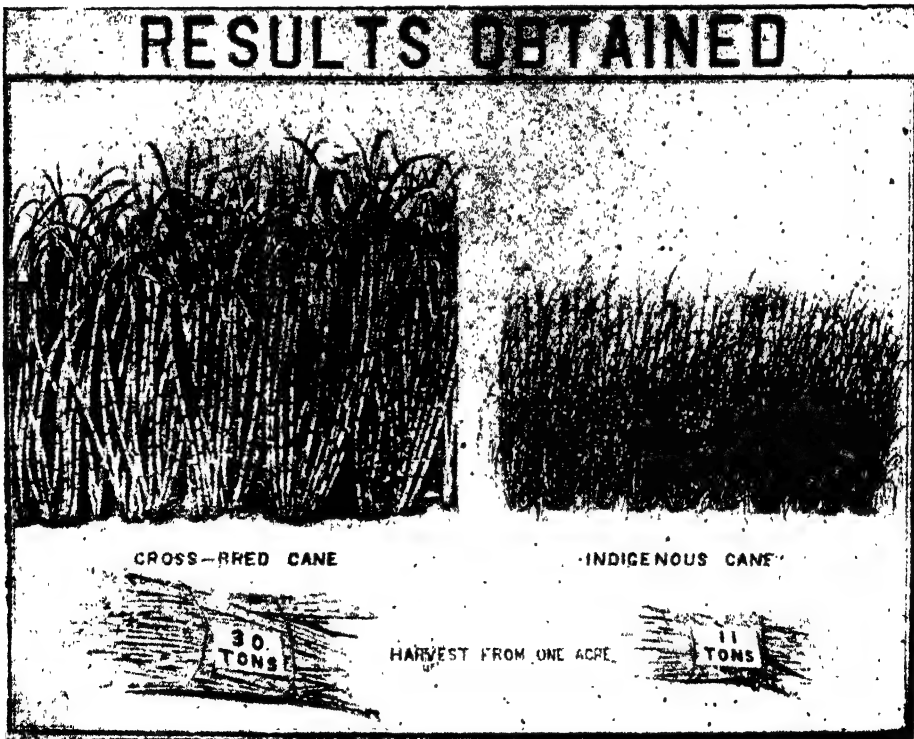
\* శ్లో. అగ్రే పశ్యత్కేసరా విభీముఖం గ్రీవం ప్రసార్యాయతాం, లోలత్రాకతాస్రలులోచనపుటా రోహయితౌ కుక్కుటౌ, చంచూఖండనక్రీడతోఽతిరణం సూర్యనవమరసం, పర్యాయేణ కృతోత్థుర్విప్రహరశఃపాదై ర్నిబధ్నతురైః.



రాయలుకమిషను పరిష్కరించుచున్నసమయములలో మనదేశానికి కావలసినచక్కెరను మనదేశంలోనే ఉత్పత్తిచేసుకోవలెననే సమస్య ఒకటి. ఈసమస్య ఒకఇండియాకుమాత్రమే సంబంధించినది కాదు. అది అన్ని దేశాలకు సంబంధించినది. బ్రిటిషుసామ్రాజ్యానికి ఏడాదికి ౫,౮౦౦,౦౦౦ టన్నుల చక్కెర కావలసి ఉంది. కాని అక్కడ ౪,౦౦౦,౦౦౦ టన్నులు మాత్రమే ఉత్పత్తి అవుతుంది. కాబట్టి ౧,౮౦౦,౦౦౦ టన్నుల చక్కెర లోటు వస్తుంది. ఈసమస్యను తృప్తి కరంగా పరిష్కరించడానికి బ్రిటిషుసామ్రాజ్యంలో ఇండియాను మించినదే మిగిలేది లేదు. ప్రస్తుతంలో లభించిన కలితములు (ఒక ఎకరముపొలములోని చెఱకుపంట)

ఇండియా తనకు కావలసిన చక్కెరకు ఇతరదేశాలపై ఆధారపడిఉంది. అందుచేత ముందు తనసంగతిని చక్క బరుచుకొని అవతల సామ్రాజ్యానికి సహాయం చేయగల సంగతిని చూడవలసిఉంది.

ప్రపంచంలో చెఱకుపండే పొలాల్లో ఇంచు మించు సగంవఱకు ఇండియాలోనే ఉన్నవి. ఇండియా లో చెఱకు ఎక్కువగా పైరయినా ప్రపంచంలో అంత చెఱకువల్ల తయారయ్యే చక్కెరలో నాలుగో నంతు మాత్రమే అక్కడ ఉత్పత్తి అవుతుఉంది. జర్మనీలో ఒక్కొక్కచునిషీ సరాసరి ౫౦ పౌనుల చక్కెర ఉపయోగిస్తారు. బ్రిటిషుదేశంలో ౭౦ పౌను ఉపయో



మొప్పదిట్టములు

పడునొకండుటన్నులు

గిస్తారు. అమెరికాలో ౯౯ పానులు ఉపయోగిస్తారు. ఇండియాలో ౨౦ పానులు మాత్రమే ఉపయోగిస్తారు. ఇంతితక్కువగా ఉపయోగించినా జనసంఖ్య ఎక్కువ కావడంచేత ఇండియా దేశము ప్రపంచంలో చక్కెర ఎక్కువగా ఉపయోగించేదేశాల్లో రెండవదిగా ఉన్నది. ప్రపంచంలో చెత్తపండ్ల పోలాల్లో సగంసాలాలు ఉన్నా 'జావా,' 'మారిషసు'లనుండి ఇండియాకు ఏడాదికి 15 కోట్ల రూపాయల వెలగల చక్కెరను తెప్పించుకోవలసిఉంది.

కుంటే ఇండియాలో ఈపరిశ్రమయొక్క వాతావరణం కనుమసిపట్టు కన్పిస్తుంది. దేశానికి కావలసినంతసరుకు దేశంలో ఉత్పత్తికాకుండాపల్ల దిగుమతులు క్రమంగా సాచ్చుత్రోసలో ఉండి ఇటీ, ఇంకా కొన్ని చిన్న బిషయాల్లా మనదేశానికి కావలసినది సరకును మన దేశంలోనే ఉత్పత్తిచేసుకోవడానికి సర్వవిధముల ప్రయత్నించవలసిన మూచిస్తూ ఉన్నవి.

భవనల ఇండియాగవర్నమెంటునా రీవిజయంలో కొంతకష్ట కనుపరిచినమాట వాస్తవమే.

## INDIA GROWS POOR CANES



Tropical Canes

ఇష్టదేశములందలి చెఱుకుకములు



Indian Canes

ఇండియాలోని చెఱుకుకములు

ఇండియాకు డబ్బుకూడేమాగ్గాలు కేవలం శూన్యంగా ఉండేదాంతోగూడా విదేశాలనుండి ఎడతెగని దిగుమతులవలనిబాధ చాలాగాఉంది. మొట్టమొదట ఇండియా దిగుమతికొఱకు ఇతరదేశాలపై ఆధారపడి ఉండవలసిన ఆనశ్యకతను తొలగించుకోవలెను. దిగుమతులు ఎక్కువఅయ్యేకొలదీ ఇండియాలో చెఱుకు పండే సాలాలు తగ్గిపోవచ్చును. చెఱుకుపైరుచేసే యితర దేశాలలో ఉత్పత్తి ఎక్కువ అవుతూఉండడం తలచు

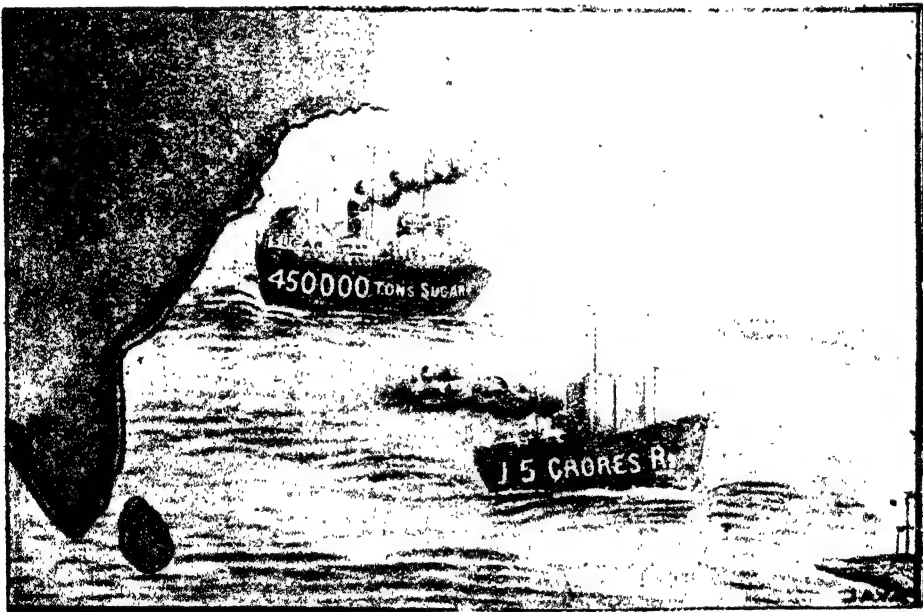
పై ర గు చు న్న చెఱుకుల మంచిసెబ్రలను గుర్తించి అభివృద్ధిలోకి తేవలెనన్న ఉద్దేశంతో వారు స్థాపించిన కార్యాలయాలలో కోయంబుత్తూరులో నున్న 'ఇంసీరియలు షుగర్ కేన్ బ్రీడింగ్ స్టేషన్' అను కార్యాలయం ఒకటి. ౧౯౧౨ సంవత్సరం ఇండియాలో వృక్ష శాస్త్ర పరిశోధనలకు దారితీసినవారిలో ఒకడుగు డాక్టరు సి. వి. బార్బరుగారు ఈ కార్యాలయమును స్థాపించినారు. ఈకార్యాలయాన్ని స్థాపించిన కొలది

కాలంలోనే బార్బరుగారు మొక్కలను పాతి చెరుకు పైరుచేయు పద్ధతిని మొదలు పెట్టినారు. ఈ పద్ధతివని పోభముష్ణుపపంచలో చెరుకుపండితాలు ఇదియొకే గుర్తించి ఉపయోగిస్తున్నవి. నూటికి ౧౫ వంతుల చెరుకు తోటలు ఉత్తరఇండియాలో ఉన్నవి. ఆ కారణంచేత అక్కడి పరిస్థితులకు అనుపూరించునట్లు ఈ కార్యాలయం చాలాసన్నని మొక్కలను తయారుచేయడానికి త్వరగా ప్రారంభించారు. అంటుమొక్కలను తయారుచేయడానికి ఇతరదేశాలవారికి చాలశ్రమ అయి నిండాకాలం

మైన చెరుకునందుకంటే నూటికి ౬౦ లేక ౮౦ వంతులు బెల్లం అధికంగా లాభించింది. ఇదిచెరుకు పైరుచేయుచుండిన చెరుకునల్ల పరిశ్రమాలయముల (ఫ్యాక్టరీల)కు చాలాసప్తము కష్టము కలుగుచుండిన నీహారురాష్ట్రంలో కోయంబత్తూరు చెరుకుమొక్కలు చాలాత్వరగా పంటకు నచ్చే లక్షణాలు కనుపడ్డవి. అందులో కొన్నిరకాలు ఆరువారాలకంటే ముందుగానే పరిశ్రమాలయమునకు తీసికొనిపోవుటకు తయారయ్యేవి.

పారిశ్రామికవ్యవస్థలో చూసుమేని దేశీయమైన

౧ సంవత్సరమునకు ఇండియాలో దిగుమతి అగు చక్కెర-దాని విలువ



ఇండియా

చక్కెర-దాని విలువ

పట్టినా కోయంబత్తూరులో నాలుగేళ్లలోనే తయారు చేయగలిగినారు. అక్కడ ఈ క్రొత్త మొక్కల పద్ధతిని క్రమంగా వృద్ధిచేసి ౧౯౧౫ సంవత్సరంలో మొట్టమొదట ఇండియాలోని అన్ని గవర్నమెంటు చెరుకు తోటలకు పంచిపెట్టినారు. ఉత్తరఇండియాలో కోయంబత్తూరు అంటుమొక్కలను ఉపయోగించిన గవర్నమెంటు చెరుకుతోటలవా రందఱు తృప్తికరమైన ఫలితము నిచ్చినవని తెలిసినారు. పంజాబులో కోయంబత్తూరు మొక్కలతో పైరుచేసిన చెరుకునుండి దేశీయ

చెరుకుపంటకంటే ఒకవారము ముందుగ పంటకువచ్చే చెరుకుయినను చాలాభాగముగ ఉండును. త్వరగా పెరిగిపండి చెరుకురకాలను కనిపెట్టి పైరుచేయుటకు ఎక్కువసామ్యము వ్యయపెట్టడానికి ఉత్తరఇండియాలోని పరిశ్రమాలయముల యజమానులు సిద్ధముగా నున్నారని తెలియవచ్చుచున్నది. వీలయిన యుక్తకాలంలో పనిప్రారంభించి వితవ్యయంతో మంచీరకంవలన ఎక్కువగా ఫలంపొందడాని కనుకూలంగా ఉండును. ఇండియాలోని ౨,౭౫౦,౦౦౦ ఎకరములు విస్తీర్ణముగల

చెఱకుతోటలలోని, ౨౫౧, ౧౧౧ ఎకరములు విస్తీర్ణముగల చెఱకుతోటలు బీహారుసంయుక్త రాష్ట్రాలలో ఉన్నవి. దాన్ని బట్టియే ఉత్తరఇండియాలో కోయంబత్తూరు మొక్కల నగదువిలువ నిశ్చయించవచ్చును. సంయుక్త రాష్ట్రాలలోని 'తాస్సా'లో అగడజను కోయంబత్తూరి కొత్తరకాలవల్ల అక్కడిరకాలవల్ల ఒక ఎకరంలో ఉత్పత్తి అయ్యే బెల్లంకంటే ఎక్కువతూనికగల పుంచిబెల్లం ఉత్పత్తి అయినట్లు కనుగొన్నారు. చెఱకు పెరిగే ఇతరదేశాల్లోకంటే ఇండియాలో చెఱకును పెంచుట చాలకష్ట సాధ్యమని చెప్పబడినను ఒక ఎకరములో ఉత్పత్తి ఎక్కువగా కావడం స్పష్టంగా తెలియపంచేత కోయంబత్తూరి కార్యాలయ స్థాపనము స్వర్థము కాలేదు. అక్కడ అనుసరించే పద్ధతులవలన చెఱకుపంజే ఇతరదేశాల్లోకంటే నిస్సంశయముగా త్వరలో లాభము గలుగుతున్నది. ఈకార్యాలయము చెఱకుపైరు చేయు ప్రస్తుత విధానములకు విలువగల సాహిత్యాన్ని సమకూర్చింది.

అందులో కొన్ని కేవలం క్రొత్తత్రోముకూడా తీసినవి.

కోయంబత్తూరు కార్యాలయంలో ఉండే ప్రభుత్వమువారి ఇళ్లు శాస్త్ర నిపుణుడు (Imperial Sugarcane Expert) చేయుచున్న పరిశోధనల ఫలితాలు ఇండియాలోను, విదేశాల్లోను అందరిదృష్టిని ఎక్కువగా ఆకర్షిస్తున్నవి. మరియు విదేశములలో ఇతే పద్ధతుల ననుసరించి కావించెడి ప్రత్యేక పరిశోధనల ఫలితములకు ఇవి సరిగా సరిపోవుచుండడం వింతగా ఉన్నది. మంచురకమైన దళసరి చెఱకు మొక్కలను ఉత్పత్తిచేయడానికి నొంబాయి చెన్నపురం రాష్ట్రములలో ఇప్పటికింకా అట్టే ప్రయత్నించలేదు. అయితే ఈసంవత్సరం రెండురాష్ట్రములలోను అందుకొరకు ప్రయత్నించి ప్రారంభం చేసినారు. ఇళ్లు శాస్త్రజ్ఞుడు ఈ క్రొత్త పద్ధతిలోను వెనుకటివానినలెనే మంచి ఫలితములే సమకూరగలవని గట్టి నమ్మకము గలిగి యున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.

## చిత్రలీలాస్తవము

౨

దుర్భాసుబ్రహ్మణ్యశర్మ గారు

ఒకచో మేఘుండవై నసుంధరను ససోయేతఁ గావించు వొండొకచోఁ గూలుతు పల్లెలుఁ బురములుఁ బ్రోద్యేగకృత్ యుండువై వికటోచ్చిత్తియె యింపా, కాక నిఖిలోర్విగుప్తియే యింపా, తావక సంకల్ప మెఱుంగ నేరికగు? దేవా, చిత్రచర్యానిధీ!

తరుణీ నందన బంధుమిత్రులకు డెందానన్ దమిం గూర్చి, దుస్తర మృత్యుధృతిఁ దద్వియోగము నవశ్యంభావి గావించి, యెండొరుల్ వీడఁగలేక వారడలఁగా నుల్లాసీవై కందు వీవరణే! యెంతదయార్ద్రచిత్తుడవు, దేవా, చిత్రచర్యానిధీ!

ధనవంతుఁ గఠినాత్ముఁగా, నృపుని నిర్దాక్షిణ్యుఁగా, బుద్ధిమంతుని నాచారవిదూరుఁగా, వరవదాన్యుఁ గైతవాన్వితుఁగా, నొనరన్ జల్పుదుగాని కూర్పపుగదా యోగ్యులుల్, దుష్టకల్పన నీకిట్టి యభీష్ట మేమిటికొ! దేవా, చిత్రచర్యానిధీ!

# పశుపతి పలయకొట్టయిపట్టగారు

మాగంట బాపినీడుగారు, బి.యన్.సి.

(కార్నల్), యం.యన్.సి. (కాలిఫోర్నియా)

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాయకళాకాల నిర్మాణ విచారణసంఘము కోయంబత్తూరు వ్యవసాయ కళాశాలయందు సమావేశమైనపుడు ప్రాధానరు బాలకృష్ణమూర్తిగారు ఈకోట్టు దగ్గర కాంగియము పశువులను పెంచు పెద్దరైతున్నాడనియు, అదితప్పక చూడవలసిన పలయనియు చెప్పినారు. ప్రధానమంత్రి సుబ్బరాయనుగారు విజయవాడ వేంచేసినపుడు కోయంబత్తూరుజిల్లాలో తమ బంధువులొకరు వేలయేకరములు భూమిగల పెద్దభూస్వామి యనియు, అతడు పశువులను వందలకొలది విక్రయించుననియు, మీబోటి రైతులు తప్పక చూడవలసిన రైతనియు చెప్పియున్నారు. వారే వీరని తెలిసికొని వెళ్లినిశ్చయించుకొన్న బాలకృష్ణమూర్తిగారు తంతునంపిరి.

రాయబహదురు నల్లతంపిసరకారయి మనరాని యరుగారు తమ పలయకొట్టయి గ్రామమునుంచి యిగోడ్డువేయవకు. తమ మోటారు సంక్రి. ఈగోడ్డు మదరాసుకు 242 మైళ్లదూరములోను, కోయంబత్తూరుకు 20 మైళ్లదూరములోను, మామారు, ఉదకపంపలము, బెంగు గూరుపోవుమార్గముల నడుచు నున్నది.

నేనును, నాతో నచ్చిన సింహళ దేశవిద్యార్థియు, కోయంబత్తూరు కళాశాలనుండి వచ్చిన పశువైద్యులొకరును కలిసివేయవకు 18 మైళ్ల దూరములో నున్న అగ్రామమును రాత్రి 8-10 గంటలకు చేరితిమి. మార్గమధ్యమున ప్రఖ్యాతికెక్కిన పెట్టూరుప్రాంతెట్టుకు పోవుకోడ్డు తగిలెను. అతిథిశాలయందు సామాను దించి ఆ గృహ కుదర్శనము చేసితిమి. వారు ఆమట్టు ప్రక్కల మకుటమలేనిరాజు; దక్షిణజిల్లాలలో గొప్ప రైతు శాలాకాబోడ్డు పెసిడెంటు. అతిథులకు అమిత పుర్యాదమాటలయేకాక స్వయముగా క్షేత్రములలో

పచ్చికబయళ్లకు తీసికొనిపోయి చూపును. ఆతనికి ఇంగ్లీషురాదుగాని వ్యవహారనిపుత మెండు. కార్యదర్శి సహాయముచే కార్యక్రమము కొనసాగించును. కోట్టలో నున్న గృహములె దట్టమైన ప్రాకారముగోనుండును.

మన పశుపతిపద్ధతులు, ఆచార్యాదులు చూచిన పూర్వప్రభువుల సాంప్రదాయములగు జమీందారుల కుటుంబములు జ్ఞప్తికిచ్చును. సాధారణమున పదిపంది వెట్టివాళ్లు 'ప్రధూ'యని పిలిచుచున్నచేయుసలాములు, పెద్ద పశువులచానట్లు, బంట్లు, గుడ్డములు, భోజనసామగ్రి యుండుకొట్టారములు, నూతులు, పరుగులెత్తు నౌకరులు, ఇన్నియు ప్రస్తుత బస్తీవనమునకు ఆలనాటుపడినవారికి ముచ్చటగు నుండును. పాపము మా మల్లెసోపరులకుటుంబ మొకప్పుడు ఇట్లే యుండెదగాదా!

పూర్వచరిత్ర: రాయబహదురు నల్లతంపి సరకారయి మనరాదియరు వేలం, మసర, తిరుచినాపల్లి, కోయంబత్తూరుజిల్లాలలో, అనగా కొంసనాడునందు వెల్లాలసంఘమునకు మత్తుగురువు. వెల్లాలసంఘము ఇచ్చటి కమ్మ, కాపు, రాడ్డి మాదిరిరైతుసంఘము. సుబ్బరాయ నుగా రీసంఘమునకు చెందినవారే. 800 సం. క్రిందట మైసూరుసంస్థానమున సేనాధిపతులు. అప్పటినుంచీయు వెల్లాలసంఘమునకు మతసాంఘికవిషయములందు గురువు లైరి. వీరికి పశువులను పెంచుట కుటుంబాచారము, వృత్తి అయినది. పట్టగారు అనునది శ్రేష్ఠపుత్రునకు వీరుదుగా వచ్చుచుండును.

కోయంబత్తూరు వేలంజిల్లాలలో కావేరి ఉపనదులున్నను మొత్తముమీద భూము లంతసారవంతమైనవి గావు. కొండప్రదేశము; అచటచట రార్ల మయము. అంది నవారికి భూమి విరివిగా దొరకెను. పామరజనులలో కెదరికము మెండు. స్త్రీలదుస్తులు మనకూలిజనమువలె

గాక విచారము కలుగచేయు ఆశ్చర్యస్థితిలో నుండును. మాధవ్య మింకను ఆప్రాంతములగు ఎంతయో కలదు.

విస్తీర్ణము: మనదేశము 12000 ఎకరములకు ధూస్యామి. ఇందు రెండువేల ఎకరములు (2000) కేలము పచ్చికబీళ్ల క్రింద నుండును. 1500 ఎకరములలో పొన్న, రాగి, ఉలవ పైరుచేసెదరు. 200 ఎకరములు పత్తి, 100 ఎకరములు పొగాకు పంపించెదరు. కొన్ని చోట్ల కుటుంబమునకు పలయుమిర్చి, వరి, ఉల్లిపాయలు పంపిండు.

ఈవిస్తీర్ణమున పట్టగారు ముంపుటములేనిరాజు. తనమాటే శాసనము. గ్రామములలో నుండు వారు కుటుంబమున కొక్కరు ఎండులమీద పట్టగాని పశుగోనికి వస్తురు. 200 చుంది పక్కరులు, 15 చుంది పెత్తులవారులు, ఒకమేనేజరు ఉన్న సిబ్బందినంతయు చాలవరకు తానే

ఆతడు స్వయముగా మాచుకొనును. ఏపాశ్చాత్యుడో ఐన సిబ్బందిఖర్చు ఎంతయుండెడినో!

పశువులదానాకొరకు ప్రతిసంవత్సరము 30000 రూపాయల విలువగల పత్తివిత్తులు కొనెదరన్న, ఈతే ప్రతిపెంతయో తెలియగలదు. పత్తివిత్తులు, వేరుసెనగ అంకి రుబ్బుటకు గానుగ లాడుదురు. వర్షములేని గతవత్సరములలో ఇరువదవేల రూపాయల గడ్డి, యిరువదవేల రూపాయలఉలవలు కొనుచుండెడివారు.

శ్రీశుజాతి-కాంగియము:—

పశువులను సాంప్రదాయసిద్ధాంతములమీద పెంచు అలవాటు అంగంగా ఆంగ్లముల లేదు. మనకున్న ముఖ్య జాతులలో ఒంగోలు, లంబాజిజాతులు ప్రసిద్ధికెక్కినవి. గున్నపొతులలో విజయనగరముప్రాంతమున మిన్నెపు



కాంగియము పశుపతి

రాయిబహుదురు నల్లతంబి సరకారయిమనరాదియగు పలయకొట్టయి పట్టయిగారు, వెల్లాలసంఘమునకుకొంగ నాడులో ముతగురువు; కాంగియము ఎద్దు, కాళ్లు, మోపురపు, నల్లరంగు ప్రశ్నోకలతూము; ఖరీదు 2000 ఉండును.

పోతులు, గవిడిపోతులు దొరకును. జాతీయంగా ఆ సాంప్రదాయమునకు ప్రత్యేకలక్షణము లుండును. మన భావి వివిధసంఘములు, జాతులు ఎట్లు ప్రత్యేకలక్షణములు కలిగియుండునో, పశువులలోను, పంటలలోను అట్లే కల్గిరేని బంగినపల్లి, జహంగీరు ఎట్లు బజారుర కములనలెగాక అంప రెగిన ప్రత్యేకగూములు కలిగియుండునో, పశువులలోను సంచరజాతులు, ప్రత్యేకజాతులు ఉండును. ఉ. ఒంగోలు, మైసూరు, పుంగనూరు, కరాచీ మొదలైనవి. కాంగీయముజాతి ఇట్లే ప్రత్యేక జాతి. పలయకొట్టయి కాంగీయమునాడులో ఉన్నది.



కాంగీయము ఆవు. మొదటిరకము. ఖరీదు 800.

కాన యీపశుజాతికి కాంగీయమని పేరువచ్చెను. ఈజాతి ఎడ్లు, ఆవులు, గుడ్డుముల్లు ప్రత్యేకలక్షణములు కల్గియుండును. అవేవి?

మనప్రాంతమునకు మైసూరు ఎడ్లు వచ్చును. వాటిలో కొన్ని కాంగీయం ఎడ్లుండును. మదరాసులో కూడ వానిని జాతుము.

కాంగీయముకూడ పుట్టకనే ఎరుపురంగుకలిగి, కాళ్లు, కడుపు తెల్లగా ఉండును. మాడునెల లయిన ఏమ్మట బూడిదరంగుగా మారును.

ఎడ్డుకు తల, కాళ్లు, మాపురము నల్లగా నుండును. ఈజాతికి ప్రత్యేకలక్షణము లివి. మగతనము నశింపగానే నలుపుమారి తెలు పెక్కును.

6 నెలలచూడితపు కనుబొమ్మలమట్టు నల్లరంగువచ్చి యీనిన 60 రోజులకు పోవును. ఇవి యీజాతి ప్రత్యేకలక్షణములు.

కష్టమునకు ఓర్పుట, శరీరపు బిగి తక్కువమేత, ఎక్కువపని, పొడుగైన గట్టి ఎముకలు, 20 సంచెన్నరములైనను కాళ్లతీరు మారకుండుట అను నివి కొన్ని ముఖ్యలక్షణములు బరువు లాగుటకు, మోట తోలుటకు వీటికి పెట్టవదిలేరు.

మన పశుపతి ఏడుతరములలో ఒకరంగు, తిన్నని కొమ్ములు, జిగిరీరము, గట్టి ఎముక ఉండునట్లు మార్పు కేగలేదు.

ఇవి పాలకు అంతగా పనికిరావు. పాడి వీరి ఆవర్తమే కాదు. ఆమెరికాలో ఏర్పాటైనను పశువులను పెంచిన, ఉద్దేశ మంశము. వెన్ననర్తకుడు వెన్న పెక్కుని నిచ్చు జాతినే కొనును. పాలు విక్రయించువాడు పాలు విశేషముగనిచ్చు జాతులనే పెంచును. అంతిలో కాని మనవలె పనికిరాని మంచును పోగుచేయరు. ఈ పట్టగారు కూడ ఈపరిశ్రమ, పాడి ఒకేజాతీయం నుండుట అరుదనియు, లాభకారి కాదనియు తెలిసికొని, పనిచేయు లక్షణములకే పశువులను తయారు చేయుదురు.

జాతిని పెంపొందించువిధానము:—

ఉచితలక్షణము లన్నియున్న ఆసలైనకాంగీయము ఆబోతు నొకదాని నేరి, 10 కాంగీయము ఆవులతో ఆరునెలలు ఒక బీటిలో పెంచలేదు. చూడియావులను విడదీసి యీచుకొనిపోకుండు వేళ్ళరు బయళ్లలో నుంచెదరు. చెట్లనీడతెప్ప పందిళ్లుగాని పాకలుగాని ఉండవు. ఎండవానలకు అవి ఓర్పుకొనును. అవి ఈనుటకూడ ఆబయళ్లలోనే. కాపరి చూచుచుండును. పదిమాడలకు పరీక్షించి, తండ్రిలక్షణములన్నియు వాటియందు స్పష్టముగ నున్న (prepotency) ఆబోతుగా నుంచుకొనెదరు. ఆబోతులకు పనికిరానివాటినిన్నిటిని ఎడ్లుగా విక్రయించెదరు.

పట్టగారికి తన పశుగణమునందలి ప్రతిదూడ దేనికి పుట్టినవో, అట్లే అన్నిటిసాంప్రదాయము తెలిసియుండును. సాంప్రదాయసిద్ధాంతముమీదనే ఆతడు పశువృద్ధిచేయును. అందుచే తనపశువులశక్తిలక్షణములు ఆతనికి తెలిసియుండును. కల్తీకలిసిన కాంగియము బానిసములుండువు. ఏకసంతతి కలయిక (inbreeding) లేదు. మూడవయేట ఆబోతు దాబనితురు. తన సంవత్సరము నుంచి పుంస్తవము కృశించును. అంత వానిని దుక్కి టెడ్డులలో చేర్చెదరు.

సాలంమీద పశువులమొత్తము 2000 ఉండును. వీటిఖరీదు 500,000 రూపాయలకు మించును. ప్రతి సంవత్సరము రు. 50,000 ఖరీదుగల పశువులు విక్రయించబడును. అమ్మకమునకు 15 ఆబోతులు గలవు. మంచివి రు. 2000 వరకుఅమ్మును. 500 ఎడ్లు, 200 పైనెఆవులు గలవు.

పశువులను చక్కగా పెంచుట మనదేశమున కాన్పింపదు. పట్టగారు వీటినిన్నిటిని స్వయముగాజూచును. నయస్సును, రకమునుబట్టి వేరువేరుబిల్లలో వీటిని పెంచె



కాంగియము పశువులు. ఆబోతు, ఆవు.

బండికి, మోటకు ప్రసిద్ధి కెక్కినవి. తక్కువమేతతో ఎక్కువ పరిచేయును. పత్తివిస్తలు గానుగలో రుద్దిదరు

పదలయి వేలాడునర్మము, మందమతి, లోతుకళ్లు ఇవిపట్టగారి సిద్ధాంతముప్రకారము పురుషత్వముపోయిన ముసలిదాని లక్షణములు. సంవత్సరమునకు సగటున ఒక్కొక్క ఆబోతు 100 ఆవులను దాటగలవట.

తరములబడి వీరిచరిత్ర వివరముగా వ్రాసియుంచిన బాగుండెడిది. అట్లు జరుగుట మంచిదని యిచ్చిన సలహా నందుకొనెను.

దరు. గోగనివారణోపాయము లుండును. ఆరోగ్యపద్ధతులును ఆచరణలో నుండును.

అమెరికాలో తప్ప బన్ని పశువులను, ఇంత చక్కగా పెంచుట మరెచటను చూడలేదు. మాతాతల నాటి కాలమున, కొల్లేటిలో ఇంజనులులేని దినములలో ఆవులమందలు జ్ఞాపక మున్నవిగాని యిట్టి శ్రేతో త్వమిచ్చు ఆబీళ్లు, స్వాతంత్ర్యము నానందించి, స్వభావ



సిద్ధమైన మేత తిని, గాలిపీల్చుచు, అధికారి అంబా యని పిల్చిన శ్రీకృష్ణుడు పిల్లనగ్రోవికి చేరినట్లు చేరి, బెదరించిన లేళ్లవలె గంతెత్తు దృశ్యమును మరెచటను



తిరువూరుసంతలో మొదటిబహుమతిసాందిన ఎద్దు.

గాంచియుండలేదు. పశువుల చీళ్లలో గోపాలునితో బండిమీద ప్రయాణము, ప్రసూత్యాలయమువలె లే గలు, ఆవులునుండు దొడ్డి, మృగరాజుమాదిరి ఆయావుల మధ్య ఆహోతు, ఆకలి ఎరుగక గంతులెత్తు ఆమాడలు, వాటి తిండిని రుబ్బుటకు ఆగానుగలు, నీటికి మాతులు, బారులు దీర్చిన కట్టుగుంజలు, రకములవారి కంపార్డు మెంటుల చీళ్లు-ఎంత కన్నుల పండువుగ నుండునో కను వారికి గాక పాశకులకు చిరియబాలదు. సానిక సంఘముల లో నామినేషనులు, భిక్షుమునకు తోడికైతు లెంతమంది

ఈరోడ్డుమీదుగా ఉదాహరణమండలము ఎన్ని పార్లు నెలకునెలు వ్యయముచేసి పరువులెత్తి యుండలేదు. కాని యిట్టికైతుల పూజ్యఫలమును యాత్రచేయుటకు నోచుకొనకైరి.

రైతుసోదరులందరు ఒకసారి యీ యాత్రచేసి ధన్యులగుదురు కాకయని ప్రార్థన.

వీరిని ఆదర్శముగా గైకొని ఆంధ్రదేశ మందును ఇట్టిక్షేత్రములు స్థాపించుటకు హెచ్చరించుచున్నాను. రైతులలో పరిశోధకులు లేకపోలే. ఇదివరకు వాహాపట్టణమందు (కైకలూరుతాలూకా) కామినేని పట్టాభి రామయ్యగారు అక్కుళ్ల విజ్ఞులలోను, కల్లి చిట్టి అబ్బాయి నాయుడుగారు ఎరువులలోను, కానూరి వేంకటసులపతిగారు సరుకుడుమొక్కలు వరికొన్ని పంటలలోను కొంతపరిశోధన గావించియున్నారు.

ఆంధ్రదేశములందు రైతాంగ మభివృద్ధికి రానలె నన్న రైతులలో స్వయంపరిశోధన సామర్థ్యము పుట్టవలెను. వ్యవసాయశాఖమీద ఆధారపడిన లాభములేదు. జమీందారులు కోడిపందెములలోను, కోర్టులలోను, వోర్డులలోను ముసిగి గుటకలుచేయుటకంటె ఆదర్శప్రాయములగు నిట్టి పశుక్షేత్రములను నెలకొల్పి ధన్యులగుట మంచిది గాదా. విశేషముగ ధూమిగల్గి, అవకాశములుగల రైతు సోదరులను మేల్కొనుట దేశక్షేమముగదా!

ఎందఱు నన్ను మెచ్చిన, మహిష్ణలి నెంతటికౌరవంబు నే

నందిన, నెన్ని సంఘదల నందిన, విద్యలపెన్ని నేర్చినన్  
జెందము నీషయిన్ నిలువ నేరనిచో బ్రతుకెల్ల వ్యర్థమా  
నందము సున్న గావున మనంబును సాధ్యముఁజేయు మీశ్వరా!

జగని యురఃస్థలంబునను జక్కఁగఁ దా శయనించి నిద్రరన్  
దనువును సర్వమున్ మఱచి ధన్యతగాంచెడు బిడ్డపోలికన్  
మనసును భక్తిలోఁ జొనిపి మైమఱు పొందెనువాఁడె ధన్యుఁ డె  
ననుజమ సౌఖ్యమన్నమఱి యాతనిదే యగనోస్థి నీశ్వరా!

ఏవఱు కాడఁగూడదొ యెఱింగియు నాఁలు కాడుచుండి, నే  
నేని చేయఁగూడదొ యెఱింగియు నాని చేయుచుండి, సం  
తాఁముఁ జెందుదున్ బిదప నాయవివేకముఁగూర్చి; కాని, నన్  
రేఁపెడిఁ దొంటియట్టుల యర్చిత్రకరం బడయేమొ, యీశ్వరా!

జననీగర్భమునందునుండి యిలపై జన్మించు సర్వేశ భో  
రున నే నేడ్చితి నద్దు జన్మమని వాక్రున్వన్ సమర్థుండఁ గా  
నని భావించియె; కాని నీకు దయలేదయ్యెన్ జగన్నాయకా  
నను సంసారమహాభ్రం ద్రోచితి విదేనా ధర్మమన్నన్, బ్రభూ!

మనుజుఁడు పూర్వజన్మమున మానక చేసిన దుష్టకర్మముల్  
పొనరుచు దుఃఖసంచయముఁ బొందుట తప్పచె యిష్ట డట్టులై  
న, నిక భవత్పవిత్రతరనామజపాచరణంబుగూడ ము  
క్తి నొనఁగఁజాలదన్న యశక్తిరికిఁ బల్పడకుందువే ప్రభూ ?

మనుకటి సంచిలోఁ బ్రకటింపఁబడిన పద్యములలో “సుఖరూపంబులు నీకు లేవనుచు” అను మల్లేభవృత్తము నందలి చతుర్థపాదముగా “నాకేమంచ నుపేక్ష నేయక జగన్నాథా, ననుం బ్రోవవే” అను కార్దూల వృత్తపాదము వ్రడినది. అది గొప్ప ప్రమాదము. దానిని “మనకేమంచ నుపేక్ష నేయకు జగన్నాథప్రభూ, రక్షకా” అని సవరించుకొనుఁడని పాఠకుల నందఱును బ్రార్థించుచున్నాను.

యుగధర్మంబులు మార్పుకొందువుగదా యల్లాసిపై ప్రోడవై  
తగిన ట్లివు మహాత్మ్య; కర్మఫలమున్ దప్పించులీలావిశే  
షగతుల్ మాత్రము చూపవేల కట! శక్త్యాత్మాసంతపు నె  
వ్వగలం ిరిచి వే కృతార్థ నొనరింపంగూడదే యీశ్వరా!

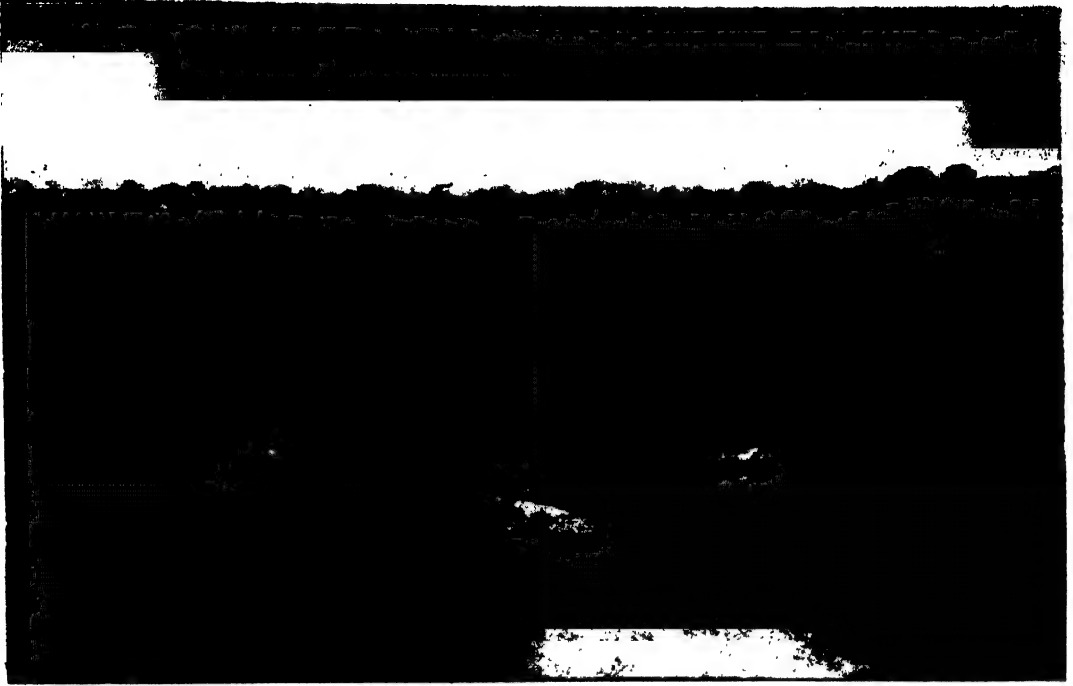
పుట్టిననాటనుండియును బాట్టకు బట్టక దేవులాడునే  
నెట్టులు నిన్నుఁ గొల్వంగల? నెప్పుడు హాయిగ నుండుఁ బ్రాణమి  
క్కట్టులఁ బాసి? నీరమకారుణికత్వముఁ జూపవేల? నీ  
విట్టులు పేక్షచేసిన మతెవ్వరు ప్రోతురు నన్ను రక్షింకా!

యోగిని జూచినట్టితఱి యోగిగఁ గాలముఁ బుచ్చంగోరుదున్  
భోగిని జూచినట్టితఱి భోగిముసందె యపేక్ష గల్గెడిన్  
త్యాగిని జూచినట్టితఱి ద్యాగమే మేలని తోచు నక్కటా!  
యేగతివైన సుస్థిత యించుక గాంచదు చిత్త మీశ్వరా!

భాగవతాది సుప్రథితభక్తిసుధారస పూర్ణ కావ్యముల్  
బాగుగ నిచ్చులుం జదువువాడ ననిర్వచనీయహా ముదం  
బేఁ గనువాడఁ గాని మది నింకను నిశ్చలభక్తి లేదయో!  
యేగతి నీభవాద్ధిఁ దరియింపంగ నోపుదునయ్య, యీశ్వరా!

వారిజనాభుడో శివుడో బ్రహ్మయో యెయ్యది నాకు నిష్ట మా  
పేరను నిన్నుఁ బిల్చుచును వేడుచు మ్రొక్కుచు దస్సహంపుసం  
సారమహర్తిఁ బాపుకొన సంతతమున్ జతనంబు నేయుదున్  
భారము నీదె యింక ననుఁ బారముఁ జేర్చంగ దీనరక్షింకా!

ప్రాచీనభారతీయచిత్రకళ - మొదటి ప్రముఖ



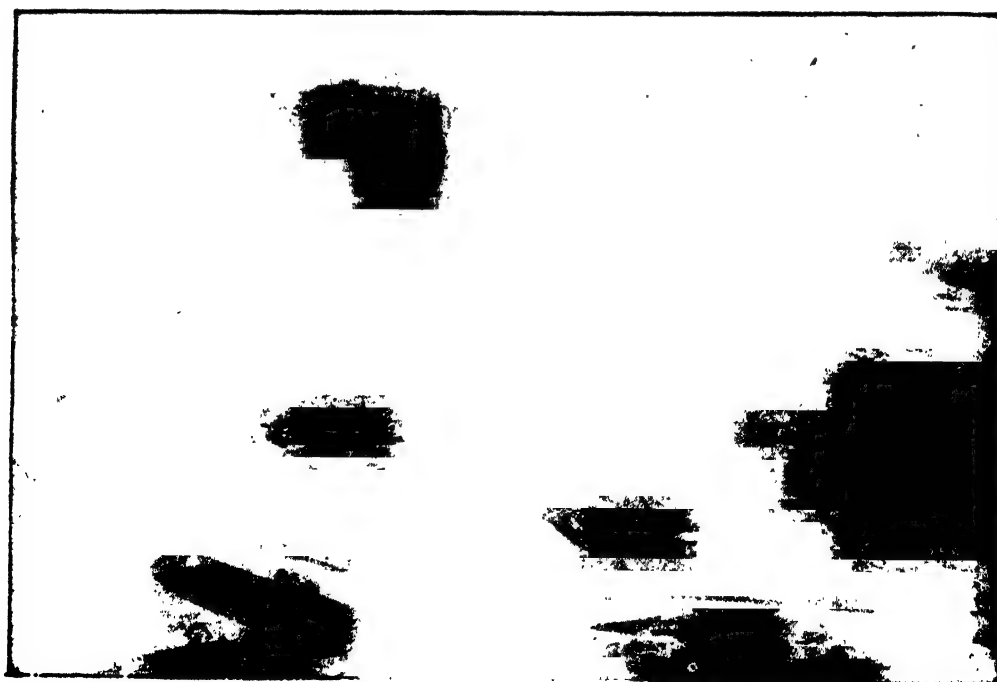
3. రంభాభోరు కోట



౪. గాగోను కోట



గి. చిత్తూరుకోట





శరీరాం స్వగురుపత్నీం దుర్లభా నామధేయాం దేవీ మాహూయః."

"మదయన్తిని బోలు మహాకీర్తివ్రాసినను, బట్టూరికుంముయొక్క నోసటిమాణిక్యమును అనేకవిధములగు ధర్మకార్యముల కలముచే వివ్రతము నేయబడిన దేహముగలదానిని దుర్లభయను నామధేయము గలదేవిని తన తండ్రి భార్యను పిలచి."

ఈవాక్యములపై స్త్రీలుగా రిట్లు వ్యాఖ్యానము చేసియున్నారు:

"అతడు (మంగళేశ్వరుడు) మొదటి కీర్తివర్మకు చవతిత్తి గర్భమునఁ బుట్టిన తమ్ముడు. ఏలన యీశాసనముయొక్క ౧౩వ పంక్తిలో దుర్లభదేవిని "స్వమాతరం" అనక "స్వగురుపత్నీం" అని సంబోధించియున్నాడు. ౫వ పంక్తిలో తండ్రి వసుదేవునితోడను తనయులిరువురును బలభద్రవాసుభద్రులతోడను బోల్చి బడియుండుటయు నట్లే సూచించుచున్నది. వసుదేవునికి (=రణవిక్రమునకు) రోహిణి (=దుర్లభదేవి) , దేవకి (=?)యు నను నిద్దరు భార్య లుంకిరి. బలభద్రుని లేక బలరాము = మొదటికీర్తివర్ముని ప్రముఖమున దేవకియే గర్భమున ధరించినను, పిమ్మట నామె గర్భస్థుని పిండామును యోగమాయ నేర్పుతో మెల్లన తిగిచి రోహిణి కడుపున నిడియెను. తత్కారణమున బలభద్రుడు రోహిణి గర్భమునండి యుదయమాయెను. అరిని తమ్ముడు వాసుభద్రుడు, వాసుదేవుడు, లేక కృష్ణుడు (=మంగళేశుడు) దేవకి గర్భమున జన్మించెను. (కాబట్టి బలభద్రుడును వాసుభద్రుడును అనగా కీర్తివర్ము యను మంగళేశ్వరుడును ససతులబిడ్డలు). పురు రణపరాక్రమ ఉరు రణవిక్రాంత అను బిరుదుములలోని 'పురు' 'ఉరు' శబ్దములు ఈవిషయమునే సూచించినను సూచింపవచ్చును. బాదామిగుహాశాసనమున మంగళేశునకు

"రణవిక్రాస్తుప్త"ను బిరుదుమాత్ర మున్నట్లు చెప్పబడియున్నది. ఇచ్చట పై బిరుదులలోని "పురు" "ఉరు" శబ్దములు కీర్తివర్ము మంగళేశ్వరులభిన్న మాతృత్వమును చూపుటకై తెచ్చి పెట్టుకొన్నట్లున్నవి. పెంటుపీటర్సు బద్ధనిఘంటువు ప్రకారము "అధికము" "అనేకము" నను సర్థముగల "పురు" అను నైదికపదము, ఇతిహాసములలోను తెరువాతి వాక్యమునుసంధును నామపదములకు (Proper names) ముందు కనిపించుచున్నదనియు; ప్రాతవియును, అసాధారణములును నగు పదములపై యభిమానముగల భాగవతపురాణ కర్త వీనిని క్షేప్రమోగించి యున్నాడనియు నాకు దెల్పిన ఈయన్నదమ్ము లిద్దరును చాక్షుషమునపుడుమారులగు 'పురు', 'ఉరు' అనువారలకు బోల్పబడి యుండురని ప్రా ఫెసరు కీలుహరన్ గారు చెప్పిరి. ఇందుల మంగళేశుని కాలమున "పురు" శబ్దమును విశేషముగ ప్రమోదించుటకు వీలుకాదని తేలుచున్నది. కాబట్టి యదియొక నామపద (Proper noun) మాని తలీసిన నలయును. "పురు" శబ్దమునకు సమము "ఉరు" శబ్దమునకు గూడ నట్లే యర్థము చేసుకొనలయును. అయితే "పురు" "ఉరు" అనువారలు నవతిత్తి బిడ్డలో కారో నేను చెప్పబాలను."1

స్త్రీలుగారి చర్చనుబట్టి చూడగా కీర్తివర్మయు మంగళేశ్వరుఁడును సహోదరులు కారనియు, సనతులబిడ్డలనియు తేలుచున్నది.

మంగళేశుని రాజ్యాభిషేకము

మొదటి పౌలకేశి మరణానంతరము మొదటి కీర్తినర్ము రాజ్యము చేసెను. ఆతని మరణానంతరము మంగళేశ్వరుని రాజ్యాభిషేక మహోత్సవము జరిగెను. అయితే యీ రాజ్యాభిషేకము జరిగిన దెప్పుడు? ఈప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పట సులభమైనపని

కాదు. ఏలన, మంగళేశ్వరునిరాజ్యాభిషేకకాల నిర్ణయము చతుర్ముఖచరిత్రలోని గూఢాశ్రమ మగు సమన్య. ఈ ప్రైన్సిపు మంగళేశ్వర కాలపు శాసనములు మూలవిషయము లగు సమాధానము లిచ్చుచున్నవి.

౧. బాదామిగుహశాసనమున ౧. ౧౧ చుట్ట చుట్ట యున్నది :

“శ్రీమంగళేశ్వరో రుద్రక్రాంత ప్రవర్ధమాన రాజ్యసంవత్సరే ద్వాదశే శకస్వపతిరాజ్యాభిషేక సంవత్సరే వ్యతీతేషు పశ్చాన్నశతేషు” “పశ్చాత్తక్రమేషాం మాస్యాం.” ఇత్యాది.

నినిబట్టిచూడ మంగళేశ్వరుడు ఇతడు బ్రహ్మ గిరిం నాటికి ౧౨ సంవత్సరములు రాజ్యముచేసియుండెనని తెలియుచున్నది. కాబట్టి అతనిరాజ్యాభిషేకసంవత్సరము ఇతడు బ్రహ్మ రురలో నున్నగా శ్రీ. శ. ౧౬౬౬-౬౭ సంవత్సరమున జరిగెనని తెలియుచున్నది.

౨. మహాకూటశిలాస్థంభ శాసనమున ౧ దిట్లున్నది :

“ఉత్తరోత్తరప్రవర్ధమానరాజ్య పశ్చాత్తక్రమే ప్రవర్ధమానే సిద్ధార్థే వై శాఖిపార్ణమాస్యాం.”

ఇందున్న మహాకూటశాసనము మంగళేశ్వరునిరాజ్యకాలమునదనసంవత్సరమునకు సరియగు సిద్ధార్థివర్ష వైశాఖిపార్ణమాస్య నాడు వ్రాయించినట్లు తెలియుచున్నది. అయితే మంగళేశ్వరుని రాజ్యస్థాపనమునకు సరిపోవుకాబట్టి మిందు చెప్పబడలేదు. కాబట్టి యీ శాసనకాలమును సిద్ధార్థివర్షమునకు వీలులేదు. బాదామిగుహశాసనమున

చుట్ట చుట్ట మంగళేశ్వరునిరాజ్యరంభము శ. ౧౬౬౬ సంవత్సరమైనయెడల మహాకూట శాసనము శ. ౧౬౭౦ చుట్ట చుట్ట యుండ నలయును.

నాస్తికము విచారింపచూడ నిది బాదామిగుహశాసనమునకు తును నేరూపు తామ్ర శాసనమునకు తును తునువాటిగా నోచుచున్నది. బాదామిగుహశాసనమున మంగళేశ్వరుని శ్రేష్ఠత్వర్యాదగుణములు గణించబడినవి గాని మంగళేశ్వరుని బుద్ధి, దేశములు గాని సహజము లగు శత్రువులుగాని పేర్కొనబడియుండలేదు. నేరూపుతామ్రశాసనమున తాను శత్రుగిరినిపుత్రుని గజతురగపదాతి కోశబలసంపన్నుని బాధరాజును వెడలనడచితి ననియు చతుర్ముఖేశ్వరుని భద్రుని నెదిమిది యుద్ధములయందు గలుపుగొన్న ప్రోడను నన్వయిరాజును పాతము చేసితినియు చెప్పుకొనియున్నాడు.

“శేన రాజా శంకరగజపుత్రం గజతురగపదాతి కోశబలసంపన్నం బుధరాజం విద్రావ్య చతుర్ముఖేశ్వరం అష్టాదశ సమరవిజయం స్వామిరాజంవహత్వా” ఇత్యాది.

మహాకూటశిలాస్థంభశాసనమున తాను ఉత్తిరదిగ్విజయముడనె పైబాధరాజు నోడించి, యాతనిభసమును సర్వమును గ్రహించి; అటు చిమ్మట భాగీరథీకూలమున దనశక్తిజయ స్థంభమును నిలుగోరి, మొదట ధర్మజయ స్థంభమును నాటుట మేలని తలచి మకు శుద్ధిరనాథునికి దనమారుతల్లియగు దుర్లభ



దేవిచే భూదానమును చేయించితిని చిహ్నము కొనియున్నాడు.

“సగు త్రైవిదియకృతబుద్ధి ర్బుద్ధృప మవిశిష్య తస్య వసుచ శేష ముపగృహ్య భాగీరథీహరేశక్తిజయ స్తంభనిరోపణోత్సవేన చిహ్నాభివృద్ధి జయ స్తంభశక్తిః ప్రసమతర మేన నిరోపయిత్వే త్వనన్యత్యే తవనుక రణయోగభూతం చిహ్నమస్మిన్ చిహ్నపత్రివ్రతం బట్టారకుల లలాసభూతం వైకవిధధర్మఫలభాగ్యపవిత్రీ కృతశరీరం స్వనరుపత్నీం దుర్లభనామధేనుమ్ నేపీ మాహూయః.”

ఈబుద్ధరాజు కలత్సురినంశజుడని యీ శాసనములోని ౧౩-వ సంక్షిప్తమున తెలియుచున్నది.

ఇంగునల్ల తెలియున దేవున :

బాదామిశాసనమున కాలమునకు ముగళేశ్వరునకు ప్రభావతిగల శిశ్రువులతో పోరాటము కలుగలేదు. బాదామి నేరూరు శాసన కాలములమధ్య కలత్సురిబుద్ధరాజును చాళుక్యస్వామిరాజును కలసియో వేరువేరుగనో ముగళేశ్వరునిరాష్ట్రముపై దాడివెడలిరి. ఇరువైపులను పోగు నమకూరెను. ఈ యుద్ధమున స్వామిరాజు హతుడయ్యెను. బుద్ధరాజు సరావేత్తై సలాయన మొనర్చెను. నేరూరుమహాకూటశాసనములమధ్యకాలమున ముగళేశ్వరుడు కలత్సురిరాష్ట్రముపై దండువెడలి బుద్ధుని రాజ్యమునుచేసి వాని సేవ్యస్వమును హరించెను.

కాబట్టి మహాకూటశాసనము నేరూరు శాసనమునకు పిమ్మటను నేరూరుశాసనము

బాదామిశాసనమునకు పిమ్మటను లిఖింపబడినవి. అనగా ముగళేశ్వరునిశాసనములలో బాదామిశాసనము మొదటను, నేరూరుశాసనము దానికి దరువాతికాలమునను మహాకూటశాసనము కడపటను వ్రాయుటబడినవి.

మఱియు మహాకూటశాసనము ప్రవర్ధమాన రాజ్యసంభ్రమ శ్రీవర్షమునకు సరియగు సిద్ధాంతిసంవత్సరపు వైశాఖపౌర్ణమిసంవత్సరాదు నెలకొల్పబడినది. ముగళేశ్వరుని రాజ్యకాలమున (శి. ౪౮౮-౫౩౨) నొక సిద్ధాంతిసంవత్సరము నెచ్చినది. స్థితిగారి లెక్కప్రకారము అది శి. ౫౨౫కు సరిపోవుచున్నది. అంతకు ముంద్రుని సిద్ధాంతి శి. ౪౮౫ నెచ్చినది. ముగళేశ్వరుని రాజ్యరంభము శి. ౪౮౮ అనుటచేత సరియైనదిగానే సిద్ధాంతి శి. ౫౨౫కు సరియైనదిగానే యూహనలయును. కావున స్థితిగారు మహాకూటశాసన కాలము శి. ౫౨౫ అని సిద్ధాంతీకరించిరి. శి. ౫౨౫ ముగళేశ్వరునిరాజ్యసంభ్రమశ్రీవర్షమున అందు శి. ౫౨౦ ను సింహాసనారోహణము గావించియుండవలయును. బాదామిశాసనము రాజ్యాభిషేకవర్షము శి. ౪౮౮ అనుచున్నదిగాదా! కాబట్టి యీరంపశాసనములును ఒకదానితో నొకటి విరోధించుచున్నవి.

(3) ఇంతేకాక కొందఱిమతానుసరణమున నత్యాశ్రయధ్రువరాజుయొదనర్మగోవా శాసనము <sup>1</sup> శి. ౫౩౨ నకు సరిపోవు ముగళేశ్వరుని ౨౦-వ రాజ్యవర్షమున లిఖింపబడినది.

కాబట్టి మంగళేశ్వరుడు శ. ౧౬౦౨ మొదలు రాజ్య మేనారంభించె నని భరితార్కా-లే త్యాదు లనుచున్నారు. బాదామి గుహా శాసనమున రాజ్యారంభము శ. ౪౮౯ అని చెప్పబడియున్నదే యిన్ని దానికి సమాధాన మిట్లు చెప్పచున్నారు. శాసనమున మంగళేశ్వరుడే శ. ౧౬౦౦ లో రాజ్యమునెఱుచున్నట్లున్నను వాస్తవముగ నెప్పుడొకప్పుడు రాజ్య గాడు. ఆతనియన్నయగు కీర్తివర్మచే రాజ్యము రాజ్యము నేయుచుండినను. మంగళేశ్వరుని దానినియన్నకు సంతకభూతులగు నుండెను. గుహను ఖననముచేసి విష్ణుపుష్పపుష్పానామన శాసనము తెనయన్ననని మంగళేశ్వరుని బాదామి శాసనమున చెప్పకొనియున్నది. కాబట్టి కీర్తివర్మ యన్ననికి ప్రభుత్వము నుంచు నిక్కము. అతనిరాజ్యకాలము శ. ౧౬౦౨ లో జరిగినమాన్యు నుంచును. అప్పుడునే మంగళేశ్వరుని రాజ్యకాలము జరిగినది అనియును.

వైన తెప్పనగిల్లి చనిన కాళియ మంగళేశ్వరుని రాజ్యాభిషేకమును వర్ణించుచు గూర్చి భిన్నాభిప్రాయులై యున్నాం. నీయు పాలుకొనుమార్గ మేమైన నున్నదో కను గొనవలసి యున్నది. బాదామి గుహలోని శాసనమున తెప్పనట్లు మంగళేశ్వరుని రాజ్యాభిషేకము శ. ౪౮౯-౪౯౯ లో జరిగి యుండుటయే నిక్కమని నాకు దోచుచున్నది. అను మంగళేశ్వరుడు తాను రాజ్యము చేయుట్లు చెప్పకొనియుండుట అందరును అంగీకరించిన విషయమే. గుహను ఖననముచేసి విష్ణుపుష్ప

మును స్థాపించిన శలము తన యన్నదన్నంత మార్గముననే మార డప్పటి కింకను బ్రదికి యుండనని తేలును. చనిపోయిన పిమ్మటగూడ నతని కాలము చెందవచ్చును. దేవాలయము నిర్మాణముచేసి దేవుని స్థాపించి తత్ఫలమును తన యన్నమీదభక్తిచేత ఆతనికి చెందునని తలచి యట్లు చెప్పినాడు. కావున సేవాక్యము నాధారించుకొని కీర్తివర్మ శ. ౧౬౦౦ నాడు బ్రదికియుండెననియు అప్పడొకనికి మంగళేశ్వరుని సంతకభూతులగు మర్తముండెననియు చెప్పట కనకాశము లేన.

పిత్తావ్రాహ్మ ప్రసవరాజ ఇంద్రనర్యయు క్క- గోవాశాసనము నాధారమును చేసుకొని శ. ౧౬౩౨ మంగళేశ్వరుని ౨౦వ రాజ్యవర్షమును కాబట్టి యాతని రాజ్యాభిషేకము శ. ౧౬౧౨-౧౩ లో జరిగియుండుననియుననిపెద భరితార్కా-లేనుచున్నాం. ఇట్టి యభిప్రాయము కలచేయు నుదాహరణలు నచింజిరి

“గోవాశాసనమునకును మంగళేశ్వరుని రాజ్యాభిషేకమునకున్దిన్నబంధమునులేద.” కారణము లేవివిధ:

(౧) గోవాశాసనమున కాలమును నూచించు భాగము శాసనాంతమున నుండు నొకవిడివాక్యము. ఇట్లు శాసనాంతమున విడి వాక్యమునదిమ రాజ్యకాలమునుసూచించుట గాని గోవాశాసనమున నున్నట్లు వర్తమాన రాజ్యవర్షమును తెప్పటగాని సార్వభౌములగు స్వపాలురకు మామూలుకాదు. ఇట్టి శాసన మొకొకటిమఱి ఏకాలమునగాని యివ్వబడెనని

నిశ్చయించుచున్నట్లుకు వీలులేదు. అందుముఖ్యముగ గోవాశాసనకాలమున లేదు. ఇంతేకాక సామంతరాజులు తమ రాజ్యకాలమును జెప్పకొనుచున్నది మిగిలేదే.

(౨) రెండవ పుటకేళి హైదరాబాదు శాసనమునల్ల గిరించిన శ. ౧౭౩౮ సంవత్సర మాత్రని రాజ్యాభిషేకమైన మూడవసంవత్సరమని తెలియుచున్నది. కాబట్టి గిరించిన ౧౭౩౨ వ శకాబ్దమున నీరాజ్యాభిషేకము జరిగియుండవలయును. ఇది నిజమైనచో శకాబ్దము ౧౭౩౨ న వ్రాయించిన గోవాశాసనము రెండవపుటకేళిరాజ్యకాలమున నిన్వబడి యుండవలయును. శకాబ్దము ౧౭౩౨ రెండవపుటకేళిరాజ్యకాలపు టిరువదియవ సంవత్సరము కాబాలగు. పైజెప్పినట్లు మంగళేశ్వరుని రాజ్యకాలమును కాజాలదు. కావున గోవాశాసనమున పఠించబడిన రాజ్యకాలము సత్యాశ్రయ ధ్రువరాజ ఇంద్రవర్మదిగా నుండవలయును.

౩. భండార్కరుగారి వాదప్రకారము మంగళేశ్వరునిరాజ్యాభిషేకము శ. ౧౭౦౨-౦౩ న జరిగిన దనుకొన్నను రాజ్యపంచమ వర్షమున ననగా శ. ౧౭౦౭-౦౮ న సిద్ధార్థిరా లేదు. కాబట్టి భండార్కరువాదమునకు మహాకూట శాసనము ప్రతికూలించుచున్నది.

౪. మంగళేశ్వరుని రాజ్యాభిషేకము శ. ౧౭౦౨-౦౩ లో జరిగినదని నిరూపించుటకు భండార్కరుగారు వేరొకమార్గమును ద్రొక్కియున్నారు. రెండవపుటకేళియొక్క అయ్య

వొళేశాసనమున కీర్తినర్మయొక్క మరణానంతరము మంగళేశ్వరుడు రాజాయెననిచెప్పబడియున్నది.

తస్మిన్ సురేశ్వర విభూతిగతాభిలాషే

రాజాధిప త్తవనుజః కిల మన్దశీశః.

కీర్తినర్మకు ముగ్గురో నలుగురో పుత్రులుండిరి. అందు రెండవపుటకేళి జ్యేష్ఠుడు. తండ్రిమరణాంతర మాత్ర డేరాజ్యము చేయలేదు? అతని పినతండ్రియగు మంగళేశ్వరు డేల సింహాసనము నధిష్ఠించెను? అతడు మిక్కిలియు పసివాడగుటచే రాజ్యమునేయుటకు అర్హుడుకాడాయెను. కావున మంగళేశ్వరుడు రాజాయెను. ప్రాఫెసరు కీలుహారను గారు అయ్యవొళేశాసనమును పరిశోధించి, యందలి ౧౮-వ శ్లోకమునుగూర్చి యిట్లు చెప్పియున్నారు.

“రఘువంశము ౫-౨౨ లో వీశ్లోకమును బోల్చి చూడ పుటకేళి తన్ను యావరాజ్యమున కభిషిక్తునిగా జేయగోరెనని లోచుచున్నది.”

ఇందుచే నాతడ డచ్చడు తరుణ వయస్కుఁడుగ నుండినట్లు తెలియుచున్నది. ఏవూరు శాసన మీయూహకు లోడ్వడుచున్నది. పుటకేళి యాతని తండ్రిమరణకాలమున సర్పకుడుగ నుండెను.

“శ్రేష్ఠభ్రాతృ స్పృహతవశేఽప్యర్థకత్వా దశక్తే యస్మిన్నాత్మన్యకృతహి ధురంపద్ధరీశఃపృథివ్యాః.”

ఇందువల్ల పుటకేళి స్వజనకుని మరణకాలమున పిన్న కుఱ్ఱవాడని స్థిరపడుచున్నది. అతనికి తమ్ములు కనీసము మువ్వరైన నుండు

టచే నాత డప్పటికి కనీసము మూడేండ్ల వాడై యుండవలయును. యావరాజ్యమునుకోరింపి టికి పదునైదు సంవత్సరములు వయస్సును, రా జ్యాభిషేకకాలమున ౨౨ సంవత్సరములు వయస్సును, అయ్యవొళెశాసనమునాటికి ౪౬ సంవత్సరములప్రాయమును, యవన్యాసగు పచ్చిస్వస్థుడు గిరియేండ్ల యీడును కలిగియుండెను.

శకాబ్దము ౧౩౩౨ న మంగళేశ్వరుని రాజ్యాంతమును రెండవపుర కేశిరాజ్యారంభమును జరిగినవి. అప్పడుపులకేశి ౨౨ ఏండ్లప్రాయమువాడు. అసగా సతీడు శకాబ్దము ౧౩౦౦ న బుట్టెను. అతనిమూడవనోట అసగా శ. ౧౩౧౩ లో కీర్తివర్మ గత్తిచెను. ఆనంవత్సరముననే ముగళేశ్వరుడు సింహాసనారోహణమును గావించెను.

దాసరి

కవికొండల వేంటరావు గారు

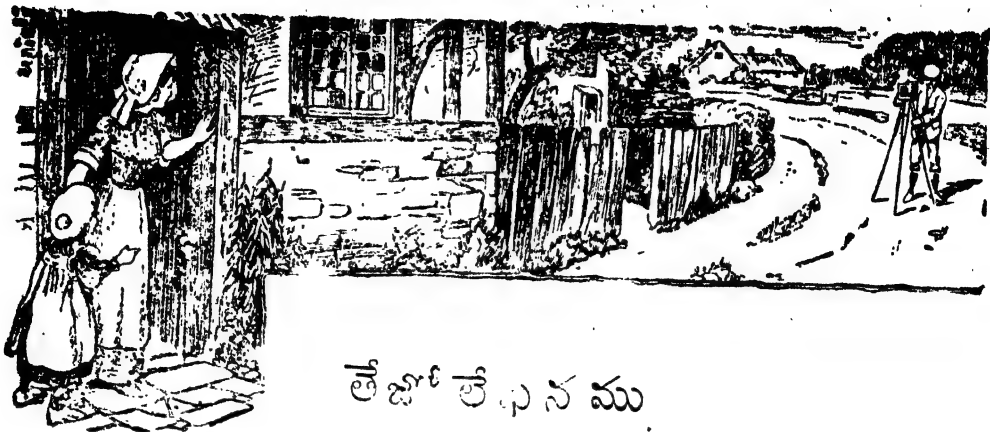
(గీ త క)

“ఓ! దాసరి! నీతొబ్బా కాకుచ్చ లేమిరా?  
నీకుడిచెప్పిపై కుట్టినా ఆకాడ నేమిరా?  
శాలియునిపు గోట మీట తీగ మ్రోగుటా  
శాలియచ్చె—కుచ్చలే? యలివులేనిదే  
శాలియచ్చె—కాడయే? సొరమురానిదే.

రంగునూలు కత్తిరించి రాణ కుట్టెపు  
తంబుర సినిర వ్రేలియాడ దండ మావేపు  
శాలియుదాని సంశయంత—శాలియచ్చెరా  
నలుకులేని దూటకే? శాలియచ్చెరా!”

[వరుస మాటును]

“బాబూ! బాబూ! పాట బెబ్బలు మిటారు  
బాగోదంటారు తాంబురబుట్ట తమగే మత్త చూచి  
అందుకోసమని అలంకరిస్తా తాంబురబుట్టంతో  
దానిబుట్టకే దండిగ ముస్తా బట్టు తగిలిస్తేబా  
బీబంగరుకాడ బూబ్బిలిపాగా నాబుట్టకువద్దా?”



## తేజోలేఖనము

నింజమురి కృష్ణమాచార్యులు గారు

(8 వ సంపుటము 12-వ సంచిక తరువాయి)

గ్యాస్ లైట్ కాగితములు (Gaslight Papers)

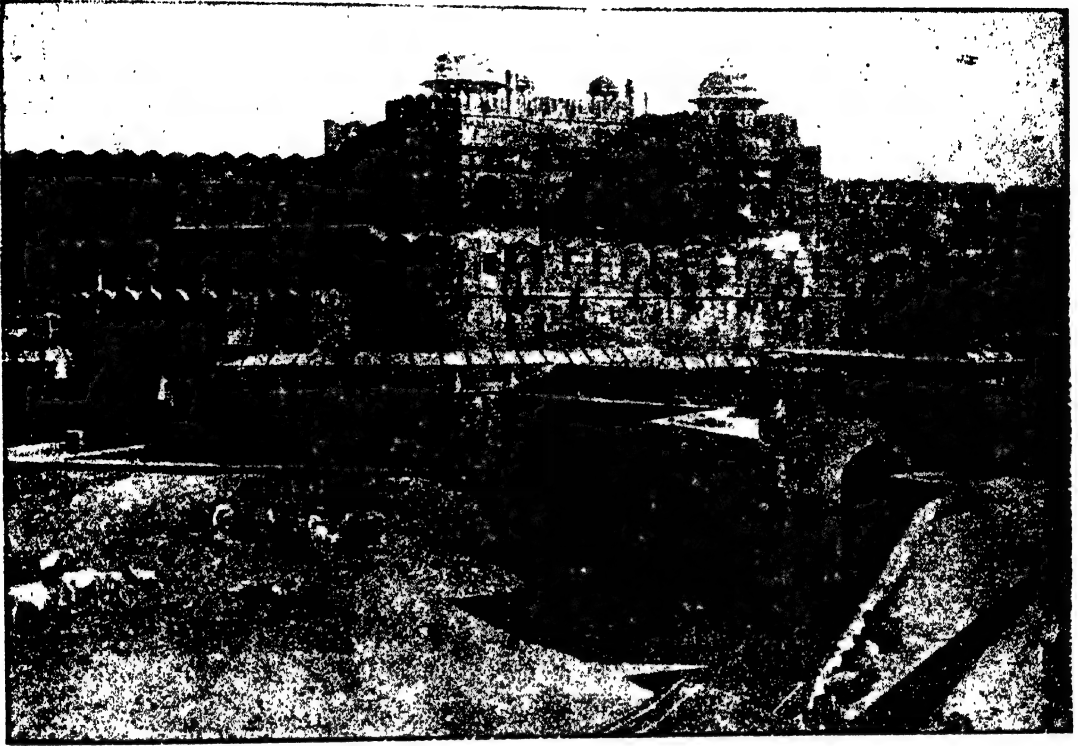
అచ్చవేయుట

గ్యాస్ లైట్ కాగితములయొక్క వేగము బ్రౌవైడ్ కాగితములకంటె చాలతక్కువగుటవలన ఎర్రదీపముతోగాని, చీకటిగదితోగాని నిమిత్తము లేకుండు మామూలు తెల్లదీపపు వెలుగురులో (దీపము నకు 1, 2 అడుగుల దూరమున) నీచగల స్థలమున వీలవచ్చుచున్న పనులన్నియు చేయవచ్చును. కాగితముయొక్క చుండుభాగముపై దీపపువెలుగురు పడకుండు మామూలిన చాలును. వీటితో పనిచేయుటకు సగటి వెలుగురుగాని, ఎర్రదీపముగాని, చీకటిగదిగాని అనవసరము లేకుండుటచే రాత్రివేళ తీరికసమయములలో చిత్రపునకలల నచ్చవేసుకొనుట కిది మిగుల అనుకూలముగా నుండగలవు. బ్రౌవైడ్ కాగితములకు నలెగాక, వీటిలో రేలిక నెగటివులనుండును, (డివెల్ప్ మెంటు చాలనట్టిది), హెచ్చుడివెల్ప్ మెంటు చేయబడిన దట్టమగు నెగటివులనుండును లేదా లెకుండు సరిగా డివెల్ప్ చేయబడిన నార్మల్ నెగటివులనుండును మాడ తృప్తికరమగు చిత్రముల నచ్చవేసుకొనుటకు వీలగునట్టి విగరస్ (vigorous), సాఫ్ట్ (soft), నార్మల్ (normal) అను మూడుతరగతులు గలవు. ఈమూడుతరగతులు కాగితములకును డివెల్ప్ మెంటు వగైరా సనులన్నియు సమానమే.

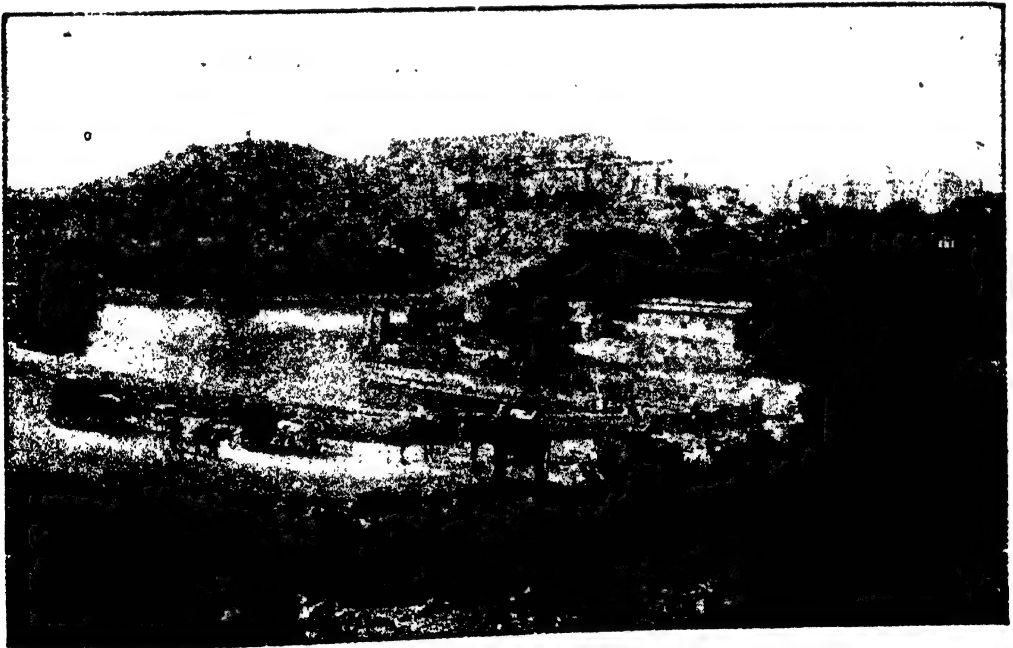
బ్రౌవైడ్ కాగితములపై నచ్చవేయుటకు బెలుప బడిన విగరములన్నియు చాలారకు గ్యాస్ లైట్ కాగితములకు మాడ వర్తించును. అచ్చవేయుటకు పట్టు కాలపరిమితి మాత్రము కీటికి బ్రౌవైడ్ కాగితములకంటె కొంచెము హెచ్చు కాగలదు. ప్రకాశమానమగు విద్యుత్ దీపమునకుగాని, గ్యాస్ దీపమునకుగాని ఎదురుగా అచ్చవేయుటకు కొన్ని సెకనులకంటె హెచ్చుకాలము పట్టును. కొద్దివెలుగురునిచ్చు నమరుదీపములైనచో మాత్రము కొన్ని నిమిషములవరకు హెచ్చుగలదు. ఈకారణముచే, గ్యాస్ లైట్ కాగితములపై నచ్చవేయుటకు, ఇతరదీపము లన్నిటికంటెను, దీపానళికి బాలురు వినోదముకొరకు కాల్పునుతాబాబద్ది (Magnesium Ribbon) సులువుగను, హెచ్చు తృప్తికరముగను పనిచేయును. సున కంతసాధుగు బద్ది కావలయునో అంతమాత్ర మెప్పటికప్పుడు చైటికి దీయుచుండుటకు వీలగునర్పాటుగల గుండ్రనిరేకుడ బ్బాలు మతాబాబద్దిసహితముగా ఫాటోసామానుల నమ్మునర్తకులవద్ద లభ్యము కాగలవు. వీటికి ప్లాష్ పూట రులని పేరు.

నెగటివులకును మతాబాబద్దికును గలదూరమును బట్టియు, నెగటివునందలి రేదాలనుబట్టియు అచ్చ

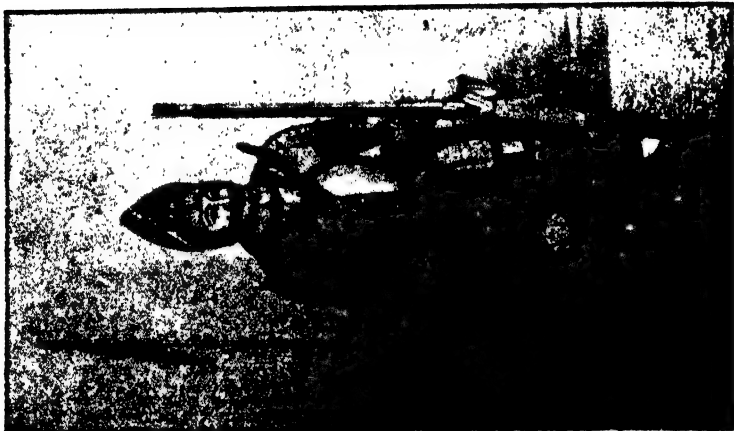
ప్రాచీనభారతీయచిత్రనిశానము - మొగలుచిత్రములు



౭. అగ్రలోని అప్పరుచక్రస్థానము - సింహద్వారము



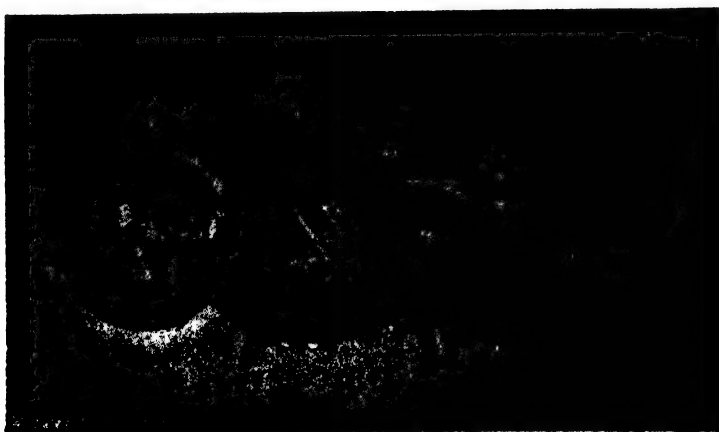
౮. అంబరుకోట, రాచనగరు



౧౧. జస్త్రింతరావహోల్కారుగారి  
కడనము



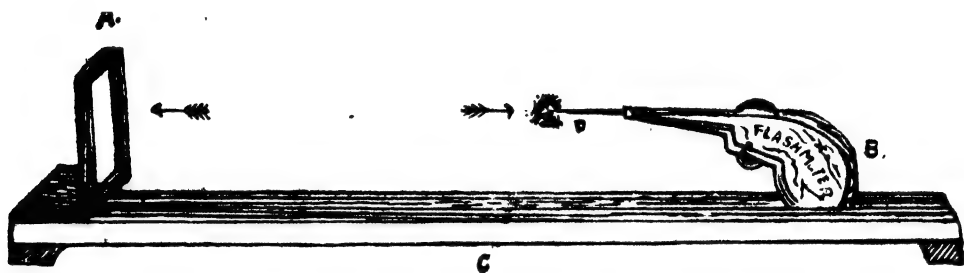
౧౧. కుడననతాకూర్కాగోల్కారు, రాచనగరు



౧. రాణా ప్రతాపసింగు

తేజోలేఖనము పట్టుకొని పరిమితి మారుచుండును. ఈకారముచే, సరియగుకాలపరిమితి (ఎన్ని అంగుళములసాధుగు మతాబాబద్దె వెలిగించవలయునో) నిర్ధారణగా తెలియచేయుటకు వీలుపడినెరుదు. సరియగునార్ మత్ నెగటివు నుండి అచ్చువేయుటకు, నెగటివున కెదురుగా 24 అంగుళములదూరములో సుమారు 3 అంగుళములసాధుగు మతాబాబద్దె వెలిగించిన చాలును. దీని నాధారముగా

కాలపరిమితిహాడ మారిపోవును. ఒకచివర నెగటివుల ప్రింటింగ్ ప్రేమును, రెండవచివర 24, అం. దూరములో మతాబాబద్దెగల డబ్బాను ఉంచి అచ్చు వేసుకొనుటకువీలగునట్టి సదుపాయముగలబల్లయొక్క చిత్రమిక్రింద జూపబడియున్నది. ఇట్టిబల్లను సులభముగా ప్రతిరోజు లేఖకుడును స్వయముగా తెయ్యారుచేసుకొనవచ్చును.



A. ప్రింటింగ్ ప్రేము. B. మతాబాబద్దెగల డబ్బా. C. బల్ల. D. మతాబాబద్దె.

నెగటివు,  $\frac{1}{2}$  అం. మొదలు  $1\frac{1}{2}$  అం. సాధుగువరకు, (నెగటివులనుబట్టి) హెచ్చుతగ్గుసాధుగుల మతాబాబద్దెను వెలిగించి, చిన్నచిన్న గ్యాస్ లైట్ కాగితపుముక్కలపై ప్రభువును అచ్చువేసుకొని నాటినిన్నిటిని డివెల్ప్ చేయవలయును. పిమ్మట డివెల్ప్ చేసినముక్కలనన్నిటిని పరీక్షించి, నాటిలో తేడాలులేకుండు సరిగా అచ్చుపడినముక్కలకెన్ని అంగుళములసాధుగు మతాబాబద్దె వెలిగించబడినదో, అదేసాధుగునొప్పున వెలిగించును, నిండు కాగితములపై వలయునన్ని చిత్రముల నచ్చువేసుకొనవలయును. పైవిధముగా ప్రతి నెగటివునకు సరిపడునట్టి అచ్చువేయుకాలపరిమితులను కనుగొని, నెగటివులపై నొకమూల వ్రాసియుంచుకొనుట మంచిది. ఇట్లుచేయుటవలన, అనెగటివులనుండి ముందెప్పుడైనను నకలుప్రతులు కావలసియుండిననో, శ్రమలేకుండ సరాసరి నిండుకాగితములపై నచ్చువేసుకొనుటకు వీలుపడును. అచ్చువేయునట్టి నెగటివునకును, మతాబాబద్దెకును, గలదూర మెప్పుడును 24 అంగుళములకు తేడాయుండరాదు. ఈదూరము మారిననో, అచ్చువేయుటకు పట్టు

డివెల్ప్ మెంటుచేయుట

బ్రామెడ్ కాగితములకువలెనేయిగ్యాస్ లైట్ కాగితములపైనుండ, డివెల్ప్ మెంటు చేసినపిమ్మట గాని నెగటివు నుండి అచ్చువేసినచిత్రరూప మగుపడును. అందుచే, అచ్చువేయబడినకాగితములను దీపపునీడయందు డివెల్ప్ చేయవలసియుండును. బ్రామెడ్ కాగితములను డివెల్ప్ చేయుటకు పనికివచ్చురోడినల్, ఎబ్బాల్, మొదలగు డివెల్ప్ లపగు ద్రావకములు వీటికిని పనికివచ్చును. ఈ డివెల్ప్ ర్ ద్రావకములన్నిటిలో నూతనాభ్యాసకులకు “రోడినల్” మిక్కిలి అనుమలముగా నుండును. దీనిలో స్లేట్లు, బ్రామెడ్ కాగితములు, గ్యాస్ లైట్ కాగితములుహాడ డివెల్ప్ చేసుకొనవచ్చును.

నార్ మత్ గ్యాస్ లైట్ కాగితములను డివెల్ప్ చేయుటకు 8 అవున్సుల నీటికి 60 చుక్కలు రోడినల్ కలిపిన ద్రావకము నుపయోగించవలయును. విగరన్ కాగితములకు మాత్రము అవున్సునీటికి 60 చుక్కలు రోడినల్ నొప్పున కలిపినద్రావకము వాడవలెను. ఈ



క్రిందివిధముగా తయారుచేసుకొనినట్టి ద్రావకముగూడ బాగుగాపనిచేయును:

మెటోల్ Metol	15 గ్రెయినులు
హైడ్రోక్విన్ Hydroquinone	45 "
సోడా సల్ఫైట్ Soda Sulphite	1½ అవున్సులు
సోడా కార్బోనేట్ Soda Carbonate.	200 గ్రెయినులు
పొటాసియం బ్రొమైడ్ Potassium Bromide	6 గ్రెయినులు
మంచినీరు	20 అవున్సులు

నీటిని కొంచెము పెచ్చుగానుండునట్లు కాచి, అందు వరుసజేబడి మిగిలిన పదార్థములను కరగించి నలుపుము. బుడ్లలోపోసి కార్కు బిగించి యుంచుచు, 5, 6 నెలలవరకు చేతిపోవుండ నిల్వయుంచును. విగర్స్ గ్యాస్ లైట్ కాగితములను డివెలప్ చేయుట కీ ద్రావకమును సరాసరి వాడుకచేయవచ్చును. సాఫ్ట్ లేక నార్ మల్ కాగితములకుమాత్రము అవున్న ద్రావకము నకు అవున్ననీరుచొప్పున కలిపి వాడవలెను.

పై డివెలప్ ద్రావకములలో దేనినైనను కాగితము మునుగుటకు సరిపడునంత, సరిశుభ్రముగా కడిగినట్టి తొట్టెయందు పోసి, అచ్చువేయబడిన కాగితము నందు ముందుపూతగలపైపు పైకుండులాగున పడవేయవలయును. కాగితమును ద్రావకములో పడవేయుట తోడనే దానిపై ద్రావక మంతట ప్రసహించునటులు చూడవలయును.

లేనిచో, చిత్రముపై నందవికారమును మచ్చలు పడగలవు. కాగితములను సరాసరి డివెలప్ ద్రావకములో పడవేయుటకంటె, వేర్కొత్తొట్టెలో మంచినీరు పోసి, అందు తడిసి, పిమ్మట డివెలప్ ద్రావకములో పడవేయుట మంచిది. అచ్చువేయబడిన గ్యాస్ లైట్ కాగితములను డివెలప్ ద్రావకములో వేయుటతోడనే, అతిత్వరితముగా వాటిపై చిత్రరూప మగపడుటకు ప్రారంభించి, 80 సెకనులకాలములో పూర్తిగా డివెలప్

కాగలవు. అంతకంటె హెచ్చుకాలముపట్టిన కాగితములకు అచ్చువేసిన కాలపరిమితి సరిగానుండలేదని తెలుసుకొనవలయును. అరనిమిషముకంటె హెచ్చుకాలము డివెలప్ చేయబడిన కాగితములు నల్లబడి చేతిపోవును. అందుచే, చిత్రరూపమంతయు నగపడుటతోడనే (80 సెకనులలోపల) వాటిని ద్రావకమునుండి తైటికి దీసి, సరాసరి యాక్రింది ఫిక్సింగ్ ద్రావకము పోసియుంచిన తొట్టెలో పడవేయవలయును. ఒకటికంటె నెక్కువకాగితముల నెప్పుడును ఒకేసర్వాయము డివెలప్ చేయబూసుకొనరాదు. ఒక కాగితముతర్వాత వేర్కొత్తొట్టెలో పడవేయవలయును. ఫిక్సింగ్ ద్రావకముగల తొట్టెలో పడవేయుచుండవలయును. ఒకపర్యాయము తొట్టెలో పోసిన డివెలప్ ద్రావకమునందు 5, 6 కంటె హెచ్చుకాగితములను డివెలప్ చేయరాదు. అంతకంటె హెచ్చుకాగితము లున్నచో ప్రాత్రద్రావకమును పారబోసి, తిరిగి క్రొత్తదానిని పోసుకొనవలయును.

### ఫిక్సింగ్ ద్రావకము

హైపో	4 అవున్సులు
పొటాసియం మెటాబై సల్ఫైట్	½ అవున్సు
మంచినీరు	20 అవున్సులు

డివెలప్ చేయబడిన కాగితములన్నిటిని ఫిక్సింగ్ ద్రావకమునందు 10 నిమిషములకు తక్కువకాకుండ నుంచి, పిమ్మట ధారగాపడునీటిలో సుమారు అరగంటకాలము బాగుగా కడిగి తెల్లని బట్టపడతలపైగాని, అద్దుకు కాగితములపైగాని ఆరబెట్టవలయును. తడి పూర్తిగా ఆరిన పిమ్మట అట్టలపై నలికించవచ్చును. ఫిక్సింగ్ ద్రావకములో నున్నంతకాలమును కాగితము లొకదాని కొకటి అంటుకొనకుండులాగున విడదీయుచుండవలయును. లేనిచో అవి సరిగా ఫిక్సుకాక వాటిపై మచ్చలేర్పడును. గ్యాస్ లైట్ కాగితములపై నచ్చువేయబడిన చిత్రములు నిర్మలమగు నలుపు తెలుపురంగులలో చూచుట కింపుగా నుండును.

## 10-వ ప్రకరణము

### ఎన్లార్జింగ్ (Enlarging)

(చిన్న నెగెటివులనుండి పెద్దచిత్రములను దీయుట)

కేమెరాయొక్క పరిమాణమునకు మించిన పెద్ద చిత్రములను దీయవలయుననిన హెచ్చువెలగల ప్రత్యేకపు సాధనము లుండినగాని వీలుపడనేరదని చాలమంది తలంపు. కాని అది సరికాదు. 4½ అం. X 8½ అం. కొలతగల చిన్న కార్డుపైను కేమెరాతో సహితము కొన్ని ప్రత్యేకపు టేర్పాట్లు గావించుకొనినచో సంతపెద్దవి యగు చిత్రముల నైనను దీయవచ్చును. చిన్న నెగెటివుల నుండి పెద్దచిత్రములను దీయుటకు ప్రత్యేకపు యంత్రములుపూడగలవు. వాటిని పగటి వెలుతురులో పనిచేయుననియు, దీపపు వెలుతురుతో పనిచేయుననియు రెండు తరగతులుగా విభజింపవచ్చును. క్రిందిచిత్రమునం దీ రెండు తరగతుల యంత్రములును జూపబడియున్నవి.

పగటి వెలుతురులో పనిచేయునట్టి

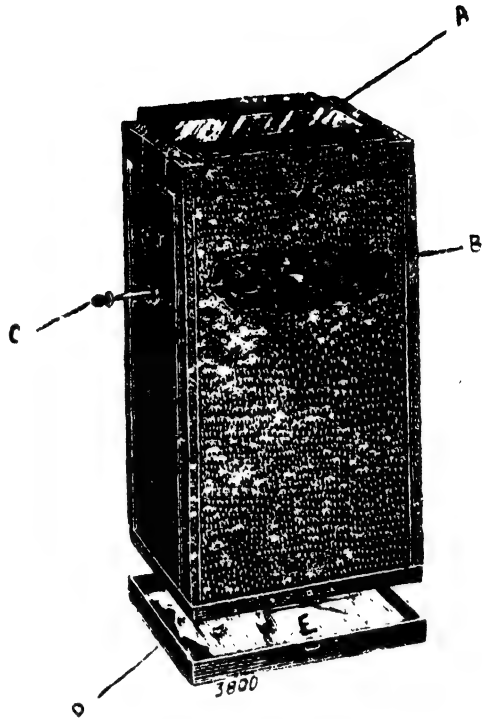
ఎన్లార్జింగ్ యంత్రములు

(Daylight Enlargers.)

వీటిలో B, 4 రకములున్నను, చిత్రమునందు జూపబడినట్టి పెట్టెనలెనుండుఫోకస్ చేయనగునములేని యంత్రములు హెచ్చుచుండిచే వాడబడుచున్నవి. వీటితో చిన్న నెగెటివులనుండి B, 4 రెట్లు పెద్దవియగు చిత్రములను బ్రామైడ్ కాగితములపై సులభముగా నచ్చు వేసుకొనవచ్చును. ఈయంత్రములకు పైభాగమున నెగెటివు నుంచుటకును, క్రిందిభాగమున బ్రామైడ్ కాగితము నుంచుటకును వీలగునట్టినిర్మాణము లుండును. నెగెటివునకును, బ్రామైడ్ కాగితమునకును మధ్యముగా, యంత్రముయొక్క లోపలిభాగమున నొకలెన్సు ఉండును. నెలుపలనుండి తెరచుటకును, మూయుటకును వీలగునట్టి పట్టె రొకటి లెన్సున కమర్చబడియుండును. ఈ రకపు ఎన్లార్జింగ్ యంత్రములతో చిన్న నెగెటివులనుండి పెద్దవియగుచిత్రముల నచ్చువేయువిధ మిక్రింద తెలుపబడియున్నది.

పగటి వెలుతురులో పనిచేయు

ఎన్లార్జింగ్ యంత్రము

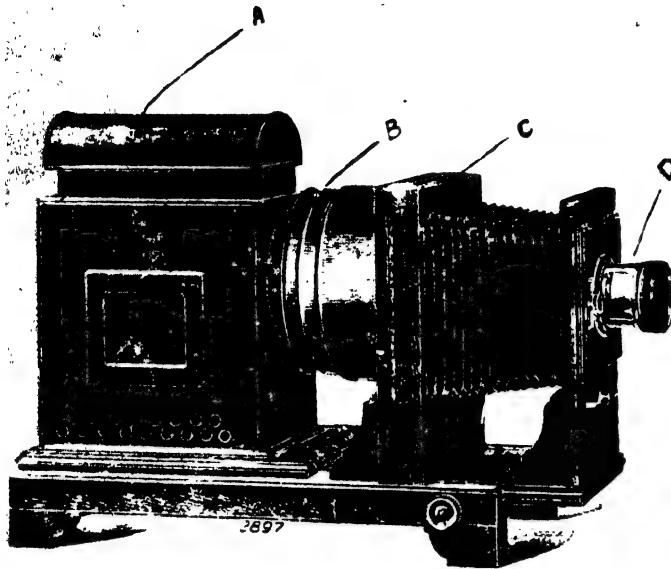


A. నెగెటివు. B. లెన్సు. C. పట్టెరు. D. కింది భాగమున నుండు మూత. E. మాంత్రాని అద్దముక్రింద నుంచుబడిన బ్రామైడ్ కాగితము.

ఎన్లార్జింగ్ యంత్రము నుపయోగింపబోవుటకుముందు దాని వివిధ భాగము లెట్లు పనిచేయునో బోధపరుచుకొనుట మంచిది. పిమ్మట, దాని పైభాగమునందలి కాగితాన్ని పగటిపు నుంచి, యంత్రము సంతతు శీతకటిగనాలోనికి తీసుకొనివెళ్లి, ఎర్రదీపపు వెలుతురులో దానిక్రిందభాగమునగలమూతను తెరచి, దానిలోనుండు అద్దముక్రింద సరిపడు కొలతగల బ్రామైడ్ కాగితము నొకదానిని (మందు పూతగలచైపు పైనుండుభాగమున) పెట్టి తిరిగి మూసివేయవలయును.

పిమ్మట లెన్సును మూసి, యంత్రమును నీకటిగని నుండి బైటికి తీసుకొనివచ్చి, ఎండలేనట్టి నీడగలచోట, నెగెటివు ఆకాశమున కెదురుగానుండులాగున నిలబెట్టి,

దీపపు నెట్టుతురుతో నిచ్చేయు ఎన్ లార్ జింగ్ యంత్రము



- A. దీపముగల రేసులాంత్రము.
- B. దీపపుకిరణములను ఘనీభవించజేయునట్టి ఘాతస్థము.
- C. నెట్టివునుంచునట్టుము.
- D. లెన్సు.

రెండు మాడు నిమిషములకాలము లెన్సును తెరచియుంచి, పిమ్మట మూసివేయవలయును. ఎన్ లార్ జింగ్ యంత్రములతో చిన్న నెట్టివులనుండి పెద్దచిత్రముల నచ్చువేయుటకు పట్టు సరియగు కాలపరిమితి వెలుతురు తేడాలునుబట్టియు, చిత్రముయొక్క కొలతనుబట్టియు, బ్రామైడ్ కాగితము యొక్క వేగమును బట్టియు మారుచుండును. అందుచే ప్రగమమున చిన్న ముక్కలపై 1 నిమిషముమొదలు 4, 5 నిమిషములవరకు తేడాలుగా అచ్చువేసి చూచుకొని, సరియగు కాలమును కనుగొనిన పిమ్మట గాని నిండు కాగితములపై అచ్చు వేయబూనుకొనరాదు. సరియగు అచ్చు వేయు కాలపరిమితిని తెలియజేయుటకు, చిన్ని గడిగూరములవంటిసాధనములుహూడ గలవు. వాటినుపయోగించునిధియును, తెలియజేయుకరపత్రములు వాటివంటి పంపబడును.

[సకేషము.]

## \* ప్రశ్నలపద్యము

కోట చెంచురామయ్య గారు

పూజ్యోదకులకు నెల్ల భూషణం బగు నెద్ది? వైకుంఠవాసుని నర్ణ మెద్ది?  
శుశ్రూషునిలో బాల్గానె నుమ యెద్ది? సురపురి కేగెడి శైవుల యెద్ది?  
బిల్లనికల్కుల నుద్భవించెడి యెద్ది? కలికి వాల్చూపుల గలుగు నెద్ది?  
భూభంజులకు నెందు ముఖ్యధర్మము యెద్ది? యదుకులోత్తముమోవి గదిసె నెద్ది?  
అన్నిటికి జూడ మూడేసియక్కరములు-నాడునిలయము మొదలివర్ణములు గూర్చ  
నప్పురోగణసేవితం బదియు దీని-భావ మెట్టిదో తెలిసినవాడే ఘనుడు.

\* ఈప్రశ్నలకు సరియైన ఉత్తరములను ౧౯౨౨ సంవత్సరము ఫిబ్రవరి నెల 15-వ తేదీలోపల మొట్టమొదట భారతీ కార్యాలయమునకు పంపువారిపేరు మార్చి భారతిలో ప్రకటింపబడును. —సంపాదకుడు.

పాల్కురికి సోమనాథకవీశ్వరప్రణీతములయిన తెల్లుగ్రంథములలో నేటి చరిత్రపరిశోధకు లింతదాక దీని దాకలేదు. బసవపురాణ పీఠికలో నేను దీని యాద్యంతముల జూపితిని. సంబోధనముతో నెన్నిది యగు విభక్తులతో నెన్నిది షడ్యములును, కళికలును, నుత్కళికలును నెల్ల విభక్తులతోఁ గడపటి షడ్యమును గల స్తుతిప్రశంసాషర మయిన గ్రంథమున కుదాహరణ మని పేరు. సంస్కృతాంధ్ర కావ్యలక్షణకారులు దీని లక్షణమును నిర్వచించిరి. తెలుఁ గునఁ గల యుదాహరణములలోనికెల్ల నిదియే ప్రాచీన మయినది. రావిపాటి త్రిపురాంతకుని త్రిపురాంతకోదాహరణము దీనికంటె దర్వాతి దయినను, దీని కంటె హృద్యతరము. ఇందుఁ గడపటి షడ్యమున సత్సమీవిభక్త్యంతఃకము, బసవవాచకముగా లేదు. 'నీయందు' అని యా షడ్యమున జేర్చఁ గుదురదు. షడ్యపాఠము సరిగాదేమో! చతుర్థీవిభక్తిరూపము లిందుఁ బర్యాలోచింపఁ దగినవి. ప్రాతకాలపుఁ బెల్లుకృతి గాన యభిమానమున దీనిని బ్రకటించితిని. సంస్కృతకర్ణాటభాషలలో నీకవి రచియించిన లఘుకృతులను శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు ప్రకటింపఁ దలంపుగొన్నట్లు నాకుఁ దెలిపిరి. అట్లు వారు ప్రకటించినచో సోమనాథుని కృతులెల్ల వెల్లడియయినట్లగును.

శ్రీ గురులింగతత్పరుఁ డశేషజగన్నిధి శుద్ధతత్త్వసం  
యోగసుఖప్రపూర్తి వృషభోత్తమమూర్తి యుదాత్తకీర్తి ది  
వ్యాగమమార్గవర్తి బసవయ్య కృపాంబుధి మాకు దివ్యసం  
భోగములం బ్రసాదసుఖభోగములం గరుణించుఁ గావుతన్.

కళిక—

మెడియుఁ ద్రిభువనవినుతినమేతుఁడు మండితసద్గుణమహిమోపేతుఁడు  
సురుచిరశివసమసుఖసంధానుఁడు పరమపరాఽరభరితజ్ఞానుఁడు  
విదితానందాస్వీతమనస్కుఁడు సదమలవిపులవిశాలయశస్కుఁడు  
శ్రీవిలసితపదచిరతరభద్రుఁడు గావున సాక్షాత్కలియుగరుద్రుఁడు.

ఉత్తరీక—

భవనోఽకారా భవమోదవీరా | భక్తిసంయోగా ముక్తిసంభోగా  
సౌఖ్యాభిలోన ముఖ్యుడై తాన | వెలయు శుభకరుడు ఇల విశ్వగురుడు.

చ. వసిగొని యెవ్వడేని బసవా యను నీసుకృతాక్షరత్రయం  
బెసంగఁ బఠించెనేని గిరిజేశుని కాతనివక్త్రగహ్వరం  
బసదృశగేహ మన్నయవి యార్యులవాక్యము లట్లు గావున  
బసవనఁ బుణ్యమూర్తిఁ దలఁచంగదె చిత్తమ పాయ క్షేపణన్.

కళిక—

వెండియును భక్తాభివృద్ధిబెంచినవాని బంధమాయాచారః ఫలముఁ ద్రుంచినవాని  
నవ్వైతవాక్యసంహారుడై చనువాని విద్యత్తముం గెల్చి వీరుడైమనువాని వ్రాని  
మీమాంసకులముక్కు మిగులఁ గోసినవాని తామసధ్వారంబుతగులుఁ బాసిన  
పెక్కుదైవంబులకే పేరుమాపినవాని నొక్కడే రుద్రుఁ డని యుక్తిజూపినవాని.

ఉత్తరీక—

ప్రకృతివాదము దుడిచి వికృతిచేషము లుడిచి  
సకలవాదుల నోర్చి సుకృతమార్గము నీర్చి  
భూమిభారముబాడఁ గా మించుగతిఁజూడ  
నెమ్మిఁజాలినవాని మమ్ము నేలినవాని.

ఉ. జంగమపాత్రుచే సమయసమ్మతుచే భవరోగవైద్యుచే  
మంగళమూర్తిచే గరళమర్దనుచే నసమానశౌర్యుచే  
లింగకుమారుచే బసవలింగముచే బసవయ్యచే గృహ  
సంగతుచే బ్రహ్మదసుఖసౌఖ్యమునొందెద భక్తిఁ జెందెదన్.

కళిక—

వెండియునువేదోక్తవిలసచ్చరిత్రుచే దండిభవబంధనలతాచయలవిత్తుచే  
విధిని కుఠాతీతవినుతైకగణ్యుచే బుధజనప్రార్థితభవనాగ్రగణ్యుచే  
ప్రవిమలశివాచారభవ్యప్రసారిచే భవిజనఁగి త్యాగిభక్తిబండాదిచే  
శివభిన్నయాఁగిచ్చిన్నప్రమాదిచేఁగరమార్గతత్త్వానుభవసుఖస్వాదిచే.

ఉత్కళిక—

సన్నతులగరిగట్టి మన్ననలతుదముట్టి ప్రమథకవిలియ కెక్కి విముగంపదనిక్కి  
శివలీలపెంపార భవి బసవడనుపేర మెఱయుసువిధజ్ఞచే నెఱయుత త్వజ్ఞచే.

చ. అతని ప్రసాదసౌఖ్యమున కంగము కీర్తికిఁ గర్ణముల్ గుణ  
స్తుతులకు జిహ్వయుం జరణతోయజనంగతికిఁ మనంబు న  
మృతగుణ దివ్యమూర్తికి నమస్కృతియున్ విధియించిరూడ న  
ట్లతులితపుణ్యుడైన బసవయ్యకునై ప్రణమిల్లు చిత్తమా!

కళిక—

వెండియును నిర్మలవిత్తగోత్రునకునై పండితస్తననీయపాత్రగాత్రునకునై  
దురితభంజనకళాధుర్యచరితునకునై సరివి నిష్టప్రతాశ్చర్యభరితునకునై  
సవిశేషవిమలగుణజాలలోలునకునై శివయోగసంధానశీలపాలునకునై  
.....

ఉత్కళిక—

లింగచిహ్నలుమోచి దొంగలుండగజూచి  
కొంగులనుబొదిగొన్న వంగకాయలుమున్న  
లింగములుగాఁ చెల్చి జుగమేచ్ఛలు సల్చి  
భవరోగహరునకై శివరూపధరునకై.

చ. పొసఁగి పోరుదూషకుల పొంగణఁగించి వధించి మించి య  
వ్విసము ప్రసాదియై యనుభవించి జగంబులనెల్ల మించి పెం  
పెసఁగఁగ దేజరిల్లెడు మహిష్మయశోనిధి గాన యెప్పుడున్  
బసవనదండనాథువలన్ భజియుంతుఁ బ్రసాదసౌఖ్యముల్.

కళిక—

వెండియును జగదేశవీరసత్తమువలన బండ్లారుబసవసత్పండితోత్తమువలన  
వీరమాహేశ్వరాస్వీతవర్తనువలన ఘోరసంసారసంక్షోభకర్తనువలన వలన  
సుకృతదుష్కృతశుభాశుభవిదూరగువలన సకలనిష్కళత త్వసౌఖ్యపారగు  
నాదవిద్యానుధార్ణవవిహారునివలన ఆదిముషభేంద్రాపరావతారునివలన.

ఉత్పత్తిక—

సారజీవన్ముక్తి కారణం బగుభక్తి! చేకూరునమ్మత మ్మేకలింగవ్రతము .  
త్రోవఁ బొం డని పనుపదైవజ్ఞులను మనుషానోపు ధీరునివలనఁ బాపహారునివలన.

ఉ. దుస్తరకర్మభూసుతులు దూషకులై కులమెత్తి పల్కుచు  
నాస్తికులౌచుఁ జూడ శివనాగయగారి గుఱించి వారిశ్రీ  
హస్తతలంబునందు విమలామృతధారలు వెల్లిఁ గుర్చ నా  
ర్యస్థుతినించు నబ్బసవరాజున కే నతిభక్తి నేయుదున్.

కళిక—

పెండియుం డ(?)కారసారవిదితముదిత మేళనునకు  
పండి నిండి పొలుపు సలుపు భక్తియుక్తిపాలనునకు  
భవ్యనేవ్యశరణచరణఁదృసద్మథేలనునకు  
సవ్యదివ్యలలితగళితనాదభేదలోలనునకు  
యమనియమనిరంతరాంతరాంగసాంగవర్తనునకు  
సమితశమితవిషమవిషయహారిభూరికీర్తనునకు  
సత్యనిత్యభోగయోగయంత్రతంత్రదూరగునకు  
సత్యనిత్యశుద్ధబుద్ధసత్త్వతత్త్వపారగునకు.

ఉత్పత్తిక—

మహిఁ బురాతనోక్తభక్తిమహితతత్త్వశక్తియుక్తి  
యిమ్ముగొనఁగ లింగజంగమమ్ము ప్రాణలింగమునకు  
సమ్మతముగ భవిని వెలసి ప్రమథ లీల సొలసి యెలసి  
యున్న గణవిరాజితునకుఁ జన్న బసవపూజితునకు.

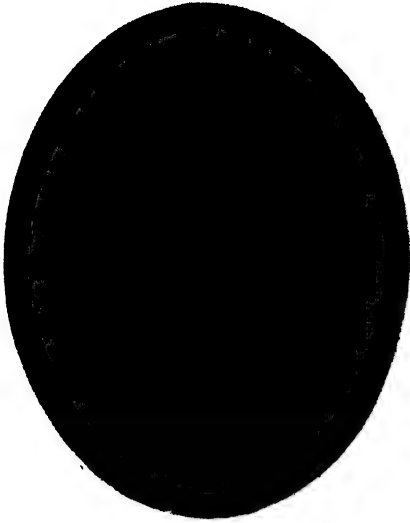
చ. అసమగుణాధ్యునందు శరణాగతవత్సలునందు జంగమ  
వ్యసనమహిష్టునందు భవవారణకారణమందు భక్తమా  
నసఁగిపూర్ణునందు గణనాథునియందు దయాపయోధి మా  
బసవనియందు మాబసవప్రతునియందు వసింపు చిత్తమా.

ప్రాచీనభారతీయచిత్రకళ - మొదటి చిత్రములు



౧౨. కల్యాణరాజు, రిథోడునాథ కుడు





౧౩. శివాజీ (౧౬౨౭-౧౬౮౦)



౧౪. శేషరావు (౧౮౦౩-౧౮౩౦)



౧౫. నాదీరావు (౧౮౮౮-౧౯౨౦)



౧౬. అహమ్మద్ షా దర్గా (౧౮౫౨-౧౮౮౨)

కీర్తిక—

వెండియును శివావ్యసంధుఁ బండుమనఁ శౌర్యసంధు  
ద రితభయవిదూరుసంధు సరిసభక్తిసామిసంధు  
సుకరశరణసూత్రుసంధు సకలవిషయాజ్ఞేత్రుసంధు  
భవనస్త్రిభువనసంధు శివగణాస్త్రిభువనసంధు.

ఉత్పత్తి—

శరణజనులు ఎరువుఁబనులు | తిగవు దనువు భవము మనము  
నమసి సంగతిముగ లింగ నిజమునంగ విజయునంగ.

చ. ఎవఁగ లలుటనహ్నిఁ గుసుమేషు గహింపన కాలురుద! ముఖ  
గనిమసిఁజేసి దక్షునిమఖింబు హరించెన వరభద్ర! యి  
న్వసుపతిఁ బట్టి భక్తిజన సత్వవస్తేన కృపాసముద్ర! యో  
బసవ! భవస్త్రిసాదసుఖభజనుఁ జేయవె నన్ను సర్పిలిన్.

కీర్తిక—

వెండియును సముద్ధానవిధిత విములభక్తిజీవా దుష్టతేగ్రదయా ప్రచంపితరథవిషమగుణసమాజ  
బంగివస్త్రసాదభగసారసౌఖ్యశరణిమగ్న లింగసంగతానుభవలిఖిరధి నోవిలగ్న  
అస్థునకలభావన పాననానతారిపుణ్యమూర్తి సత్యవితతివిమలత త్త్విసారసౌఖ్యజనహతార్తి  
భవభయస్త్రిసారదూర భవ్యసులభసుకృతికాయ దవ్యబృందనందితద్వితీయశంభ నామధేయ.

ఉత్పత్తి—

సగమగుణమతానుకూలభరితసుగుణగతివిలోల లింగసంజనావిధేయ జంగమార్చకానపాయ  
శ్రీవృషేంద్రదవ్యమూర్తి శైవసమయచక్రవర్తి భక్తిసత్త్వియాధురీణ భక్తిముక్తిద్రవీణ!

ఉ. నీవు దయాపయోనిధివి, నిన్ను నుతించెఁ గల్గు భక్తి, నీ  
చే సరవీరశైవరతి చేకులు, నీకయియిత్తుఁ గబ్బముల్  
నీనలసం గృతార్థత జనించును నీకు సమస్కరితు నా  
భావమునందు నుండి ననుఁ బాయకుమీ బసవయ్య, వేడెదన్.

బసవోదాహరణము ముగిసెను.

**శ్రీమహాపురుషుని** గురించి 1926 డిసెంబరు నెల 'భారతి'యందు కొంత వ్రాసి యుంటిని. ఇప్పుడు మరి కొంత వ్రాయుచున్నాను:

వీరు లలితోపాసకులని యిదివరకే వ్రాసియున్నాను, వీరు లలితాష్టకమును సంస్కృతమునరచియించినారు.

అది యిప్పటి కెచ్చటను అచ్చు సజియున్నట్లు కానరాదు. కాని, అనేకులు దానిని పాడుచుండుట విని యున్నారు.

ఈక్రింది శ్లోకములు మంగళేశ్వరశాస్త్రిగారు తమ తండ్రిగారైన పేరు చయనులుగారిపై చెప్పినవి:

1 శ్లో. శుభతరవరచుధ్యారవంశ్యప్రధానో  
నృపగతబహుమానో యాచకేష్టప్రదానః;  
జనమతగుణగాన స్సర్వవిద్యానిధాన  
స్సకలకవితానః పేరుయజ్ఞా పితానః.

2 శ్లో. విదితసకలవేద స్త్రువాగక్షపాదః  
పరిపూతపరవాద స్సంస్మరచ్చైవపాదః;  
సకలబుధవినోద స్త్రీసతీసత్సనానో  
యతిసుతిగతభేదో మాతృతాతాదిమోదః.

కంబరపితూరీ:— మంగళేశ్వరశాస్త్రిగారిపరిత్రవ్రాయు సందర్భమున 'కంబరపితూరీ' గురించి కొంత చెప్పవలయున్నది. 'కంబర' అనునది యొక గ్రామము. ఇది మంగళేశ్వరశాస్త్రిగారి స్వస్థలము నాగూర్గ్రహారమునకు దగ్గరగా నున్నది. అప్పటి కంబరనాయకులు కడు భుజులము గలవారు. వారిలో అప్పారాయడు, వెంకట్రాయడు ముఖ్యులు. వీరు కంబర మొఖాసాదారులు. వీరు నూరుయిది జట్టుతో స్నేహభావము నటించుచు నాగూర్గ్రహారము వచ్చి మంగళేశ్వరశాస్త్రిగారు వారికి చేయించిన విందు లారగించిరి. పిమ్మట వారిపై శాస్త్రిగారిక్రింది భూషణశ్లోకముకూడ చెప్పిరట.

శ్లో. అంబరరంజితబాహు డంబరభీతాభిహారిసంఘాతా;  
శంబరరిపుజనకాశా కంబరనగరాధినాయకా జయతామ్.

కాని యాదుర్మాగ్గులు, తిరిగి తమ యూరికి పోవునపుడు నాగూర్గ్రహారమును, చుట్టుప్రక్కల మరికొన్ని గ్రామములను కూడ దోచుకొని పోయిరట. వారిని మంగళేశ్వరశాస్త్రిగారు 'మీరు అన్నవస్త్రములు లేక నశింతు'రని శపించిరట. ఆరీతిగానే మరికొన్ని దినములు పోయిన తర్వాత దొరతనమువారు వాండ్రను నాయకసహితముగా పితూరీదార్లక్రింద ఖైదుచేసి వారిమొఖాసా తీసికొనిరి.

విజయరామ గజపతి సందర్శనము:—  
మంగళేశ్వరశాస్త్రిగారు తొలిపర్యాయము విజయనగరచుహారాజుల విజయరామ గజపతి నారినీ వర్ధించునపుడు వారిద్దరకు నీక్రింది విధముగా సంభాషణ జరిగినట్లు:

విజయ:—మీ పేరేమి?

మంగ:—మంగళేశ్వరశాస్త్రి.

విజయ:—ఇంటి పేరు?

మంగ:—నడిమింటివారు.

విజయ:—ఏమి, యింటి పేరిట్టిది పెట్టికొంటిరి?  
(అని రాజుగారు నవ్విరట.)

మంగ:—చుహాప్రభో! పూసవాటి చేయకపోయినదా (అని శాస్త్రిగారు జబ్బా బిచ్చిరట.)

విజయనగర మహారాజుల యింటిపేరు 'పూసవాటి'వారని పేరుగ చెప్ప నవసరము లేదు.

సూర్యార్చనము:—

'ఘృణిస్తూర్వ ఆదిత్య ఓమ్' అను సాగమంత్రాక్షరములు వరుసగా శ్లోకాచ్యక్షరములుగా నుండునట్లు మంగళేశ్వరశాస్త్రిగారు సూర్యార్చనమును రచియించినారు. దీనిని రచించుచుకుల కారణము లివి:

ఇతడు కాశీయం దునేక సంవత్సరములు విద్యాభ్యాసముచేసి, పిమ్మట తనస్వస్థలమునకు మరలివచ్చి, ఆ కాలమున రెండు కేసులు లేనికాగరమున ప్రయాణముచేయు గుఱ్ఱముమీదనే సాగించునని చెప్పెను. అట్లు చేయుచుండ త్రోవలో, నపుడు నర్మకాల మగుటవల్ల, మంగళేశ్వరుని హయ మొకచోట బుర్రపలో నిరునిని పోయెనట. శాస్త్రిగారు దాని నాబుర్రపలో నుండి బయటకు తీయ ప్రయత్నించుచుండ నది తన బుర్రప తోకతో నారి ముఖముపై కొట్టెనట. ఆదెబ్బ నేత్రములకు విశేషముగ తగులుటచే నప్పటినుండియు వారికి కొద్దిగ నేత్రావరోధము కలెనట. చోలంబరాశీయమును చెప్పినట్లు అతిశయపాదము నేవించినను ఆయనరోగము తగ్గనందున, సూర్యుని ప్రార్థింప మేలు కల్గినని ఆయన సూర్యాష్టకమును చెప్పెనట. ఇది చెప్పిన రివాజుచాలనగున కన్నులు నయమైనట.

విశాఖపట్టణముజిల్లా కలెక్టరును, గవర్నరుగారికి ఏ జంటును అయిన డి. యస్. కామేశ్వరశాస్త్రిగారు 1865 వ సంవత్సరములో వ్రాయించిన విశాఖపట్టణ జిల్లా మేన్యువల్లో మంగళేశ్వరశాస్త్రిగారిని గురించి యీ క్రింది విధముగ వ్రాయబడి యున్నది:

“నడిమింటి సర్వమంగళేశ్వరశాస్త్రి లేటువిజయ నగరము రాజావారి (నారాయణ గజపతిగారి) కాలములో నీయన గొప్ప పండితుడు, మంచికవి. ఆయన కైలి హాస్యదూషణ రసములుకలది. ఆయనపాండిత్యమెరిగినవా రాయనను అభినవకాలిదాసని పిలిచేసేవారు. ‘సమాసకుమారణి’ యన్న గ్రంథ మియన చేసినాడు. ఈ గ్రంథము గవర్నమెంటు పాఠశాలలో విద్యార్థులకు నేర్ప బడుచున్నది.”

మంగళేశ్వరశాస్త్రిగారు సమస్యలను పూరించుట:—

1. ‘తక్రం శక్రస్య దుర్లభం’ అను సమస్య పూర్వకాలమునుండియు కలదు. దీని యర్థము ఇంద్రునకు తక్రము (నల్ల) దుర్లభ మైనదని. దీని ననేకు లనేక విధములగా పూరించి యున్నారు. ఒక సభయందు శాస్త్రి

గారిని పూరించుని పండితు లందరు నిర్భంధింప, నాతడీ క్రింది విధముగ పూరించెనట:

శ్లో. అక్రత్యంగం యత స్తక్రం శక్రే నహుతం పురా;  
నాద త్రిమితి వాక్యార్థా తక్రం శక్రస్య దుర్లభమ్.  
అక్రవ్యంగం=క్రతువునకు (తక్రము) అంగము కాదు. అనగా నేయి, పాలు మొదలగు వానితో క్రతువు చేయుదురుకాని, తక్రముతో చేయరు. అందుచే దేవేంద్రుడు తక్రముతో నెన్నడును హోమము చేసియుండలేదు. నాదర్థి మితి వాక్యార్థా=ఇవ్వనిదే యేదియు రాదన్న వాక్యార్థమును బట్టి గానినో నింద్రుడు హోమముచేయుండలేదు గనుక వాని కది దుర్లభమైనది.

2. ఈరీతి:—నే ‘గౌరీముగం చుంబతి వాసుదేవః’ అను సమస్యను చూడ మంగళేశ్వరశాస్త్రిగారు క్రింది విధముగ పూరించెనట:

శ్లో. నారీశరీరం హనోహరేణ  
గౌరీహరే ప్రసభం గృహీతః;  
ఛాక్రీకృషో మోహననేషధారి  
గౌరీముగం చుంబతి వాసుదేవః.

[పార్వతిముఖము హనుదేవుడు చుంబించెను; ఎట్లనగా అగ్రనారీశ్వరు డచ్చుతిము పంచిన జగన్మోహినిని కాగి లించి నప్పు డన్యోన్య చుంబనమున.]

మంగళేశ్వరశాస్త్రిగారి దూషణకవిత్వము:—

I మంగళేశ్వరశాస్త్రిగారి ప్రియభివ్యం డగు రెడ్డిశాస్త్రిగారు ‘నారాయణగజపతీయము’ అని యొక గ్రంథముచేసి, అప్పటి విజయనగర యహారాజులగు నారాయణగజపతిగారివద్దకు తీసికొనబాప నారాజాయనకు దర్శనమైన ఇయ్యలేదట. తోడనే యాతడు మంగళేశ్వరునితో చెలువ నతడీ క్రింది శ్లోకమును చెప్పెనట:

శ్లో. గాయన్నటద్విరేఫాళిప్రాప్తదానో గజాధిరాట్;  
శ్రీచున్నారాయణాభిఖ్యగజరాడపి తాదృశః.

ఈశ్లోకమునకు రెం డరములు కలవు:—

1. గజాధిరాట్=గజరాజు, గాయత్=గానము చేస్తున్నటువంటిన్నీ, నటత్=నాట్యము చేస్తున్నటువంటిన్నీ, ద్విరేఫ=తుమ్మెదలయొక్క, అలి=సమాహముచేతను, ప్రాప్త=సాందబడ్డటువంటి, దానః=మదముకలవాడు.

2. అయితే, యానారాయణజవతి యెట్టివాడనిన, గాయత్ = గాయకులచేతనున్న, నటత్ = నటులచేతనున్న, ద్వితీయ = సురయాచార్యులు (అప్పటిరాజగురువు కపటి) గారిచేతనున్న, అలి = వేశ్యలచేతనున్న, ప్రాప్త = సాంబబ్బలుచంటి, దాన = ఈవికలవాడు.

II. ఈ క్రింది శ్లోకము మంగళేశ్వరతామ్ర గారు తమయొక్క నాగూరగ్రహారము దపుడు ప్రబలియుం డెడి యొక దుర్మార్గపు బ్రాహ్మణునిపై చెప్పినది: శ్లో. పిక్కటుఃపత్రికాచ్ఛేదః పాత్రతేత్రావమర్యనాత్; నాగపురగ్రహారస్య త్రయోన్మః కుయజ్వనా. పిక్కటుః = దొంగపత్రములు కల్పించువాడు, పత్రికా

చ్ఛేదః = ఋషపత్రములను సంగ్రహించి చింపివేయువాడు, పాత్రతేత్రావమర్యనాత్ = పాత్రుడనైనవాని భార్యతో సంభోగించినవాడు, నాగపు.....జ్వనా = నాగూరగ్రహారమున కీ మాడు అనగములునూ, యాకుత్సిత డగు బ్రాహ్మణునిచలన కన్దీనవి.

III. ఈ క్రింది శ్లోకము మంగళేశ్వరతామ్ర గారు గుడ్లవిల్లి కులమందు పుట్టిన యొకానొక దుర్మార్గపు మునసబుపై చెప్పినది:— శ్లో. గుడ్లవిల్లి కులభ్రష్టః భటానోర్ముక్కూచిషమః; అంగనాపాంగ నాసక్తః చిరం జీవతు కాకనత్. (స శేషము)

## రాధ పిలుపు

౨

పాటబండ అప్పారావు గారు

ఈ నా మానసమెల్ల వెన్నెనలె నీవేలోయి, కైకొని మె  
దై నెన్ వెంబుపగోపుర జేసితివి దేలా శేలనానన్న? నీ  
వేణుత్సన్న మనోజ్ఞ రాగమును నువ్వీబాధముల్ పాపతే  
లా! నన్నీ గతిఁజేసి కాన్ బడవేలా బాలగోపాలకా?

వేణువు నూదామా! గగన వీధులలోని సునర్ణ తారకో  
ద్యావననీ విహారమున కై యరుగున్ రిప్రరిస్వమంచు మ  
న్మానసరాజహారి సనమాన విమాన ముమీద—నూదామా  
వేణు వికొక్కమారు; పెదవి గదలింపును శ్యామసుందరా!

గాలికి దూలి మెల్లమెల్ల కల్ చెంగెడలీల నెమ్మట  
దూలు తలంపుపోకడల దురదృష్ట కల్ల నొకొక్కచూపున్.  
గాలమువేసి లాగుకొని గానరసామృతవీచికా సమా  
దోళిత భావహోలికను మీదగెదనే! మురళీ మనోహరా!

తరళహృదయన రసోదయమాన సవనీత మారగించు విలాసపూరుషుడవో  
నగియించి నిలువెల్లఁ జిగిరించి పుష్పింఁ బాటనాడెడు మహానాటకుడవో  
సంసారసంజాత సంతోష ధూమముల్ హరియించు కరుణాబుధరుడవేము  
మనసుబంగారు వీణెగొని ప్రేమరాగముల్ వాయించు లావణ్యవైణికుడవో.

చలిమిచే బేర్చిచే నన్ను జేరఁగిసి-నాజగంబెల్ల నీవె యైనాడవోయి,  
ఈ ప్రణయరాగ పరిణామ మెన్ని గతుల-నడపెదవో రాధికామనోనాథ, ఛేవ!

# సప్తద్వీపములు-పరిశిష్టము

ఓ. వెంకటరంగయ్యగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

**పుష్ప** మాన సంఘిక యంతు ప్రకటింప బడిన సప్తద్వీపవాసమునం దుల్లేఖింపబడిన యాకరములు గాక శ్రీవంశీకిరామాయణాంబరగ్రంథ కిష్కింధాకాండ యం దొకకొంత గలదు. సీతావ్యేయమునకై పుగ్రీపుడు వానరుల సలుదనలకు నియోగించుచు, కిష్కింధను నాభి గజేసికొనిలయ్యుదిక్కునగల సభజనులను “అభాన్గిగ మచార్యునం” బగునంతచనుక నర్థించి, “నహానీచ సైతం పర”మృని ముగింపు చేయుచు నచ్చినాడు. పుర్యదిగ్వర్జనము కరగ యధ్యాయమున గలదు. అందు ౩౯ న శ్లోకమున యాచార్యము ముదల పనులుచున్నది. అటుపైన ౪౭ న శ్లోకమున క్షీరోద జలోదములు క్రమముగ బలుకబడినవి. సప్తద్వీప సప్తసముద్రము లీతెంటిపనుచు నిమిడియున్నట్లు ముగ్ధగతశ్లోకవాక్యశ్లోకాలను దెలియ గలను. వ్యాఖ్యాతృసంప్రదాయ మిటులున్నవి. అనగా సప్తద్వీప సప్తసముద్రముల సంకు వేగేర్దు. చెప్పలేదు. ప్రాంగమునకు తొదలయు శ్లోకభాగములు ఈక్రింది జూపబడినవి:—

30. ఉత్తరాగ్రము:—యచద్వీప మతిక్రమ్య  
జిహ్వోనానవన్వితః.
  32. ,, తతః రక్షజలం భీతి, మగోరం ...
  35. ,, తతః సస్యప్రదీప్తపాంశ్చ  
సద్ధిహా ద్విప్రుమగ్నః.
  36. పూర్వాగ్రము:—అత్రిమంతం సముద్రం  
క్రోశన్మనిగోదతః.
  38. ఉత్తరాగ్రము:—తతః రక్షజలం భీతి  
జిహ్వోనానవన్వితః.
  39. ,, గతా ద్రక్ష్యతాం దేవ  
బ్రహ్మతీం హుతశాల్మలీనః.
  43. ,, తతః పాండవగోమేఘాభం  
క్షీరోదం నానసాగరసః;
- గతా ద్రక్ష్యతాం దేవ  
మృతాహగ మిహోర్విభా.
44. ,, తస్యమగ్ధేయ మహాకా శ్వేతి  
ఋషభో నానవన్వితః.

47. ,, క్షీరోదం సమతిక్రమ్య తతో ప్రత్యక్షభవానరాః;  
జలోదం సాగరశ్చేష్టం సర్వభూతభీత్యామామః.

ఇందు యచద్వీపమును జంబూస్థానమున రెట్లు కొని 3౯ న శ్లోకభాగములోని హుతశాల్మలీని శాల్మలీ దీప్తపముగ గ్రహించినయెడల, 3౫ న శ్లోకోత్తరాగ్రమున గల—

“యం సస్యప్రదీప్తపాంశ్చ సుధీమా ద్విప్రు మగ్నః” లో వర్ణనశక్తక్రాంతశాకములను మేయము చేసికొనవలయును. అచల పుష్కరదీప్తపమును సప్తమగ్ధ జెప్పక క్షీరోదజలోదములు చెప్పబడినవిగాన ఈతెంటిపడుచు పుష్కరమున్నదని గ్రహించవలయును. ఈవిధమున సమన్వయము చేసినయెడల పాంశిక సంప్రదాయము వాల్మీకి ధూగోభిష్మనునవిని కవిరుసము కాగలదు.

ఈవిధమున సమన్వయము చేసినను ౪౫ వసర్గ యందు ఉత్తరదిగ్వర్జనము చేయుచరి ౨౬ వశ్లోకమున వాల్మీకిక్రాంతపరిని చెప్పయున్నాడు. పుర్యదిగ్వర్జనము లోక్రాంతము చేరవలసియుండగ ఉత్తరమున నీక్రాంత మెట్లు సంభవించినదియో సంహేయముగ నున్నది. తూర్పుదిక్కున నుండవలసిన క్రాంతమును, ఉత్తరపు క్రాంతమును వేరువేరు పర్వతములనిన వివాదము లేదు. కుమారస్వామి భేదింపిన క్రాంతమే యాయుత్తరపు క్రాంత మనుటకు ఆధారముగ “క్రాంతంతు గిరి మాసాద్య బిలం తస్య సుదుర్గ చుక్”అని పాడి వర్ణింపబడియున్నది. క్రాంతపర్వతము లనేకములున్నవియా? లేక యిందేమయిన ప్రమాద ముండునా యని విచారింపవలసి యున్నది.

వాల్మీకిగ్రంథ ప్రకారమునకు సప్తద్వీపసముద్రములు కిష్కింధనుంకి తూర్పుననే యున్నయెడల, సప్తద్వీపయగు మేడినియంతయు కిష్కింధాస్థానీకయం దున్న దనవలయునుగాదా? అటులగు నేని, దక్షిణపశ్చిమోత్తరదిక్కులం జెప్పబడినసభజనులు ఈపృథివీమండలమునకు జేరినవికా వనవగునా? ఇత్యాదివిషయములను సప్తద్వీపవినిర్ణయముతోపాటు విమర్శింప ఆంధ్రవిప్లవ్వరేఖ్యులచేడెను.

సౌంధ్యఖనిని సుతః శి-స్సాగ్రనని రఘురాముః పసికిః జనుమని విభనిన్  
మ్రుండుంః గోమిసౌఖ్యము - నందతి సం. సం.లోన నాటడివడితిన్.

మంధరమాటం విని యా - బంధూకాధరవిన్మ్రభావము విడిచి  
ర్యధితునిఁ జేసె సుయత - బంధువు మహిపాలు ననుచుఁ బల్కి. ని లోకుల్.

అతిహితుఁడైన భర్తగల యంగన గాంచె యొకళ్ళకట్లు స  
స్మిత నననారవిదములు “జేడెరా! కాంచిన కైక” నంచు నా  
గతిఁ నలదొసి యంచు కులకాగతలఁబల్కులు నాలకించి యి  
ట్లతిశరఁ నభావమున నాయువుఁ ద్రోయఁగనయ్యె నక్కటా.

ఏలిదమైనిని నసుధా-పాల మకుటఁ దృరాగ పాటలితాంఘ్రి  
శ్రీల సలరారు ధరణీ-పాలుఁడు స్త్రీశతఁడటంచు బల్కుటకతనన్.

యగుణియట నీరపురుషో-త్తర్హర్థజన్యమునఁ బసికిఁ దగుబాసటయై  
నగఁచెనట యనెడి కీర్తికి-గులుతుగ మనఁబోక తెచ్చికొంటి సకీ రిన్

స్థిరఁగల సర్వభూతు లిసీ! యన జానఁడుల్ మాసింప ని  
వ్వెరపడి తోడిచేడ లరవిదహితాన్వయ మింకఁ గైకచే  
సరియగునోయటంచును విచారము నందఁగ మూఢనై తుమా  
వరు సలయించి యాటడికిఁ బల్కుడి చుల్కుఁదనంబు నందితిన్.

ఆభరణంబులో మణిమయావసధంబులొ విత్తమో సగం  
భేదచయంబు దాసికలొ భేనువులో పతిఁ గోర కేను వై  
గీభకుటా మృగేంద్రని శిరీషసుమోహమ కోమలాంగు లో  
కాభరణున్ రఘూత్తముని కానల కంపఁగ నేల కోరితిన్.

భరతున కించునోయనుచు భావమునం దుపోసి తీరని  
మృతతరవాక్పరంపరల సూరిజనస్తుతు నాథు నొంచి యీ  
వరములపేర రాము వనవాసిగఁ జేసిన నన్నుఁ గాంచి మా  
భరతుఁడె సంతసించి హితభావముఁ జూపెనె మిన్నకుండెనే.

ఏల తలంచె మంధర, మహీశుఁ డొనరిన యావ్వరంబు లే  
నేల నృపాలు నొంచి యవసీతలమున్ శ్రీతిపాలధర్మమున్  
దూలఁగఁద్రోసివేసితిని దోచినరీతిని రాజ్య మిచ్చి గా  
వీలగునే నృపగ్రాణికి ? వీరుడను జ్యేష్ఠుడను రాముడనుడఁగెన్.

ఎంత విచారించె మహీ-కాంతుడను నాకరమునంటి కన్గొని పెళ్  
ముంతలఁ బోసినరీతి ను-రంభించుట బాధ్యులు పెరిగెన విరియన్.

నాయజ్ఞానముగాక నేతుగునె భూనాథార్చ్య తొంపున్వలంబుజ  
శ్రీయుక్తుడగు నాకభూనరుడను నిస్సేమానుకంపామహి  
శ్రేయోదాయకుఁడై చెల్లఁగఁగను వాసి గాంచ కీకీతి దు  
ర్గియుక్తి ధరణీసుతానవుని బాధించి యోచించుట.

అరరె! మదాజ్ఞ కై పెడి జూహరిన యద్దమనే మనాఁక ను  
ప్పరిగ యజార మింత యెడఁబయక కావలియుండు ముత్రు ని  
తరయక నన్న దూఱుట పృథ్వీమనం గన నాథు నెమ్మనం  
బురియఁగఁజేసి బాములిడునూహము పెప్పనికారణం బగున్.

అవురా ! భర్తృకృపార్ద్రోహిణిము పాలై యుండుముజేసి యీ  
యవని మానవపాలి కెంతయును హేయంబయ్యె నాజీవనం  
బు, విశ్చిద్యులు లేతదర్శమెకదా బోధితు రెవ్వేళింక  
“ధవముక్తా తరుణీ తృణాదపి లఘుత్వం యాతి” యని చిమ్మహిన్.

సత్యమృదూక్తి కేవల శాంతతరంబగు వర్తనంబు నొ  
ద్ధత్యవిరక్తి యన్యజనతాపనివారణ సత్ప్రియత్నమున్



బత్తనరక్తి దేనిగురుభక్తి యనేకజన్మభూత స  
త్పూజ్యకలంబుగాఁ గ్రమవిధిన్ నరియించు సరోజలోచనన్.

పుట్టితి బాలవశోకరు ముల్లసిలు గణపస్థానపై నఁ జే  
పట్టితి శక్రసన్నిభా స్సపాలనంనుని నాకభూపు నా  
చెట్టయొకింత మానినను జేసితి నే భద్రలోకం గీర్తి ము  
ప్పట్టన వైనఁ గాంతలకు భర్తృహితం బుల్లంఘ్నదా మయన్.

ఏమి తలంచుచూచిన నోహాస్థలి నాచగు న్నర్థనయి విం  
తై మనుజుల్ నిరంకుశ విహంగుని పుచ్చులు నావకొంటుకున్  
సామెతయయ్యెగా “మగింప చచ్చున మూకుకు బుద్ధులన్” నని  
చేమును జేసికొన్న కొలనో ముతలయ్యె నటించు నోచెనన్.

శ్రీనర నాశ్రయించిన విశేషకనం బుల్లంఘ్నకరోపకన్  
బావనబుద్ధితో నొనగఁ బాల్పన సచ్చిన వాకు నిచ్చిన్  
గోవునో? నన్నుఁ బోలకింకఁ బూజ్యమనీకఁ బావప్రభులెల్ల పె  
క్కినలయంబునం బలిహితేచ్ఛఁ జరింతునిగాక నిచ్చునన్.

నాకన్నన్ బతి వసుంధై-హేకాంతకు నుంప టియ్య ముట్లయ్యున్ బలిన్  
జీకా కొనరించుటచే-నాకల్పముఁ గ్రూరచిత్తి యుంక రేర్వడితిన్.

ఏచెలికినైన భర్తృహి-తాచరణమె ముఖ్యమని స్వభావం గలన నా  
యాచరణోద్భూతకలంబీచరితము కాంతలార! మీకుఁ దెలిపితిన్.

# తీర్మానములు, ౪౨-వ భారతజాతీయమహాసభ-చెన్నపురి

౧

సామ్రాజ్యతత్వము-ప్రతినిరోధక సమ్మేళనము  
1927 సం. ఫిబ్రవరిమాసమున బ్రుస్సెల్సు నగరమున సమావేశమైన సామ్రాజ్యతత్వప్రతిరోధక మహాసభవారు సామ్రాజ్యతత్వమును ప్రతిరోధించుటకు ప్రత్యేకముగ నొక సమ్మేళనము నేర్పరచినందుల కీసభవారు తమ ఆమోదమును వెల్లిపుచ్చుచు, సామ్రాజ్యతత్వముపై గావించబడు పోరాటమునం దీసమ్మేళనములతో కలసి పనిచేయుటకు అఖిలభారత జాతీయోపసంఘమువారు గావించిన నిర్ణయము నామోదించుచున్నారు.

౨

చైనాయెడల సానుభూతి

ఈ మహాసభవారు చైనాప్రజల నభినందించుచు, జాతీయవిముక్తికొరకు వారు సాగించుచున్న పోరాటమునందు సంపూర్ణముగ సానుభూతిని తెలుపుచున్నారు. అఖిలభారత కాంగ్రెసుసంఘమువారు తాము చైనాకు పంపదలచిన వైద్యసహాయకదళమునకు ప్రయాణానుమతి పత్రముల నొసగ నిరాకరించిన ప్రభుత్వచర్యను ఖండించుచున్నారు. చైనాలో తపశ్శామ్రాజ్యాధికారమును బలపరుచుకొనుటకును, చైనాదేశీయులు స్వాతంత్ర్యము సాధించుకొనకుండ నిరోధించుటకును బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారు తిరిగి భారతీయ పటాలముల నుపయోగించినందుల కీ సభవారు తీవ్రముగ ఆగ్రహమును తెలుపుచున్నారు.

ఇంకను చైనాలోనున్న భారతీయపటాలములను, పోలీసుదళములను అన్నిటిని వెంటనే తిరిగి స్వదేశమునకు పిలిపింపవలెననియు, సామ్రాజ్యతత్వమును ప్రతిఘటించుటలో చైనీయులు, భారతీయులు ఏకకార్యదీక్షాపరులగుటచే ఇకపాద భారతీయులెవ్వరును

బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారి ఏజంటులుగ, చైనాదేశీయులకు ప్రతికూలముగ పనిచేయుటకు చైనాకు, వెళ్లరాదనియు ఈసభవారు కోరుచున్నారు.

మొసపటేమియా పర్షియా దేశములనుండియు, బ్రిటిషు కాలనీలనుండియు, ఇతర దేశములనుండియు భారతీయ పటాలములను, పోలీసుదళములను, బాగా బారివగ్గ రక్షకపటాలములను వెంటనే పిలిపింపవలెనని ఈ జాతీయమహాసభవారు గోరుచున్నారు.

3

ప్యాసుపోర్టుల నిరాకరించుట

విదేశముల దర్శించుటకు వెడలగోరు భారతీయులలో కొందఱకును, భారతదేశమును దర్శింపగోరు భారతీయులకును పాస్ పోర్టుల నిరాకరించుటలో ప్రభుత్వమువారి రచలంబించుచున్న విధానమును సభవారు ఖండించుచున్నారు. అనవసరముగ పాస్ పోర్టుల కర్మకాండనంతును వెంటనే రద్దుచేసి భారతదేశమునకు వచ్చుటకును, తిరిగి వెళ్లుటకును సంపూర్ణముగ స్వేచ్ఛనొసగవలెనని ఈ సభవారు గోరుచున్నారు. పార్లమెంటు సభ్యుడగు షాపుష్టి సకలత్వాలాగారు భారతదేశమునకుజనుట కొనగలసిన ప్రయాణానుమతిపత్రమును రద్దుచేసి, అతనిని తన స్వదేశమునకు వెళ్లకుండ నిరోధించి ప్రవాసీతునిగ నొనర్చినందులకు బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారి ఛర్య నీ సభవారు ఖండించుచున్నారు. తనను బలపరచుటకు రెండవవ్యక్తి యైనను సాధారణముగ గనుపింపని పార్లమెంటుసభ్యులందు ఎంత ప్రాతికూల్యమును, కష్టములను ఎదుర్కొనవలసివచ్చినను నిరంతరము భారతదేశ స్వాతంత్ర్యముకొరకు నిలిచిపోరాడుచున్న సకలత్వాలాగారి ఛైతన్య సాహసముల నీసభవారెంతయు ప్రశంసించుచున్నారో

౪

రాజ్యోవు మహాసంగ్రామము

భారత దేశమునందును, ప్రాకన్యముద్రములయందును, అందు ముఖ్యముగ భారతదేశమున పశ్చిమోత్తర పరగణాలయందును బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారు గావించుచున్న అసాధారణముగ విస్తారసమరసన్నాహముల సీసభ వారపరిమితాదోళిత స్థానములతో పరికించుచున్నారు. ఈసంగ్రామసన్నాహములు భారతీయుల స్వాతంత్ర్య ప్రయత్నములను అణచివైచి భారతదేశమున బ్రిటిషు సామ్రాజ్యాధికారమును దృఢపత్రముగ నొనర్చుకొనుట కుద్దేశింపబడుటయేకాక ఇందువలన వినాశకర మగు సంగ్రామ మంతృకాలమున సంభవించి, ఆ సమయమున విదేశీయులు తమసామ్రాజ్యమును విస్తరింపజేసికొనుటకు భారతదేశమును సాధనముగ నొనర్చుకొనుటకు ప్రయత్నించెదరు.

భారతదేశప్రజలకు తమ ఇరుగుసొరుగువారితో నెట్టివివాదముగాని, సారసులుగాని లేననియు, వారితో కలసి కాంతముగ జీవింపగోరుచున్నారనియు, ఏ సంగ్రామమునందైనను పాల్గొనుటయాలేదా యనువిషయమును నిర్ణయించుకొనుటకు వారికి సంప్రాగ్ధ మగుహక్కుగలదనియు ఈకాంగ్రెసుసభవారు ప్రకటించుచున్నారు.

ఈ సంగ్రామ చిహ్నములను అంతిమిందింపవలినదనియు, బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారు భారతదేశమున సంగ్రామమును ప్రకటించి, తమ సామ్రాజ్యమును విస్తరింపజేసికొనుటకు భారతదేశము నుపయోగించుకొనబ్రయత్నించునెడల, అట్టిసంగ్రామమున పాల్గొనుటకుగాని, ఏవిధముగనైనను సహకార మొనర్చుటకుగాని భారతీయులెల్లరును నిరాకరింపవలసినదనియు ఈసభ వారు ప్రకటించుచున్నారు.

౫

బహిష్కరణ తీర్మానము

భారతవర్ష మయొక్క స్వయంనిర్ణయ హక్కును శేవలము తృణీకరించి బ్రిటిషుప్రభుత్వము స్టాట్యూటరీ రాయల్ కమిషనును నియమించినందున సదరుకమిష

నును సర్వవిధముల బహిష్కరించుటయే భారతవర్షము అవలంబింపవలసిన అత్యగ్రహరవకరమగు ఏకైకమార్గమని ఈబాతీయమహాసభవారు తీర్మానించుచున్నారు. బహిష్కరణ మిక్రిందివిధమున గావించవలెను:

(ఏ) దేశమునందుండెడి కాంగ్రెసుసంఘములన్నియును.

(౧) కమిషను భారతదేశమునం దడుగిడిన రోజు ననే బహిష్కరణమున కనుకూలముగ ప్రజాభిప్రాయప్రకటన ప్రచర్యనమున కేర్పాటులు దేశమున దంతటను గావించవలెను. కమిషను సంవర్ధించెడి వేర్వేరుపట్టణములందును అట్టిసంఘములే కావించబడవలెను.

(౨) కమిషనును సంప్రాగ్ధ ముగ బహిష్కరించుటకై వివిధరాజకీయపక్షములవారిని బురికొల్పి ప్రజాభిప్రాయమును ప్రచారము మూలమున బలపరుపవలెనని తీర్మానించుచున్నారు.

(బి) భారతదేశమంతటి శాసనసభలలోని అనధికార సభ్యులును, వివిధరాజకీయపక్ష నాయకులును, సంఘనాయకులును, తదితరు లెల్లరును కమిషనువారియెదుట సాక్ష్య మొసంగరాదనియు, ప్రత్యక్షముగగాని, ఆంతరింగికముగగాని ఎట్టిసహకారము గావించరాదనియు, కమిషనువారి కొసంగెడి నిండులకు హాజరగుటగాని, అందు పాల్గొనుటగాని గావించరాదనియు ఈసభవారు తీర్మానించుచున్నారు.

(సి) శాసనసంస్థలందుండెడి అనధికారసభ్యులెల్లరును

(౧) ఈకమిషను సంవర్ధములలో నియమింపబడనందు ఉపసంఘములకు సమ్మతుల నొసంగరాదనియు, అట్టి ఉపసంఘములపై పనిచేయరాదనియు తీర్మానించుచున్నారు.

(౨) మరియు కమిషనువారి పనులకయి అయ్యెడి వ్యయమునకుగాను శాసనసభలం దుపపాదింపబడు గ్రాంటుముగాని, ప్రతిపాదనముగాని దేని నయినను ఓడింపవలెననియు తీర్మానించుచున్నారు.

(డి) భారతశాసన సంస్థలందున్న అనధికారసభ్యులెల్లరునుతమ సభ్యత్వములు సగద్దుగాకుండి నుండుటకు గాని, లేక బహిష్కారోద్యమమును బలపరుచుటకు గాని, లేక మంత్రివర్గము నోడించుటకు గాని, లేక భార

(ఇ) బహిష్కారమును బలయుతమును, సంపూర్ణమును గావించుటకుయి సాధ్యమైనతావులందు తాము ఇతరసంఘములతోను, పక్షములతోను సంప్రతింది,వారి సహకారమును బొందుటకై వర్మింగుకమిటీవారి కీజాతీ



ప్రాత అధ్యక్షులు, క్రొత్త అధ్యక్షులు  
౪౨-వ జాతీయమహాసభ-చెన్నైపురి

తీయాశయములను ప్రతిపాలమని కార్యనిర్వాహక వర్గమువారు తలఁచుచు చేయునట్టి ప్రతిపాదనల నెదుర్చుటకుగాని శాసనసభలను హాజరుగావలయునేకాని ఇతరసమయములందు శాసనసభల కరుగరాదు.

యమహాసభవా రధికార మొసంగుచున్నారు.  
సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యతీర్థానము  
సంపూర్ణ జాతీయ స్వాతంత్ర్యము భారతదేశము

జననమునకు ఈ జాతీయ మహాసభవారు ప్రకటించుచున్నారు.

2

దేంగాలు నిర్బంధితులు

౧౮౯౧ సం. 3 వ రిగ్యులేషనుక్రిందను, ౧౯౨౫ సం.పు దేంగాలు క్రిమినల్ లాసమరణవట్టుముక్రిందను నిరపరాధులగు పౌరులను, కాంగ్రెసు సేవకులను విచారణ లేక అంతులేనికాలమునకు కారాగారముల పాల్పెసి, నిర్బంధవిధానము ననుసరించుచున్న భారత ప్రభుత్వముయొక్కయు, దేంగాలు ప్రభుత్వముయొక్కయు పరిపాలనావిధానమును జాతీయమహాసభవారు తీవ్రముగ ఖండించుచున్నారు. సదరు ప్రభుత్వ నిర్బంధవిధానమునకు గురియైనా మత్తుదాన్యేవిమోచనకై పలుకష్టములనంది, ప్రస్తుత మిడుమలకు లోనగుచున్నట్టివా రందరకును స్నేహ పూర్వకముగ ధన్యవాదముల నందజేయుచున్నారు.

(అ) ౧౯౨౫ సం. దేంగాలు క్రిమినల్ లా సమరణవట్టుముక్రింద నిర్మితములైన ప్రత్యేక న్యాయస్థానములచే శిక్షింపబడిన రాజకీయనిర్బంధితులయొక్కయు, విచారణలు లేక నిర్బంధమునందుంపబడిన ప్రవాసితులయొక్కయు సత్వరవిమోచనమును కాంగ్రెసువారు కోరుచున్నారు.

(ఆ) 1818 సం.పు వంగ దేశ సంస్థాన నిర్బంధితుల 8 వ రిగ్యులేషనుక్రింద సర్దార్ కాంతసింగుగారిని నిర్బంధించినందులకు ప్రభుత్వమువారి చర్యను కాంగ్రెసు సభవారు తీవ్రముగ ఖండించుచున్నారు.

౩

కాకోరీనిర్బంధితులు

కాకోరీకేసునందు శ్రీయుతులు యస్. రామ ప్రసాదువిస్మల్, రాజేంద్రనాథలాహిరి, ఆషఫ్ నుల్ల, శోహన్ సింగుగార్లపై విధింపబడిన అమానుషశిక్షలపై ప్రజల తత్పరతగ్రహము ప్రకటించిననుగూడ దానిని శరకుచేయక శిక్షలను తగ్గింపకుండుటలో ప్రభుత్వము వారు సహించిన అలక్ష్య భావమునకు ఈ జాతీయమహాసభవారు మిక్కిలి విచారమును వెల్లడించుచు, ప్రభుత్వమును తీవ్రముగ ఖండించుచున్నారు.

శిక్షల పాలనవారి కుటుంబములకు మహాపూర్వకముగు తమ సానుభూతి నందజేయుచున్నారు.

౪

జనరలు అవారీగారు

నాగపూరు ఆయుధతాసన్లొంఘన సత్యాగ్రహ నాయకు లగు జనరలు మంపర్ అవారీగారును, వారి అనుచరులును దృఢముగ దేశాభిమానమును, స్వార్థత్యాగమును వెల్లడించినందుకు ఈ జాతీయమహాసభవారు అభినందించుచు, అవారీగారు ఆహారనిరసనవ్రతము బూనిన యీ 75 వ దినమున వారియెడల సానుభూతి వెల్లుచున్నారు.

౫

భారత బర్మాదేశముల సంయోగము

బర్మాను భారతదేశమునండి ప్రశ్నీకరించుటకు జరుగు ప్రయత్నము లన్నిటితో ఈ జాతీయమహాసభవారు రంగీకారమును ప్రకటించుచు, పశ్చిమోత్తరపు సరిహద్దు రాష్ట్ర నిర్మాణాభిప్రాయము ఖండించుచున్నారు.

భారతీయులకును, బర్మాదేశీయులకును భారత బర్మాసంయోగమును సాధ్యమైనన్ని విధముల పరస్పరము బలపరచుటకై కాంగ్రెసువారు విజృంభి గావించుచున్నారు.

౬

బ్రిటిషువస్తు బహిష్కారము

బ్రిటిషువస్తు బహిష్కారమునకై అఖిలభారత కాంగ్రెసు సంఘమువారు గావించిన తీర్మానమును తిరిగి బలపరచుచు రాష్ట్రీయ కాంగ్రెసు సంఘములవారి తీర్మానము నాచరణలో పెట్టుటకై తగినవిర్వాటులను గావింపవలయును.

౭

స్వదేశసంస్థానములు-బాధ్యతాయుత

ప్రభుత్వము భారతవర్ష మందలి సంస్థానాధీశులయొక్కయు, అట్టి ప్రజలయొక్కయు క్షేమములను పాటించినచో స్వదేశ ప్రభుత్వము

సంస్థానములందు త్వరలో ప్రజాప్రతినిధిసంస్థలద్వారా బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వమును స్థాపింపవలయునని తీర్మానించుచున్నారు.

### ౧౩

దక్షిణాఫ్రికాలోని భారతీయులు

దక్షిణాఫ్రికాయందు యూనియను ప్రభుత్వము వారు భారతీయుల నెక్కు వాచరముతో జూచుట కభిలాష గలవారని తెలుపుటకు నివర్యముగ నంగీకరింపబడిన ఇంజోయూనియను ఒడంబడికను ఈ కాంగ్రెసు సభవారు అంగీకరించుచు, భారతీయనివాసులకు యూనియను ప్రభుత్వమునందు ఓటింగు అధికారముగల యితర ప్రజలతో సరిసమానముగ హక్కు లొసంగినగాని సంతృప్తి నొందజాలవని తమ అభిప్రాయమును దెలుపుచున్నారు. యూనియను ప్రభుత్వమువారువగ్గ భేదముల చట్టము, భారతీయులను హోటల్స్ లో నాఖరులుగ నిమిషమింపరాదని విధించుచట్టము, మునిసిపలు స్థలముల ప్రత్యేకించు నేటాలునట్టము మున్నగు బాతిభేదము ననుసరించుకొనియున్న చట్టములను గద్దవలిచి ఉభయదేశములపర్యాయ నూతనముగా గట్టిన సభ్యమును పెంపొందించవలెనని కోరుచున్నారు.

తూర్పుఆఫ్రికాలోను, దక్షిణాఫ్రికాలోను భారతీయుల ప్రతిపత్తి నధికము చేయుటకు మానవసేవకు ఎక్కువ పాటుబడిన దీనబంధు సి. యఫ్. ఆండ్రూసు గారికి కాంగ్రెసువారు హృదయపూర్వకముగ కృతజ్ఞత దెలుపుచున్నారు.

### ౧౪

తూర్పు ఆఫ్రికాలో భారతీయులు

1. తూర్పు ఆఫ్రికాను ఫెడరేషనుకమిషను భారతీయప్రతినిధు లెవరు లేకుండ నియమించి, బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వ మనునెపమున అచ్చటి అమాయకులగు దేశీయులను, విరోపియనులు చేరకమునుపె పోయి వారితో అనేకకలహములనుండి సభ్యముగా నుండిన భారతీయులను అణచివేయుటకు విరోపియనుల కెక్కువ

అధికారమిచ్చు విధానమును ఈ కాంగ్రెసువారు తీవ్రముగ నిరసించుచున్నారు. 2. టాంగ్వానైకా మాండేటు నందు విరోపియనులకు మాత్రము ప్రత్యేకముగ ఉన్నత స్థలముల నేర్పాటు చేయుచుండుటవలన చాలప్రమాదము గలదనియు, బాతిసమితివారు ఈవిషయమున శ్రద్ధవహించవలెననియు కోరుచున్నారు. 3. కెన్యాస్థానికస్వపరిపాలనముగూర్చి ఫీచముకమిటీవారి రిపోర్టు నెయిరోబీ, మొంబాసాలయందు విరోపియనులకే లెక్కకుమించి ప్రాతినిధ్యము అన్యాయముగ నొసంగినందున దాని నిరసించుచు, తూర్పుఆఫ్రికా భారతీయులు సరిసమానస్వత్వము కొరకు ఆంగ్లేజన పూర్తిగ నొనసాగించెదరని నమ్ముచున్నారు.

### ౧౫

హిందూముస్లిము సఖ్యము

౧ న రాజకీయపు హక్కులు.

కాంగ్రెసువారు ఇట్లు తీర్మానించుచున్నారు:- ముందు నూచింపబడు రాజ్యాంగవిధానమునందు రాష్ట్ర శాసనసభలయందును, కేంద్రశాసనసభయందును సమప్తి నిరణాజకవర్గముల నేర్పాటు చేయవలెను.

రెండు పెద్ద సంఘములకు, శాసనసభలవిషయమున వారివారికిగల న్యాయమగు హక్కులకు ఎట్టి భంగము కలుగకుండుటకై, వారుకోరినచో, సమప్తి నియోజకవర్గములదే, ఆయాసంఘములకు జనసంఖ్య ననుసరించి ప్రతినిధులసంఖ్య ప్రత్యేకించి యుంచవలెను.

పంజాబులో అల్పసంఖ్యాసంఘములకు అనుకూలముగ కొన్ని సౌకర్యములను ఒసంగవచ్చును. శాసన సభా ప్రాతినిధ్యము విషయమున అల్పసంఖ్యా సంఘములకు నిర్ణీతసంఖ్యకన్న నెక్కువ ప్రాతినిధ్యము గావలెనన్నచో, తా మధిక సంఖ్యగానున్న యితరరాష్ట్రములందు ప్రతిపక్షమువారి కట్టి సౌకర్యము నొసంగుటకు అన్యోన్యముకూలమగు ఒడంబడిక నేర్పరచుకొనవలెను. దానిననుసరించియే పంజాబులోని అల్పసంఖ్యాకులకు సౌకర్య మొసంగబడును. ఉభయమతములవారికి రాష్ట్రములందు

ఈ ఒడంబడికననుసరించి ప్రాతినిధ్యమునందెట్టివ్యత్యాసముంచబడునో కేంద్రశాసన ప్రతినిధుల సంఖ్యవిషయమునగూడ అట్టి వ్యత్యాసమే యుండును.

పంజాబులో శాసనసభా స్థానముల ప్రత్యేకించుటనుగూర్చి తీర్మానించునపుడు సిక్కులనుగూడ ముఖ్యమయిన అల్పసంఖ్యాక సంఘముగనెంచి వారిహక్కులనుగూర్చి పూర్తిగా విచారించుటయగును.

పశ్చిమోత్తర సరిహద్దు రాష్ట్రములందు, బ్రిటిషు టెలూచిస్తానునందు ఇతర రాష్ట్రములలో వలెనే సంస్కరణముల ప్రతిపాదించవలెనని మహమ్మదీయ నాయకులు గావించినసూచన చాల న్యాయముగ నున్నదని కాంగ్రెసువారు తలచుచున్నారు. ఇది వెంటనే అమలు జరుపవచ్చును. పరిపాలనా విషయముగ ఇవిర సంస్కరములతోసాటు న్యాయపరిపాలనా విధానమునందుగూడ తనన సంస్కారము ప్రారంభింపవలెను.

సింధును ప్రత్యేక రాష్ట్రముగ వేరుచేయవలెనను సూచనగూర్చి భాషాప్రయుక్త రాష్ట్ర విభజనమునకు తనన అనశరముగలదని, కాంగ్రెసువారుతలచుచున్నారు. కాంగ్రెసు నిర్మాణమునందు ఈస్మాత్ర మంగీకరింపబడెను. వెంటనే భాషలననుసరించి రాష్ట్రముల విభజించవలెను; అట్టి యేర్పాటును ఏరాష్ట్రమయినను తాను కోరినచో వెంటనే ఒసగవలెను.

ముందుగ ఆంధ్ర, ఉత్తర, సింధు, కర్నాట రాష్ట్రములను ప్రత్యేక రాష్ట్రములుగ నేర్పాటు చేయవచ్చును.

స్వరాజ్యవిధానమును తయారుచేయుటలో అంతా కరణస్వాతంత్ర్యమునకు మనము భద్రమును కలుగజేయవలెను. ఈస్వాతంత్ర్యమును భగ్నము చేయునట్టి చట్టములను జేయుటకు భారతశాసనసభకు, రాష్ట్రశాసనసభకు గూడ నెట్టి అధికారము నుండవూడదు.

నమ్మకము, ఆరాధనము, మతానుష్ఠానము, సాహిత్యము, మతవిద్య, మతప్రచారము మున్నగువానిని, ఇతరులకు అట్టి విషయములలో భంగము కలుగకుండ

నెరవేర్చుటకు వ్యక్తులకుగల స్వాతంత్ర్యమే అంతాకరణ స్వాతంత్ర్యము.

రాష్ట్రశాసనసభయందు గాని, కేంద్రశాసనసభయందుగాని ఏదేనియొక సంఘమునకు చెందిన సభ్యులలో శ్రీ నంతు సంఖ్య ఆధ్యంతరము దెలిపినచో, సాంఘిక విషయములను సంబంధించినతీర్మానములనుగాని, చట్టరూపములనుగాని సభలో చర్చకు దేరాదు; చర్చ చేయరాదు; ఆమోదింపరాదు. “సాంఘిక విషయములకు సంబంధించినవి” అనగా శాసనసభలలోని హిందూమహమ్మదీయ సభ్యులనుండి యెన్నుకొనబడిన జాయింటు స్టాండింగు కమిటీవారు ఆరీతిగా నిర్ణయించునవి.

2. మతవిషయమగు హక్కులు.

కాంగ్రెసువారిట్లు తీర్మానించు చున్నారు:—  
తమ యిష్టముచచ్చినచోట వాద్యములతో ఊరేంపు జరుపుకొను హిందువులహక్కులకును, తమ యిష్టము వచ్చినచోట గోవులను నగచేయుట లేక బలివేయుటకుగల మహమ్మదీయులహక్కులకును భంగము కలుగకుండ, వీలయినంతవరకు గోపన విషయమున హిందువుల కోర్కెను మన్నింపవలెనని మహమ్మదీయులును, మసీదులయెటుట వాద్యములవిషయమున వీలయినంతవరకు మహమ్మదీయుల అభిప్రాయమును మన్నించవలెనని హిందువులును తమ తమ సంఘములవారికి హెచ్చరికలు తెల్పుచున్నారు.

కావున హిందువులు, మహమ్మదీయులుగూడ ఈవిషయమునందు దౌర్జన్యమునకు గడంగరాదని కాంగ్రెసువారు కోరుచున్నారు.

అన్యమతస్థులను సహేతుకముగ వాదించి, బోధ చేసి, ప్రోత్సహించి తన మతములోకలుపుకొనుటకు ప్రతివ్యక్తికిని, ప్రతిసంఘమునకు హక్కుగలదు. కాని యెవ్వరుగూడ బలవంతముగ వారింప యత్నింపరాదు. మోసముచేసి, గాని, భౌతిక ప్రలోభనములజూచి కాని మతాంతరీకరణము లొనర్పరాదు. 18 ఏండ్లలోపు వారిని వారి తలిదండ్రులతో దప్ప విడిగా అన్యమత

ములోనికి చేర్చుకొనరాదు. 18 ఏండ్లలోపువారు అనాధలుగ దొరకినప్పుడు వారిని వారిమతమువారి కొప్పగించవలెను. ఒకమతమునుండి వేరొక మతములోనికి మార్పునపుడు అన్యక్షినిగూర్చికాని, స్థలమునుగూర్చికాని, సమయమునుగూర్చికాని యెట్టి రహస్య ముండరాదు. ఆకార్యము నెరవేరినపిదప అమితోత్సాహప్రదర్శనము లేమియు నుండరాదు.

మతాంతరీకరణముగూర్చి బలవంతముగ, లేక రహస్యముగ జరిగినదనికాని, మోసముచే జరిగినదనికాని, అక్రమముగ జరిగినదనికాని ఫిర్యాదులు వచ్చినను, లేక 18 లోపువారిని అన్యమతస్థులు స్వీకరించినను ఆనిషయమును వర్గింపుకొనుచు వారిచే నియమింపబడు మధ్యవర్తులు విచారించి పరిష్కరింపవలెను.

## ౧౬

స్వరాజ్యప్రభుత్వప్రణాళిక

దేశమునందుగల వేర్వేరు రాజకీయపక్షములు స్వరాజ్యప్రభుత్వ ప్రణాళికను తయారుచేయుట కేకపగుట కభిలషించుచుండుటచే, కార్యనిర్వాహకసంఘము వారి సభవారియెటు నుంచిన చిత్తుప్రణాళికలను, ఇతరులూసగిన సలహాలను సమగ్రముగ నవలోకించి, ఇతర రాజకీయ కార్మిక సాంఘికపక్షములచే నిందునిమిత్తము నియమింపబడు ప్రత్యేకసంఘములతో కలసి చర్చించి, స్వరాజ్య ప్రణాళికను తయారు చేయవలసినదని కార్యనిర్వాహకసంఘమువారిని గోరుచున్నారు. ఆప్రణాళిక యగు ప్రజల పౌరసత్వపు వాక్కులనుగూడ నిర్వచించవలెను.

ఆవిధముగ తయారుచేసిన ప్రణాళికను చర్చించుటకు మార్చి నెలలో గా డిల్లీలో ప్రత్యేకముగ నొక కన్వెన్షనును సమావేశ పరుపవలెను. ఆసమావేశమునకు అ. భా. జాతీయోప సంఘసభ్యులు, పై నుదాహరించిన ఇతరసంస్థల నాయకులు, ప్రతినిధులు, కేంద్రరాష్ట్రీయ శాసన సభయందలి ప్రజాప్రతినిధులు ఆహ్వానింపబడవలెను.

## ౧౭

౧. కార్యదస్థులు

గత చత్వరము కార్యదస్థులుగ నుండి అమూల్యముగ నేమ యొనర్చిన ఎ.గంగన్నామి అయ్యంగారు, బిల్లభాయి పటేల్ గారు కృతజ్ఞతను తెలుపుటకు దీర్ఘనించుచున్నారు.

1928 సంవత్సరమునకు— 1. షేర్బత్ కొరాషీ, 2. జవాహర్ లాలు నెహ్రూ, 3. సుబాష్ చంద్రబోసుగార్లను కార్యదర్శులుగ నెన్నుకొనవలెనని తీర్మానించుచున్నారు.

కోశాధికారులు

1928 సంవత్సరమునకు జమ్నాలాలు బబాజీ, శేవాశంకర జగ్జీవుగార్లను కోశాధికారులుగ నెన్నుకొనవలెనని తీర్మానించుచున్నారు.

రాబోవు కాంగ్రెసు

రాబోవు కాంగ్రెసును కలగజేయుటకు గురవలెనని తీర్మానింపబడెను.



# తీర్మానములు, సంఘసంస్కరణ మహాసభ-చెన్నపురి

౧

**స్త్రీల హక్కులు**

స్త్రీ పురుషులకు సర్వ పౌరత్వపు హక్కులు, స్వాతంత్ర్యములు సమానముగ గలవను సిద్ధాంతము నీ సభవారు నొక్కి చెప్పుచున్నారు. వివాహ శాసనములు, దత్తస్వీకారము, సంతానముపై నధికారము, దాయార్హ్యత మున్నగు విషయములలో స్త్రీ పురుషులకు పాటింపబడుచున్న తేడాలును నన్నిటిని దొలగించ వలసినదని యీ సభవారు బలముగా ఖిఫారసు చేయుచున్నారు.

౨

**వివాహ సంస్కరణము**

ఈ దేశములో స్త్రీ పురుషు లాశోగ్యవంతులై, బలాధులగు పెరుగుటకు వివాహయోగ్యవయస్సు బాలురకు ౫౫ యేండ్లనియును, బాలికలకు ౬ యేండ్ల నియును నిర్ణయించుట యత్యవశ్యకము. పురుషులెల్ల యేకపత్నీవంతులై యుండునట్లును, తగిన కారణము లుండినచో విడియకు లిచ్చుహక్కును కనెట్లును నిర్ణయింప దగునని సలహా యిచ్చుచున్నారు.

రెజిస్ట్రేటివు అసెంబ్లీయందు శారదాగారు ప్రవేశపెట్టిన బిల్లులో నిమిషియున్న ధర్మము నామోదించుచున్నాము. మదరాసు రెజిస్ట్రేటివు కౌన్సిలులో బాల్య వివాహ నిషేధమునకై శ్రీమతి ముత్తులక్ష్మీరెడ్డిగారు ప్రవేశపెట్టిన బిల్లును, బొంబాయి కౌన్సిలులో దౌలత్ రాముగారి బిల్లును నామోదించుచున్నారు. ఈ బిల్లులను గూర్చి విచారించుట కొక కమిటీ యేర్పాటు చేయబడినది. సర్ శంకరన్ నాయరు, డాక్టరు ముత్తులక్ష్మీరెడ్డి, టి. పరదాళాజులనాయుడు, సి. వి. విశ్వనాథశాస్త్రి గార్లందు సభ్యులు. వీరు తమ కనుసూల మైనచో కొత్త సభ్యులను చేర్చుకొన వచ్చును. వీరు ఆ బిల్లులను చర్చించి యీ తీర్మానములోని ప్రధమభాగము ననుసరించి, రెజి

స్ట్రేటివు అసెంబ్లీలోని సెలెక్టు కమిటీ వారికిని, ముత్తులక్ష్మీ రెడ్డిగారికిని, దౌలత్ రాముగారికిని నేనైన సలహాలను, మార్పులను సూచింపవచ్చును.

దేశమంతటను హిందూ వితంతువుల కష్ట జీవనమును చక్కజేయుటకు గావించబడుచున్న ప్రయత్నములయెడల నీసభవారు సంకృప్తిని కలుపుచున్నారు.

(1) హిందూ వితంతుశులకు స్వతంత్రము, గౌరవనీయమునైన జీవనము గడుపుటకు పగిన విద్యాబుద్ధులు నేర్పుటయు, (2) వారికష్టమైనచో పునర్వివాహములు జేసి కొనుట కవకాశము లధికము నేయుటయు సంకృప్తికరములుగా నున్నవి. ఈసందర్భములో మైలాపూరులోని స్త్రీ సేవాగృహము వారు, ట్రిప్లికేనులోని శారదాగృహమువారు, గుంటూరులోని శారదానికేతనమువారు, బొంబాయి, పూనా సేవాసదనములును గావించుచున్న సేవ నిరుపమానముగ నున్నదని చెప్పవలయును. దేశములోని యితర ప్రాంతములందు గూడ నిట్టి సేవాశ్రమములకు సాపేక్ష స్త్రీలను లాభకరములైన వృత్తులలో బ్రవేశపెట్టుటకు దోడ్పడెదరు గాక!

హిందూ వితంతువులకు కేళిఖండనాది వికృతములు నేసియు, లోక సామాన్య సుఖములు పొందుటకు గూడ నిషేధించియు గావించబడుచున్న యపచారముల నీ సభవారు ఖండించుచున్నారు. అవసరమైనచో నీ దురన్యాయములను శాసన రూపమున నిషేధింపవలయునని కోరుచున్నారు.

వివాహములలో కట్నములు కోరుట పరమదుష్టము. దీనివలన నిదనరకే యనేక సంసారముల కపారములైన యార్థిక నైతిక కష్టనష్టములు సంభవించినవి. సంఘసంస్కరణలెల్లరును నీ దుష్కార్యము నాపుట్టకై తీవ్రముగా ప్రచారము నేయగోరు చున్నాము.

## మాఖిమానము]

లగు పెద్దలచేతను, న్యాయించియా, జన్మభూమి, మేయిలు, లీడరు మొదలగు పత్రికలచేతను ప్రశంసించబడినవి. ఇటీవలనే పరిచయమైన అమెరికాదేశీ ప్రఖ్యాతి కవయిత్రి థామస్ ఆనీ పేయిన్ (Thomas Anne Paine) ఈయన నశనంబించును ఇట్లున్నానని.



శ్రీ సోమనాథ స్వెట్టూర్ గారి చిత్రము

"Before me on my table I have any things,—the most pathetic being the pictured scene of the last supper, The viour with the look of an agonised saint .....The Most poetic being "New powers.....I keep it among my precious papers....."

యొకమారు:

"Your Dreamer is an open window for your soul thoughts."

ఇట్లులే యీ యాంగ్లయునకుని ఆంగ్లవారి రామములలో సందరించి కవిత్వకన్యకు కర్ణ భూమి పరిలుగాక!

ఆంధ్రభూమి

శ్రీ నెల్లూరు నాగరాజా రావు సభకు కా  
నల్లపాత్రము



బంధురు ఆంగ్లవాటక పరివస్తువారు చిత్రనశీయమున వాత్రిధానమున పోషిస్తూ నిర్ణయించిరి. అందు యమునుగాంచిని నల్లపాత్ర వాత్రిధానికి స్వర్ణపుకమును బహుమానముగా నిచ్చిరి. శ్రీ రావు గారు విజయమునుగాంచి గురబహుమతిని బడిసిరి ఇందు పోషిచేసినవారు:—

1. శ్రీ రాధా కృష్ణ నాయకుగారు, చెన్నపురి
2. శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు, చిత్తూరు
3. శ్రీ నెల్లూరు నాగరాజారావుగారు, నెల్లూరు

మధుపా! పుష్పిణులైన వల్లికల నిమ్మాడ్కిం బనల్ గూడి, చొక్కి ధర్మ సిగ్గిలబోక, స్వైరివగుచుం గ్రీడింతు వా రార, నీ మధుపత్వంబును, నీదుస్వైరితయు ధర్మ్యంబుంచుఁ జాటించి, యీ విధి నీబోంట్లు చరింతు రెల్లమొడలన్ వేనోళ్ల శ్లాఘించుచున్.

మల్లె మంజులగృతి మాలవిన, రమ్యం గూడఁగాలేవు, తద్వల్లభ్యంబు లభింప దజ్జులకు, మాద్యత్కామివై పోయిసన్ తల్లాభంబు హుళిక్కి, నీకు మధుపా, తథ్యంబు వాక్రుత్తు నం చల్లీలం దనరారుప్రోడకడ నీర్షుంకారముల్ సాగునే.

కోమలిఁ దన్విఁ బద్మినిని గూడి మెలంగెడి మేటిబాణ వారామవిహారముల్ సలుపు ప్రాజ్ఞరసజ్ఞుడ నక్కటక్కటా! కాముకవృత్తి నల్లడ నఖిండపుష్పంకృతి వాగుఁబోతవై నీమధుపాహ్వయం బిటులు నేటికి సార్థముఁ జేసితే, యలీ.

మంజులగానధోరణులు మానితి వారయ నేమికర్మమో పెంజల మూని గంధపలి వేలుగఁ జూతువయో సునీమనో రంజనశీల, సగ్గణధురంధరఁ దాదృశఁ గాంతువే యలీ? కుంజములం జరింప మడిఁ గొంకవుగా పగలైన సుంతయున్!

సుమనస్సంగతి నీకు నిచ్చులు లభించుం గాని, జ్ఞానంబు లే శమఁ జేకూటమికిం గతంబు, మధుపా, జన్మాంతరోపార్జితా ఘము పెంపేసుమి; మూర్ఖతం గలుప మింకన్ సల్పుచున్నా వహో సుమనస్సంగతిసైతమున్ వితయగుం జూడంగ నొక్కొక్కెడన్.

తత్తాదృగ్భవదీయ పూర్వసుచరిత్రంబెల్లఁ బోనాడి, నీ వృత్తంబున్ వినువారికెల్ల వెగటై, పెంపేద, జిల్లేళ్లు, ను మ్మొత్తల్, వేములు, ముగ్ధలున్ వెదకి మేల్మేలంచుఁ గ్రీడించు చు న్నృత్తంబోలి చరించుచుంటి మధుపా, మర్యాదలన్ మీఱుచున్.



## వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యము - గర్భము

నవంబరు 'సుధాషి' సత్రికలో, గురుభాగవతుల ధర్మారావుగారు (యం. ఏ.) 'సాంఘిక పరిణామం అంటే ఏమిటి?' అనే వ్యాసంలో ఇట్లు చెప్పినారు.

అయితే సంఘసభ్యుల, నాగరికత పుద్ధిపొందినట్లు మనకు తెలియడం ఏమాత్రం అష్టమయితే తన శీవనానికి సంఘం అడ్డంకులు కల్పించకో, అప్పుడు వ్యక్తి తన స్వాతంత్ర్యం తనలోపల గ్రహించి ఇతరవ్యక్తులతో సంబంధాలు కల్పించమంటూ వాటితో కలిసి ఒక స్వతంత్రతతో కూడుకొన్న అసభ్యుని ఏర్పాటుచేస్తుంది. అప్పుడు గర్భం అనేది కేవలం సాంఘికనిర్దేశాలని శివసావహించడంలోనే ఉండక స్వేచ్ఛాకారణ మవుతుంది. అప్పుడు ఒకరి ప్రవర్తన మంచిదా కాదా? అని నిర్ణయించేది వ్యక్తియొక్క ఆంతఃకరణ అవుతుంది; కాని సంఘం కాదు. అప్పుడు వ్యక్తి తనలక్ష్యాలని బాగా ఎరిగిఉండి, ఏసాధనాలవల్ల తనలక్ష్యం నెరవేరుతుందో అసాధనాలు స్రవించిం చే యెడల తనశీవనం గర్భకీరణమని గ్రహింప గలుగుతుంది. ఇట్టిపరిస్థితులు సంభవిస్తే వ్యక్తి గౌరవం పొచ్చే, మనుష్యులు తమ ఆత్మవిశ్వాసానికి ఎక్కువ విలువ యివ్వడం, తమ శీవితం ఇతరుల ఉద్దేశములు నెరవేర్చడానికి కాదనిస్తే, ఏజాతిలో ఉన్నా తమవ్యక్తులకు ఇతరవ్యక్తులతోపాటు సమానగౌరవం కలదనిస్తే గ్రహించడం కలుగుతుంది. అప్పుడు స్త్రీలు స్త్రీత్వంవల్ల పురుషులకన్న తక్కువకారు. బ్రాహ్మణేతరులు పుట్టుక వల్ల బ్రాహ్మణులకన్న తక్కువకారు. బీదవారు బీదరికం

వల్ల సునికులకంటే తక్కువ అయిపోరు. ఖండంతరు, ఖండివాసుల కంటే ఖండంతరత్వంవల్ల తక్కువ అవుదురు.

## సాహసకార్లు

మతియు నానందీయందే శ్రీ.

నారాయణమూర్తిగారు (యం. ఏ.) 'మనకేమి నులంకను ఏల పూర్తిగా నశింపలేదు?' అనే వ్యాసముని నిట్లు వ్రాసిరి. ఇది సమంజసమనియే చెప్పవచ్చును.

పనివాండ్రకు పెట్టుబడిపెట్టి వారినే పనిచేయించి వారిసగులను చవుకగ గొనిపోయి హెచ్చుధరల కమ్మ విశేష లాభములను జూండుసాహుకారులు వారి దానిద్రవ్యమునకు కారకులని యనేకుల యూహ. ఈవిషయ మింకొకసారి విపులముగ చర్చింపబడును. ప్రస్తుతిము గమనింపవలసిన దేమనగా: మనచేతిపను లింత కాల మిస్థితియందైనను మిగిలియుండుటకు కారణము సాహుకార్ల సాహాయ్యము. భగవంతు డిచ్చిన రెక్కలు తప్ప మరీ యేయాస్తియును లేని యాగర్భద్రులగు పనివాండ్రకు పనికల్పించి కొంత ద్రవ్యమును పెట్టుబడి పెట్టి వారినే బలవంతముగనైనను పనిచేయించునది సాహుకార్లు. వారు తమరుచేయుసగులను వివిధప్రదేశములకు గొనిపోయి విక్రయించువారు సాహుకార్లు. ఆసగులకు గిరాకీని, అందుకుతగిన సప్లయని గల్పించి అందుకు గావలసిన పెట్టుబడిపెట్టి వారి యుత్పత్తి మొదలు విక్రయమువరకును గలవివిధావసరముల సంబంధించియుండు

వ్యయప్రయాసల నన్నిటితోర్చి వానినింతవరకు నిలువ జెట్టినది సాహుకార్లు. బందరు తాలూకాలోని పెడన గ్రామాగులలో నేయబడులుంగీలు ఎచ్చటనో కడుమూర ముననున్న సింగపూరు మలాకా మొదలగు ప్రదేశముల లో పనిచేయువారి లుపయోగించుచుండుటకు కారణము సాహుకార్లు. గుడివాడ కైకటూరు తాలూకాల లో తయారగుచున్న ఉన్నికంబళ్లను సింహాశద్వీపము నందు లేయాకుతోటలలో పనిచేయువారి లుపయోగించుచుండుటకు కారణము సాహుకార్లు. ఉండ్రాజువరము, రమణక్కపేట, మైలవరము మొదలగు గ్రామములలోని శంకరాపని యింకను కొనయూపిరితోన్న నను మిగిలియుండుటకు కారణము సాహుకార్లు. వేయేలీ వారిసాయ శున్నచోట్ల నవి యింకను మిగిలియున్నవి; అదిలేనిచోట్ల నవి నశించినవి. నిలయన: మనచునుకొను నట్లు సాహుకార్లు పనివాండ్ర శ్రేణువులు కారు. వారిరుగురికి గల సంబంధము తోడేలును మేకపిల్లకును మధ్య ఉండు సంబంధమువంటిది కాదు. పెద్దపులికిని జింకకును బంధముండు సంబంధమువంటిదియును గాదు. ఒకరిలాభ బంకొకరినష్టము కాదు. వారిరువురి లాభనష్టములు చొక్కచేకాని వేరుకాదు. ఒకరికి పనియుంపిన నిద్దరిని లాభించును. ఇద్దరి పరిస్థితులును బాగుపడును.

### వార్ధక్యప్రతీకారము

మతియు నీ ప్రతికారమందే శ్రీ పారనంది జగన్నాథస్వామిగారు (యం. ఏ., యల్. టి.) 'వార్ధక్యమునగా నేమిటి?' అనువ్యాసమున వార్ధక్య ప్రతీకారము నిట్లునుడివిరి.

ఈవార్ధక్యమునకు ప్రతీకారము ఒక్కటే. శరీర వ్యాపారములలో యౌవనము కల్పించాలని వైద్యులు చేస్తూన్న పరిశోధనల గురించిన్నీ, వాటిఫలము గురించిన్నీ ఇదివరకే నూచించియున్నాను. ఇప్పటికి మనకు తెలిసినంతవరమా శరీరములో వార్ధక్యము తిప్పనిదే అని భావించి ఏమిచేయవలసి యున్నదో చూదాము. అట్టిస్థితిలో

వ్యాయామము చాలా యుపయోగకరమైనది. శరీరవ్యా యామము అవసరమే కాని దానికంటె ఎక్కువ లాభ కరమైనది మనో వ్యాయామము. ఏదోయొకపని కల్పించుకొని దానిని నెరవేర్చుటనే పూనిక, ప్రయత్నములు వార్ధక్యబాధను తొలగించడానికి దివ్యము. ములు. ధీమంతులు చాలాకాలము జీవించి ఉండగలుగుటకు ఇదేకాబోలు బలమైన హేతువు. ఇట్టి వ్యాయామము లేకపోవుటచేతనే ముప్పుయింపబడురాని పనిలేనినిరాములీను కొన్నవారు చాలాకాలము జీవించుంగా ఉన్నారు. ఈవిరామము శరీరసౌఖ్యానికామైనట్లు కనబడ్డా మనస్సుకు ఆనందము కలుగజేసింది కానప్పుడు ఎక్కువవేనికరముగా ఉంటూ ఉన్నది. తనకు అవకాశమైన కాలముంతా వినియోగించుకొనికే ఉచితమైన వ్యాపారము కానరానందున, కాలము తనకు బరువైనట్లు భావించి తాను చేయవలసిన పనిలేదని నమ్ముతూ, తన ఆసానకాలము సమీపిస్తున్నట్లు తెలిస్తూ ఉండటమువల్ల విరామము హానికరము అవుతూఉన్నది. ఇట్లు తనచునన్నే తనకు తెలియని శ్రమవు అవుతున్నది. ఏమాత్రమైనా శరీరములో అనన్య కలిగినప్పుడు ఇకసరి ఇదే ఆఖరి దోగము అని దీడరక మానరు. తనంటి వారినిమాత్రా తనగురించిమాడా ఆంటి స్థితినే కల్పించుకొంటారు. ఇంతతా తన వార్ధక్యమును దృఢపరచుకొంటుకే ఉపపరిస్తంది.

ఇందుకుతగిన యందు ఒక్కటే. కాలము బరువు కానట్లు ఎల్లప్పుడూ ఏదోఒక సవ్వల్పిలో మునిగి యుంటూ, సుఖకారులగు భావములతో తన హృదయమును నింపుకొంటూ, దుష్టభావములు రానియకుండా మనస్సును నిర్మలవ్యాపారములలో ప్రవేశపెట్టుతూ ప్రసర్తించేవానికి ఈబాధ ఉండదు. ఎల్లపుడూ ధర్మమే హృదయసేకమును అధిష్ఠించి యుండినట్లుంటే వానిమనస్సు శరీరము ఎట్లున్నా, పచ్చగా, నవయౌవన పంతముగా ఉంటుంది. అట్టివారు వార్ధక్యమును ఎరుగక, నూతనావిర్భావములతో నిండినవారుఅవుతూ, యువకులకంటె ఎవిధానా భిన్నులుగా కానరారు. ఇందుకు ఉదాహరణములు కావలసినన్ని ఉన్నవి. కల్పనాపరు

లైన కవులు, తత్వజ్ఞులు, శాస్త్రపరిశోధకులు, వీళ్ళిం  
ధరూ ఎన్నఁదాటిన తరువాతకూడా యావనములో  
ఉన్నవారివలెనే మనోదార్థమును, భావోన్మేషమును,  
హృదయవైశాల్యమును శ్వేతపరుస్తూ తమధర్మములను  
చక్కగాను, తీవ్రముగాను నిర్వర్తిస్తూ ఉంటున్నారు.  
వారు నిత్యమూ చేస్తూఉండే వ్యాపార ధర్మమునుండి  
కించి త్తయినా దారితప్పకుండా, ఆపనిని చేస్తూనే రెండో  
కంటినాడికి తెలియకుండానే విగతజీవుడైనట్లు వింటూ  
ఉంటాము. ఇట్టివారిచిగ్గ సామాన్యవృద్ధులచిగ్గకు విస  
రితముగా ఉంటుంది. గదిలో ఒకమూల దాగుకొనిఉం  
డక, ఎల్లప్పుడూ మూలుగుతూ ఉండేవారి సహవాసము  
చేయక, పిల్లలతోనూ, పశుచువారితోనూ సంబంధము  
ఉంచుకొంటూ, వినోదములను సహిష్టు, ఆనందిస్తూ  
దినములను నడుపుతారు. “ఆనందా దేనఖి ల్విమాని ధూ  
తాని జాయం శే” అన్నశ్రుతికి నిర్వచనములై మెప్పుడూ  
ఉంటారు. వారికి వార్ధక్యము లేనందున, వారిని అపృశు  
లని మనము పరిగణించుచున్నాము. అట్టివారిచిగ్గలూ, వారి  
ప్రభావమున్నూ వారిశరీరవాసనము తరువాత కూడా  
వారిని ఎరిగినవారి హృదయములలోనూ, వారిని మన  
స్సన ఉంచుకొనికల్పించిన గాల్లలోనూ సజీవములుగా  
ఉండుటచేతనైన వారిని అపృశులుగా చెప్పనోవును.

### భారతదేశముయొక్క పిద్య

‘ది యంగ్ మెన్ ఆఫ్ ఇండియా’ అను త్రిక  
యందు శ్రీ. ఇ.సి. జివిగారు ఇట్లు వ్రాయు  
చున్నారు :

శ్రీమహాత్మాగారు తమయువోద్ధాతమున నయిన  
ముఖ్యసిద్ధాంతములను పాఠకులకు ఇవిచూపి వానింకకు  
వారిదృష్టిని మార్చుకొనుచున్నారు. వానియందు ఆశ,  
విశ్వాసము, విమర్శనము, పశ్చాత్తాపము నిండియున్నవి.  
ఆసిద్ధాంతముల నిట్లు సంగ్రహింపవలెను. —

౧

మనవిద్య భారతదేశముయొక్క భౌతికరాజకీ  
యాభివృద్ధికింకె విజ్ఞానాభివృద్ధికి చాల తక్కువగా

నుపయోగపడినది. మనము భారతదేశముయొక్క భూన  
మును పెనమకొనజేసితిమి కాని భారతీయజీవితమున  
నానందము నభివృద్ధి చేయకపోయితిమి.

౨

ప్రకృతిభారతదేశీయభావతరంగము తత్కాల  
మున ప్రాచ్యపాశ్చాత్యజీవితభావనమేకమును గావిం  
చుచున్నది.

౩

మరియునుండి విడిదీసిన విద్య భారతహృదయమున  
కెక్కినది; సంఘసంస్కరణాభివృద్ధికిని తోడ్పడదు.  
హైందవసంఘ సంప్రదాయమున నివిశియున్న మత  
విధానములు కేలము మఱిమూలననే ఉత్తమరీతిని  
వ్యాప్తిని కెందగలవు.

౪

భారతదేశమున నున్నరవిద్య కూడినంతరకు  
ప్రభుత్వసాధకారము నుండి భారతముకావలెను. కాని  
సాగ్యజనీనమగు విద్యకు ప్రారంభమును, ద్రవ్యసహాయ  
మును ప్రభుత్వమునాకే కావింపవలెను.

౫

భారతదేశమున రాజ్యాంగముతో సంబంధములేని  
ఆంగ్ల విద్యాధికుల సహాయము పరమావశ్యకము. భావికాల  
మున నయ్యది యుత్పత్తివృద్ధికి పరిగణింపబడును. విదే  
శప్రభుత్వముతో సంబంధము లేకుండునుగాని మఱిత  
మేలేయగును.

### చీనాదేశపు మహిళోద్యమము

శ్రీమతి విద్యానతి జోషీగారు ‘మనో  
రమ’ జనవరిసంచికయందు వ్రాసిన వ్యాసము  
నుండి యీక్రిందిభాగ ముద్భృతము.

నేటి (చీనా) జాతీయాందోళనమున స్త్రీలు  
త్రికరణకుద్ధిగ తోడుపడుచున్నారు. చాలకాలమునాకు  
చీనాదేశమున స్త్రీలు పురుషులకు పెద్ద భారమువలె  
నుండేడి వారు. బాల్యాచిన్య యందు తండ్రి,

యావదతతయందు భర్త, వార్ధకమున పుత్రసంతతియు వారిని పోషింపవలసి వచ్చెడిది. కాని యిప్పుడు కాలము మారిపోయినది. స్త్రీలకు సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యము లభించినది. ఈ కాలమున చైనీయస్త్రీ పురుషునకు గాక దేశమునకు దాసి. “మా అవ్వలు అమెరికా స్త్రీలకంటె ౧౦ సంవత్సరములు వెనుకబడినవో, మా బాలికలు ౫౦ వత్సరములు ముందునవారు.” అని శ్రీమతి సన్యాసు సేనుగారు పలికిరి. దేశము స్పృధిగాంచవలె నన్నచో పురుషులతోపాటు స్త్రీలును ముందుగురక తప్పదని చీనాకు పరిపూర్ణమగు విశ్వాసము కలిగినది. కావున స్త్రీవిద్యకై విద్యాలయము లేర్పడినవి. స్త్రీలు రెను వీలునుబట్టి రాత్రిగాని, పగలుగాని పోయి నడుపుకొనుచుందురు. ఈపాఠశాలలయందు కళలును, రాజకీయమును, ఉద్యోగసంబంధమగువిద్యయును గూఢపురుగు. ఈపాఠశాలలయందు విద్యగూఢు నారీతిగాలు చేత నములు గాని, ఆలవెన్నులు గాని ఏమియు తీసికొనరు. జాతీయదళమున స్త్రీశిక్షకై ప్రత్యేకవిభాగ మున్నది. ఈవిభాగమున స్త్రీల యశ్వేచ్ఛికై యర్పిములు పెరుగుచుండును. ఈవిభాగమునలి స్త్రీలు ప్రతిగృహమునకును, ప్రతి కర్మాగారమునకును బోయి స్త్రీలకు సాంఘిక రాజకీయ పరిస్థితులను బోధించుచుండురు. గాయపక్షి నైసికుల పరిచర్య మున్నగునవి నేర్పుటకును తినినీగ్నాటుగలదు. చీనాలో స్త్రీలకు చుత్రాధికారము లున్నవి. జాతీయదళ మహాసభయందలి ౧౩౦ సభ్యులలోను ౧౬ గురు స్త్రీలు గలరు. చీనాదేశమున స్త్రీసంఘ మభివృద్ధిగాంచుచున్నదనుట నిశ్చయమే కాని యింకను చాల మందిస్త్రీలు గాఢనిద్రలో మునిగియున్నారు. వారింకను వెనుకటి నిద్రాపారవశ్యమునే కొనియాడుచున్నారు. వారీనేత్రముల గప్పిన తెర యింకను చాలయేండ్లవరకు తొత్తిగలదు. కాని చైనీయపురుషులు స్త్రీల యువ్యమును నకు పూర్తిగ ననుమోలురై నచో నిక దానిమార్గమున కంత రాయమే యుండదు.

## ఒక టర్కీ దేశపు స్త్రీనాయకురాలు

‘ఆనీ హార్డ్’ అనునామె ‘ది వుమన్ సిటిజెన్’ (Woman Citizen) అనుపత్రికకు ‘నెజీ ముహిద్దీన్ హానం’ అను టర్కీ దేశపు స్త్రీనాయకురాలిని గురించి యిట్లు వ్రాయుచున్నది :

ఒకప్పుడు యుద్ధపరిశ్రమనకు స్థాన మైయుండి నేడు విద్యార్థులకు నిలయమైయున్న యాభవమును దాటి, పారిశుభకరమునబోలె పోనీయులును త్రాగుచు గూర్చుండుచుండెడి జనసమూహములతో నిండియుండు ముహూరపందిరములను దాటి, యశుభ్రములను నాచిన్ని దుకాణములను, టుర్కిస్టాన్, ఈరాకు దేశములనుండి వచ్చెడి వివిధకంబళములతోడను, వివిధస్వర్గరజతాంధగ ణాదిపస్తువులతోడను నిండియుండెడి ప్యూగ్లని గదిని, యంత నొకయిరుకున పీఠమున ‘మార్కొం’ తీరమును జేరి, దేశముల తలుపులతోనున్న యొక సోఫాముయొక్కతలు వాకిలిదాటి, యిరుకున పెట్టుచును నెక్కిపోయి, తుదకు టర్కీ స్త్రీలకు నాయకురాలగు ‘నెజీ ముహిద్దీన్ హానం’ గదిలోనికి జేరుకొంటిని.

టర్కీ భాషలో ‘హానం’ అనగా నాంగ్లములో ‘మేనేజర్’ అని యర్థము. (ఇలానివారి భార్య ఆని. “నెజీ ముహిద్దీన్ హానం” అనగా నెజీ ముహిద్దీన్ అను నాయనకు భార్య యనియర్థము.)

ఆమెకై నేలయున్న కాలమున, ఆగదియొక్క నిండంబరత్వమును, ఆమె సంస్థయొక్క కార్యనిర్వాహక ఇర్దమునడుమనున్న నెజీ ముహిద్దీన్ యొక్క చిత్రపటమును జూచు నవకాశము నాకు లభించినది.

ఇంగ్లీషో నామె వచ్చినది. నామెన స్నిక మరి యొకదానిపై బోలేదు. సుందరి; యువతి; సర్వ విధములను సుందరి. సొడవ తీరిగలిగిన శరీరము; తీర్చిన అవయవములు; అందముగల కనుబొమలు; భవళిమగు శరీరచ్ఛాయ. కాని యామె నేత్రసాష్టవమున సాందర్యమే కాక దయ, సంతోషము, సుస్వభావము గుఱు సూచితము లగుచుండెను.

మీము ప్రెంచిభాషలో ప్రసంగించితిమి. ఈ ప్రాంతమునందంతటను ప్రెంచిభాషయే ద్వితీయభాష. అటుపై మధురమగు నిమ్మనీటిని నేవించి ప్రెంచిరెండన భాష—కాఫీకితరవాత నిమ్మనీరు రెండవ పానీయము!) టర్కీ-అమెరికాల(యునైటెడుస్టేట్సు)లోని యాడువాం ద్రవిషయమున ప్రసంగింప మొదలిడితిమి.

స్త్రీల సుధరించెడు ఉద్యమమని చెప్పదగినయొక సంస్థ కధ్యక్షురాలై ప్రముఖురాలై యున్న నెడీము హిడ్డీన్ హోసాంయొక్క— నేటి యా యాన్నిత్యమునకు గారము ఆమె కింటివద్దనే ప్రత్యేకోపాధ్యాయులచే విద్య నేర్పించి యామెతండ్రియే. ఎల్లరుత్తండు లట్లు గాక యామెతండ్రి పుమారునితోపాటు మాతురుగూడ విద్యావతి కావలయునని ఆశించియుండెను. పునకుమారుడు పదివినచదువులనే, యతనికి నేర్పిన వారియొద్దనే యామెనుగూడ పదివించెను. అప్పుడామె ప్రెంచి, లాటిన్ భాషలను చదివెను. ప్రాప్యదేశముల ప్రమాణగ్రంథములను బఠించెను. ఆంగ్లప్రమాణగ్రంథము లనుగూడ—ప్రెంచి అనువాదములవ్యాసకొలదిగ జదివెను. ఇట్లుండ నొకనాడామె శరీరశాస్త్రపఠనముపై బడెను. పదునై నేండ్లనాటి టర్కీ-శత్రును చలంచిన నప్పటికా కార్య మెంత ప్రాణహానియుండునో యా హింపబచ్చును. అయినను అదియే యామెను వైద్యశాస్త్రపరిభ్రమింప బారికొల్పజాలెను. అప్పటికే యామె న్యాయశాస్త్రమును జనువుచుండెను. ఇప్పుడామె దానికి వైద్యశాస్త్రపఠనమును దోడుపరిచెను. ఆమె యింటివద్దనే చదివినను యువకులనై విశ్వవిద్యాలయ పరీక్షలలో కృతార్థులయ్యెను.

ఆమె పదునెనిమిదేండ్లు నిండకపుర్వమే స్త్రీవిద్యాలయమునకు బరీక్షుకరులగు నియమింపబడెను.

ఈలోపుగ నామె వ్రాతపని చేయుచుండెను. పదునెనిమిదవయేట నామె టర్కీ-యువకులను ఇంగ్లండు, ఫ్రాన్సుదేశములకు చదువుకొన బంపదగునని యొకవ్యాసమువ్రాసెను. ఇది యామె విద్యావిషయక వ్యాసములలో మొదటివానిలోనొకటి. ఇదియనకంతగ నచ్చెరువంద

దగు విషయము కాదు; కాని యువకులను సోమరులగు ఘోషాయందుంచడి పద్ధతి కిది విప్లవముగనే కన్పట్టును.

దానిచే నామెపల్లెల కట్టిలాభము గలుగలేదు. నెడీ ముహిద్దీనుపమాత్రము ఇంక నధికతరముగ వ్రాయుట కుకాశము దొరకెను. తానువిద్యాలయపరీక్షకురాలు గనుండియే కల్పితపురుషులనామెములతోనార్చిపత్రికలకూ వ్యాసముల సంపుటండెడిది.

చిటకాలమునకు టర్కీ-స్త్రీయగుటచేత—అనగా ఇరువది నాల్గయేట, నామె పండ్లాడెను. ఆమె నొక కొడుకు.

పెండ్లితోపాటు నూతనారంభమునుగూడ నామెను లభించినవి. ఆమె ‘రోడ్ ఆఫ్ విమెన్’ (Road of Women) అను పత్తపత్రికను బ్రకటింపనారంభించెను. యిదొకనగరమునందలి మేడేమ మారుపాషా (Madam Charaoui Pasha) యొక్క పత్రికనలె ప్రెంచిలోగాక యామెపత్రిక టర్కీ-భాషలో నెలువడుచున్నది. ఈవిషయమున ప్రత్యేకముగ గమనింపవలయునని నేను కోరుచున్నాను. ఏలయన: ఈప్రాప్యభాగమునకు బోయి చూచిన నేకాని, విద్యాధికులపైనను, ఉన్నత సంఘములనార్చివైనను ప్రెంచివిప్లవమునకు, ప్రెంచి సాంప్రదాయములకు, ప్రెంచిభాషకు సంతటి యధికారము కలదో మనము తెలిసికొనజాలము.

[మూడరన్ రివ్యూ.]

సింధుదేశ ప్రాచీననగరములు—

గిరిం సంవత్సరములనాటి

భారతీయ నాగరికత

భారతీయ పురాతన సింధుపరిశోధక శాఖాధికారులగు సర్ జాన్ మార్షల్ గారు 15, 22-1-28 తేదీల టైముస్ ఆఫ్ ఇండియా పత్రికలలో ప్రకటించిన వ్యాసములనుండి యీక్రింది విషయము సచ్చిత్రముగ నుద్ధరింపబడినవి.



సింధుదేశపు పల్లపుధూమలను, పంజాబు నందును గల మోహెంజోదారో, హరప్ప అనుప్రదేశ ములయందు పురాతనవస్తు కాళాధికారులు ధూమిని త్రవ్వించి పరిశోధింపగా ఇదియునుగల చరిత్రకు అందని అద్భుతవిషయములు కొన్ని బయలుపడినవి. వానినం పూర్ణత త్వమును తెలియుటకై యింకను త్రవ్వ పరిశోధింపవలసి యున్నది.

మోహెంజోదారోనంద ప్రదేశమున ఆరుసంవత్సరములకు పూర్వము శ్రీ దీనగీతను (భారతీయుడు) నా తడుకనుకొనెను. అది మొదలు పలువురు దుర్వ్యసం లా ప్రదేశమును త్రవ్వించుచునే యుండిరి. సావరిశోధనల ఫలితములను సన్నితముగా మున్ముందు విస్తరించి ప్రకటింప నున్నారు.

మోహెంజోదారోనంద ఇప్పటికి త్రవ్విన ప్రదేశము ౧౩ ఎకరముల విస్తీర్ణముకలది. ప్రదేశము కనీసము మామనగరములకు చెందినది. మాడనగరమునకు సంబంధించిన కట్టడములు చాల దిట్టముగ నున్నవి. మొదటిసగరమునకు సంబంధించినవి దిట్టముయినవి కావు. అన్నియు కాల్చిన ఇటుకలతో కట్టబడినవి. కట్టడముల యందు గచ్చుకు మారు అడుగు ఉపయోగింపబడినది. అక్కడక్కడ లోహమిక్రతముగు గచ్చుకైతి ముపయోగింపబడినది. ఎంపిలో నెంచిన ఇటుకలతో గుణాగ్రములు, లోపలిగోడలు మున్నగువి నిర్మింపబడినవి.

నగరమున వాయవ్య భాగమునగల యొకయోరై యిన ప్రదేశమునకు చుట్టుప్రక్కలగల కట్టడములు చాల అద్భుతముగ నున్నవి. తరువాతికాలమున నీ ఎత్తయిన ప్రదేశమున నొకజాద్రస్తూపము నిర్మింపబడినట్లున్నది. ఆస్తూపముక్రింద నగరమునందలి ప్రధానదేవాలయముండినట్లు హింపపడియున్నది. చుట్టుపట్టులగల నిర్మాణావశేషము లన్నియు దేవాలయపరిసరనిర్మాణములవిగ మాహింపదగియున్నవి. వానిలో ముఖ్యమైనది దొక పెద్దకట్టడము. ఆం దొక కొలను గలదు. అది చెంతనుండి దేవాలయమునకు సంబంధించినది కాదగును. కొలనిగోడలు ౩౯ అ; వెడల్పు ౨౩ అ; నేలమట్టమునుండి దాని లోతు. ౮ అ. దానికి నాలుగు ప్రక్కలను, ముందునైపున

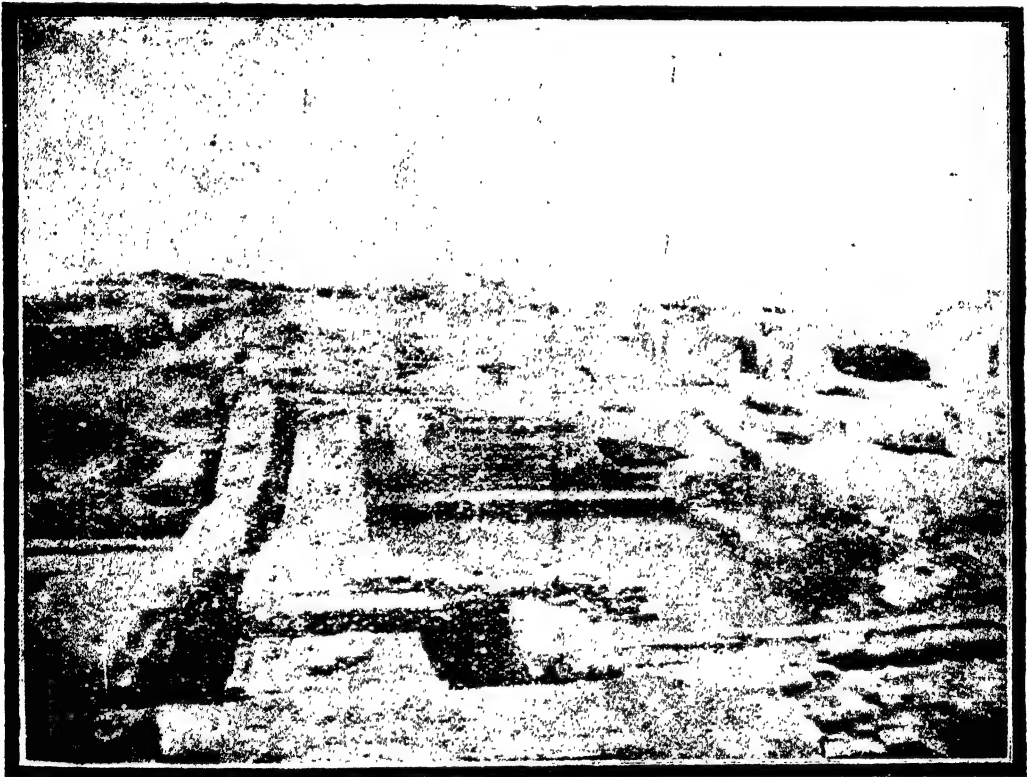


మోహెంజోదారోనంద ప్రదేశమున గల గచ్చుకైతి మున్నగు విస్తరింపబడిన రాజవీధి నిందు కాంవనగును

తిన్నెయును, వెనుకవైపున చిన్నగదులునుగల ససారాలు  
గలవు. ఆ అడుగులకు మించిన మంచముగల వెలుపలిగోడ  
లో దక్షిణమున రెండుపెద్దత్రోవలును, తూర్పు ఉత్త  
రముల చిన్నత్రోవలును గలవు కట్టెము తూర్పుభాగ  
మునగల అరలలో నడిమిదానియం దొక పెద్దనూయి  
కలదు. దానినుండి యీకొలనికి నీరు నింపుచుండుచున్నది.  
కొలనికి రెండునైపుల మెట్లుకలవు. కొలని లోపలము,

వెలుపలిప్రక్క తారునంటి యొక శిగురుపదార్థము  
(బ్రెట్టూమెను) తో ఒకఅంగుళము మంచమున పూత  
పూయబడియున్నది. కట్టెమెట్లను అనుసరింపను. నాప  
దార్థమే యుపయోగింపబడినది. కొలనిలోని నీరు నగ  
రము వెలుపలికిపోవుచున్నది. అందుగుల ఎత్తుగల ఒక పెద్దజల  
దారి ఉన్నది. దానికి విరుగుంపున కట్టినకప్పు గలదు.

మోహెంజోదారోలో బయలుపడిన నిర్మాణాన



మోహెంజోదారోనంద బయలుపడిన ప్రాచీన నగరముయొక్క-

ప్రధాన దేవాలయముయొక్కనున్న కొలను

గోడలు నీరు ఇంకకుండునట్లు బాగ్రతో, నేర్పుతో  
గట్టిగ కట్టబడియున్నవి. కొలనిగోడలు ౧౧ అ. మం  
దము గలిగియున్నవి. గోడల లోపలి వెలుపలి భాగ  
ములు కాల్చిన యిటుకలతోను, మధ్యభాగము ఎండనెం  
డిన యిటుకలతోను నీరింకకుండునట్లు లోహమిశ్రయ  
న గచ్చుతో కట్టబడినవి. గోడలోపైపు భాగమునకు

శేషములు, చాలవఱకు ప్రజల నివాస గృహములకును,  
అంగుళమును సంబంధించినవిగ చూపట్టుచున్నవి. ఇవి  
మెససాపేమియా, నైలునదీప్రాంతములలో నాకాలము  
ననుండిన నగరముల ప్రజలకంటె మించిన నాగరికత  
గలిగి మోహెంజోదారోలోని ప్రజలు రమణీయమును  
సుఖమయముగ గడపుకొను చుండిరను భావమును మఱిం  
తగట్టిపఱుచుచున్నది.

మోహెంజోదారోకు ౪౫౦ మైళ్ల పేరను సముద్రమునకు మారముగనున్న దేశమున హరప్ప అను చోట ఇపుడు మనుపటికంపై లోతునకు త్రవ్వ పరిశోధించినారు. అక్కడ మోహెంజోదారోలో లభించిన వానికంటె ప్రాచీనములయిన వస్తువులు లభించినవి. వానిలో రాగితో చేసిన ఆయుధములతో సనిముట్లతో నింపిన యొక పెద్దరాగిపాత్ర ముఖ్యమైనది. గొడ్డల్లు, బల్లెపు కోపులు, ఈ టెకోపులు, బాకులు, పెద్దకత్తులు, అంపము, ఉలులు మొదలయినవి అందుండినవి. వానిలో కొన్ని టిప్సెన నిత్రమయలిపిన వ్రాసిన వ్రాత లున్నవి.

ఆలోతుననే ౧౫౦ ముద్రకలు, చిత్రితములగు మృణ్మయ శకలములును దొరకినవి. అవి పైగార (మట్టమున)యందు దొరకిన వాటికంటె చిన్నవిగను, శిన్నస్వరూపములుగలవిగను ఉన్నవి. వానిలోనిట్టిలను, శిరస్తాగ్రములనుదాల్చిన ఏడుగురుపురుషులు యువగ కుడిమంకి యొడమకు పోవుచున్నట్లున్న ముద్రక చాల ప్రశస్తమయినది. రెండవది యొక పురుషుడు పులిని ఎదిరించుచున్నట్లున్నది. మూడవది ధ్వజమునుకొని పోవుచున్న యొక పురుషుడుగలది. ధ్వజముపైనున్న చిహ్నము పేములతో నల్లిన బుట్టవలె నున్నది. (ఈబుట్ట ప్రాయశః వారి పూజోపకరణము కావచ్చును.) ముద్రకలంగు చిత్రంపబడిన జంతువుల కావారము నిచ్చుట కుపయోగించిన గుట్టను బోలి ఆబుట్ట యున్నది.

ఈపారలోనే మఱియొక యద్భుతమైన వస్తువు లభించినది. అది రెండుచక్రములుగల రాగి లేరు. దాని పైభాగము (కప్పు) త్రికోణాకారమున నున్నది. సారథి మంగు మార్చునియున్నాడు. ఇది ప్రాచీనతమమైన చక్రయానమున కొక దృష్టాంతము కానోపును.

హరప్పవద్ద బయలుపడిన నిర్మాణములు అత్యంతము ప్రాచీనములగుటచే చాలవఱకు మిగులశిథిలములైనను మోహెంజోదారోవద్ద యిప్పటికి బయలుపడిన వానికంటె చాల పరిశీలించుచున్న భవన మొక్కటి అక్కడ కలదు. దానిసరిహద్దులు ఉత్తరదక్షిణములకు ౧౬౮ అ., తూర్పుపడమరలకు ౧౩౬ అ. గలిగియున్నది. అందు ఇరుగుగా కట్టిన రెండువరుసలుగల గదు లున్నవి.

ఆరెండువరుసలకు నడుమ నొకతాళవారము (తోవ) పొడుగున గలదు. ఆగదులు కొట్టికిగదులుగా నుండ నచ్చును. లోహ నాణకములు చలామణికి రానికాలమున పన్నులకును, వర్తకపు మార్పులకును ఉపయోగించుకొను చుండిన పెక్కురకముల ధాన్యమును, విస్తారముగ సాగుచుండిన వర్తకములయొక్క సరకులను దాచుకొనుటకై యిట్టిగదులు ఆశశక్తములుగ నుండి యుండినవలెను.

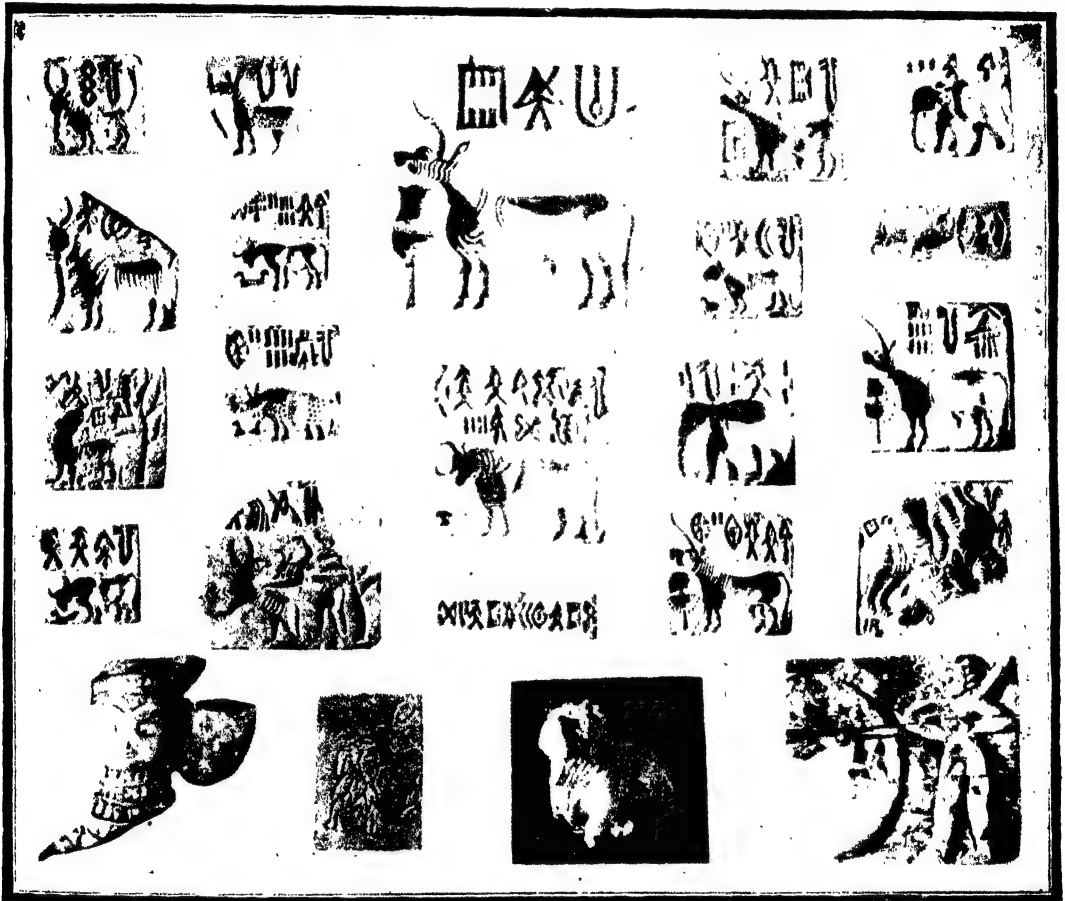
ఈసలములయందు లభించిన ముద్రకలపై నున్న భాగతీయ గాలన తెలుపు లేఖనములనుబట్టి వీనికాలము క్రీ. పూ. ౨౭౦౦ సంవత్సరములనిదలయున్నది. ఇతనిల మఱొకచోట లభించిన కొన్ని ముద్రకలపై నున్న లేఖన వైఖరినిబట్టి మాడుగా వీనికాలము క్రీస్తుపూర్వము మాడుచనమాస్రము లోనికో, ఇంకను పూర్వమునకో కొనిపోవచ్చును. మఱియు మోహెంజోదారోవద్ద లభించినవియు వీనినిపోలియే యున్నవి కాని వీనికాలము క్రీ. పూ. ౩౫౦౦ మొదలు ౨౫౦౦ కు లోపలనని గట్టిగా చెప్పవచ్చును.

ఈనగరములు పుట్టుటకును గిట్టుటకును నెన్ని శతాబ్దముల యంతరముండెనో వీనియందలి భవననిర్మాణ వైఖరినిబట్టి తెలుప శక్యముగానున్నది. మాడునగరము లయందలి భవననిర్మాణ వైఖరి, పద్ధతులు వేఱువేఱుతీరుల నున్నవి. ఇంతియకాక మాడునగరయందును దొరకిన చిన్నచిన్న పట్టణములయొక్క భేదమును గుర్తింపవలవి కానున్నది. ఇన్నిటినిబట్టి యీమాడునగరములు పుట్టి గిట్టుటకు ఆఱుశతాబ్దములకాలము పట్టియుండు ననకును. అట్లయిన మొదటినగరముయొక్క కాలము క్రీ.పూ. ౨౭౦౦ సంవత్సరములనియు, రెండవనగరముయొక్క కాలము క్రీ. పూ. ౩౦౦౦ సంవత్సరములనియు, మూడవనగరముయొక్క కాలము క్రీ. పూ. ౩౩౦౦ సంవత్సరములనియు నిశ్చయింపదగును. హరప్పవద్ద బయలుపడిన మీదినగరములు ఏకకాలీనము లగును. క్రిందినగరములు మాత్రము అక్కడదొరకిన ప్రాచీనతరములగు ముద్రకలు, ఇతరవస్తువులు మొదలయినవాని స్వభావమునుబట్టి చాల ప్రాచీనకాలమునకు చెందినవిగ తలపవలసియున్నవి.

అసరిభ్యాకప్రజగల యానగర మలకు వ్యవసాయమే ప్రధానశీవశోపాయముగా నుండవలెను, అచ్చటి వ్యవసాయపదార్థులనుగురించిన వివరములు సరిగా గుర్తింప గానున్నవి. మోహెంజోదారోలో నుపలభ్యములయిన గోధుమలు ఇపుడు పంజాబులో మైసూరును గోధుమలను బోలియున్నవి.

మిహ్రానునది సత్లెక్ నదినుండి తూర్పుగ ప్రవహించుచుండిన హక్ర లేకవహించా అనుపేరుగల నది కావచ్చును. ఇంచుమించుగ నిది 'తూర్పునారా' కాలున ప్రవహించుచున్న మాగముననే ప్రవహించియుండును.

ఆచేశపు ప్రజలకు గొట్టెసాలుతోపాటు పశువులు, గొట్టెలు, పంకులు, తాబేళ్లు, సింఘనదిచేపలు,



మోహెంజోదారోనద్ద దొరకిన ముద్రకలు-౫౦౦౦ ఏండ్లకు పూర్వపువి

సింధుదేశమునను, పడమటిపంజాబునను ఇప్పటి కంటే నప్పుడు వానలు మెండుగ రియుచుండెననియు, ఆదేశములయందు ఇప్పటివలె ఒక్కటేనదివలనగాక అప్పుడు రెండునదులవలన నీరు పొలములకు పారుచుండెననియు చెప్పటకు ప్రబలకారణములు గలవు. సింధునది, ప్రాచీనమైన పెదమిహ్రానునది అనునవి ఆరెండునదులు.

ఎంకిన సముద్రపు చేపలు, నాహారములుగ నుండెడివి. అచ్చటబయలుపడిన గృహభాగములయందు పల్కములైన నిండుఎముకలు, సగము కాలినఎముకలు నీవిషయమునకు ప్రమాణములు.

ఎత్తయినమాపురములు, పొడవైనకొమ్ములుగల ఎద్దులు, (నీనిఎముకలు చాలగా దొరకినకారణమున ఇవి

అక్కడ మందలమందలగ నుండియుండవలెనని తోచుచున్నది. బట్టెలు, కుటుచకొమ్మలుగల ఎద్దులు, గొట్టెలు, పండులు, కుక్కలు, గుడ్డుములు, ఏనుగులు వారు పెంచుకొనుచుండినజంతువులతోకొన్ని ఒంటెలు, పిల్లులు అక్కడ ఉన్నట్లు కన్పట్టదు. దేశీయమైన యిప్పటిగుడ్డుముసలెవీరిగుడ్డు ముండును. అక్కడి కుక్కలతో రెండుబాతులున్నవి. ఒకటి యిప్పటి ఊరకుక్కసలెను, రెండవది ఇండ్లనుకాయుటకు పెంచుకొను కుక్కసలెను ఉండును.

(సంశేషము)

### వివాహోచితవయస్సు

‘స్త్రీధర్మ’ అనుప్రతిక ఇట్లు ప్రకటించుచున్నది.

బరోడాశాసనపథవారు వివాహోచిత వయస్సు బాలురకు గూ సంతానములనియు, బాలికలకు గక సంతానములనియు నిర్ణయించిరి. కాశ్మీరదేశపు చహారాజుగారు బాలురకు గూ ఏండ్లకును, బాలికలకు గక ఏండ్లకును బూర్వము పెండ్లి చేయగూడవని యొక శాసనము నేర్పజేచి అమలులో పెట్టించినారు. భారతీయ సంస్థానములగు గొండాల్, కోట, మైసూరు, ఇందూరు సంస్థానములు ఇట్టి శాసనమునే కావించినవి. రాజకోట సంస్థానము ఈమాసముననే ఒకచట్టమును ఏర్పరిచిరి. అందు పెండ్లియగుటకు దగిన వయస్సు బాలురకు గూ ఏండ్లనియు, బాలికలకు గూ ఏండ్లనియు నిర్ణయించి ఎల్ల భారతదేశమునకును మార్గదర్శకమైనది. చీనా, జపానుదేశములలో బాలికలకు గూ ఏండ్లను, బాలురకు గూ ఏండ్లను ఉండవలెను.

రష్యాలో సామ్యవాదము - కారాగారములు ఈనడుము (శ్రీ) జవాహర్ లాల్ నెహ్రూగారు మాస్కోకేగి యటనుండి తమసోదరికి ప్రాణిన లేఖ యందు స్వానుభవపూర్వకముగ

నచ్చటి శాసనపద్ధతిని సంక్షిప్తముగ వివరింప, అందలి సారాంశమును చర్చించుచు మాధురీ ప్రతిక (పుష్యసంచిక) యిట్లు వ్రాసినది.

అచ్చటి చెఱసాల చరిత్ర మన్నిటికంటె నింపు గూర్పు విషయము. అచ్చటికైదీలు కైదీ పశ్చాయి, లంగోటా కట్టరు. మెడలో నంబరువేసిన యనుపబిళ్ల వ్రేలాడదు. సాధారణముగ నెల్లరు ధరించునట్టి నుడుతే వారును ధరింతురు. నంబరుతో పిలువబడక వారు తమ పేళ్లతోనే పిలువబడుదురు. వారి గడులయందు నెలుతురు, గాలి, పరిశుభ్రత యభ్యుముగ నుండును. వారి భోజనమును దేశీయులెల్లరు భుజించుదానికన్న భిన్నము గారు. ప్రతి కైదీకిని శీత ముండును. అందు మాడవ నుంతు భోజనాదికమునకు పోను; మిగిలినది కారాగృహాధికారులు లెచుకడ బచుచేయుదురు. కైదీ తన గడుపు త్రూర్తి చేసి విడిచిల యై నపు డా బ మ రొక్క మాత్రని కొన ను గురు. దానితో సరడే దేని పరిశ్రమపొందించుకొని గౌరవముగ నుండును గడుపు కొన పీలగును. ప్రకారము కైదీలు రెమిషనుములు, బాగుపడుచుకొని నాకాశమేర్పడును. అదిచేకదా, కాగా వాసమునకు ముఖ్యాశ్రయము! అక్కడి చెఱసాలలు జనులను మానాభిమాన విహీనులుగను, గుడ్డుపర్లనులు గను, దుర్మనస్కులుగను తే నెడికాగ్ని నాలుకావు. భారత దేశమున నొకసారి చెఱసాలకుపోయిన యపరాధిశీవిత మిక మంటగలవినదన్నమాటయే. అనమానకరములు, అమానుషములు, పాశవికములునైన యిక్కడి చెఱసాల నియమములు కైదీలయాత్మల నాశన మొనరించిన యును. అపరాధియై చెఱసాలకు పోయినవాడు పశునై తిరిగివచ్చును. ఆతని మనసునందలి మార్దవమెల్ల భస్మీభూతమై పోవును. బాల్ని విస్కూ లింక నేయితరసంస్కారమును చేయక కారాగృహ సంస్కార మొక్కటి మాత్రమే చేసియుండినను, వారిశాసనపద్ధతి ఉపకారకమనుట నిరాశ్చర్యకరము.

మరణదండనము

‘ది థియసాఫికల్ పాత్’ అను పత్రికలో నిట్లున్నది.

పాన్ లీ ఫోటోగా కీక్రింగ్ విధమున చుట్టబట్టి, ఈరత్నపు ప్రారంభ దినములలో వాల్టర్ ప్రకటనయందు క్రిందిపబడెను:

“మానవుని సభించుట దోషము. ఎల్లదను యిది సంగీకరింతురు. అది వ్యక్తికిగాని, జాతియును కుట్రగాని యెట్టి మేలును సమహృద్దయము. సేవరికమును మాన్యుటకు దానమెట్లో యట్లే సేగమును మాన్యుటకు ఉరిశిక్షయు నెన్నడును బనికీరారు.

“కాని మనము సంతోషింప (సేద్యము) చందగోరుచున్నాము; సంపుచున్నాము. ఆస్వచోదమును నిర్వహించుటకు అదియొక్కటియే: సులభముగాను మహిమముగ గల్పించుటయే గానికి గాగము. మనము చెండు సమస్యలను మాడనివిధముననే చేపట్టుచున్నాము. మానవుని సంశించుటకు సేవరిక భాటించును కాని సేవ హనిని సంపుట కొప్పుకొనను. తాను స్వయముగ ఉరి తీయుటకు సిద్ధపడినివాడు ఉరిశిక్షకు సమ్మతి నొసగజాలడు కాని యీ కార్యమును నిర్వహించగల వ్యక్తులు రగు నాగరకులుండెని సేవరికచేపను. అట్టివో నొక పౌరునిద్వారా వధ యొసర్ప ప్రభుత్వము పడుగనేల?

“ఉరిశిక్ష సేగమును మాన్వజాలదని నా నిశ్చయము. అన్యనిజంపుటకు సిద్ధముగనున్నవాడు తననావును గూడ లెక్కనేయడు. ఒక్కసదియేండ్లకు బూర్వముననే మనము లక్షలకొలది ప్రజలను సంపుట సేర్పించుటయి.”

అమెరికా న్యాయవాదులలో విఖ్యాతయును, 45000 మంది సభ్యులుగల ‘సేవనల్ ఫెడరేషన్ ఆఫ్ ప్రొఫెషనల్ విమెన్స్ క్లబ్’ అనుసంస్థ కధ్యక్షురాలును, న్యాయార్థు నివాసినియు నగు లీనా మాడెసిన్ ఫిలిప్స్ (Lena Madessin Philips) అనునామె యీ నడుమ నాసంస్థ సమావేశము ఓక్లండ్ పట్టణమున జరిగినప్పుడు ఓక్లండ్ టైముస్ పత్రికా ప్రతినిధితో నిట్లు నుడిచినది:

“మానవుల సురక్షియుట, విద్యుదాసనములలో

చానగాల్చుట, చెరసాలలందుంచి వారిశివితము వినవట్టమొనర్చుట— ఇవి దోషపరిష్కారమునందలి మూఢవిశ్వాసములను గలిగించునని నాయత్ప్రాయము. ఇట్టియనాగరికమను సమర్థించువారూ దోషపరిష్కార మన విద్యుదాసనపరిచోగింపబలవనువారిని మూఢవిశ్వాసపరులని యందురు. కాని ముకాని యావేశ మే మూఢవిశ్వాసము. శిక్షయనుభవము సురక్షియులయు, చెరసాలలయందుంచుటయు కారణముల నానయక ఫలితములగూర్చి విచారించెడి తెలివినూనినవని. అది యుభయమును మూఢవిశ్వాసము.”

“ఎవ సభ్యులను సేద్యితో సామర్థ్యవనలయు నన్న సేమచేయువలయును?

“ప్రభుత్వమువారిచే శిక్షింప యొనర్పించెడి దారుణాచారములను విధ్వస్త మొనర్పవలయును. చెరసాలలలోని మానవులను బోనులలోని ప్రారమ్మములను ‘లెగా’ మరల వ్యక్తి జంకసాక్షనములకు దోడ్పడగలుగు వారలనుగ గావించువలయును. కఠినులను సేరగాండ్రితో పొట్టు చాలవలను చెరసాలలయందు గ్రోయుట మానవలయును. దోషులుముసురుకొనియున్న ముటికిగుంటలు శిథిలజ్వరమును పెంచునట్లు సేగమును పెంచునట్టినిర్మూల్యగనమస్యను మాన్వనలయును.” అని యామె తత్క్షణమే ప్రభుత్వ ప్రతి మొసంగెను.

బ్రాజిల్ దేశముగారు ఉరిశిక్షను సమర్థించువారిదౌష్ట్యము నిష్పేడు నిందించుచున్నారు. ‘లండన్ డెయిలీ మెయిలు’ పత్రికలో నీనడుమ వారు వ్రాసినవ్యాసమునుండి యుద్ధరించిన దీక్షిందిభాగము:

“మానవులను శిక్షించుట మన స్వభావమునకు ప్రతినింసాత్మప్తి నొసంగును. మనము శిక్షించుటకొరకే శిక్షించుచున్నాము. ఒక్కచెడుగునకు మరియొకచెడుగు కలిసిన నొకమే లేర్పడుననికాదు; చెడుగునకు చెడుగేతగియుండునని. దండనము ధనవ్యయముగల్గించును. మనకును, చంపితులకును గూడ కీదొనర్చును. కాని అది తగుననియే మన మెంచుచున్నాము.

కారణము! మనస్వభావ మట్టిదగుటచే. దీని కభిమాన వంతులమగు మనము సిగ్గుపడి కారణములను, అందముగల పేరులను నిర్మించుచున్నాము. ప్రతిహింసకు బదులుగ ప్రతిఫల మనుపదమును వాడుచున్నాము. మనక్రూర్యము మానవులను అపరాధమరులనుగ నొనర్చుచున్నట్లు మనము నటించుచున్నాము.

దోషనిరోధ మొనరించునది శిక్షయొక్క- తీవ్రత కాదు; అది దోషనిరోధము గావింపగలదను నిశ్చయ భావము. అనిశ్చయభావము బడయుటలనిదగుటచే దోష నిరోధమునది ప్రతిహింసాపరత్వమున కొకకారణముగ నుపయోగింపబడుచున్నను సేగములను మాన్పు విషయ మున నది వ్యర్థమని దోషనిరోధము చాలకాలమునుండియు నంగీకరింపవలసియే నుచ్చుచున్నది.

[మోడరన్ రిహ్యా.]



బుట్టదోనె

తెలుగుదేశమున కాలునలు దాటుటకు  
దీని నుపయోగింతురు.

[శ్రీ శనివారపు సుబ్బారావు (నిడదవోలు) గారి  
ఛాయాచిత్రమునుండి.]

ప్రాచీన భారతీయచిత్రకళ-మొగలుచిత్రములు

చిత్రము ౧. రంగంభోరుకోట, అక్బరుచక్రవర్తి శిబిరము, కోటయొక్క- గవర్నరును స్వాధీనపఱచు కొనుటకు కోటలోనికి అక్బరుచక్రవర్తి ప్రవేశము నీచిత్రమున సుందరముగ చిత్రీకరింపబడియున్నది. రేఖాచిత్రకారుడు: లాల్; స్థలచిత్రకారుడు: శంకర్.

చిత్రము ౨. క్రీ.శ. ౧౫౬౧లో కోటసంస్థానము నందలి గాంగ్రోనుకోట గవర్నరు అక్బరుచక్రవర్తికి కోట తాళముల నప్పగించుచున్నాడు. ఇందు చక్రవర్తి స్వప్తముగను, అందముగను చిత్రీకరింపబడి యున్నాడు. యర్థ, రేఖా చిత్రకారుడు: మాధు (పద్మనాభాచార్యుడు).

చిత్రము ౩. రంగంభోరుకోట. ఇదిరాజపుటానాలో నున్న చిత్తూరు గాంగ్రోను కోటలపై కడపప్రశస్తి గాంచి నది. ఎత్తయిన కొండలు, లోతయిన కనుచులుగల సీతామియందు చుంబాతనదిలో నునాననది కలియుచోట నీకోట ఉన్నది. కోటచుట్టును అడవులు దట్టముగనుండి ప్రవేశము దుగ్గముగ నుండును. అక్బరుచక్రవర్తి యీ కోటను వంచించి స్వాధీనము చేసికొన్నను ఒకముట్టకి ఆసి పోరాడినది.

చిత్రము ౪. గాంగ్రోనుకోట (గాంగ్రారు) రాజపుటానాలోని కోటసంస్థానమున చౌమేశ్వరియందు దిది నాల్గవవరగణాలో నున్నది. ఇది యాపరగణా ముఖ్య పట్టణము. కలిసింఘునది దీని చేరుచు ప్రవహించు చున్నది. ఇటుకతోను నున్నపు గచ్చుతోను చాలదృఢముగా నిది నిర్మింపబడినది. చాలప్రాచీనమయినది. కొన్ని గట్టిముట్ట డుంకిది ఆగినది. రాజుగర్ కైచీ రాజపుత్రులు ఈకోట తమస్వాధీనమున నున్నపుడు పండ్రెండు సంవత్సరములు సికందర్ లోడి చక్రవర్తిని నిగ్రహించినారు. ప్రఖ్యాతుడయిన జస్వంతరావు హోల్కారుగారి రాణివాసముగ తులసీబాయి తిర్గునబాటుచేసిన తనపైనికులచే నిక్కడ ముట్టడింపబడెను. అప్పటిజనసంఖ్య ౩౪౯౧. అల్లా యుద్దీను కోటలోని నీటిసంతమ అవచిత్రముచేసి హిందువులను దుర్బటములగు నాప్రదేశములనుండి వెడలకొట్టి

శైచీనాయకుడును అచిత అనునాటని పద్దనుండి కోటను తననశము చేసికొనెనట.

చిత్రము ౫. చిత్తూరు పర్వతమున వనకోట. ఇది యెనిమిదవ శతాబ్దమునందు ౧౫౬౦ వ సంవత్సరమున అక్కరునక్రమి చెందితి దీనిని పట్టణకామనంటియను శంస్థానమునకు రాజధానిగా మంకినది. ౧౬౮౩ వ సంవత్సరమున అక్బరునాదీను దీనిని ముట్టచించి దుర్గమును పట్టణముననున్న 'చిలోరియ' అనునొక చిన్న నుట్ట ప్రదేశమును స్వాధీనము చేసికొనెను. ౧౫౭౫ లో నుజనాగరురాజును బహమదుషా ఖాంసాతో ముట్టచించి పట్టణమును గూర్చుకొని స్వయము రాజధానిమహమ్మదరాజునిగిరిని కోటను తా నాక్రమించుకొనెను.

ఈరెండు రాజ్యములయందును రాజభుక్రమీరులు మూలబలముచేతి కోటలోని ౬౦౦౦పురస్త్రాలను, వాసపురి వారమును ప్రుందించి ఆరుబాపురములను నిగించి తొంబూలములను చేర్చుకొని జనాభాను గల నింగునానకులోకి శ్రమపులను తిండాకి పుచ్చుమునులను బ్రాసేదించి క్రికాయులైరి. క్రూరమైన ముస్తాఫాఖాన్ హోరండురు. ఇది రాజభుక్రమీలు ఉత్తిపులకులు. మందటి మట్టకిలో సుందరియగు పద్మినీరాణి, ఇతర రాణులు వీరపత్నులు, కీరంపల్లె స్త్రీపరివారము, ఎల్లజాతులస్త్రీలతోనైతిము భూగర్భగృహములను, అంతఃపుర గృహములను ప్రవేశింపగా ద్వారములను బంధించి అగ్నిని రగుల్కొల్పి వారు మృతులయినారు. రెండవూరంతి యనకాశము లేమిచే నల్లరెండు కోట్లలను తగులబెట్టగ వేలకొలది స్త్రీలు మృతులయినారు. అక్కరు ముట్టచించినపుడు రాజామొక్క తొమ్మిదిగురు భార్యలు, అయిదుగురు రాజభుక్రమీలు వారిసంతుండ్రు, రాజాకొడుకులు, పసిహనలిద్దఱు, ఎల్లరాజపుత్ర నాయకుల పత్నులును మృతులయిరట.

భారతదేశమునందలి ఎల్లదుర్గములలోను చిత్తూరు దుర్గము కేరుగాంచినది. అది పర్వతపుయపుయ ౫౦౦ అడుగులఎత్తును, అరమైలు వెడల్పును, నాలుగుమైళ్లుసొడవును గలిగియుండును. కోటనడుమ సేతువాలుగ నుండు

ను. అట్లుండటంచే చిన్నచిన్న చెరువులయందును, గుంటలయందును నీటిని సమృద్ధిగ నిలువచేసి కొనుటకు వీలుగ నుండును. చిలోరియాతప్ప తక్కినప్రదేశములు ఫిరంగుల సహాయములేక ప్రవేశింప సాగ్యము కామందును.

చిత్రము ౬. దుర్గాంతర్భగమునందలి యొకదృశ్యము. ౧౮౩౯ లో నూల్వాదేశపు ఒకటను సుహమ్మి దుయొక్క పరాజయమును ప్రకటించుటకై ఖంభరాజా పరిపాలనమున నిర్మింపైన కిరాన్ సుధామను కేరుగల ఒకవిజయస్థంభమును కాన్పించుచున్నది. ఈ సుధామన నట చేయవచ్చు కొండప్రక్క కనుట ప్రైభాగమున ప్రాచీనలగు రాజాల ముక్క గౌరవాగ్రము నిర్మింపబడిన గోళము, శివహరు యరున ప్రదేశములును గలవు. ౧౮౪౨ సంవత్సరముల మ్యూకాలమున నిర్మితమైన యాష్టాంగ మొక విజయచిహ్నము. యుద్ధానంత గమున తంబు పెద్దభేరులను, పెద్ద క్రొవ్వును తిదీపస్తంభమును కొనిపొయి అట్టిరులోని క్యాబినాహెబ్ ఆలయమును నిండవారు. అవి ప్రవేశద్వారముచేతి నిప్పటికిని గలవు.

చిత్రము ౭. మార్వాగు ముఖ్యపట్టణ మగుయోధాపురముయొక్కకోట, నగళ్లు నిండుగలవు. పట్టణమునను, చుట్టుప్రక్కల పట్టణమైళ్ల మేరను ఇంత యున్నతముల సుధానములు లేవు. చాలమారమున కిది కాన్పించును. ఇసుకరాతితో నివి కట్టబడినవి. వీటిపైన చిత్రములు విరివిగ చిత్రింపబడి యున్నవి. ఇందలి భవనములన్నియు నొకమాత్రా కట్టినవికావు. ఒక్కొక్కరి పరిపాలనమున నొక్కొక్క క్రొత్తభాగము నిర్మింపబడుచు వచ్చినది. ఇవియన్నియు సరిత్రకు అమూల్యములగు నాధారములయి పుట్టు. క్రొత్తవిషయములను సమహర్షగలిగి యున్నవి.

చిత్రము ౮. ఆగ్రాకోటయొక్క సింహద్వారము దానిపరిసర ప్రదేశములు నిందు చిత్రింపబడినవి. దీనిని పురాతనమైన యింకొకకోట యుండినస్థలమున నక్కరునక్రమి కట్టించినాడు. ఇది ఎట్టిని యిసుకరాతితో కట్ట



బడినది. ఈ గొప్ప కట్టడము ఇప్పటికిని మంచిస్థితియందున్నది. ఇప్పుడది బ్రిటిషువారి స్వాధీనమున నున్నది.

చిత్రము ౮. ఇందు జయపుర సంస్థానముయొక్క ప్రాచీనరాజధాని చిత్రంపబడినది. ఇది క్రొత్తరాజధాని నగరమున కైదుమైళ్ల దూరమున నున్నది. కోటక్రింది సమతలముననున్న భవనశ్రేణులను, పట్టణమున కుడివైపుననున్న భవనములను నిది మించియున్నది. ఎదుట కొన్నియు ద్యానములు, సరోభవనములు, మాత (మృత్యువు) అనున రెన్నును ఉన్నవి.

చిత్రము ౯. ఇందు రాణాప్రతాపసింహుడు చిత్రంపబడియున్నాడు. ఇతడు ఉదయపూరు, మేవాడు అజాఠీయ నాయకుడు. రాణాఉదయసింగునకు తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చినవాడు. ఇతని రాజ్యపరిపాలన కాలము ౧౫౭౨ మొదలు ౧౫౯౭ వఱకు పెక్కురు రాజపుత్రవీరుల సాయముగల అక్కరుచేత బాధ చెందుచున్న దేశమునకు విముక్తిని గలిగించుటకై యితడు తీవ్రముగ పోరాడెను. తాను మృతి నొందుటకు పూర్వము మేవాడులో చాలభాగమును తన యధీనము కావించుకొనెను. యోధుడగు నితని పుత్రుడు జహంగీరుతో సంధిచేసుకొనెను. ఇతనిశిరస్సు కాంతిపుంజమును వెనుకలుచున్నట్లందు చిత్రంపబడినది. అల్లికతనస్త్రాణమును, ఉరకపచక్రములను, అయోధ్యయహస్తతాళమును, శిరస్త్రాణమును, ఇప్పటికిని రాజపుత్రులు ధరించుచున్న తోలు శిరోజ్జను, నడికట్టును అతడు ధరించియున్నాడు. స్త్రాణముగల ఒకఈటెను, బల్లెమును, రెండుఖడ్గములను అతడు ధరించియున్నాడు.

చిత్రము ౧౦. మార్వారు లేక యెరనాయకులలో కొకరయిన కుచవనకాహరుగారి దర్శనమందెరచి చిత్రముననున్నది. పైభాగముననున్న కోట యీమందిరమును, చేరువనున్న పట్టణమును రక్షించుచున్నది.

చిత్రము ౧౧. ఇందు ప్రతిపై ననుత్తర జస్వంతరావు హోల్కారుగారి కవచము చిత్రంపబడినది. ఈ హోల్కారు ఇందులోనుండిన మహారాష్ట్రీయుడు. ౧౭౭౧లో మహారాష్ట్రమున పనిచేయుచు నున్నప్పుడు

కవచమును ధరించినాడట. ఈ కవచము ఉల్వారునాయకుడగు మహారావు రాజభక్తేశ్వరసింగు స్వాధీనమునకు వచ్చినది. హోల్కారునకు ఒకకన్ను లేనందున నాతని ముఖ త్రాణమున నొకకంటికిమాత్రము రంగ్రహమున్నది. ఇందలి ఆయుధము లతనినికావు.

చిత్రము ౧౨. మేలర్ కళ్యాణాజి జిందు చిత్రంపబడియున్నాడు. ఇతడు రథోడు నాయకుడు. ఈటె, కొంఠమబాకుగల తుపాకి, నిల్లు, అమ్మలు, రెండు ఖడ్గములు ధరించియున్నాడు. ఇందలి చిత్రమున శిరస్సు చుట్టునున్న కాంతిపుంజముయొక్క నైఖరి యీచిత్రమీతని మరణానంతరము చిత్రంపబడినట్లు తెలుపుచున్నది. ఇతడెక్కిన గుట్టమునకు శిరస్త్రాణ తనుత్రాణములున్నవి.

చిత్రము ౧౩. శివాజి (సుప్రసిద్ధుడు.)

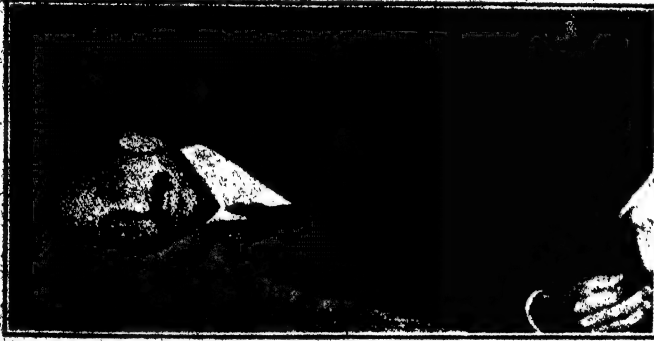
చిత్రము ౧౪. బేబరు. మొట్టమొదటి మొగలు చక్రవర్తి (సుప్రసిద్ధుడు)

చిత్రము ౧౫. నాథిర్ మ. ఇతడు పర్షియాసింహాసనమునధిష్టించి ఇండియపై దండయాత్రవేడి ముగలుచు క్రవర్తియగు మహమ్మదుషాను కార్నలువద్ద ఓడించినాడు. తనసిబ్బందిని ఎదిరించిన కారణమున ముప్పది వేలమందిప్రజలను డిల్లీలో చంపించినాడు.

చిత్రము ౧౬. అహమ్మదుషాదురాని (అద్దాలి). నాథిర్ మ తర్వాత తూర్పురాష్ట్రములను పరిపాలించినవాడు. ౧౭౫౬లో డిల్లీని కొల్లగొట్టినాడు. తొలుత పంజాబుపై దండవేడిలి పోరాటము ఆరువారత తనరాజ్యము కేరళానాథుని నున్నాడు. ౧౭౫౭ లో పంజాబును మహారాష్ట్రలు ఆక్రమించుకొనిరి. మహమ్మదీయరాజులు దురానిత చేరి మాడవపనిపట్టు యద్దమున మహారాష్ట్రులను మలమ్ముగ రూపు మాపిరి.

[ఇండియన్ ఆర్మీ అండ్ ఇండస్ట్రీ ఇన్నోవేషన్]

రాజ్యచ్యుతుడగు మహారాజు, అతని ప్రాత్ర వలపుకట్టు



నాక్ స్పీ ఆక్ మిల్లరు కన్య  
వయస్సు ఆర్ సం. లు. కాలిఫోర్నియాలోని  
మొక యొక్క ర్యపంతుని పూతురు. ఉన్నత విద్యానతి  
రాజ్యభ్రష్టుడైన ఇంద్రుడు మహారాజును  
పెండ్లాడగోరి ఇండియాకు వచ్చియున్నది.

చ్యుతరాజ్యుడైన ఇంద్రుడు మహారాజు  
అమెరికాలో నుండగ తీసిన చిత్రమిది.  
ఇతని కిద్దరు భార్యలు ఇంద్రుడులో నున్నారు

మంతాజుబీగము  
వైనుక చ్యుతరాజ్యుడగు నింద్రుడు మహారాజును  
మరులుకొల్పి అతని జీవితమున గొప్ప మార్పును  
కలిగించినది

[22-1-28 ప్రేము ఆక్ ఇండియా నుండి.]

## ప్రీతిద్య-ప్రస్తుతవిధానము

‘వేదిక్ మేగ’ లో శ్రీమతి చంద్రవర్తి (బి. ఏ.) గారు ఇట్లు వ్రాసిరి:

భారతదేశమున ప్రీతిద్యావిధానములు పెక్కుతరగతుల నున్నవి. అనేకపాతకాలయందు ముఖ్యముగ పాశ్చాత్యవిద్యావిధానము ననుసరించి ప్రీతిలకు విద్యనేర్పబడుచున్నది. గర్భ మెంటుపాఠశాలలు, డిస్ట్రిబ్యూట్ మునిసిపల్ బోర్డుపాఠశాలలు, ఆగ్నేయ పాఠశాలలు, అన్నియు నీవిధానమునే అనుసరించుచున్నవి.

భారతీయసాంఘిక పరిస్థితుల కిట్టివిద్యావిధానముచిత్తమని నలువురు తెలచుచున్నారు. ఇంతలిప్రధానలోపము పాశ్చాత్య ప్రకృతిగతమున గలదు. ఇపుడున్న పాశ్చాత్య ప్రకృతిగతములయందలి ప్రదేశములయు, సంస్థములయు వర్ణనములు భారతీయుల యావశ్యకతకు స్వతంత్రములయినవి. అందు బాలికలు చదువువిషయములు వారు స్వయముగ జూడగల్గునని కానందున వానిని గ్రహించుటకు వారికి జీరకాలము పట్టుచున్నది. వారికి నేర్పబడుచున్న చరిత్రము సత్యస్వరూపము గలది కాదు. అయ్యది వారిమంత్రి మఱుగుపడియున్నది. కావున జాతీయభావము వారియందు పూర్వమునున్నది. మఱియు చరిత్ర ముఖ్యముగా గలిగింపబడిన ప్రాచీనైతిహ్యములయందలి గౌరవమును గలుగింపకున్నది. ఈవిద్యావిధానము పురుషధర్మముకంటె ప్రీతిగతము విభిన్నమైనదనువిషయమునుగూడ మఱిసింపచున్నది.

సంగీతము, చిత్రలేఖనము, గృహకృత్యనిర్వహణము, గృహవైద్యము, కుటుంబని మొదలయినవిషయములు బాలికలకు చాల ముఖ్యములైనవి. సంస్కృతిభావముందు భారతీయమతవిద్యయంతయు నిండియున్నది. అందు జాతీయచరిత్రను దెలియుటకు మూలమైనవిషయము ఉన్నవి. అట్టిభావ ప్రస్తుతవిద్యావిధానమున నిర్బంధముగాక యెచ్చికమయినది. విదేశీయమైన ఆంగ్లము ప్రధానమైనది. విద్యయంతయు తన్మాత్రముననే కరపబడుచున్నది. కావున నీవిద్యావిధానవిధానము కృత్రిమమును, నిరర్థకమును నగుచున్నది. బాలిక లిట్లు విదేశభావతో విద్యనభ్యసించుటవలన, యుక్తవయస్కులై తాము జీవితరం

గమున నడుగిడుసరికి తమయావచ్చక్షులను కోలుపోవుచున్నారు.

మఱియు నీవిద్యావిధాన మొకపక్షమునే యుద్ధరించునది. సాంఘిక, నైతిక, భౌతికవిషయములను తూలనాడుచున్నది. సాంఘికనియమములను యాపుమాపుచున్నది.

ఆంగ్ల భాషా పఠనావశ్యకతను గూర్చి ఆమె యుట్లు చెప్పినది:

ఇంగ్లీషు గాజ్యంగమున ముఖ్యభాష; దేశస్థులవారందరి నడచుచున్నది; కాన దాని జరుపుటయు నావశ్యకము. మఱియు నాధునికప్రపంచమున నిపుడు ప్రవర్తింబుచున్న పోల్ల విషయములను నాభాషమూలమున దెలియనగును. ప్రపంచములో నాంగ్లముననే సారస్వతసంపద యధికముగ వెలయుచున్నది. దానిని కొల్లగొట్టుట భాషామన జరుపుటావశ్యకము. సర్వగా బాలికలసారస్వతాభివృద్ధికి నాంగ్ల భాషను జరుపుట పక్షమున శ్రమగ బరిగణింపబడెను.

ప్రీతిగతుల చాజకీయవిద్యయు నావశ్యకమని గూడ యుట్లు నుడువుచున్నది:

బాలికలకు గాజ్యంగ పరిష్కారము నావశ్యకమయినది. ప్రపంచమున పల్ల దేశములలో తమ దేశమునకు గలసాసము వారు తెలిసికొనవలెను. దేశమునకు నలసిన శాకగృములను పా రక్షణియుండుటయు. దేశము సంకటస్థితియందున్నప్పుడు ప్రీతి సరిగా సమయమున సాయపడజాలసంకుట గాంచుచున్నాము. వారికి దేశావశ్యకతలు తెలియమిమే వారి యాలస్యమునకు గారణము. మొత్తమున ప్రాచీనగ్రుణ్ణులు కుత్తము లక్షణముగ వెలసిన జాతీయశౌర్య మీ నాటివారికి లేకున్నది.

## కుష్ఠరోగము

ఈ క్రిందివిషయములు పాట్నాలోని ఫెడరేషన్ గెజెటు నుండి ఉద్ధృతములైనవి.

కుష్ఠరోగము సహింపగాని యొకఅంటురోగము. “లెప్టో బాక్టీరియా” అనుపురువులవల్ల నది పుట్టుచున్నది.

దానివలన వికృతరూపమును, నధికభాగమును గలుగుచున్నవి. అది అతిపుం తన కాలమునుండియు భారతదేశ ప్రజలను పీడించుచున్నది. టాతిమతివిభేదములతో దానికి బనిలేదు. ప్రపంచమందంతటను కుష్ఠగోగులు ముప్పదిలక్షలు గలరనియు, వారిలో ౧౧ లక్షలు చైనాయందును, ౫ లక్షలు ఆఫ్రికాయందును ఒకలక్ష భారతదేశమునందును గలరనియు నంచనా వేయబడినది.

౧౮౮౧ సంవత్సరపు జనాభా లెక్కల ననుసరించి భారతదేశమున కుష్ఠగోగులు ప్రతిలక్షమందికిని ౫౯ మంది యుండుననియు, ౧౯౨౧ వ సంవత్సరపు జనాభా లెక్కల ననుసరించి ప్రతిలక్షకును ముప్పదియిద్దగు మాత్రమే కలరనియు తేలుచున్నది.

సాధారణముగా నున్నతస్థితిస్థులలోని కుష్ఠగోగులు తమగోగమును దాచుకొన బ్రయత్నింతురు. అయితే భారతదేశమునందు కుష్ఠగోగులు చాలచరకు దరిద్రులగుటచే బిచ్చమెత్తుకొనుచు తమదుర్భరపీడను వీధులయందు ప్రదర్శించుచుందురు.

కుష్ఠగోగి మంచిఆరోగ్యవంతునికి మిగులనపాయకరమైనవాడు. కుష్ఠగోగము వ్యాపింపకుండ నియమలయ నన్న కుష్ఠగోగుల నందరిని ప్రత్యేకముగా నుంచుటయే తమమార్గము.

కుష్ఠగోగము కేలము పరంపరాగతియని చెప్పజనదు. పిల్లలు పుట్టినపు డారోగిచిన్నము లేదనియు లేకయుండురు. కాని అదిముఖ్యముగా స్వర్ణమే చిన్నదనమునుండి క్రమముగా వారికి సోక వచ్చును. కావున కుష్ఠగోగపీడితులగు తలిదండ్రులకు పుట్టినబిడ్డను మాడినంత చిన్నదనముననే వారితలిదండ్రులనుండి విడిదీసియుంచు టావశ్యకము. మఱియు కుష్ఠగోగులు పెండ్లాడ జనదు.

కుష్ఠవ్యాధి వ్యాపించుటకు ఈనాడు అవివేకము, అజాగ్రత్త, కారణము లగుచున్నవి. కుష్ఠగోగులుప్రత్యేకస్థలములందు వాసము చేయవలెను. వారిని బజారులయందును, రైల్వేస్టాటుఫారములయందును బిచ్చమెత్తుటకై తిరుగనీయరాదు. వారిని వీధులయందు సంచరింప

నీయగూడదు. అంగశియంగు మార్పుండి వస్తువుల నమ్మనీయరాదు. ఆరోగ్యపదార్థముల నంటనీయజనదు. సన్యాసుల వేషమున దేశమంతట దిరుగనీయ జనదు.

కుష్ఠవ్యాధి యంతురించిన వెంటనే యువ నివారింపవలసి యుండును. గోగచిహ్నములను సాక్షాదించిన వెంటనే సమగ్రమగు వైద్యునిచే నొషధమును బుచ్చుకొనవలెను. చికిత్స చిరకాలము పట్టుదలతో చేయించుకొనవలెను. కుష్ఠగోగులు నిరాశతో దుఃఖితులు కానక్కరలేదు. వారికి తననట్లు వైద్యమును చేయుటకై ఆసుపత్రిప్రదేశములందు వైద్యుల లచిరకాలమున నెలకొల్పబడుచున్నవి.

### యూనివర్సిటీ ఇరవై డిగ్రీస్ అప్పికాననము

ఆఫ్ ఫిన్యానికల్ స్టడీస్ (ఆంగ్లం) డిగ్రీ (1942) నందు కలయును శ్రీ జి. బి. వీనాస్-యం పింగళి (యం. ఏ., రాజకోట) గ్రామీణ వ్యాపారమునందు.

కాలవాయి ౧ జూనియర్ అహమ్మదు నగర స్టేషన్ నంగంసేబ్తాలాకా అబ్దుల్ గాముములలో ఈశాసనపురేకులు దొరకింది. పూనాలోని భారతీయీస సంశ్లేషక పరిషత్తుమునందు చెయ్యైమాసిక పత్రిక మాడవ సంపుటయని మర తిభాషలో ఈశాసనమును ప్రకటించియున్నారు.

ఇది నాగరిణిని చెక్కిన మాడుకేసుల సంస్కృత శాసనము. శంకరస్తోత్రముతో శాసనము మొదలుపెట్టుచున్నది. తెరుగాతే దానింశివర్ణనము గలదు. అది యిట్లున్నది: ద్వారావతిపట్టణమునుండి తల్లివచ్చిన దృఢపర్వడును నొకరణా చంద్రానిత్యపురము అనుపట్టణము నొకదానిని ప్రతిష్ఠాపించెను. అరినికొడుకు న్యూచంద్రుడు అతిదు సిందినేరమున న్యూపురమును స్థాపించినాడు. ఆతనికుమారుడు ధాడియప్ప. ఆతని తరువాత క్రమముగా భిల్లము, శ్రీరాజ, విడిగ, రెండవభిల్లము అనురాజులు పరి

పాలించిరి. రెండవ భిల్లమభార్య లచ్చి యవ్వ. ఆ యిరువురికి వేసుకుడును కుమారుడు జనించెను. ఆ వేసుకుని కొడుకు మూడవభిల్లము. ఇతనికి 'మాలిక' అను పేరును గలదు. అతని కుటుంబమున న్యూనంద్రుడు పుట్టి మూడవ భిల్లమ మరణానంతరము శత్రువుల నంటిను జయించి రాజ్యమును నిష్క్రంభకము చేసినాడు. అతని కొడుకు ఇరమ్మదేవుడు. ఇరమ్మదేవుడు భువనైక మల్లునకు జయింపరాని సప్తఖండరాజ్యమును జయించి 'పరమర్షి' అనురాజున కప్పించెను. అతని భార్య యోగల అనునామె.

చాళుక్యచక్రవర్తి యగు త్రిభువనుబల్ల పరమర్షి దేవునియొక్క జయప్రసాద ప్రభుత్వమున న్యూనదేశమును పరిపాలించుచుండిన మహామండలేశ్వర ఇరమ్మదేవుడు శక. ౧౧౨౧ వ సంవత్సరమున వైశాఖమాస కృష్ణపక్ష ౧౫ సోమవారమునాడు నర్మదా తీరమున నర్మదాపురమున నగ్రహారమును దానముచేసెను.

ప్రతిగ్రహీతలు ముప్పది యిద్దలు. వారిలో ముఖ్యుడు కరహారమునంజెచ్చిన కాశ్యపగోత్రాడుగు మాకలపండితుడు. ప్రకృతము కొంకణెగోను అను కొంకణెగ్రామము దాన మీయబడినది. న్యూనదేశైకసమ్రాట భాగములలో నొక్కటగు శ్రీనగరముయొక్క రాజు అంతర్భాగ మయిన సంగంనెరు తాలూకాలోని దాగ్రామము. శాసనమును సలకరాశి హరిశ్చంద్రుడు చెక్కినాడు.

ఇదినఱకు లభములై ప్రకటితములైన యాదవ శాసనములలో నిది నొల్పవది; కడపటిది.

హేమాద్రికృత చైత్యంధమున న్యూనంద్రుని కుమారుడగు పరమ్మదేవుని ప్రస్తావన గలదు. ఈపరమ్మదేవుడును ఇరమ్మదేవుడును నిస్సంశయముగ నొక్కరే. (ఇరమ్మదేవుడును పాతము ప్రాయశః పారపాటగును.) ఈశాసనములనుబట్టి న్యూనదేశయాదవులు దక్కను చాళుక్యచక్రవర్తులయొక్క సామంతమండలేశ్వరులుగ నుండి రనుబస్పష్టమగుచున్నది. కానియాదవచక్రవర్తులవారిసామంత రాజుల పట్టికయందు కుటుంబ నామము కానరాదు.

క్రీ.శ. 1088-89లో చాళుక్యచక్రవర్తియగు అజన విక్రమాదిత్యుడు నర్మదానదినదాటి ఆంధ్రతీరమునగల రాజులను జయించినట్లును, క్రీ. శ. 1098 లో నర్మదా తీరముల రెన సామ్రాజ్యముయొక్క ఉత్తరభాగమున నుండినట్లును చరిత్రాధారములవలన తెలియబడుచున్నది. ఈ విషయముల నీశాసనము స్పష్టముగ గృహపరుచుచున్నది. మఱియు ఈ చాళుక్యచక్రవర్తి సామ్రాజ్యముయొక్క ఉత్తరపుహద్దు న్యూనదేశపు యానవులచేత సంగక్షింపబడిన నర్మదానది వఱకు కలదనియు తెలుపుచున్నది.

### రమ్య దేశము-శ్రీలు

సామ్రాజ్యవాదులుగా రమ్యదేశ మిటు పెరిగిపోయినదేమో గుఱియగుచున్నది. ఇది ఆంగ్ల 'ప్రభువులు' దానివిషయమున తప్పులొప్పుబట్టే కొడు; దిండిలు ప్రచుచున్నారు. కాని ఆంగ్లచేతిహాసమున వి. యఫ్. కల్వర్ట్ న్ గారు దానివిషయమై వ్రాసిన ప్రకారమునది తెలియునది. ఇది, నప్పటి శ్రీలు భారతదేశమేకాక, సభ్యులగు సామ్రాజ్యహరిములందరి శ్రీలకంఠెను గూడ సభముగను, స్వయంప్రముగను నున్నారు. ఆ కల్వర్ట్ గారి శ్రీలు వ్రాయుచున్నారు:—

“పురుషులకువలెనే శ్రీలకంఠ అధికారములు లభించినవి. అధికంఠ జిజ్ఞాసకారములు పురుషుల కెల్ల అట్లే శ్రీలకంఠ గలవు. బహిరంగసభలలో శ్రీలు పన్యాసము లిత్తురు. న్యాయశాసనములలో న్యాయాధిపతి సదవులందును నలసినంతమంది శ్రీలున్నారు. ప్రసవాపసంధి దు శ్రీలు చాల శ్రద్ధతో కాపాడబడిచురు. కాన్వనకు మందు కొన్ని దినములును, తరువాత కొన్ని దినములును శ్రీలకంఠచూ పరిచర్య చేయబడును. ఒకశ్రీ యెచ్చటనైన పనిచేయుచున్నచో ౬ మొదలు ౮ వారములు వీతమునష్టము లేక నెలపునొరకును; వైద్యచికిత్సకు సామీప్యనక్కర లేదు. ఇంతేకాక, జీతమునకు తోడు తొమ్మిదిమాసములవఱకు పసిబిడ్డపోషణమునకై ధనసహాయము లభించును. తరువాత పనికిపోవుట మొదలు పెట్టిన

మీదట నడుమనడుమ బిడ్డను సూరించుకొనుట కామె కవకాశ మొసగబడుచుండును.

“వినాసవిషయమై పురుషపు గాఢిక్ బంధుములు తొలగించబడినవి. పెట్టుబడిచదుల లోకములో పలె రష్యాలో స్త్రీపురుషుల యధికారములయందు భేద భావము లేదు. సోవియటు రష్యాయం దొకస్త్రీ వివాహముచేసికొన్నచో నామె తన ఆస్తికాని, తన యేకాధికారముగాని తనపతి కప్పగించనక్కరలేదు. ఇంతేకాదు: మాగ్నేడోని సనిహిత వేదాంతానికి కేరెనిన్ స్త్రీ గూఢుని వెంట నిగ్గుండుముగా భావకృత్యులైన యెవరి నొకటై మున్నది.”

నీనా కేరెనిములందుగూడ వారు పురుషులవెంట గలరని యీనాకు రష్యాలోపురుషులపై యిచ్చిన గురుపన్యాసములన తెలియుచున్నది. ఆయన ఇట్లుపలికి నాడు:—

“స్త్రీలును పురుషులనెప్పటి వలె గాంచుచు పని చేయుటకు కీలుగుసేన యెట్లాసేనయో, నైతిక విద్యాలయములో ఎనమండ్రుస్త్రీలు పరిపూర్ణమైన నైతికశిక్షయందు తీర్చులై వారు. ౭౨ స్త్రీలు ౧ జేయ చేనాపత్నియై నిర్వహించుచున్నారు. వాయుగూన విహంగులలో నొక స్త్రీపూడి నున్నది.”

సారాంశమేమన, కల్వర్బునుగారి మాటలలో, “సోవియటురష్యాలో స్త్రీలయధికారములన్నియు పురుషుల యధికారములవంటివే. పురుషులు కలలోపైన వారి యెడ నెట్టియత్యాచారము సలుపుటకును సాహసించనేరరు.”

[‘త్యాగభూమి’ సం. ౩]

### స్త్రీలపక్షమున

‘త్యాగభూమి’ మాఘసంచికయందు శ్రీమతి శారదాకుమారి బిల్లాగారు వ్రాసిన వ్యాసమునుండి:

స్త్రీలను స్వతంత్రుల గావించి ‘శివనబిల్’గా చేయుట కనేకులు స్త్రీ సంస్కర్తలు వారి యిచ్చకు

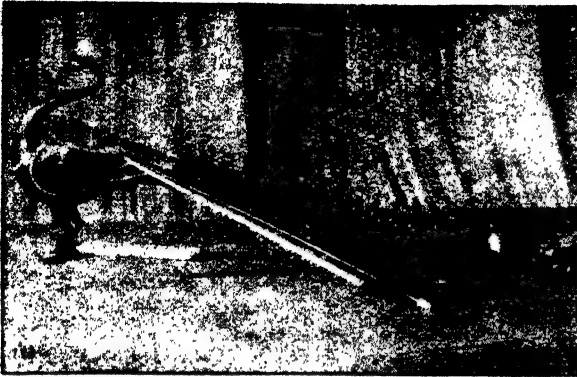
విరుద్ధముగ వారి స్త్రీయోగ్యభావములనుగూడ నాశ మొనరింప యత్నించుచున్నారు. ఇది స్వతంత్రత యను పేర వారికి పరతంత్రత గూర్చుటయే యగును...నిజముగా స్త్రీసంస్కారము చేయవలచినవారు తనస్వాధీనును, వాంఛాపరత్వమును విడిచి, మెల్ల మెల్లగా వారి మానసిక ప్రవృత్తిని మార్చవలయును. అయినను, వారి స్త్రీ సహజమును సిగ్గును, అడుగువను, ఆత్మగౌరవమును, గుణగంమును మాత్ర మొనరింపవలయును. ఈ ఆంధోళ నములో వారు స్త్రీల యాశయముల నుడేక్షింపరాదు. ఆంధోళనముగాని, సంస్కారముగాని చేయుతరి వారు స్త్రీల కోర్కెలను, ఆనశ్శక్తిములను, ఆశయములను గుర్తింపవలయును.

### వివేక అభిలభారతసంగీత మహాసభ-మద్రాసు

మద్రాసునందు ౨౪-౧-౨౭ తేదీని వివేకఅభిలభారత సంగీతమహాసభ ప్రారంభమై జయప్రదముగ కొనసాగెను. శ్రీయుత కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి గారు మహాసభ కధ్యక్షతవహించిరి. ఈమహాసభయొక్క సర్వభారతీయవిభాగమునకు శ్రీయుత సి. ఆర్. శ్రీనివాసఅయ్యంగారును, ఉత్తరభారతీయ విభాగమునకు శ్రీ పండితవిప్లవిగంబరగారును అధ్యక్షతవహించిరి.

ఈమహాసభకార్యక్రమము మానుభాగములగు వేరుపరుపవచ్చును: చరిత్రాధికము, గానసభలు, ప్రదర్శనము.

తొలిదినమున మహాసభాధ్యక్షుని యూరేగింపు ముగిసినవెనుక మద్రాసుమ్యూజియం ధయేటరునందు స్వాగతోపన్యాసమును, ముగ్ధరధ్యక్షుల యుపన్యాసములును జరిగినవి. ౨౬వ తేదీనుండి ప్రతిదినము మధ్యాహ్నము ౧౨ గం. మొదలు ౪ గం. వరకు వ్యాసపక్షనము మున్నగుకార్యక్రమము జరిగెడిది. ఈమహాసభకునుమారు ౪౧ వ్యాసములు వచ్చినవి. గొప్పగొప్పవిద్వాంసులును, శాస్త్రజ్ఞులును గణించిన విలువగలవ్యాసము లనేకము లిందు గలవు. పురుషులేకాక స్త్రీలును, భారతీయులేకాక పాశ్చాత్యులునుగూడ వ్యాసములు పంపిరిననున



### ౧. బాలసరస్వతి

ఇది తరుచుగా హిందుస్తానీవిద్వాంసులలో గణపతులనామో గింతురు. దక్షిణదేశమునను శ్రీ జగన్నాథభక్త్యోస్వామిగారు ఈనాట్యమునందు మిగుల లభ్యాశీ గతింబియుంటిరి.

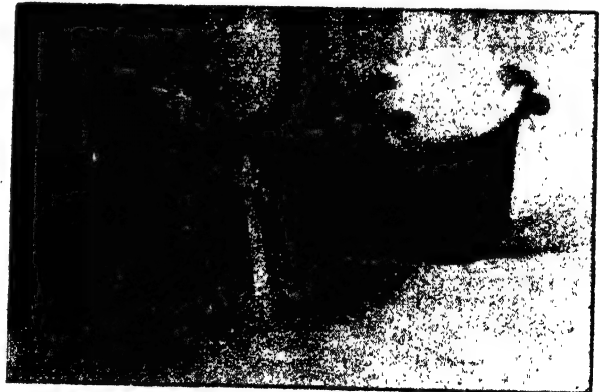
దేశమున సంగీతాభిలాష యెంత వ్యాపించుచున్నదో వల్ల దీయగుచున్నది.

కాంగ్రెసునగరమునందలి సంగీతమహాసభాప్రత్యేక భవనమున అనుదినము, ఉదయమునను సాయంకాలము నను మంచిగానసభ లై దారుజరుగుచుండెడిరి. ఆంధ్రప్రతిదినము సాయంకాలము ౬ గం. మొదలు ౮ గం. చరప హిందూస్తానీసంగీతసభలు జరిగి విపలవిధిగంబరు గారును, వారి శిష్యులందలియు పలసార్లు తెలు గానకభానై పూర్వమునుజూపితోతల నానందింప జేసిరి. సంగీతమునందలి యాధ్యాత్మికప్రాధాన్యమునుగ్రహించిన గాయకశిఖాబులలో శ్రీవిష్ణు దిగంబరపండితు లొకముఖ్యుని మలంకరింతు రనియనేనులు తలంచిరి. మనప్రాంతీయు లితర ప్రాంతీయసంగీతసంప్రదాయములుగూడగ్రహించుట కిట్టివిద్యనమలసభలు జరుగుటావశ్యకము. ఈభవనముననేకాక మ్యాజియంథియేటరునందు గూడ ననుదినము ౮ గం మొదలుకొని రెండు మూడుసభలు జరుగుచుండెడివి. దినమునకొక్క రూపాయిమాత్రమే రుసుమునటచే జనులు తక్కువవ్యయముతో ననేకసభలు సంపర్కింప గల్గిరి. కృష్ణపూరామానుజయ్యంగారు, రామ కృష్ణయ్యగారు, నాగరత్నము మున్నగువారి

గాత్రము, వెంకటస్వామినాయుడుగారి ఫిడేలువాద్యము, పొన్నుస్వామిశిల్పగారి నాగస్వరము మొదలగునవి మహాసభకు వన్నెదెచ్చెను. వీణ, గోటువాద్యము, మురళి, సితారు, రుద్రవీణ, గెత్తువాద్యము, కరమరళి, క్లార్నెటు, సుబ్రహ్మణ్య, జలతరంగము, ఘటము, మృదంగము, కంజిరా, తెబలా, జాలరు, క్యాబాన్—ఇట్టి వివిధములగువాద్యములపై వివిధవిద్యాస్థుల సంగీతకళ తాండవించినది.

వానిలో చునుప్రాంతములకు క్రొత్తగనండుకొన్నివాద్యసాధనములచ్చిత్రము లిగుట ముద్రితము లైనవి.

ఈ మహాసభామండపము సనుకభాగముననే ప్రదర్శన ముద్యుబడెను. ఈప్రదర్శనమును అరచి నేది మధ్యాహ్నము సగ్. సి. పి. రామస్వామి అయ్యరుగారు తెరచిరి. రెండు అటాలుమాత్రమే రుసు మునటచే ననేక శ్రీప్రదర్శనమును సులభముగ సంపర్కించుట కనువుపసినది. సంగీతప్రపంచమున శాశ్వతప్రాముఖ్యము వహించు ననేకవాద్య విశేషములు, గ్రంథములు మొదలయిన విందు ప్రదర్శితములయ్యెను. దక్షిణభారతీయగాయకత్రిమాన్యులలో నొకరగు శ్రీశ్యామాశాస్త్రిలివారి స్వహస్తలిఖితముగు ‘తాళప్రస్తార’ మనునగూర్మగ్రంథ మిందుండెను. ఇంటలి ప్రస్తారక్రమమును విద్యవద్దరు లనేనులు సరిగ జేదింప జాలకపోయిరి. ఇది రెంజాపూరులో శ్రీ శాస్త్రిలివారి సంతతివారియొద్దనుండి శ్రీయుత పి. సాంబయ్యగారి అయ్యరు

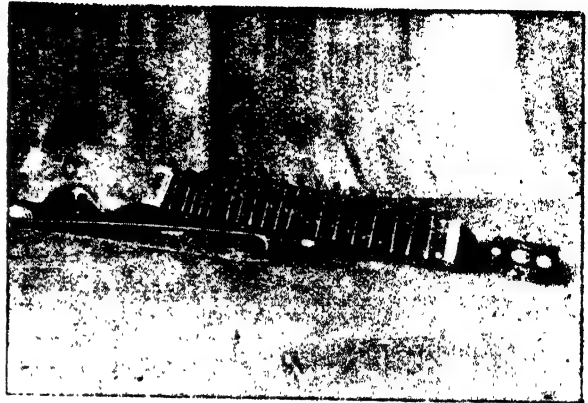


### ౨. గెత్తువాద్యము

దీనిని తరుచుహిందుస్తానీసంగీతమున వాడుదురు

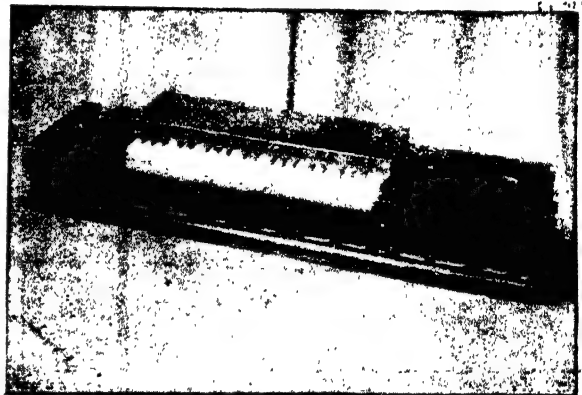
గారు తీసికొనివచ్చి యీ ప్రదర్శనమున నుంచిరి. అల్పేణ్ణి వేస్తురాళ్ళుగారు రచించిన 'Music Comes from the East' (సంగీతము ప్రాచ్య భూమినుండి వచ్చినది) అను లిఖితగ్రంథము లనే కము లిందుండెను. ఇట్టి యముద్రితగ్రంథరాజము లీ ప్రదర్శనమునకు మెరుగుపెట్టెను. ఇవిగాక హిందూస్తానీ సంగీతమున వాడేసి వాద్యములు చాల నుండెను. దక్షిణ భారతదేశమున దేవాలయములందు వాడునవియు, వైరాగులు, పండారములు, అద్దిదానివంటి నుపయోగించునవియు ననేకవాద్యుల శేషము లిట్టి ప్రదర్శనములయ్యెను. మురళీవాద్యమునకు పునరుద్ధారకులగు కీ. శే. శ్రీశరభశాస్త్రిగారు పయోగించిన మురళియు, ఫిడేలువాద్యమున నఖండప్రఖ్యాతి గడించిన కీ. శే. శ్రీతిరుమాడికానత్ కృష్ణయ్య గురూరి ఫిడేలు మున్నగు వస్తువులు పరిశ్రమకళా సంపదలకు స్మృతిచిహ్నములై సంగీతకళాసముదాయాచార్యులకి నుత్తేజింపజేసినవి. ఒక రాతి పిల్లనగ్రోవి, ఒక దంతపు ముఖిమీయముగూడ నిందుండెను. గాయకులయు, ప్రాపకులయు, కీర్తనారచయితలయు వాయాచిత్రములు, ముద్రితములగు సంగీతగ్రంథములు ననేకము లీ ప్రదర్శనమున నుండెను.

ముఖ్యముగ, ఇందలి సుబ్రహ్మణ్య యను వాద్యుని శేషమునుగూర్చి యిట్లు కొంత వివరింపదగును. ఇది చింగుళూరునివాసి శ్రీయుత సి. యస్. సుబ్రహ్మణ్యఅయ్యగారు నాల్గయిదు సంవత్సరములక్రిందటనే త్రొత్తగ కనిపెట్టిరి. ఇది పైకొకగూడవైన హామ్మోనియమునలె నుండును. దీనిలోపల వీణదండివంటిదండి తీగలతో నమర్చియుండును. పైభాగమున నెడమప్రక్క గల మీటుగట్ట నెడమచేతితో కదపుటచే లోపలితీగల నది మీటును. కుడిచేత మెట్లు నొక్కినచో చిన్నిచిన్ని సుక్తులు తంత్రిపై నాయా స్వరస్థానముల స్పృశింప, వీణానాదమునుండి నాద ముప్పటిల్లును. ఇం దొక్కతీగమీదనే రెండున్నర స్థాయులు పలుకును. వీణకుగల నాదసౌష్ఠ్యవాదులును, హామ్మోనియమునకుగల వాద్య సౌకర్యాదులు నీ సాధనమున కలిసి కలున్నవి. ఇది త్వరలో వ్యాప్తిలోనికి రావలయు. ఇట్టి గొప్పజ్ఞానమును గనిపెట్టిన

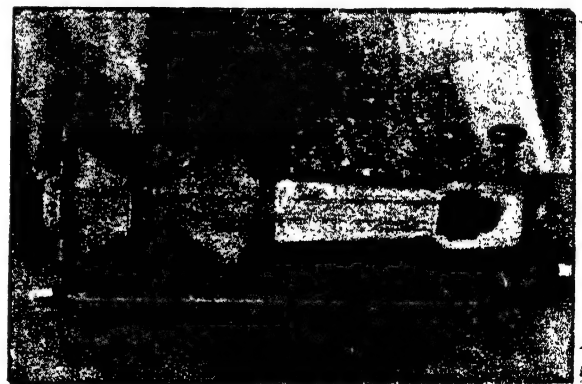


3. చిల్ గుబా

ఇది యొక చిల్ గుబా వాద్యము.



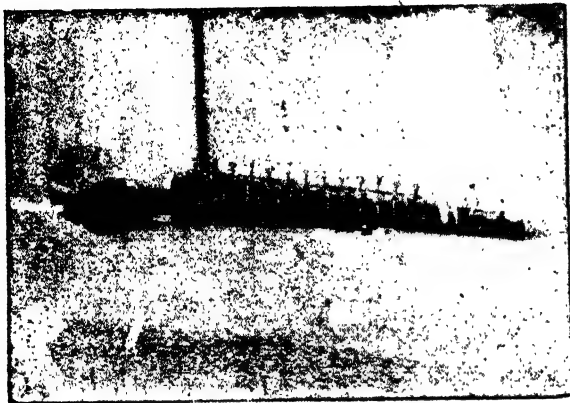
4. సుబ్రహ్మణ్య



5. సారింద

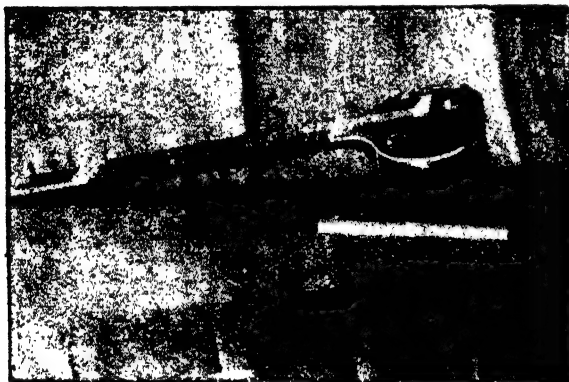
ఇది యొక హిందూస్తానీ వాద్యుని శేషము.





౬. ఎమ్ రాష్

ఇది యొక వంగదేశపు వాద్యవిశేషము.



౭. సిత్తూర్

ఇది యొక హిందూస్తానీ వాద్యవిశేషము



౮. రుద్రవీణ

దీనిని తరుచు హిందూస్తానీ సంగీతమున వాడుదురు.

శ్రీ అయ్యరుగారు భారతదేశమున కలంకార ప్రాయములు; సజ్జణభారతమునకు గర్వకారణములు; సంగీతకళోపాసకులకు వంగదేశములు.

౧-౧-౨౮ తేదీన, మహాసభలో విషయ నిర్ణయించు పూర్ణానిత ప్రముఖులను, తమ గానకళాపై పూర్ణమును ప్రవర్తించిన సంగీత విద్వాంసులను బంగారుపతకములును, యోగ్యతాపత్రములును సత్కారయాచరణ సమర్పితములై నవి. పిరివ మహాసభ ముగిసినది.

ఈమహాసభ సజ్జణభారతదేశమున జరుగుట కిది చెండాసారి. ౧౯౨౩-సం.న కాకినాడ యంద దిది తొలిసారి జరిగియుండెను. అక్కడ కంటే నిక్కడ సేవేవిధముల నిది బాగుగ కొనసాగినది. కాని సత్కారములను ముగియమైనవిద్వాంసుల కసంతుష్టి చేసారు. పర్యలు జరుగకుండునో, దీనిప్రఖ్యాతి నిష్క్రమకముగ నుండెడిది. నిర్వాహకులకును మెలకువతో నిర్వహించినవో నిట్టిదిహాటిలకుండెడిది.

ఈమహాసభయందు నిలిచిన వ్యాసములను పీరు త్వరలో ప్రకటించినచో మనదేశమున సంగీతకళకు నుంచి ప్రోద్బలము చేసారి, వ్యాసముల ప్రయోజనమును, మహాసభ ఆశయమును ఉచిత రీతి నెఱవేఱగలవు.

ఇట్లు ప్రతివత్సరము నుత్తరోత్తరార్ధ సృద్ధితో ఈమహాసభ జరుగుటకుగాను నిరారములు సేకరించి తగినయోర్పాట్లు చేయుచు, వివిధ ప్రాంతములయందు శాఖాసంఘాలు, భాండారములు నిర్మించి యాలలితకళ వభిష్టాన్నినికి దీసికొనినవచ్చుటకు మహాసభవారు పూనుకొందురు గాక!

అఖిలభారత హిందీసాహిత్యసమ్మేళనము

అఖిలభారత హిందీసాహిత్యసమ్మేళనము ౧౯౨౭ డిసెంబరు ౨౪వ తేదీన మద్రాసులో శ్రీమతి సరోజినీదేవి యధ్యక్షతక్రింద సమావేశమయ్యెను. దేవిగారి యధ్యక్షోపన్యాసము శ్రోతల నుత్తేజింపజేయుచు హిందీ నేర్చుకొనుటకును, నేర్పుటకును వారి మనముల నొక

కర్తవ్యజ్ఞానము నాపాదించెను. జాతి స్వాతంత్ర్యము' అని ఒక్క-టేభాషయందు కంతకు నొక్క-భాష యుండవలసిన మానవ్య సమస్తలోకమునకు నుద్ఘోషించుట వారిపని”

కత్తనుగూర్చి చెప్పి-  
చు, అది యెల్లరకు  
సుఖోభాషమగు నీతిని  
హిందీ భాషనో కాన  
నియుననిశ్రీ దేవిగారు  
మహాత్మాగాంధీగారి  
భాషల న్మరిగి నేసిరి.

“విచారికులు, తత్త్వి-  
జ్ఞులు, కవులును రా-  
ష్ట్రీయ భాషయందే  
మోక్షము గలుగని  
నచిందనిది యథా-  
ర్థము. ‘మాది ఒక్క-  
టేభాష, ఒక్క-టే  
అభిలిష, ఒక్క-టే  
జీవితాశయము. అది  
విదేశీయ శాసన  
మన నలుగులపైపడిన  
మా మాతృభూమి  
కని, మా ఆత్మకును



శ్రీమతి హోదిన దేవిగారు అభ్యుదయ, హిందీచహాస

యని శ్రీ దేవిగారు  
నొక్కి చెప్పిరి.

భారత దేశమునకు  
హిందీ భాష  
ను గావించుటయందు  
నాయకత్వము వహిం-  
చిన మహాత్మాగాంధీ-  
గారి కపారమగు కృత-  
జ్ఞతను నెల్లడించు-  
చును, హిందీచా-  
రమును స్వయంపోష-  
కముగను, సుస్థిరము-  
గను, జనూనహము-  
గను గావించుటకు  
నలయు ధనజనసహ-  
యమునుగావింప దేశీ-  
యులను ప్రార్థించుచు  
ను తీర్మానములు  
గావింపబడెను.



## గ్రంథములు

నీతిద్వైపైక

నాగార్జునములతో ఘనమయిటు చేపరుపై  
బక్కిగా ముద్రింపబడినది. ప్రకాశములు బ్రహ్మశ్రీ  
కనుపత్తి మార్గంజేయ శక్తిగారు, బృందావము, హైదరాబాద్  
మ, మద్రాసు వెల: 0—8—0

ఇది బహు ప్రాచీనమును, బహు రసనంతమును  
వైన నీతిగ్రంథము. శ్రీ. 500 కింకను బూర్వకాల  
మున దక్షిణ మధ్యరావురమునఁ బ్రఖ్యాతి గాంచిన  
సుందరపాండ్యచార్యుడు దీనిని రచించెను. ప్రాచీన  
గ్రంథములు దెప్పింట్లో (పంపింట్రిము, హిలోపన  
శము, సుభాషితాశీ మొ.) నీగ్రంథముననుండి శ్లోక  
ములుదాస్యము లయినవి. తెలుగు కవీశ్వరులగు  
మంచెనకవి, శ్రీనాథకవి సార్వభౌముడు, సుమతికా  
రుడు నీ గ్రంథమునందలి శ్లోకములఁ దెలిగించిరి. శ్రీశం  
కర భగవత్పాదులు, మహారిలభిష్టును, నీమహావిద్వాంసుని  
గ్రంథాంతరమును కారక మీమాంసా భాష్యమునను,  
తంత్రవార్తికమునను నుదాహరించిరి. శ్రీ. 590లోనున్న  
జనాశ్రయమహారాజాచక్రస్థాతీరాంధ్రదేశము నేలినవిష్ణు  
కుండినపంశ్యుడు-(మాధవవర్మ) తన జానాశ్రయీఛం  
దమున నీగ్రంథము నుదాహరించెను. ఈగ్రంథమెల్ల నా  
ర్యావృత్తములతోనున్నది. మాదిరికిరెండుశ్లోకములు:—

శ్లో. నవ హంసలి నాభ్యసూయలి  
నపరా న్వరిభవలి నాన్వతం వదలి,

నాక్షిప్య కథాం కథయతి  
లక్షణ మేత త్కులీనస్య.

శ్లో. గస్తవ్యం రాజగృహం  
ద్రవ్వన్య గ జనన్యతాః పురుషాః,  
యన్యపి నభవం న్యర్థా  
భవన్యనర్థ ప్రతీకారాః.

బ్రహ్మశ్రీ వేటూరిప్రభాకరశాస్త్రిగారు సంస్కృత  
విభాషలో దీనికి విలువగల యుష్మాద్భారము వ్రాసిరి.  
బ్రహ్మశ్రీ మానసల్లి రామకృష్ణకవిగారు కొన్నివిశేషము  
లతో దాని నిగ్గి షులో వ్రాసిరి. అందు కవిని గూర్చి,  
గ్రంథమునుగూర్చి మంచిపరిశోధనముగలను. ఈగ్రంథము  
పాఠశాలలోఁ జదువు విద్యార్థులకును బాఠ్యగ్రంథము  
గా నుపయోగింపఁబడినది.

ఆంధ్రదేశపు ప్రఖ్యాత సంస్కృత కవీశ్వరులు  
రచించిన గ్రంథములను నాగరాక్షరములతో నిక  
మీఁదఁ బ్రకటింతుమని ప్రకాశకు లిందుఁ దెలిపిరి.

అగస్త్యకవి బాలభారతమును, నరసింహకవి కా  
దంబరీనాటకమును ప్రకటింపనున్నారు.

సంస్కృతసారస్వతాభిమానులగు ప్రముఖులెల్లరు  
వీరికిఁ దోడ్పడఁదగుదురు. తెలుగు దేశమునఁగూడ  
నిక నీ కావ్యమాల వర్ధిల్లుగాక.

జంతుశాస్త్రము

గ్రంథకర్త బుట్టా సత్యనారాయణగారు, సహా  
యోపాధ్యాయులు, గవర్నమెంటుప్రెయినింగుస్కూలు,  
ఏలూరు. ప్రకాశకులు: రామాండుకో, ఏలూరు. ప్రాసు  
పైజా 30౮ పుటలు; వెల రు. ౧-౨-౦.

దీనినిగూర్చి గ్రంథకర్తగా రీక్షించివిధమున నుచి వివరము: “బోధనాభ్యసన పాఠశాలలో నాడుబడుచుండు జంతుశాస్త్ర పాఠానుక్రమణిక ననుసరించి యీపుష్టు కమ్మవ్రాయబడినది;” “ప్రతిపాఠమునకు చివర విశేషాంశములు గుర్తింపబడినవి.” “అందు ‘అధికపాఠము’ లీయబడినవి;” అచ్చుట్టుట ‘లోలో’లు, ‘పవ్యములు’ సమయానుకూలముగ సుదాహరింపబడినవి.” ఇదియంతయు నిశ్చయమే.

ప్రతిమొక్క పుచ్చును పాఠకులకు నివియాపుట రీక్షించుభాగము:

“పక్షిలలో సామాన్యముగ నేడూ కొకతూరి యొక లూడిపోయి నానినాసమున క్రొత్తవి పుట్టుచుండును. ఈమట్టలమా గ్వన్నిటిలో నొకేసారి జరుగదు. మగపక్షిలలో వివాహ ప్రయత్నములకు పూర్వమును, ఆహారములలో ప్రసవాంతరమున నిక జరుగుచుండును. మరియు నీయొకలన్నియు నొకేసారి జూడిపోవు. అట్లుయినచో జొత్తుగ నెగురలేక కొంతకాలము శత్రుకంటబడిక పలుగున దాగియుండుటని నచ్చును. సామాన్యముగ జతిలు జతిలుగ నూహింపబడుచున్న యువకులు, ధీమాకరులగు పక్షిలలో మాత్ర మికలన్నియు నొకేసారి జూడిపోవును. క్రొత్తయొకలు నచ్చునంతకాలము పరుగునలములందు దాగియుండి ప్రాణరక్షణ గాంచు కొనుచుండును.”

### నృక్షశాస్త్రము

గ్రంథకర్త: బుట్టాసత్యనారాయణగారు, సహా సహాయుడు, గవర్నమెంటు ట్రైనింగుస్కూలు, నీలూరు. ప్రకాశకులు: రామాంజులకో, నీలూరు. క్రొను నైజు; 3౯౩ పేజీలు. వెల రు. ౧-౧-౧.

నృక్షశాస్త్రనిర్వచనము, నృక్షప్రాధాన్యము, తేలికాప్రపరనావశ్యకత మొదలయినవిషయములను వివరించుచుగ్రంథకర్తగారు కీరికనువ్రాసినారు. గ్రంథమున నృక్షముల ఉత్పత్తి కారణభూతిమైన చీజములు మొదలు కొని నృక్షములయుపయోగములనడుగు గలవిషయమును గల ప్రకరణములందు వివరించినారు. పాఠశాలలోని

చిన్నతరగతులవిద్యార్థులకిది ఉపయోగకరము. పరిశోధనలు, పాఠసంగ్రహములు, ప్రశ్నలు, పాఠములు నున్నవి. ప్రతి-సంపుటకు:

“ఇంకొన్నిటిలో కలుగుచు రెండేసి ఆకులు పుట్టి ఒకదాని కొకటి యగురు బొడుగుగా కాచితో చేరియుండును. ఇట్టియవిరికను “ఆగ్రముఃచేరిక” (Opposite) అందురు. బిల్బిగనే గు, బుద్ధి వీనియందు ఆకు లట్లే చేరియుండును. బిల్బో లోలోలు, ఆకు లట్లే చేరియుండును. ఆయిదే గవర్నమెంటు ట్రైనింగు స్కూలుగా నుండును. బిల్బి యవిరికను “గుంబుచేరిక” (Decussate) అందురు. మరికొన్నిటిలో నాకు లనేకములు వృక్షములచేత కలుపుకొని పుట్టి ఉత్పన్నమగును. ఇట్లుండును “వృక్షరపుయవిరిక” (Whorled) యందురు. గన్నేరు, యేడా పలపాల పుష్పసానిలో ఆకు లట్లేయుండును.”

భూమిగోళినిగమన (భౌగోళము ౧)

శ్రీ. తి. ఆ. సాన్స్ మనాధ్యాయగారు పద్యములకు తాత్పర్యమును, భౌతికచిత్రయ సంగ్రహ సంగ్రహమును వ్రాసినారు. క్రొనునైజు; ౨౪౨ పేజీలు వెల. రు. ౦-౩-౧.

ఇందు తెలుగుభారతమునండి పురుషప్రయత్నము, నీతిచూడము, ఆకామప్రయత్న, అనుశీలకలక్షిందికిచ్చి పద్యముల కొన్నిటినేర్పరచినారు. వానికిసంగ్రహముగా తాత్పర్యమును వ్రాసినారు.

సంశురామ విజయము (సచనము)

గ్రంథకర్త: శ్రీ. ఇ. శ్రీనివాసవరదాచార్యులు గారు. క్రొనునైజు; ౧౧౩ పేజీలు; వెల రు. ౧-౧-౧.

ప్రాచీన సంస్కృతాంధ్ర చరిత్రయములం దచ్చిటపుటలన్న పరమరామ విషయకవృత్తాంతము సంతయు నేర్పితెచ్చి యిందు నుంచినినారు. ప్రతి సరళముగా నున్నది.

పైరెండు పుస్తకములకు ప్రకాశకులు: శ్రీరామ కృష్ణబ్రహ్మ, చెన్నపురి.

అభిమన్యుడు

గ్రంథకర్తలు: వారణాసి శ్రీనివాసరావుగారు యమ్. ఎ., యల్. టి., హోతా వేంకటకృష్ణయ్యగారు.

క్రాసునైజా; ౪౦ ఫుటలు. దీనివెల ౨ అణాలు. పెద్దఅచ్చున చదువునపుడు కన్నులకు బాధకలుగకుండ నుండును. హాడి నంతవరకు వాక్యములుకూడ చిన్నవిగానే ఉన్నవి.

హిందూదేశ చరిత్ర (రెండవపుస్తకము)

క్రాసునైజా; ౨౫౬ ఫుటలు. పి. టి. శ్రీనివాస య్యంగారు (యం. ఏ., యల్. టి.) గారు విరచించినది. గిడుగు వెంకటసీతాపతి, బి. ఎ., యల్. టి. గారు తెనిగించినది.

‘ఈపుస్తకము విద్యాశాఖాధికారులు (Department of Public Instruction) రెండవ ఫారమునకు విధించినప్రణాళికను (Syllabus) అనుసరించి వ్రాసినది. ఇందులోని చారిత్రక విషయములు చిన్నపిల్లలకు సులభముగా బోధపడునట్లు కథారూపముగాను, దేశభిమానముకలుగుటకు అనుకూలమైనవర్ణనలతోను రచించినాము.’ అని గ్రంథకర్త పీఠిక. తర్జుమాకూడ చాలసులభశైలిలో ముచ్చటగానున్నది. అరటిపండ్లోలిచి చేతికిచ్చినట్లు విషయము బాలురకు పిక్కిలి సులభముగను, విశదముగను బోధపడును. ఇట్టిపుస్తకములే బాలుర తరగతులకు పఠనీయములుగా నుండువలెను.

మాక్మిలన్ వారి ప్రథమ శాస్త్రగ్రంథములు (మూడవపుస్తకము)

గ్రంథకర్తలు: (౧) ప్రకృతిశాస్త్ర విషయములు: కార్లూరి నూర్యనా రాయణరావుగారు, బి. ఎ., యల్. టి.; (౨) వృక్షశాస్త్రము: దివాన్ బహదరు కె. రంగాచార్యులవారు; (౩) జంతుశాస్త్రము: ప్రొఫెసర్ ఆర్. గోపాలయ్యగారు. క్రాసునైజా. (౧) ౬౬ ఫుటలు. (౨) ౫౪ ఫుటలు. (౩) ౪౦ ఫుటలు. వెల ౧౦ అణాలు.

ఇది మూడవఫారమునకు నిర్ణయించిన సిలబసు ననుసరించి విరచితమైనది. ఉపాధ్యాయులు బోధించుటకును, బాలురు గ్రహించుటకును గూడ చాలనుపకరించు పద్ధతి నీపుస్తకము విషయములను వివరించుచున్నది.

హిందూదేశ రాజ్యాంగపద్ధతి (సివిక్సు)

(ప్రథమపాఠపుస్తకము). క్రాసునైజా; ౨౧౪ ఫుటలు. గ్రంథకర్త: కె. సీతారామయ్యగారు, బి. ఎ., యల్. టి. ఇది ఏడవవార్షిక. వెల ౧౨ అణాలు.

ఈపైసాల్లు గ్రంథములకును ప్రకాశకులు: మాక్మిలన్ అండ్ కంపెనీ లిమిటెడ్ వారు, మదరాసు.

భారతదేశ చరిత్రము

గ్రంథకర్త: అక్కపెద్ది రామకోటి శాస్త్రిగారు; ప్రకాశకులు: వేంకటరామ్ అండ్ కంపెనీ; బెజవాడ. క్రాసునైజా ౬౧ ఫుటలు. వెల ౪ అణాలు.

ఇంగ్లండుదేశ చరిత్రము (మొదటిభాగము)

క్రాసునైజా; ౧౫౧ ఫుటలు. గ్రంథకర్తలు: యన్. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు, బి. ఎ., వి. మల్లికార్జునయ్యగారు, బి. ఎ., యల్. టి. వెల రూ ౧-౧-౧.

నార్యమ విషయమునకు పూర్వమునుండి పగులదవ శతాబ్దాంతమువఱకు గలచరిత్ర మిందు గలదు.

నలయువారు: వి. మల్లికార్జునం, ౧౪, సుంకువారి వీధి, టిటిప్లి కేసు, మద్రాసు అని వ్రాయవలెను.

రాధారమణ శత్రుకము

కృతికర్త: సబ్బివీడు సత్యకేశవరావుగారు, కవి తాసమితి, విశాఖపట్టణము. వెల ౨ అ. ఇందు ౧౧౫ కందపద్యము లున్నవి. శైలిసులభముగ నున్నది.

క్రాంతిస్వరాజ్యం పాటలు

క్రాసునైజా ౨౧ ఫుటలు. గ్రంథకర్త: గరిమళ్ల సత్యనారాయణగారు. ఇది శారదాగ్రంథమాల ౧౪వకుసుము. భారతీయద్రణాలయము, బరంపురం, గంజాము నందు ముద్రితము. వెల ౬ అణాలు.

ఈగ్రంథసంపాదకుల యభిప్రాయమున ఇప్పటి స్వరాజ్యోత్సాహంబునకు రాజభిక్తిప్రాణము; ఆంగ్లేయ విద్య అన్నము; రాయల్ కమిషనుకు స్వాగతమిచ్చుట రహదారీతోవ. ‘ఇంతగడబిడలోనూ ఏచరకుండా బిగ్గ పట్టుకొని నిబ్బరంగా సూర్యోన్నతమైన తరుణాస్త్రం రాట్నమూ, స్వదేశవస్త్రం అను గాంధీగారి కేక అవశ్యాకర్ణనీయమని అతి వివేకు లాష్ట్రకుంటూర్ ఒప్పుకోరో కాని, హిందూదేశములో మూర్ఖులనుకొనబడేవారంతా ఒప్పుకుంటున్నారనడానికి మహాత్మాగాంధీగారికి సర్వత్రా ఒసగబడుచుండు ఈస్వాగతమిల్లా; నంబులే సాక్షు

లు' అని వీరుపోధాతమున నుడివినారు. ఈవిషయము లకు సంబంధించినవే యీపాటలు. అట్టికూర్పులు వీరు చెప్పినట్లు 'సర్వతా' ఉండగా, 'ఇవి ఆంధ్రప్రజల ఆనందములకు పాత్రము లయియే తీరును' అను వీరి నిశ్చితాకాంక్ష యెంతవఱకు నెఱవేఱునో తెలియును.

ఇం దెనిమిదిపాట లున్నవి. వాడినది వాడుక భాష. భానములించుక వికటవిమర్శనము నెలిమిచ్చుచున్నవి. ఇందు సాహిత్యనిర్మాతల నేర్పుఅంతగా కనబడదు.

వచనాంధ్రకాదంబరి

అనువాదము: కీ. శే. సత్యహను సోమసుందర కవిగారు. ఇది సకలజానప గ్రంథమాలికాయందు 2వ పుష్పము; కాదంబరీనిలయం, కాకినాడ. డిసెంబరు 1940 పేజీలు; వెల రు ౧-౧-౧.

అనువాదసారస్వమున కై మచ్చు:

మూలము: యదితావ దకథయిత్యే అనిసత్య చరణమౌరనామూరైశిరసి అగ్రహీతాశీః సహసా ఉచ్ఛ్వాసితవన తాతేనాంబయా ఏక్షస్వమ స్యపక్రమ్యగచ్ఛామి; తతోగతస్యాపి మమ కుతఃసుఖం కింశ్రేయః కుతోవా ఫలావాప్తిః కీదృశీవా హృదయనిర్వృతిః.

అనువాదము: విచారించి చూడగాఁ జెప్పకయే, చరణములందుబడకయే యనామూరైశిరసుండవై యాశీర్వచనంబును గ్రహింపకయే సాహసించి విశృంఖలవృత్తి గలవాడవై తండ్రితోడను దల్లితోడను జెప్పదగినదానిని విడిచి వెళ్లుచున్నాను; అట్లు వెళ్లిన నాకెట్లు సుఖంబు గల్గును; ఏమిశ్రేయస్సు; ఫలావాప్తి యెట్లుగును; హృదయంబున కెట్లు సంతుష్టి గలిగి యుండును?

పుష్పబాణ విహసము

అనువాదము: ఊటుహరి సత్యనారాయణరావు బూద్దరు జమిందారు, ఆర్ల పాడు, గంపలనూడెం పోస్టు, కృష్ణాజిల్లా. క్రొనుపైజా; ౧౧ పేజీలు; వెల రు. ౧-౪-౧. ఇందు సంస్కృత మూలమును ఉన్నది.

మూలము: శ్లో॥ కాచిత్ సర్వజనీన విభ్రమపరా మధ్యే సభీమణ్డలం

లోలాక్షి భ్రువసంజ్ఞయా విదధతీ  
దూత్యాస హాభాషణమ్;  
అట్టో రజ్జవ ముష్టసా శశిముఖీ  
విన్యస్య వక్షోజయోః  
నూలంభావుకయోః స్థితం హుణిసరం  
చేలాంబరేన స్యధాత్.

అనువాదము:

చ॥ సకలజనీన విభ్రమశ

శాంకసమాస్య నలవ్వలాస గ్రహ

ప్రకటితసంజ్ఞ మూతికిని

బుక్కుచెలువ నుమిగూడి యుండఁ గా

టుక కనుగొని దీర్చును

కంగంగడుజ్యంభితిహకునస్థిత

ప్రకటచుణిసరంబు లన

సయ్యోదగస్థము భావమేర్పడక.

అనువాదసారస్వమును దలియుట కియొక్క యుదాహరణము.

నెల్లూరిగాలివాస (విద్యఖండ కావ్యము)

గ్రంథకర్త: శ్రీదీపాల విష్ణుయ్యశాస్త్రిగారు. క్రొనుపైజాన ౨౪ పేజీలు; వెల రు. ౧-౨-౧.

రెండునెలలకు పూర్వము గాలినానచే విధ్వస్తమయిన నెల్లూరుపురముయొక్క వివాదస్థితి యిట్లు రస సత్వద్యకావ్యరూపమును గాంచినది. మార్గశీర్ష మాసభారతి యందు ప్రకటితములైన యిందలి కొన్ని పద్యముల సారస్వమును భారతిపాఠకులు చవిచూచియే యున్నారు.

కౌసల్యచరిత్ర (వచనము)

గ్రంథకర్త: శ్రీ. చెలికాని సూర్యారావుగారు. శ్రీరామవిలాసగ్రంథమాల, చిత్రాడ, పితాపురం. క్రొనుపైజా; ౯౧ పేజీలు. వెల రు ౧-౬-౧.

రామాయణ ఉత్తరరామాయణాదుల నుపలబ్ధములకు కథాభాగములను పురస్కరించుకొని యీగ్రంథము రచియింపబడినది. తెలి సులభముగ నున్నది.

## అద్వైతామృతసారము

గ్రంథకర్త: శ్రీఘ్నబూరు కృష్ణస్వామిశర్మగారు  
క్రొన్మపైజా; ౧౬౬ పేజీలు; వెల రు ౧-౪-౧. విలాసము:  
మేనేజరు, విక్టోరియా జూబిలీముద్రాక్షరశాల, చిత్తూరు.

అద్వైతమతానుసారముగ బ్రహ్మవిద్యాతిత్వము  
నీగ్రంథము ప్రతిపాదించుచున్నది. సంస్కృతవాక్యము  
మునగల ప్రాచీనాధునాతనాద్వైత గ్రంథములసహాయ  
మును, స్వానుభవమును పురస్కరించుకొనియీగ్రంథము  
తేటతెలుగున రచియింపబడినది. ఈగ్రంథమున నవనిష్ఠ  
త్తులనుండియు, శుశుభలనుండియు, భగవద్గీతాదులనుండియు  
పరశ్శతములుగ ప్రమాణములు గైకొనబడినవి. బ్రహ్మ  
జిజ్ఞాసువులను సాంధ్యులకిది మంగోంగు బంగారము.

శృంగారకావీదాసకథలు (ప్రథమభాగము)

శ్రీకే. కృష్ణస్వామిశర్మగారు సంపాదించినవి.  
ప్రకాశకులు: జి. యస్. శాస్త్రిఅంజుకో, తిపాలుపేట  
నెంబరు ౧౧౧, చెన్నపురి. క్రొన్మపైజా; ౧౪౧ పేజీలు;  
వెల రు ౧-౧-౧.

భోజనహోరాజనభాలంకారమైన కావీదాసమహా  
కవియొక్క చరిత్ర యిందు చక్కగ, సరసముగ, సరళతై  
లినీ రచియింపబడినది. ఈకథలు చదువ జరుప నింపులా  
రించుచుండును. రసవిహారు లిందలి నవతాత్పరగన  
మునుగ్రోలి యానందింపవచ్చును. మఱియు సట్టిచూసనీ  
యని చరిత్రమునుండి యిప్పటివారు తెలిసికొని తామని  
రిపతిగన విషయములు వేనవేలు గలవు. రసగుర్ణము  
లగు సంస్కృతాంగ పద్యములు సంపూర్ణమనుసారముగ  
నిందు జేర్చబడినవి.

ఆకొండివారి వైద్యము

గ్రంథకర్త: శ్రీచగునాపంతుల సత్యనారాయణ  
మూర్తిగారు. క్రొన్మపైజా; ౯౨ పుటలు; వెల తెలియదు.  
విలాసము తెలియదు.

కృష్ణాగోదావరిపండులములయందు చిరకాలము  
నుండి ప్రశస్తిగాంచిన వైద్యశిఖామణులగు నాకొండి  
వారి యద్భుతసరిత్ర యిందు సప్రమాణముగ గూర్చ

బడినది. వీతద్వంద్వీయుడు, కవి పండితివై ద్యవర్మడు  
నగు శ్రీఆకొండి రామమూర్తిగారు ప్రస్తుతము పోలవర  
గ్రామమున నివసించుచు నెల్లవిధముల దురుపూర్వుల కిం  
తయేని దీసిపోనక రోగిజనకల్పకముగ నున్నారట.  
గ్రంథకర్త వీరికి మేనల్లుడు, శిష్యుడు, అల్లుడు  
నయ్యెనట; ఉపాధ్యాయకర్తయగు శ్రీపానుగంటి లక్ష్మీ  
నరసింహారావుగారును(సాక్షిగ్రంథకర్త) నీయాకొండివారి  
వైద్య ప్రశస్తిని కొనియాడినారు. ఆకొండివారి వైద్య  
విద్యారహస్యముల నీ గ్రంథకర్తగారు మునుపైదు  
ప్రకటింపనున్నారు. ప్రకటనరూపమున నీగ్రంథము  
కంటే దానివలననెక్కుడు ప్రయోజనము గలుగగలదు.

ఉత్తమస్త్రీలు (మొదటిభాగము)

గ్రంథకర్త: బుక్కపట్టాభయరామానుజయ్యగారు.  
క్రొన్మపైజా; ౮౩ పేజీలు. వెల రు ౧-౬-౧. విలాసము:  
గ్రంథకర్త, 24, సోలైయప్పనగేళి, చవాంగపురము, ప్రతి  
చాకల పేట, మద్రాసు.

ఆంగ్లభాగవతము ననుసరించి కొంత కొంత  
మార్చిమార్చి రుక్మిణీకథను, భారతము ననుసరించి తపనీ  
సావిత్రిల చరిత్రములను ఇందు గ్రంథకర్తగారు సరస  
వైలిగల వచనమున వ్రాసిరి. ఇవి బాలురకును, బాలికల  
కును చదువ నుపయోగించును.

చాటుపద్యరత్నాకరము (౧)

క్రొన్మపైజా; ౨౨౨ పుటలు. సంపాదకులు, ప్రకా  
శకులు: దీపాల పిన్నయ్యశాస్త్రిగారు, కళానిధిగ్రంథాల,  
నెల్లూరు. ద్వితీయముద్రణము. వెల రు ౧-౪-౧.

ఇది గూండ్లలోకమున నివాసము కై ప్రసిద్ధిపడిన  
గ్రంథము. సంపాదకులు సరసమైన వైలి నింపుగ గథా  
సంవర్ధముల దలియజేయుచు సనేకవిఖ్యాతకవుల చాటు  
పద్యము లిందు గూర్చినారు.

సకలజనసుఖోదకములును, సరసకర్ణరసాయనము  
లును నగు ఖండకావ్యములు, (ప్రాచీన) ప్రబంధములు,  
నాటకములు, నవలలు, గద్యప్రబంధములు, ఆంధ్రీకరణ  
ములు మున్నగు వివిధగ్రంథములను నాలుగుమాసముల  
కొకటివంతున ప్రకటించి పాఠకుల కందింపఁదలచి

యన్న యీకళానిధి గ్రంథమాల జయహమాముగ మా తృభాషాపరిచర్య గావించుగాక !

ఆంధ్రవీరులు (రెండవభాగము)

క్రొనుసైజు; ౧౯౪ ఫుటలు. గ్రంథకర్తలు: శేషాద్రిమణి కవులు. ప్రకాశకులు: కేంకటరామ్ అండ్ కో, బెజవాడ. వెల ౧౧ అ.

హిందూదేశ రాజ్యాంగచరిత్రము

డెమిసైజు; ౧౧౧ ఫుటలు. గ్రంథకర్త, ప్రకాశకులు: కోన వేంకటరాయశర్మగారు. ఏలూరు శ్రీసీతాంహంజనేయ ముద్రాక్షరశాల యందు ముద్రితము. వెల ౧౨ అ.

విమలానందము (సాంఘికసవల)

క్రొనుసైజు; ౧౧౨ ఫుటలు. గ్రంథకర్త: ఆంధ్ర విద్యావాచస్పతీత్యాది బిరుదాంకితులు దోమా వెంకటస్వామి గుప్తగారు. ప్రకాశకులు: పి. బుచ్చయ్యశెట్టి అండ్ సన్, జనరల్ మగ్నెట్టు అండ్ సన్లు, బళ్లారి. వెల ౧౨ అ.

బుద్ధపురాణము (ప్రథమఖండము)

క్రొనుసైజు; ౧౧౪౬ ఫుటలు. గ్రంథకర్త. దుర్గిరాల బలరామకృష్ణయ్యగారు దీనివల గు ౪-౧౧. ప్రకాశకులు తిపిర్నేని లక్ష్మీనారాయణగారు, మేనేజరు, మానవాధర్య గ్రంథమండలి, అంగలూరు, కృష్ణాజిల్లా.

ఆంగ్లగ్రంథములు

సౌత్ ఇండియన్ మ్యూజిక్ సీరీస్ ప్రైమర్ (స్టేజ్ ౧) (South Indian Music Series: Primer-Stage I.) క్రొనుసైజు; 3౬ ఫుటలు. వెల ౪ అ.

ఇందు సంగీత ప్రథమపాఠములు సుబోధముగా వివరింపబడినవి. ఎడనెడ వలయుపట్టికలును, ఆంగ్ల హిందూస్థానీ సంప్రదాయ వివరములును గలవు. ఇది మంచిపద్ధతి నున్నది.

ది ఫ్లూట్ (ఎ స్టడీ) (The Flute-A Study.)

క్రొనుసైజు; 3౫ ఫుటలు. వెల ౬ అ.

మొరళి సనాతనచరిత్రమును, వాద్యనియమములును, అభ్యాసక్రమమును ఇందు సంగ్రహముగా వివరింపబడినవి. గ్రంథకర్తగారు స్వానుభవపూర్వకములగు కొన్ని క్రొత్త సిద్ధాంతములగూడ నిందు ప్రతిపాదించినారు. దీనికి రెవరెండ్ హెచ్. ఎ. పాస్లీ గారు తొలిపలుకు నుడివినారు.

ఈపైరెండుగ్రంథములకును రచయిత శ్రీ పి. సాంబమూర్తిగారు బి.ఎ., బి.యల్.; ప్రకాశకులు: డి ఇండియన్ మ్యూజిక్ పబ్లిషింగ్ హౌస్, జి.టి., మద్రాసు.

మిస్ మేయోస్ నుదర్ ఇండియా,

ఎ రిజాయిండర్

(Miss Mayo's Mother India a Rejoinder)

ఈపుస్తకము భారతదేశమునంతను మహోక్తముపాల్గొనించినదియు, 'మిస్ మేయో' అను అమెరికా స్త్రీచే వ్రాయబడినదియు నగు 'మదర్ ఇండియా' అను పుస్తకమునకు జవాబుగా బొంబాయిలోని 'ఇండియన్ సోవల్ రిఫార్మర్లు, ఇండియన్ డెయిలీ మెయిలుపత్రిక' సంపాదకులును, నుప్రసిద్ధసంస్కరణవాదులును, గడిచిన డిసెంబరుమాసమున మద్రాసునజరిగిన అఖిలభారతసంస్కరణమహాసభ కార్యక్రమము అగు నటరాజన్ గారిచే వ్రాయబడినది. దీనిని చెన్నపట్టణములోని జి.వి. సతేశన్ అండుకోవారు ప్రకటించినారు. ఖాల్సుకాప్ సైజున 126 ఫుటలుగలిగియున్నది. పుస్తకమునకు చివరన హాత్మాగాంధి, లాలా లజపతిరాయ మున్నగు ప్రముఖులు మిస్ మేయో పుస్తకముపై నిచ్చిన యభిప్రాయములుగూడ చేర్చబడియున్నవి. వెల 12 అణాలు.

నటరాజన్ గారు ఇండియన్ సోవల్ రిఫార్మర్లు పత్రికలో వ్రాసినవ్యాసములే ఇట్లు గ్రంథరూపమున దాల్చినవి. ఈవ్యాసములలో నటరాజన్ గారు మిస్ మేయో పుస్తకములోని యవకతవకవ్రాత



లను యుక్తియుక్తముగ, సోపాహరణముగ ఖండించి యాయాడుది కేవల ద్వేష భావముతోడనే యన్యదేశములలో భారతదేశముపై ససహ్యభావము గలుగజేయు తెలంపుతో మాత్రమే వ్రాసినవనియు, నామె చెప్పకొనుచున్నట్లు భారతీయులపైగల యభీమానముచే గాఢ నియుచాల చిక్కగ నిరూపించినారు. మదర్ ఇండియాను ఇండియాత్రిక్ వారే వ్రాయించియుండునను విషయము ఈ పుస్తకములోని యాక్రిందిమాటలచే నూచింపబడుచున్నది.

సంగయుపకులవిషయమున నామె యిట్లువ్రాయుచున్నది:

"Many little book-stalls where narrow-chested, anaemic, young Indian students, in native dress, brood over piles of fly-blown Russian Pamphlets."

దుర్బలులగు భారతీయవిద్యార్థులు కలకత్తాలో చిన్నచిన్న పుస్తకములనుకొనుములపద్దతీరి చాల్చి విక్రయకరపత్రములను కట్టు కట్టులగ నెరుచున్నవనిని తిరుగవేయుచుండునట. మరల సంగదేశమునుసరించి మరి యొకచోట నిట్లు వ్రాయుచున్నది:

సంగదేశము హంతకులకు, సరాజకమునకు నివాసస్థానమనిగామె యభిప్రాయము.

"Bengal is the seat of bitterest political unrest the producer of India's main crop of anarchists, bomb-throwers and assassins."

(Mother, India, p. 118.)

బ్రిటిషువారికి సంగదేశ మన్న సింహస్వప్నము. అందుచే వారు భారతవర్షము నెల్లప్పుడు సంగదేశముపై నొకకన్ను, అన్యప్రాంతములపై నొకకన్ను వైచిమాచుచుండును. ఈభావమునే మిస్ మేయోగూడ ప్రకటించుచున్నది. లేకున్న సంగదేశముపై నామెకు ప్రత్యేకముగ నంతటి క్రోధము కలుగుటకు వేరుకారణమేమియు గన్పింపదు. మిస్ మేయోపుస్తకములో భారతీయుల దేవతావిగ్రహములనుగరించియు, భారతీయ వనితలనుగరించియు గాన్పించెడి యసహ్యపుమాటను,

సిగ్గుచాలినవ్రాతలను మరల నెత్తివ్రాయుట భాషాదేవత నవమానించుటయే యగును. ఈవిషయమున నటరాజన్ గారు వ్రాసిన వాక్యముల నిందుదాహరించుచున్నాము:

"We are ashamed to write all this; but when a shameless woman, herself too obviously suffering from the sex-complex, proclaims to the world that these things are normal to Indian life we have perforce to do so."

(Rejoinder, p. 80.)

రాజీయస్వాతంత్ర్యమే సాంఘికాభివృద్ధికి పట్టుకొనియు, మనటికి లేనినాడు తెండవదానికి సంగము రాక తప్పదనియు నటరాజన్ గారి యభిప్రాయము. ఈవిషయమున వారిట్లు వ్రాసినారు:

"It is our considered opinion that the acceleration of self-Government in India will accelerate the pace of social progress and that without it social stagnation is not a distant possibility."

ఈయభిప్రాయముతో మేము సంపూర్ణముగ నేకీభవించెదము. సాధారణముగ సంఘసంస్కరణవాదులు సంఘవిభేదము లంతరించి, సంఘసంస్కరణ మభివృద్ధిగాంచిననేకాని రాజీయస్వాతంత్ర్యముమాట తల పెట్టగూడదనుచుండురు. అది సారపాటని నటరాజను గారి యభిప్రాయమే తెలియచేయుచున్నది. సర్వవిధముల యభివృద్ధిని రాజీయస్వాతంత్ర్యమే మూలాధారము. అది లేనినాడు చునగతి సర్వవిధముల నధోగతియే.

భారతదేశమున సంఘసంస్కరణము భారతీయ సాంప్రదాయానుగుణముగ, భారతీయుల సంస్కృతి ననుసరించియే, జరుగవలయునుగాని యితరులకు దానిని నడుపుహక్కులేదనియు, దానిని భారతీయులెన్నడును విడువక లగనియు నటరాజన్ గారు స్పష్టముగ జాటుచున్నారు.

"India must go about her reforms in her own way in keeping with the Historic



# సాధిప్రాయవిశేషములు

కాంగ్రెసు ప్రచారము గతి మానమునందత్త్యద్భుతముగ దేశమునందంతటను మారుమ్రోగినది. దేశమునందంతటను సైమను కమిషను తెల్ల కమిషనుపేరులు మారుమ్రోగినవి. సర్ జాఫ్ సైమనుగారు అద్భుతవంతులు. సులభముగ వారిపేరు మూల మూలను వ్యాపించినది. భరతవర్ష చరిత్రమునందు శాశ్వతముగ నిలువగలదు. సైమను గారు బ్రిటీషు సామ్రాజ్యాభిమానులంద్రగణ్యులు; కుశాగ్రబుద్ధిగలవారు. లిబరలుకక్షకుడైనను లేబరుసంఘములను స్తంభింపజేసిన మహానుభావుడు. సైమనుగారును వారి సహచరులును ప్రసాదించుచున్న రాజ్యాంగ సంస్కరణ మేరూమునుదాల్చుచున్న సంఘనియామకము, నిర్మాణము నిర్ణీతమైన కార్యవిధాన మాత్ర గౌరవముగల స్వాతంత్ర్య ప్రియులకు విశ్వాస పాత్రములుగాకున్నవి. సైమనుకమిషను తెల్ల కమిషనుగ నున్నది. కేవలము తెల్లకమిషనే కాక నుఱుపేరు లేనికమిషనుగ నున్నది. సభ్యులందరును బ్రిటీషు సామ్రాజ్యాభిమానాంధులు. తెల్లకమిషనును నియమించుటయందు భారతీయులకు స్వయంనిర్ణయాధికారము లేకున్నది. భారతీయులకు వారి రాజ్యాంగములను నిర్ణయించుట కధికారము లేకుండుటయును, సంగతి సందర్భముల నెరుగని తెల్లదొరలకు మాత్ర మధికారమును గల్పించు

టయును ననుచిత్ర మని ధర్మజ్ఞు లంగీకరించుచున్నారు. కార్మికక్షతనాయకుడు రామ్మోమేడ్కోనాల్లుగారు సైమనుకమిషనును సమర్థించి నను ప్రాట్యాటరికమిషను భారతీయ ప్రజామోదమును బడయజాలదు.

స్వతంత్ర లేబరుక్షతము సైమనుకమిషనును నిరసించుచున్నది. డెయిలీ హెరాల్డు సత్రిక కమిషను ఏర్పాటుధర్మక్రికూలమని విస్పష్టము చేయుచున్నది. ఆ మెరికా సత్రికలు బ్రిటీషు రాజ్యతంత్రము నాక్షేపించుచున్నవి. భారతీయ నాయకులందరును తెల్లకమిషనును నిరాకరించుచున్నారు. హిందువులు, మహమ్మదీయులు, పార్శీలు, సిక్కులు, క్రైస్తవులు కమిషను బహిష్కరణమును బోధించుచున్నారు. హిందూనాయకులు లాజపత్రాయి, మోతీలాలు నెహ్రూ, మాలవ్య, మూంజీ, కేక్కరు, నేనుగుప్త, జయకరు, శ్రీనివాసయ్యంగారు, ప్రకాశముగారులు మొదలగువారును, మహమ్మదీయ నాయకులు కిచ్చు, మహమ్మదాలి, షాకతాలి, అబ్దులుకలముఆజాదు, మహమ్మదాలిజిన్న, యాకూబుహాసన్, డాక్టరు బెజంటు, రాజా రామారాయణంగారులు మొదలగునాయకులందరును బహిష్కరణదండయాత్రను తీవ్రముగనుజేయుచున్నారు. మహమ్మదుషాఫి, ఘరూఖి, వెంకటరెడ్డినాయుడు, దొరైరాజుగార్లు మొదలగువారు శ్వేతకమిష

నుకు స్వాగతంబు నొసంగుచున్న ను వారిసంఖ్య  
యత్యల్పముగ నున్నది.

కాంగ్రెసు, మూస్లిములీగ్స్, భూమి  
తుసమితి, జస్టిసుటీసు, మితవాదపక్షము  
స్వాతింత్ర్యపక్షము మున్నగు రాజకీయ  
పక్షము లన్నియును పోల్లక పూష ను  
బహిష్కారము నాదేశించుచున్నవి. శ్వేతాభ  
వసమునగును బర్యేనుపాప ప్రభువును, జ్యోతి  
సగరమునగును ఇర్వినుప్రభువును చెప్పిన సచు  
ధానము లన్నియును స్వపక్షవాదములు. వారి  
వాదములగు బ్రిటీషు ప్రభుత్వమునకును  
బ్రిటీషు పార్లమెంటునకునుగల ప్రాబల్యము  
భారతీయులకుగాని భారతరాజ్యాధిపతులకు  
గాని కనుపించదు. బ్రిటీషు రాజ్యాధికారులు  
హృదయములగును గాని అత్యముగదా గాని  
మింగులుగి పోదన వారి ప్రసంగములు, కార్య  
ములు విశదము చేయుచున్నవి. సాక్షాత్తు  
త్రమునకును సరిమిగిలిన. ఎల్లప్పుడును లండ  
రను నందచించుట ఎనరికని సాధ్యము  
గాదు. కొంతకాలము మితవాదమును, కొంత  
కాలము మహమ్మదీయులను, కొంతకాలము  
బ్రాహ్మణేతరులను, కొంతకాలము  
నిష్పజాతులను విడిచియుట సాధ్యమైనను  
నిట్టికృత్రిమ మెల్లకాలము సాధ్యముగాదు.  
విభజించి పాలించుటకును మితిమేరలు  
గలవు. బ్రిటీషు రాజ్యాధికారు లందరకును  
నొకటోపినె పెట్టుచున్నారు. అనుభవము  
వలన నందరకును నీ రహస్యము క్రమముగ  
దెలియుచున్నది. నిరంకుశాధికారులతో చేతు

లను గలిపి నిర్బంధదండయాత్ర నామాదిచిన  
చిత్రామణి, రామరామరామ సప్తరా  
గాదులు మొదలగు నాయకులను కన్నులను  
పరచి ప్రభుత్వప్రభుత్వమును గనుగొనిగలి  
గిరి. ప్రభుత్వవిశ్వాసమునకు సాక్షులైనతా  
రిమును పొందిన ప్రముఖులు స్వదేశమునకు  
గలిగిన సాధనమునకు వెగిలించు ప్రతీకార  
మును చేయజాలకున్నది. లండనునున్నంత  
రకును నామకొనుటయును, అవసరము తీరిన  
పొటచే సరహరించుటయును బ్రిటీషు రాజ్య  
శిర్మము.

రాజకారన్యమాహము భారతీయు  
లను స్వభర్మరాజ్యములను శేషించి; చేయు  
చున్నది. ఆరంభమున దగ్రజాతులనాపహిం  
చినరాజకారనశాచి మిపునీతిరజాతులను పీడి  
చుచున్నది. బ్రాహ్మణనాయకులయంద్యోగిలా  
భములుబ్రాహ్మణసామ్రాజ్యముల ప్రయోజనముల  
కును, బ్రాహ్మణేతరనాయకుల యంద్యోగిలాభ  
ములు బ్రాహ్మణేతరసామ్రాజ్యముల ప్రయోజన  
ములకును సాక్షిములుగాక విభేదములకు  
సాక్షిములైనవి. ఆద్యద్రవిడ నాయకులకును,  
ఇతిరనాయకులకును నిదిగుణపాతముగాగలదు.  
కాని ఈయారాజకలహములు బ్రిటీషు నిరంకు  
శక్యమును పోషించుచు భారతీయసత్త్వమును  
క్షీణింపజేయుచున్నవి. స్వప్రయోజన సరా  
యణత్వము గలుగజేయుచున్న సరమాసర్థ  
ములు సర్వత్ర ప్రతిపక్షముగ నున్నవి. అయి  
నను స్వప్రయోజనసరాయణలైన స్వదేశీయు  
లకు జ్ఞానోదయము గలుగకుండుట భారత

భూమి నావహించిన దాదాభ్యగత్యస్థితికి నిదర్శనముగ నున్నది. దేశావృతమైన విభేదములే బ్రిటీషు రాజ్యాధికారుల నిర్లక్ష్యమునకు మూలకారణములుగ నున్నవి. ఇట్లే, భారతదేశమతల్లి, సీదైనమునకు నీబిడ్డలయజ్ఞానమెకదా మూలకారణము! ఇర్వినుప్రభువు సామ్రాజ్యశాసనసభయందు చేసిన ప్రసంగము భారతీయుల విపాదస్థితిని నెలుపుచున్నది.

\* \* \* \*

ఇర్వినుప్రభువయ్యని ప్రసంగ మెప్పటివలెనే తియ్యనిమాటలతో నిండియుండి ప్రయోజనశూన్యముగ నున్నది. ఇర్విను ప్రభువయ్యని సద్యాసముల నెవరును శంకించుటలేదు. వారి లక్ష్యము బ్రిటీషుసామ్రాజ్యసరముగ నున్నది. భారతవర్ష ప్రముగ లేదని మాత్రమువారు గ్రహించుట వివేకము. ఇర్విను ప్రభువు పూనినలక్ష్యమునె బ్రిటీషురాజ్యాధికారులును, పార్లమెంటును పూనుచున్నపుడు భారతీయుల సహకారమును గోరుట యనుచితము. ఇర్వినుప్రభువునకు సైమనుకమిషను పట్లను, సహకారముపట్లను గల కారణములే భారతీయులకు బహిష్కారముపట్లను గలవు. బ్రిటీషు అధికారవర్గమునకుగల సామ్రాజ్య ప్రయోజనముల కన్నను భారతీయులకు గల స్వరాజ్య ప్రయోజనములు సమాదరణీయములుగ నున్నవి. సైమనుకమిషను భారతీయ స్వరాజ్య విధానమును విమర్శించుటకు పచ్చినదిగాని స్వరాజ్య ప్రదానము చేయుటకురాలేదు. స్వరాజ్యవిధానమును విమర్శ

నమును జేయుటకువచ్చిన కమిషనునకు భారతీయుల సాహచర్య మత్యవసరము. భారతీయుల సాహచర్యము, విమర్శనమునందు వారిలకు సమాప్తికలిగి యున్నపుడు సంభవముగాని సమాప్తికలిగి లేనపుడు సంభవముగాదు. ఇర్విను, బర్మోక్ హౌసు ప్రభువులుగాని, బ్రిటీషు సామ్రాజ్యాభిమానులుగాని, సైమను కమిషనుగాని నిర్ణయించినలసిన విషయము భరతవర్ష ప్రయోజనములు గాని బ్రిటీషు ప్రయోజనములు గావు. భరతవర్ష ప్రయోజనములని యంగీకరించు పుడు భారతీయులు లేని సైమనుకమిషను సర్వవిధమై ప్రజావిశ్వాసమునకు పాత్రముగాకున్న విధమున నాయకుల యభిప్రాయమును ప్రజాభిప్రాయమును విశేషము చేయుచున్నది. సైమనుకమిషను ప్రస్తుతము ప్రేక్షకసభ్యులును గనుగొనుటకు నచ్చుచున్నను సరికొల్పియుండు లేనిఫలము భావికాలమునందు సామ్రాజ్యము గాజాలను. అధికారములేని ఇ సనసభల యున్న సంఘములతో జేసెడి స్మృతిపులును నిష్ఫలములు. సైమను కమిషనుబహిష్కారమువలనను నష్టము గలుగునని రాజప్రతినిధి చేసెడి బెదరింపులు నిర్ధకములు. ప్రయోజనము లేనిప్రియత్నములు సాహచర్యమువలన ఫలప్రదములు గాజాలవు. ఇర్వినుప్రభువుచేసిన ప్రసంగమువలెనే సైమనుకమిషను నిర్ణయములును సారరహితములుగ నుండునని రాజనీతిజ్ఞులకు తెలిసియున్నది. బ్రిటీషురాజ్యాధికారులు వ్యక్తముచేయుచున్న నిర్లక్ష్యము, తొం

దర, సంయోగాభిప్రాయము భావిఫలమునకు చిహ్నములుగ నున్నవి. భారతీయుల సంయోగాభిప్రాయములును ఈఫలమునఁ జేయుచున్నవి. గతశుక్రవారమునాడు భారతనర్వము సందగతటను జరిగిన హారతాళము భారతీయుల సంకల్పమును విస్ఫుటము చేయుచున్నది. ఇర్విను బర్క్లను హెమి ప్రభువులకును, సైమను కమిషనుకును హారతాళము యథోచితమైన భారతీయుల ప్రత్యుత్తరముగ నున్నది.

\* \* \* \*

స్వాధీనభారతచరిత్రమునకు ప్రభవసంపత్తిర మాఖ శుద్ధ గతి శుక్రవాసరము స్మరణీయ దినముగ నున్నది. భారతస్వాత్ర్య శృంగులములను దృఢీకరము చేయుటకు బ్లెగ్లకమిషను హిందూదేశ ముఖద్వారమైన బొంబేయందు దగినది. ఆ నేతుహిమాచల పర్యంతముగల భారతనర్వము సైమనుకమిషను నేకగ్రీవముగ నిరాకరించినది. భారతీయులు జాతిమతకులభేదములను విసర్జించి స్వరాజ్యసంకల్పముచేసి హారతాళహామమునను స్వరాజ్యదేవి నారాధించిరి. ఏడేండ్లకు పూర్వ మారంభమైన సత్యాగ్రహ వ్రతాచరణము తిరిగి తల యెత్తినది. వేలకొలది స్థలము లందు ప్రజలు దార్జన్య రహితముగ హారతాళములను జేసిరి. నిత్యజీవనోపాధిలేని సామాన్యప్రజలు నిత్యకృత్యములను విడనాడి భారతమాతను యథాశక్తిని నేవించి ధన్యవాదములకు బ్రాత్రులైరి. ప్రజాహృదయమునందు పొంగి పొరలుచున్న స్వ

రాజ్యోత్సాహమును వారిత్యాగము విశదము చేయుచున్నది. బొంబేయందు హారతాళము జయప్రదముగ జరిగినది. సైమను కమిషను వచ్చినమార్గమున నే పెడలిపోవలయునను గంభీరనాదము బొంబేయందు గిరము నానరించినది. బొంబేయందు గిరమునిశ్శబ్దహామమును దాల్చినది. కరాచీ, మైదానా బామలాన, హిందువులును మహమ్మదీయులును హారతాళమును జయప్రదముగ జరిపిరి. లాహోరునందు ప్రబలిన మహమ్మదీయవిభేదముల కనుహామముగ హారతాళము కొంతవరకు మూత్రము విజయమును పొందినది. అనేకస్థలములందు హారతాళము సుసూక్ష్మముగ విజయమును పొందినవిషయమును ప్రజలయుత్సాహము విశదము చేసినది. కలకత్తాయందు, చెన్నపురియందు దార్జన్య కార్యములు జరుగుటమూత్రము శోచనీయము.

చెన్నపురియందు ముఖ్యముగ కొన్ని ప్రదేశములందు హారతాళమునలనను శాంతికి భంగము గలిగి దార్జన్యకృత్యములు జరుగుట శోచనీయముగ నున్నది.

కాంగ్రెసునాయకులు దార్జన్యమును నిరసించుచున్నారు. ఉద్రేకకారకులు నిదార్హులైనను ప్రాణత్యాగము చేసినవీరులు ప్రశంసార్హులు. మహాసంరంభసమయములందు నిరసరాధులు దుర్మార్గులకును, దుర్మార్గహులకును బలియగుట సంతాపకరముగ నున్నది. స్వాధీనపరులైన యపరాధులు వెనుకనుండి లాభములను బొందుటయును సంబంధము లేని నిరసరాధులు బలియగుటయును, సంతాపమును

గలుగజేయుచున్నది. ఉదేశసమయములందు ద్రేకానలమున కాహుతులను వేసి ప్రజారౌద్రమును ప్రజ్వలింపజేసెడి మహానుభావుల నేమనవలయునో తెలియకున్నది. హరతాళదినమునందు చెన్నపురి హైకోర్టుదగ్గరను, ఇతరస్థలములందును జరిగిన దౌర్జన్యములకు గారకులు హరతాళధర్మమును నిర్ధకముచేయుట శోచనీయముగ నున్నది. రాష్ట్ర ప్రయోగమునకు గుండ్లప్రయోగము ప్రతిఘటమును సిద్ధాంతము నెరిగిన ప్రాజ్ఞు లజ్జలను బలిదానము చేయుట యధర్మముగ నున్నది. కలనర సమయములందు తుపాకుల ప్రయోగము బ్రిటీషుప్రభుత్వమునందు పరిపాటియైనది. చెన్నపురియందు శుక్రవారమునాడు ప్రయోగించిన గుండ్లును తిరిగి ఈకథన సృరింపజేయుచున్నవి. గూఢ ప్రవర్తకులైన దుర్మార్గులు శిక్షితులగుటకు బదులు నిరపరాధులు దండనమునకు పాలగుట నిరసింపదగియున్నది. చెన్నపురి హరతాళము క్రొత్తవిషయమును బయలుపెట్టినది.

అల్లరులకు గారకులు వేరైనను బ్రాహ్మణులమీదను పీడంతయును విరిగిపడినది. ఖద్దరుబట్టలు, ఖద్దరుటోపీలు దుర్మార్గుల దురాగ్రహమునకు బాల్పడినవి. ఖద్దరుధారులందరను బ్రాహ్మణులనుభ్రమ నిరపరాధులను బాధించినది. బ్రాహ్మణులైన ఖద్దరుధారులు ప్రహరణములకు బాలగుచుండిరి. వారు బ్రాహ్మణేతరులని తెలిసినపుడు పరిహాసవాక్యములతో విమోచనమును బొందుచుండిరి. బ్రాహ్మణులు పాపములకెల్లను భైరవులగుట విచిత్రపరి

ణామముగ నున్నది. మహాహృదీయ సంఘము నందును, బ్రాహ్మణేతర సంఘములందును గలిగిన విభేదములు బ్రాహ్మణులమీదుగను కొట్టుకొనిపోవుటయును యుక్తముగ నున్నది. దుర్మార్గము చేసినవారికిని, చేయించిన వారలకును ప్రతిఘటము సంక్రమించుట ప్రకృతిధర్మమని కర్తవ్యుగ్రహించుట వినేకము.

హరతాళము శాంతియుత్సవముగా జరుగునపుడు ధర్మబలుము సంకల్పమునకు గలుగుచున్నది. హరతాళము దౌర్జన్యముతోగూడినపుడు ధర్మబల మంతర్హితమై పశుబలము ప్రబలుచు ధర్మసంకల్పము క్షీణించుచున్నది. హరతాళసంతోకులైన స్వచ్ఛంద నేనకులు సుశిక్షితులైన నిగ్రహానుగ్రహ పరాయణులుగ నుండుట హరతాళ విజయమునకు పరిమనాధనముగనున్నది. హరతాళ నేనకులు శాంతికవచధారులైనపుడు ధర్మద్వాని గలుగజాలను. దౌర్జన్యము, రాష్ట్ర, గుండ్లు శాంతికవచధారులను సంచలించజేయుజాలవు. గాంధీమహాత్ముడు నహాయనిరాకరిణ ప్రస్థానము నాపుటకుగల కారణములు కలకత్తా, చెన్నపురములయందు సంప్రాప్తిములైనదురంతములు వెల్లడిచేయుచున్నవి. దుష్టుల హస్తములందు నిరపరాధులు బామ్మలై బీభత్సమునకు గారకులగుచుందురు. దుష్టులవలె డంబాచారులును దురంతములకు బాధ్యతను వహించవలసియుందురు. నిష్కారణముగ ప్రకోపమును గలుగజేయుటయు, పరమానర్థములకు మూలమగుచున్నది. సందిగ్ధావస్థయందు ప్రజలును, నాయకులును

స్వీయబాధ్యతలనుగ్రహించి ప్రవర్తించుట సకలవిధములను శాంతికిని, విజయప్రాప్తికిని సాధనముగ నుండగలదు.

స్వల్పములైన యల్లురులు హఠాత్తుమునకు కొంత కఠినమును గలుగజేసినను హఠాత్తు విజయము ప్రజాసంకల్పవిజయమును విశేషము చేయుచున్నవి. చిన్నపురియందలియల్లురులకు కాంగ్రెసుప్రచారకులు బాధ్యులుగారవి శ్రీమూర్తి సత్యమూర్తిగారు, డాక్టరు నరదరాజులునాయుడుగారు ప్రకటించిన ప్రకటనలు విశేషము చేయుచున్నవి. కొందరు ప్రముఖులు హఠాత్తుమునకు విఫలమును గలుగజేయుటకు బద్ధులైనవలెయున్న విఫలమును బ్రీష్టకేనుసభ వెల్లడిచేసినది. విన్నజరిగినదౌర్జన్యములు కొంతవరకాయుద్యమాంగములుగ నున్నవి. కాంగ్రెసుప్రచారకులు దౌర్జన్యమును బూనుటవలన వివ్రతమైన హఠాత్తుమునకు కఠినము గలిగినది. ఇట్టికఠినము గలుగకుండుటలు కాంగ్రెసునాయకులును, ప్రచారకులునుమున్నగు శ్రద్ధనుసహించి హఠాత్తుమునకు ప్రాణమైన దౌర్జన్యరాహిత్యధర్మమును రక్షించుట సరిమధర్మము. భారతీయు లేకగ్రీవముగ నైమను కమిషనుకు జూపుచున్న పత్తిగుట్టన స్వయాంధ్రభారతీయ మహిళామండలి కార వర్గమునకు పునర్విమర్శనములు—నేపాళ చున్నవి. ఫిబ్రవరి ప్రణయశ్రువులు—కొత్త జగ్గనను, నిగహము కలగూరగంప—శివమేమి? ప్రాచీను చున్నపురి త్రయము; గ్రామపురాణుల చిత్రములు

పౌరులు ప్రదర్శించి మాతృభూమి విమోచనమునకు దోడ్పడుదురుగాత! కాంగ్రెసు సందేశమును పాలించిన ప్రజలందరును నాయకుల కృతజ్ఞులకును, మాతృదేశా శీర్వాదములకును పాత్రులగుచున్నాము. ఆ నేతుహిమోచలంకర్యంతము జయప్రదముగ ముగిసిన హఠాత్తుము ప్రజాసంకల్పమును విస్ఫుల్లము చేసినది. సైమను కమిషనుకు బాధ్యులయైనుండిన స్వాతంత్ర్యనే దేశమంతయును హఠాత్తురూపమున నొసంగినది. సైమనుగారును, వారి సహచరులును డిల్లీయు దేమిచేయగలరో కాలము తెలుపగలదు. స్వరాజ్యసారంభమునందు ఫిబ్రవరి హఠాత్తుము సకలవిధములను సంస్కరణీయమై స్వరాజ్యప్రస్థానమునకు సాధనభూతముగా గలదు. ఎర్తమా హఠాత్తుప్రస్థానమునందు పాతశాలులు, స్థానికసంస్థలుచూపిన స్వాతంత్ర్యప్రయత్నము ప్రశంసనీయముగ నున్నది.

\* \* \* \*

### కళాశాలలు-స్థానికసంఘములు

సచ్చయ్యకళాశాలాధికారులు ఫిబ్రవరి 3, 17 తేదీలును కళాశాలను మూసివేయుట కంగీకరించి విద్యాలయాధికారులకు మార్గదర్శకులుగ నున్నారు. రోమనుకాథలిక్ కళాశాలానిర్వాహకులును, ఇతరక్రైస్తవకళాశాలల నిర్వాహకులును ప్రెసిడెన్సీ కళాశాలాధికారులును హాసభావమును దాల్చుటయును ప్రశంసనీయముగ నున్నది. న్యాయకళాశాలాధికారి కి వ తేదీని పరీక్షను పెట్టుట కేవల మసం



గతముగనున్నది. రత్న స్వామిగా రీమార్గము  
నీ యవలంబించిరో వారి స్వామిభక్తియే  
విశదము చేయగలదు. పరీక్షకు 700 విద్యార్థులను  
200 మాత్రమే హాజరైనట్లులు తెలియుచున్నది. వీరు హాజరగుటయును భార  
తీయు నావరించిన భావదాస్యమును విశదము  
చేయుచున్నది. దేశమునందంతటను విద్యార్థులు  
చూపిన స్వాతంత్ర్యోత్సాహము భావి  
స్వరాజ్యభాగ్యోదయమునకు నిదర్శనముగ  
నున్నది. బాల బాలికలు పాఠశాల  
లను నిర్భయముగను మానుకొనుట కుత్సా  
హమును చూపిరి. యువజనసమితి సభ్యులు  
పరమార్థాహముతో బహిష్కార ప్రచార  
మునుజేసి స్వాతంత్ర్యప్రియత్వమును విశదము  
చేసిరి. అన్నిప్రాంతములందును విద్యార్థులు  
పాఠశాలలను మాని హారతాళోత్సవమును  
జయప్రదముచేసిరి. యువజన ప్రభోధముతో  
స్వరాజ్యప్రస్థానమునందు క్రొత్తవ్యూహ మా  
రంభమగుచున్నది. విద్యార్థులవలెనే స్థానిక  
సంస్థల నిర్వాహకులు హారతాళవిజయము  
నకు దోడ్పడి స్వాతంత్ర్య ప్రస్థానమునందు  
మార్గదర్శకులగుట శుభలక్షణముగ నున్నది.

కలకత్తా, బెజవాడ, కరాచి మొ  
మ్మనిసిపలు సంఘములు, కార్యాలయప  
పాఠశాలలను మూసివేసి  
జిల్లాబోర్డులు, తాలూకాబోర్డులు, యములను పాఠశాలలను మూసివేసినవి. అస  
స్థలములందు నిరుపేదలు సయితము వారివృత్తు  
లను విసర్జించి స్వరాజ్యకైంకర్యమునకుదోడ్ప  
డుట ప్రశంసనీయముగ నున్నది. చెన్నపురి  
కార్పొరేషను సభ్యులుచూపినయవజ్ఞత యవ  
మానకరముగ నున్నది. కన్యసంఖ్య లేక  
సభాసమావేశము గాకుండుట చెన్నపురి నావి  
హించిన కళంకమునకు నిదర్శనముగ నున్నది.  
స్వప్రయోజనరాయణత్వము తాత్కాలిక  
ముగ సఫలతనొందినను చిరకాల మిట్టిఫల  
ము నిలునజాలదు. ధర్మము విజయమునుబొ  
దుట సత్యము. గతించినహారతాళము పాఠము  
సన్నిపక్షములవారును, మతముల వారును,  
కులములవారును గ్రహించి స్వధర్మనిర్వహణ  
మును యథోచితముగజేసి భగవత్ప్రసాద  
మునకు పాత్రులగుదురుగాత!

నివాసమును దురంతము  
వహించవలసియుండును.  
ప్రకృతిమును గలుగజేయు  
ర్థములకు మూలమగుచున్నది.  
ప్రజలును, నాయకులును

# విషయానుక్రమణిక

సేవాంజలి—(శ్రీ) వేంకటపార్వతీశ్వర కవులు	...	...	...	3౬౫-౩౬౭
సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటు విమర్శచళిండునము—జయంతిరామయ్యపంతులుగారు	3౬౮-3౭౪			
ఆలమగలు—వడ్డూది సుబ్బారాయడు గారు	...	...	...	౩౭౫-౩౭౬
పితృభక్తి—(శ్రీ)రామగాంగేయులు—మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారు	3౭౭-3౮3			
కర్న కుడు-కవితో—నాదెళ్ల వెంకట్రావుగారు	...	...	...	3౮3
ఆంధ్ర దేశంలోని ఆలంకారికులు—పెనుమర్తి వేంకటరత్నము గారు	...	...	...	3౮౪-3౮౭
సింహగడము—మద్దిపట్ల వేంకటరమణయ్య గారు	...	...	...	3౮౮-3౯౧
వినోదవిమర్శము—వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు	...	...	...	3౯౨-3౯౭
ఉదయభానుడు—ప్రతివాది భయంకరం రంగాచార్యులు గారు...	...	...	...	3౯౮
లక్ష్మీ—పారనంది జగన్నాథస్వామి గారు	...	...	...	3౯౯-౪౦౨
సుప్రభాతము—జనమంచి వేంకటరామయ్య గారు	...	...	...	౪౦3-౪౦౪
తమ్ముడుపెళ్లికి తల్లి వెళ్లడం—భమిడిపాటి కామేశ్వరరావుగారు...	...	...	...	౪౦౫-౪౦౯
ప్రియాస్మృతి—గుట్టం వేంకటసుబ్బరామయ్య గారు	...	...	...	౪౧౨-౪౧౬
వావి—శతావధాని వేటూరి శివరామ శాస్త్రి గారు	...	...	...	౪౧౭-౪౩౪
గాంధీమహాత్ముడు—న్యాయశాస్త్రి వేంకటవిజయలక్ష్మమ్మ గారు	...	...	...	౪౩౪-౪౩౫ ✓
బంగళాలో కాపురం—కాఫూరి వెంకటరామారావు గారు	...	...	...	౪౩౬-౪౪౬
పానశాల—దువ్వూరి రామిరెడ్డి గారు	...	...	...	౪౪౭-౪౫౩
మంగళేశ్వరుడు—యూ. వెంకటరమణయ్య గారు	...	...	...	౪౫౪-౪౬౧
బత్తిపాటలు—పూడిపెద్ది వెంకటరమణయ్య గారు	...	...	...	౪౬౨-౪౬౩
నాటకకళ—స్త్రీపాత్రములు స్త్రీలేధరింపవలయునా?—రసపాయి...	...	...	...	౪౬౪-౪౬౫
చెవిటిమల్లయ్య పెళ్లి—బసవరాజు ఆప్సారావు గారు	...	...	...	౪౬౬
నాదాహమునకు మీరాపానీయము—దుగ్గిరాల సూర్యప్రకాశరావు గారు	...	...	...	౪౬౬-౪౭౦
స్వర్భంగము—మొసలికంటి హనుమంతరావు గారు	...	...	...	౪౭౧-౪౭౨
నన్నయకుపూర్వపు తెలుగు-శిలాశాసనములు—మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు	౪౭౩-౪౮౪			
వాంఛలు—(శ్రీ)శివశంకరశాస్త్రి గారు	...	...	...	౪౮౫
సుప్తాశ్రితుడు—నాదెళ్ల వెంకట్రావు గారు	...	...	...	౪౮౫
భారతీయ మహిళామండలి	...	...	...	౪౮౬ ✓
పునర్విమర్శనములు—సేపాళ చోళగ శబ్దములు	...	...	...	౪౮౭-౪౮౯
ప్రణయాశ్రవులు—కొత్త జగ్గయ్యచౌదరి గారు	...	...	...	౪౮౯-౪౯౦

కలగూరగంప—శివనమేమి? ప్రాచీనపద్యముల నమనించి హైందవ నారీమండల స్వాతంత్ర్యము; గ్రామపునర్నిర్మాణము-పశువైద్యశాస్త్రము; ప్రాచీన మహా రాణుల చిత్రములు; క్షియోపాత్రా-మృతభర్తృసందర్శనము, హిందీ

ప్రచారము-నానకములు; హైందవకుటుంబమున నాత్మకేవల; సింహ-  
 ఒక జర్మనుసంకీర్తుని అభిప్రాయము; భారతదేశ సంసానాధీశులు;  
 ప్రాచీనభారతీయ చిత్రకళ-ముగలు చిత్రములు; స్త్రీవిద్యా సహసభ-  
 తీర్మానములు; స్త్రీవిషయము; నిరుక్తము; సారస్వతి విశేషములు ..  
 (౧) గుహ్యకుమ; (౨) విద్యారణ్యులు సంకీర్త గ్రంథకర్త;  
 సింధుదేశప్రాచీన నగరములు-౫౦౦౦ సంవత్సరములనాటిభారతీయుల  
 నాగరికము; సి. జే. థామస్ హాన్స్ గారు; నాభా మహారాజు; పటం  
 స్థంభం ఆచార్యులుగారు; తొల్లపురమున వర్ణన క్రొత్త నాణెములు;  
 ఆంధ్రదేశచిత్ర పరిశోధనము; వాల్ విక్ షెనర్ హాన్స్ వ్రాసేత్ర  
 ముగము

౪౯౧-౫౦౪  
 ౫౦౯-౫౧౪  
 ౫౧౫-౫౨౨

విమర్శనలు ....  
 సాభిప్రాయవిశేషములు

# చిత్రములు

తొనగ్గ చిత్రములు—మీనాపరిరంగిణి, మాలశ్రీరాగిణి.

సాధారణ చిత్రములు—ప్రాచీనభారతీయ చిత్రకళచిత్రములు ౭; సింధుదేశ ప్రాచీన  
 నగర చిత్రములు ౧౧; పానశాలు చిత్రము ౧; ప్రాచీన మహారాష్ట్రచిత్రములు—గి. క్లి యో  
 పాత్రామృత భర్తృసందర్శనము; మల్లయుద్ధచిత్రములు ౪; మురళీసమాహ్వనము; హిందూ  
 మౌహమ్మయ వివాహము-దంపతుల చిత్రములు; ఇతర చిత్రములును.

వెనుకటి సంచికలోని ప్రశ్నలపద్యమునకు ఉత్తరము

(హంస పలుకునటులు గూర్వబడినది)

మా న న న రో వ ర ము

మానము

- .. సలుపు .. ౧. ఆర్. వీరరాఘవస్వామిగారు, ఉపాధ్యాయుడు,  
 .. సగము .. బోర్డు ఎలిమెంటరీ బాలకళాశాల,  
 .. సత్యము. .. చల్లపల్లి, కృష్ణాజిల్లా.  
 .. రోసము ..
- .. వలపు .. ౨. వేంకట వీరరాజకవులు,  
 .. రణము .. కవితాసమితి, విశాఖపట్టణము.  
 .. మురళి ..





చిత్రకారుడు: శ్రీ సి. యన్. వాసుదేవగురు, నేషనల్ లియసాఫికల్ కాలేజి, అడయారు.

